

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
İLETİŞİM SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**POST-SOVYET RUSYA’NIN HEGEMONYA ARACI
OLARAK SPUTNİK**

AYKUT KARTAL

2501180383

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. MELTEM BOSTANCI

İSTANBUL, 2021

ÖZ

POST-SOVYET RUSYA’NIN HEGEMONYA ARACI OLARAK SPUTNİK

AYKUT KARTAL

Sovyetler Birliği denildiğinde doksanlı yıllara kadar dünyanın kapitalizm dışı en büyük alternatifi olan ülkeler bütünü akıllara gelmektedir. Faal olduğu dönemde Sovyetler Birliği, kapitalizmin en büyük korkusu olmanın yanı sıra kapitalist dünya düzenince komünizm en büyük tehdit olarak topluma lanse edilmiştir. Dünya çapında Sovyetler denildiğinde sosyalist yönetimin dışında birçok ülkenin bir arada olmasının yanı sıra diğer ülkeler ile iyi ilişkiler geliştiren, barış içinde yaşamının yolunu arayan fakat kapitalizmin hegemonyasına karşı tedbiri elde bırakmayan bir yapı akla gelmektedir. Sovyetler Birliği dile getirilirken birliği oluşturan Sovyet kelimesinin anlamı göz ardı edilmektedir. Sovyet kelimesi, “Sosyalist düzendeki danışma kurulu” anlamına gelmektedir. Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği’nin çözülüşü sonrasında kapitalizmi tesis etmek amacıyla çabalara girişirken kendisini rekabet ortamında bulmuştur. Kapitalizmin daimi rekabet ortamında Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği’nin sosyalist ilkelerinden kendisini soyutlamaya çalışırken Sovyetler Birliği’nin yarattığı etki ve ilişkileri devam ettirme gayesinde olmuştur. Bu durum, kapitalizme entegre olma çabasındaki Rusya’nın pragmatist hareket etmesine sebebiyet vermiştir. Sovyetler Birliği’nin içerisindeki en büyük ve kurucu ülke olan Rusya, çözülüşün ardından birliğin hamisi konumunda sosyalist ilkelerden yoksun bir şekilde kendisini var etmeye çalışmıştır. Rusya’nın yeni düzene ayak uydururken Sovyetler Birliği’nin ilkelerinden yoksun şekilde birliğin devamını sürdürücü role bürünmesi Post-Sovyet süreç olarak adlandırılmaktadır. Uluslararası iletişim, ajansların ortaya çıkışından günümüze kadar devam etmekle birlikte ulusların ileti alışverişinde bulunduğu ekonomik, politik ilişkileri içermektedir. Kitle iletişim araçları (medya) sayesinde bir yandan hizmet vermek mümkün olurken, bir yandan da bu araçlara sahip olanlar istediklerini elde etmek için medyayı kullanmaktan imtina etmemektedirler. Kapitalizmde özel mülkiyetin olması nedeniyle medya

sahipliği büyük oranda özel sektörün elinde bulunmaktadır. Devletler medyayı hem hegemonyayı tesis edecek, hem de ideolojik aygıt görevi görecek araçlar bütünü olarak görmektedirler. Sovyetler Birliği, kuruluşundan itibaren kitle iletişim araçlarını hem birlik içerisinde, hem de dışarısında aktif olarak kullanarak değerlerini yayma ve pekiştirme çabasında olmuştur. Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği'nin medyayı kullanım geleneğini benimseyerek kapitalist dünyadaki hegemonyasını sağlamlaştırmak çabasında olmaktadır. Günümüzde Rusya Federasyonu'nun hegemonyasını pekiştirmek amaçlı kullandığı araçlardan birisi olarak Sputnik karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada Sputnik'in Rusya Federasyonu'nun hegemonya aracı olduğu üzerinden hareket edilerek konu irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İletişim, Ekonomi Politik, Kapitalizm, Hegemonya, Sovyet Rusya, Rusya, Rusya Federasyonu, Sputnik

ABSTRACT

SPUTNIK AS POST-SOVIET RUSSIA'S INSTRUMENT OF HEGEMONY

AYKUT KARTAL

When it comes to the Soviet Union, it is the whole out of countries that were the world's supreme non-capitalist alternative until the nineties come to mind. Soviet Union during its active period, in addition to being the biggest fear of capitalism, communism was introduced to society as the greatest threat by the capitalist world order. When Soviets are mentioned worldwide, a structure comes to mind that develops good relations with other countries besides the coexistence of many countries outside of the socialist administration seeks a way to live in peace but does not leave precaution to the contrary the hegemony of capitalism. When the Soviet Union is mentioned, the meaning of the word Soviet that constitutes the union is ignored. The word Soviet means "consultative committee in the socialist order." The Russian Federation found itself in a competitive occasion while attempting to establish capitalism after the dissolution of the Soviet Union. In the constant competition occasion of capitalism, while trying to isolate itself from the socialist principles of the Soviet Union, Russian Federation has aimed to maintain the effects and relations created by the Soviet Union. This situation caused Russia, which is trying to integrate with capitalism, to act pragmatically. Russia, the largest and the founding country in the Soviet Union, tried out to establish itself as the patron of the union after the dissolution, devoid of socialist principles. Russia's assuming the role of maintaining the union while keeping up with the new order, devoid of the principles of the Soviet Union, is called the post-Soviet process. International communication has continued since the appearance of agencies until today, and it includes the economic and political relations where nations' message exchanges occur. While it's possible to provide services thanks to the means of mass communication (i.e. the media), on the other hand, those who have these means don't refrain from using the media to get what they want. Due to the private ownership in

capitalism, media ownership is mostly in the hands of the private sector. States see the media as a set of tools that will both establish hegemony and serve as an ideological apparatus. Since its establishment, the Soviet Union has been in a struggle to spread and consolidate its values by actively using mass media both within the union and outside. The Russian Federation is trying to strengthen its hegemony in the capitalist world by adopting the tradition of the Soviet Union's use of the media. Today, Sputnik appears as one of the tools used by the Russian Federation to reinforce its hegemony. In this study, the subject will be examined based on the fact that Sputnik is the hegemonic tool of the Russian Federation.

Keywords: International Communication, Political Economy, Capitalism, Hegemony, Soviet Russia, Russia, Russian Federation, Sputnik

ÖNSÖZ

Uluslararası iletişim konusu iletişim bilimleri içerisinde çetrefilli bir mevzu niteliği taşımaktadır. Bunun nedeni, kapitalizmin varlığı ile gelişen teknolojinin dinamiklerinde saklı bulunmasının yanı sıra ulusların kendi aralarındaki ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Uluslararası iletişim, kapitalizmden ayrı düşünülemez bir olgu olarak karşımızdadır. Kapitalizmi ele alan birçok yaklaşım bulunmaktadır; bunların başında ekonomi kuramlarını üreten okullar ile kapitalizmin savunuculuğunu üstlenen liberal eğilimli kuramcılar karşımıza çıkmaktadır. Bu okullar ve kuramcılar kapitalizmi savunmak, kapitalizmin varlığını sürdürmesi için ellerinden geleni yapmaya çalışmışlardır. Lakin yapılan çalışmalar kapitalizmin işleyişi hakkında bizleri aydınlatmakta yetersiz kalmaktadır. Kapitalizmi bize en iyi açıklayan yaklaşım olarak ekonomi-politik yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. Ekonomi-politik yaklaşım kendi içinde liberal ve Marksist yaklaşım olarak ayrılrsa da günümüzde Marksist yaklaşım, ekonomi-politik yaklaşımın sürdürücüsü ve kapitalizmi en iyi çözümleyen yaklaşım olduğu açıktır. Marksist yaklaşımın özelliği, kapitalizmin bütün çelişkilerini yasalara dayanarak açıklamasından dolayıdır.

Kitle iletişim araçları, iletişimi sağlamanın yanı sıra ideolojik aygıt ve hegemonya kurmanın da aracı olmuşlardır. Bu durum kitle iletişim kuramlarının ortaya çıkışından günümüze işlenmiş olup, hegemonya yaklaşımı Antonio Gramsci'nin çalışmaları esas alınarak irdelenmektedir.

Çalışmayı hazırlarken bana her türlü yardımda bulunan, desteğini esirgemeyip yanımda olan, yönlendirmeleriyle çalışmanın şekillenmesini sağlayan danışmanım Prof. Dr. Meltem Bostancı'ya teşekkürü borç bilirim. Ayrıca çalışma esnasında moral kaynağım olan aileme de teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul, 2021

Aykut Kartal

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	vi
TABLolar LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLETİŞİM OLGUSU VE TARİHSEL SÜREÇ

1. Uluslararası İletişim Olgusu.....	4
1.1. Uluslararası İletişimin Kökeni.....	8
1.2. Ajansların Uluslararası İletişimdeki Yeri.....	13
1.3. Dengesiz İletişim - Enformasyon Dengesizliği.....	16
1.4. Uluslararası Enformasyon Akışı.....	18
1.5. Uluslararası İletişime Yönelik Yaklaşımlar	21
1.6. Uluslararası İletişimde Paradigmaya Dönük Yaklaşımlar.....	25
1.6.1. Modernleşme Kuramı.....	26
1.6.2. Hegemonya.....	32
1.6.3. Bağımlılık Okulu	34
1.6.4. Yapısal Emperyalizm ya da Emperyalizmin Yapısal Kuramı.....	38
1.6.5. Frankfurt Okulu ve Eleştirel Kuram.....	40
1.6.6. Enformasyon Toplumu Efsanesi.....	44

İKİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİMİN EKONOMİ POLİTİĞİ VE ELEŞTİREL EKONOMİ POLİTİK

2. İletişime Ekonomi Politik Yaklaşımlar	47
--	----

2.1. Kapitalizme Bilimsel Yaklaşım: Ekonomi Politik	47
2.1.1. Klasik Ekonomi Politik.....	49
2.1.1.1. Adam Smith.....	53
2.1.1.2. David Ricardo	57
2.1.1.3. Thomas Robert Malthus	59
2.1.1.4. Jean-Baptiste Say.....	62
2.1.1.5. John Stuart Mill	64
2.2. Eleştirel Ekonomi Politik ya da Marksist Ekonomi Politik.....	66
2.2.1. Marksist Düşünce	69
2.2.1.1. Diyalektik Felsefe	71
2.2.1.2. Materyalist Anlayış	73
2.2.1.3. Tarihsel Materyalizm.....	76
2.2.1.4. Marx'ın Ekonomi Politikçilere Karşı Yaklaşımı.....	78
2.2.1.5. Marx'ın İktisadi Analiz ve Kuramları.....	80
2.2.2. İletişimin Ekonomi Politikliği.....	85
2.3. Kültürel Emperyalizm.....	91
2.4. Medya Emperyalizmi.....	94
2.5. Propaganda Modeli.....	95
2.6. Küreselleşme – Örtük Emperyalizm	97
2.6.1. Emperyalizm – Kapitalizmin Son Aşaması.....	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLETİŞİM ORTAMINDA RUSYA'NIN YERİ VE SPUTNİK

3. Rus Medyası	112
3.1. Post - Sovyet Medya	112
3.1.1. Rus Haber Ajansları.....	116
3.1.1.1. Itar-TASS.....	116
3.1.1.2. RIA-Novosti.....	117
3.1.1.3. Interfax.....	117
3.1.2. Rus TV Kanalları	118

3.1.3. Rus Radyo Kanalları	120
3.1.4. Rusya’da Online Medya.....	121
3.1.5. Önde Gelen Rus Gazeteleri.....	122
3.1.6. En Çok Takip Edilen Rus Medya Websiteleri.....	125
3.2. Uluslararası İletişim Ortamında Rusya	126
3.3. Sputnik – Rusya’nın Hegemonya Aracı.....	139
3.3.2. 22 – 29 Şubat Tarihleri Arasında Yayınlanan Haberler.....	143
SONUÇ	159
KAYNAKÇA	170
EK.	215
Ek.1: Rusya’daki Diğer Gazetelerin Tablosu.....	215

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1	En Çok İzlenen 10 Rus TV Kanalı.....	120
Tablo 2	En Çok Dinlenen 10 Rus Radyo Kanalı.....	121
Tablo 3	Rusya’da En Çok Tıklanan On Medya Sitesi.....	121
Tablo 4	En Çok Takip Edilen Rus Medya Websiteleri.....	126
Tablo 5	Sputnik’in Twitter ve Facebook Hesapları.....	140

KISALTMALAR LİSTESİ

AFP	: Agence France - Presse
AP	: Associated Press
APN	: Novosti Haber Ajansı
BM	: Birleşmiş Milletler
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
CNN	: Cable News Network
ÇUS	: Çok Uluslu Şirketler
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İHA	: İnsansız Hava Aracı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
LDPR	: Liberal Democratic Party of Russia (Rusya Liberal Demokrat Partisi)
MIT	: Massachusetts Institute of Technology
MTV	: Music Television
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
NIEO	: New International Economic Order (Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen)
NWICO	: New World Information and Communication Order (Yeni Dünya Bilgi ve İletişim Düzeni)
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
PTA	: Petrograd Telegraph Agency
RFKP	: Rusya Federasyonu Komünist Partisi
ROSTA	: Russian Telegraph Agency
RT	: Russia Today
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi

SPTA	: St. Petersburg Telegraph Agency
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TANYUG	: Telegrafska Agencija Nove Jugoslavije (Yeni Yugoslavya Telgraf Ajansı)
TASS	: Telegrafnoye Agentstvo Sovetskogo Soyuza
TDK	: Türk Dil Kurumu
UNCTAD	: United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
vb.	: Ve benzeri
VGTRK	: Vserossiyskaya Gosudarstvennaya Televizionnaya i Radioveshchatelnaya Kompaniya (Rusya Devlet Televizyon Radyo Kurumu)
VK	: Vkontakte
vs.	: Vesaire
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Elinde gücü bulunduran her devlet kendi hegemonyasını kurma çabasındadır. Bu çaba ortaya çıkan duruma göre farklı araçlar ile sağlanır olmaktadır. Hegemonyada gönüllülük ve rıza esastır; rızanın durumuna göre hegemonyanın başarılı olma ihtimali artış göstermektedir. Kitle iletişim araçları ya da günümüz tabiriyle medya sayesinde hegemonyanın sağlanması daha kolay bir hal almaktadır. Medya, bir yandan farkındalık yaratmakla birlikte bir yandan da aklı ters köşeye yatabilecek içerikler üretilip pazarlayabilmektedir. Hegemonyanın sağlanabilmesi için aktarılacak olan içerikler muhakkak egemen sınıfın aklıyla iletilir. İçeriği tüketecek olan öznelere egemen sınıfın aklıyla düşünmeleri ve sisteme entegre olmaları sağlanır.

Haber ajansları tarih boyunca haber üretilip dağıtmalarının yanı sıra bulundukları ülkeye ve sahibi olduğu kişiye hizmet eden kuruluşlar olmuştur. Ajanslar, özellikle savaş zamanlarında ve kırılma noktalarının yaşandığı durumlarda, tarihte, üretim ilişkilerinin dinamiklerine ve geçerli duruma bağlı olarak bilinçli şekilde toplumu etkileyecek haberler yapmaya devam etmektedirler. Sputnik de günümüzde bahsedilen ajanslardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya Federasyonu'nun yayın organı olan Sputnik, özel bir talimatla kurulmuş, haber ajansı görevi görmekle birlikte çok sayıda ülkede hizmet vermekte olan haber portalıdır.

Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği'nin çözülüşü sonrası ortaya çıkıp Sovyetler Birliği'ne dair bütün kazanımlardan kendisi soyutlama çabasına girişerek kapitalizme entegre olmuştur. Günümüzde Rusya Federasyonu'nun attığı her adım kapitalizmin işleyişiyle doğru orantılıdır. Kapitalizm, işleyişini sürdürebilmek için toplumdaki çelişkilerden yararlanır. Çelişkilerin durumuna göre kendi araçlarıyla müdahale ederek düzeni normalleştirme çabasına girer. Bu çaba genellikle rıza, yani hegemonya çerçevesinde gerçekleşir. Günümüzde hegemonyanın sürdürülebilmesi için en etkili araç olarak medya karşımıza çıkmaktadır. Rusya Federasyonu, 2000'li yıllar ile birlikte Sovyetler Birliği'nin çözülmesi sonrasında ülke içinde ortaya çıkan kriz ve çatışma ortamını "yoluna koymuş"tur. 2008 yılında gerçekleşen Osetya-Gürcistan arasındaki gerilimin ardından Orta Doğu'da patlak veren Arap Baharı

olarak adlandırılan süreç sonrasında Rusya Federasyonu, izlemekte olduğu politikayı başta çevre ülkeleri olmak üzere dünyaya aktarmayı kendisine görev edinmiştir.

Çalışmanın önemini kitle iletişim araçları (medya) kullanılarak kendi menfaatlerini gerçekleştirebilmek adına bir ülkenin diğer bir ülkenin vatandaşları üzerinde düşünsel anlamda üstünlük kurmasını açıklamanın yanı sıra, medyanın, hegemonya sağlanmasındaki rolünü gözler önüne serebilmektir. Çalışmada veri toplama tekniği olarak içerik analizi tekniği tercih edilmiştir. Bunun nedeni, yapılan karşılaştırmalar sonucunda çıkarıma varabilmek için konunun irdelenmesi gereğinden kaynaklanmaktadır. İçerik analizi tekniğinin amacı, incelenecek olan materyallerin içinde saklı halde bulunan mesajı ortaya çıkarmaktır. İçerik analizinin uygulanması sonucunda ortaya çıkan mana ve mesajlar sistemli bir biçimde ifade edilerek çıkarımda bulunulur. Çalışmanın sınırı, Sputnik yayın organı dışında dünyanın en önemli üç ajansı olan Agence France - Presse, Reuters ve Associated Press'in 22 Şubat – 29 Şubat 2020 tarihleri arasındaki Rusya Federasyonu ile ilgili ele aldıkları haberleri içermektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ajansların kökenini oluşturan uluslararası iletişimin oluşumu, uluslararası iletişimdeki haber akışının nasıl olduğunun yanı sıra uluslararası iletişimdeki yaklaşımlara yer verilmiştir.

İkinci bölümde ekonomi-politik yaklaşım ele alınarak klasik ve Marksist ekonomi politik yaklaşım açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Marksist ekonomi politik üzerinde yoğunlaşılmasının nedeni, Marksist ekonomi politığın günümüz üretim biçimi olan kapitalizmin işleyişindeki meta ekonomisini izah etmesinin yanı sıra, toplumsal ilişkilerin ekonomi tarafından nasıl belirlendiğini tarihsel bakış açısıyla açıklayan biricik yaklaşım olmasından dolayıdır. Hegemonya yaklaşımı ise Marksizm'in kuramcıları olan Marx ve Engels'in vefatından sonra Marksizm'e yapılmış bir katkı olarak toplumsal ilişkileri anlamlandırmak açısından önem arz etmektedir. Marksist ekonomi politığın ardından Klasik ve Marksist yaklaşımın arasındaki farklara değinilerek neden Marksist anlayışın çalışmada tercih edildiği kıyas yöntemiyle belirtilmiştir. Bölümün devamında iletişimin ekonomi politığındaki yaklaşımlar ile küreselleşme-emperyalizm olgusu da ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde Rusya medyası hakkında detaylı bilgi verildikten sonra Rusya'nın uluslararası iletişimdeki yerinin anlaşılabilmesi için dünyanın en büyük ajanslarından olan Reuters, AP ve AFP'nin Rusya Federasyonu'nu ne sıklıkla işlediklerine değinilecektir. Ardından bölümün son kısmında Sputnik'in Rusya Federasyonu ile ilgili haberlerine yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLETİŞİM OLGUSU VE TARİHSEL SÜREÇ

1. Uluslararası İletişim Olgusu

Uluslararası iletişim mefhumunu açımlayabilmek için çalışmanın ilk bölümünde uluslararası iletişime genel bir giriş yapılacaktır. Ardından uluslararası iletişimin kökenine değinildikten sonra ajansların uluslararası iletişimdeki yerine vurgu yapılacaktır. Devamında dengesiz iletişimden ve uluslararası enformasyon akışından bahsedilikten sonra uluslararası iletişime dönük yaklaşım ve çalışmalar ele alınacaktır.

Uluslararası iletişim denildiğinde ulusların kendi aralarındaki iletişim ilk akla gelse de görünenin öyle olmadığı açıktır. Marx'ın dediğı üzere görünen ile öz aynı olsaydı bilim gereksizleşirdi (Marx, 1958: 804) sözü uluslararası iletişimin açıklanması açısından önemli bir cümle niteliğı taşımaktadır. Fortner'a göre (2002) uluslararası iletişim, "uluslararası sınırlar arasında gerçekleşen iletişim" olarak tanımlanmıştır. Uluslararası iletişim, genel anlamda, güçlü devletlerin iletişimin gidişatını belirlediğı, devletlerarası bilginin alışverişıyle ilgilenmiştir (Thussu, 2002: 1).

Uluslararası iletişimden bahsedebilmek için ulus-devletin oluşumunu açıklamak gerekmektedir. Ulus'un kökenine bakıldığında kapitalizmin oluşumunu tamamlama evresiyle eş güdümlü olduğu bilinmektedir. Daha önce kent tabanlı ticaret yürüten tüccarların yerelleşme yaklaşımlarına bakıldığında kapitalizmin işleminde engel teşkil ettiğı görülmektedir. Artı değerin üretilmesinin koşulları açısından bölük pörçük bir durumun oluşmasının yanı sıra ekonomik ve siyasal anlamdaki çelişen durum merkezileşmeyi gerekli kılmıştır. Ulus devletin oluşmasının kökeninde siyasetin ve ekonominin merkezileşmesi çabası yatmaktadır (Civelek, 2005: 85).

Uluslar, ortaya çıkan koşullar gereğince kendi aralarında iletişim kurma ihtiyacı duymuşlardır. Bu ihtiyacın amacını ekonomik tabanlı gereksinimler

oluşturmaktadır. Uluslararası iletişim denilince ulus ile alakalı ekonomik ilişkiler akla gelmektedir. Ulusların içerdiği ilişkiler amaç bakımından tek veya iki yönlü olabilmektedir (Erdoğan, 2002: 481). Uluslararası iletişimin öznelarini ve işleyişini anlamlandırılabilmek için üretim ilişkilerini merkeze koyarak irdelenmesi gerekmektedir. Ulusların kendi aralarındaki iletişim boyutunun seviyesini belirleyecek olan ise üretilen teknolojinin düzeyidir (Usluata, 1994: 70).

İletişimin uluslararası bir hal almasının başlangıcını basılı metrukaların devletlerarasında dolaşması sayesinde olduğu söylenebilir. 19. yy'a gelindiğinde enformasyon aktarımının daha örgütlü hale gelmesiyle iletişim uluslararasılaşmıştır. Ajansların ortaya çıkışı ile birlikte enformasyon işlenmiş, yayılım alanı şehir merkezlerinden çevrelere doğru genişlemiştir. Enformasyonun dağılımı bir yandan karışık bir hal almış, bir yandan ise daha sistematik vaziyette olmuştur (Tomlinson, 2008: 125).

Ulusların aralarındaki ilişki, üretim biçimleri ile birlikte iletişim teknolojilerinin gelişmesindeki en büyük etmenleri oluşturmaktadır. Uluslararası iletişimin içerdiği konular kitle iletişim teknolojilerinin üretimi ve dağıtımı ile birlikte üretilen metanın amacına uygun şekilde içerdiği ideolojiyi empoze ettirme isteğini kapsamaktadır (Erdoğan, 2002: 481).

Mehdi Semati, kapitalizmin kendi içsel dinamiği gereği yarattığı durum olan karşılıklı bağımlılık, yakınlık ve kültürlerarası ilişkiler gereği uluslararası iletişimin önemi üzerinde durmaktadır (2004: 1). Chin-Chuan Lee ise uluslararası iletişimi yerel bakış açılarının ve küresel görüşün bir kesişimi olarak görmektedir (2015: 211).

Uluslararası iletişim, var olan ekonomik sistemin, yani kapitalizmin sürdürülmesi için karşımıza elzem bir olgu olarak çıkmaktadır. Ekonomik olarak gelişmiş ülkeler, kendinden daha az gelişmiş ülkeleri sömürebilmek için günümüzde uluslararası iletişimi kullanmaktadırlar. Uluslararası iletişim sayesinde sistemin meşruiyeti sağlanmakla birlikte az gelişmiş ülkeler denetim altında tutularak kapitalizmin işleyişi bir yöntem olarak sağlanmaktadır (Girgin, 2008: 65).

Ulus devletlerin yanı sıra ulus üstü olarak adlandırılan kuruluşlar bulunmaktadır. Bu kuruluşlar, birçok ulusun kendi yaptıklarını ve yapacaklarını aklamak için teessüs ettikleri kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Görünürde belirli bir hizmet gütmeye amacıyla teessüs edilen kuruluşlar, ulusların başına bir şey gelmesi durumunda olacaklara karşı koruma işlevi görmektedirler. Bu kuruluşların yanı sıra aktörler de uluslararası iletişime yön vermektedirler (Thussu, 2002: 1).

Uluslararası iletişimi farklı şekilde isimlendiren kuramcılar bulunmaktadır: Kyonn Hur, “Uluslararası Kitle İletişimi” olarak adlandırırken, Armand Mattelart “İletişimin Dünyasallaşması” olarak adlandırmaktadır (Semati, 2004: 2, Mattelart, 2016: 13). Bu şekilde adlandırmalarının nedeni ise uluslararası iletişimin araştırma alanlarının fazla olmalarının yanı sıra, iletişim biliminin II. Dünya Savaşı sonrası üniversite kürsülerinde ağırlık kazanması ile alakalıdır.

Uluslararası iletişimin sosyal bilimler alanında çalışmalara dahil edilmesi sürecinde II. Dünya Savaşı ve sonrası ortaya çıkan durumun etkisi önemlidir. ABD’de sosyal bilimcilerin kendi ülkeleri tarafından sübvansede edilmesi ve MIT’de “Uluslararası Çalışmalar Merkezi’nin” kurulması, uluslararası iletişimin ortaya çıkışının tesadüfî olmadığına göstergesidir (Semati, 2004: 5). ABD menşeli üniversitelerde uluslararası iletişim salt bir ders olarak değil, uluslararası ilişkiler ya da siyaset bilimi gibi derslerin içinde ele alınmaktadır. Aynı şekilde Avrupa ve diğer ülkelerde uluslararası iletişimin yaygınlaştığı görülmemektedir (Thussu, 2002: 1-2).

Sovyetler Birliği’nin II. Dünya Savaşı’ndan galip ayrılması, savaş dışında kapitalizm ile sosyalizmin karşı karşıya gelmesi anlamını taşımıştır. Sosyalizmin kapitalizme karşı muvaffak olması kapitalizmin işine gelmemiş, hesapta olmayan sonuçların ortaya çıkmasıyla gerekli önlemlerin alınması için kapitalizm, en iyi silahlarından biri olan akademiye kullanma gereği duymuştur.

Uluslararası iletişimin mefhum olarak hayatımıza girmesi 1950’li yılların başlarına tekabül etmektedir. ABD menşeli bu kelimenin yaygınlık kazanması, ABD’nin yaptıklarını ve yapacaklarını meşru bir zemine oturtma çabasından başka bir şey olmadığı açıktır (Erdoğan, 1997: 307). “Uluslararası İletişim” mefhumunun yayılım göstermesinin nedeni, ABD’nin radyo propagandası ile mefhumu gündeme

getirmesi sonucunda entelektüel camia, mefhumun pazarlanması için kolları sıvamıştır (Erdoğan, 2000: 59).

II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından, Harvard, Chicago ve Columbia Üniversitesi gibi okullarda uluslararası iletişim araştırmalarında proje ve programlar bol miktarda yer almıştır. 1952 yılına gelindiğinde Ford Vakfı'nın sponsorluğunda bireylerin ve toplumların nelerden etkilendiği, nelere tepki verdiği üzerine halkların karşı tutumlarını incelemek amaçlı MIT ile anlaşmaya varılmıştır. Anlaşmada, bilginin hem bilim insanlarına hem de hükümet yetkililerine yararlı olacağı şekilde bir planlama yapılmıştır. MIT planlama komitesi, programın hedeflerini ve stratejilerini belirleyen bir rapor yayınlamıştır. Raporda, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'de uluslararası iletişimi sistematik hale getirmek, organize etmek ve uluslararası iletişimin çalışması için bazı temel yönergeler oluşturulmuştur (Mowlana, 2004: 7).

ABD tabanlı sosyal bilimciler olan Hans Speier (Başkan), Edward Shils, Jerome Bruner, Harold D. Lasswell, Wallace Carroll, Paul Lazarsfeld ve Ithiel de Sola Pool rapor için toplanmışlardır. Raporda, dönemin ABD denizaşırı faaliyetlerinin uluslararası iletişim araştırmalarını geliştirilmesinde etkisinin olduğu görülmüştür. ABD, "Üçüncü Dünya" olarak adlandırılan ülkelere odaklanarak iletişimin boyutunu ele almayı amaçlamıştır. Mowlana'ya göre raporun dili, ABD'nin ne yapmak istediğini açıkça belli eden bir yapıya sahiptir (2004: 8).

ABD, II. Dünya Savaşı'nın ardından savaşın başka yollar ile devam edeceğini bildiğinden dolayı jeopolitik hedeflerini gerçekleştirebilmek için sosyal bilimler alanını meşrulaştırma mekanizması olarak görmüştür. Günümüze gelindiğinde, Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan küreselleşme tabirini canlı ve yaygın kılmak amacıyla Francis Fukuyama ve Samuel Huntington'ın tezleri öne sürülmüştür. Lakin bakıldığında tezlerin hepsinin tarihin çöplüğünde yer aldığı ortadadır. Küreselleşme olgusunun Fukuyama ve Huntington'ın yaklaşımlarıyla bezenmesi, uluslararası iletişim çalışmalarında ilerlemenin katedilmesinde mihenk taşı görevi üstlenememiştir (Lee, 2015: 203-204). Bugün bakıldığında uluslararası iletişimin sıkışıp kaldığı noktanın küreselleşme

olgusu olduğu açıktır. Sıkışan bu noktada, Chin'e göre ekonomi-politik-kültürel yaklaşımlara doğru bir kayma meydana geleceği öngörülmektedir (Lee, 2015: 217).

Uluslararası iletişim, bugün bakıldığında ulus-devletlerin arasındaki iletişimin arkasında yatan ekonomik, kültürel, politik ve sosyal ilişkilerin ne düzeyde olduğunu incelemektedir. Aynı zamanda uluslararası iletişim, iletişim sistemlerinin ve teknolojilerinin yerel ve küresel yönleriyle de ilgilenmektedir (Mcp hail, 2014: 3). Uluslararası iletişim alanı, temas halinde olduğu özneler üzerinde hegemonya kurma ihtiyacı duymaktadır. İletişim araçlarını kontrol eden uluslar, bu araçları kendi ekonomik ve politik çıkarlarını sağlamak için kullanmaktadır (Thussu, 2002: 2).

Uluslararası iletişim düzeni, sermaye sınıfının isteği doğrultusunda ürettikleri metanın pazarlanması için gerekli olan unsurları içermektedir. Hakim üretim biçimi olan kapitalizmin işlemesi için sermaye sınıfı uluslararası iletişim düzenini kullanmaktan çekinmemektedir. Sermaye sınıfı, kar oranını arttırmak, yeni pazarlara açılabilmek için çaba içine girmektedir. Bunun için, pazar arayışında önüne engel çıkmasını istemediğinden dolayı ticaret özgürlüğü için temaslarda bulunmaktadır.

Uluslararası iletişim düzeninde üretilen teknoloji ve içerikler belirli uluslar ve onların sermaye sınıfı tarafından pazarlanmaktadır. Kapitalizmin son aşaması olan emperyalizm, daha önce sömürdüğü ülkeleri savaşlar sonucunda dolaylı bir biçimde sömürmeye devam etmiştir. Artık savaş yoluyla sömürülmeyen uluslar, yaratılan pazarların etkisiyle bağımlı kalmaya zorlanmaktadır. Üretilen teknoloji ve hizmetler, diğer uluslar tarafından üretilemediği veya izin verilmediği için, teknolojiyi tüketmeleri sonucunda üretilen iletileri satın almak zorunda bırakılmaktadırlar. Bunun sonucunda ise dengesiz iletişim meydana gelmektedir. Uluslararası iletişimdeki bu dengesizliğin anlaşılması için mevcut durumun kökeninin tarihsel bağlamda ve aralarındaki üretim ilişkileri esas alınarak incelenmesi elzemdir.

1.1. Uluslararası İletişimin Kökeni

Ulus-devletin oluşmasının tarihi çok eskilere dayanmamaktadır. Tarihte ulus bilincinin oluşmasının kökenlerine bakıldığında Fransız Devrimi'nin sayesinde olduğu görülmektedir. Ulusların oluşmasından önce de insanlar ve oluşturdıkları

yapılar (klan, devlet, imparatorluk, hanedanlık, vs.) iletişim halinde olmuşlardır. Bugün uluslar varlıklarını devam ettirdikleri için uluslararası iletişimden söz edilmektedir (Erdoğan, 1997: 307-308).

Avrupa'nın sömürgeci ülkelerinin 16. ve 17. yy'daki faaliyetleri esnasında ulusların aralarında etkileşimler meydana gelmiştir. Bir yanda emperyalist ülkeler ihtiyaçlarını karşılayıp kendi sömürgelerini yaratırken bir yanda ise dünya ticaretinin uluslararası hale dönüşmesiyle Avrupalılar, ticari ilişkiler nedeniyle birbirleriyle temas geçme ihtiyacı hissetmişlerdir (Tümerterkin ve Özgüç, 2013: 35-36). Sömürgecilik öncesinde ise ticaretin sağlandığı ülkelerde tüccar ve gezginler bilgileri para karşılığı satarak, resmi olmayan biçimde bilgiyi metaya dönüştürmüşlerdir (Thussu, 2002: 11). Bilginin satın alınabilir hale gelmesi, kapitalizmin ortaya çıkmasıyla birlikte kurumlaşarak günümüz ajanslarının oluşmasıyla sonuçlanmıştır.

Matbaanın ortaya çıkmasının ardından bilginin çoğaltılıp dağıtılma imkanı doğmuştur. Reform sürecinde İncil'in ulusal dillere çevrilmesi, sömürgeci Avrupa devletlerinin ana iletişim mekanizması haline gelmiştir. Portekizlilerin sömürgecilikte matbaanın gücünü fark etmesiyle, gittiği ülkelere matbaayı götürerek hem kendi dilini benimsetmek, hem de diğer ülkeleri sömürmek için matbaayı kullanmışlardır. Avrupa'daki sömürgeci ülkelerin dilleri, sömürülen bölgelere götördükleri dilleriyle yeni bir kültürün yaratılmasında ön ayak olmuşlardır (Thussu, 2002: 12).

Reform sürecinde İncil'in çevirisinin yapılması, rasyonel düşüncenin önünü açmıştır. Aydınlanma düşüncesinin oluşmasının ardından iletişimin boyutunu etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Mattelart'a göre iletişimin uluslararasılaşmasının kökeninde aydınlanma düşüncesi ile liberalizm yatmaktadır (Mattelart, 2016: 13). Diderot'nun sansür koyan kişiye sataşması ile Voltaire'in gazeteciliğini, işlevini ve dağıtımını övmesi, Mattelart'a göre aydınlanma düşüncesinin bir sonucudur (Mattelart, 2016: 14-15).

17. yy'da Avrupa skolastik düşünceden büyük anlamda kurtulmuş, aydınlanmanın etkisi altında bir yaşam sürmüştür. Reform ve Rönenans'ın yanı sıra

keşiflerin artışıyla Avrupa sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda farklı bir görünüme bürünmüştür (İnuğur, 2005: 55-56).

Artan ticaret ihtiyacı, pazarların genişlemesi ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle sürekli bir şekilde haber alma ihtiyacı doğmuştur. İngiltere’de başlayan sanayi devrimi, kapitalizmin itici gücü haline gelmiştir. İngiltere bulunduğu konum itibarıyla kapitalizmin beşiği konumuna yerleşmiştir; buharlı makinenin ortaya çıkışı sanayileşmenin ilk adımını oluşturmuş, sanayi devrimi olarak adlandırılan süreç başlamıştır.

Aydınlanma düşüncesi ile birlikte liberalizmin ekonomik ilkeleri iletişim politikalarını da belirlemiştir. İletilerin serbest bir şekilde hareket etmesi ticaretin serbest dolaşımının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Mattelart, 2016: 18).

Telgrafın bulunması ve yaygınlık kazanmasıyla telgraf ağları kurulmuş, kapitalist olmayan ülkelerde yaygınlaşması ise üretici ülkelerin tekelinde olmuştur. Elektrikli telgrafın bulunması sonrasında denizin altından geçirilen kablolarla birlikte uluslararası iletişim olası hale kavuşmuştur (Başaran, 2014: 56). Telgrafın yaygınlaşmasıyla kullanıcı sayısı gün geçtikçe artmıştır. Borsa spekülörleri ve tüccarlar yoğun bir şekilde telgraftan faydalanmayı bilmişlerdir.

1700’lü yılların sonları yeni buluş tasarılarının adeta havada uçtuğu yıllar olmuştur. Telgrafın öncüsü olarak kabul edilen Chappe’nin düşüncesi devrimciler tarafından ilerlemeci bir adım olarak görülmüştür. Aynı durum Britanya’da tersi bir düşünce ile geri çevrilmesine karşın, girişimciler, demir yolu ile telgrafın ilerideki yatırımları açısından önemini fark etmeleri nedeniyle telgrafa karşın desteklerini beyan etmişlerdir (Burke ve Asa, 2005: 112).

18. yy’ın son demleri önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Amerika’nın bağımsızlığı ile birlikte Fransız Devrimi’nin meydana gelişi, Avrupa’nın yanı sıra tüm ulusları etkileyecek ilkeleri barındırmıştır. Bir yandan İngilizlere karşı ayaklanan Amerikalılar, diğer yanda ise kralla karşı ayaklanan Fransız halkı, insanlığın ne yapacağını göstererek diğer halklara örnek olmuşlardır (İnuğur, 2005: 87).

Ardı ardına ortaya çıkan buluşlar kapitalizmin gelişmesine ön ayak olmuştur. Marx da buluşların ortaya çıkışını buhar makinesiyle ilişkilendirmiştir (Burke ve Asa, 2005: 116). Her bir buluş bir diğerini tetiklemekte, iktisadi anlamda yeni iş kolları ve yatırım alanları doğurmaktadır; buharın gücü sanayiye etkilemekte, buluşlar metaya çevrilmek için değerlendirilmişlerdir. Oluşan bu süreç Engels'in şu sözünü hatırlatmıştır: "İhtiyaç keşfin anasıdır" (Engels'ten aktaran Küçük, 2005: 267).

Sanayi devrimi ile birlikte her üretilen teknolojik ürünün devlet tarafından mı yoksa özel yatırımcılar tarafından mı işletilmesi sorunsalı gündeme gelmiştir. Teknolojinin devamlı gelişmesi ve iktisadi açıdan eş güdümlü hareket etmesi, yatırımcıların iştahını kabartmıştır. Ulaşım ağlarındaki artış (tren ve gemiler) bir yandan yük ve kişileri taşıırken bir yandan ise posta servisi hizmeti görmüşlerdir. 19. yy'da posta servisinin ucuz hizmet verme düşüncesinin ticareti hareketlendireceği ve iletişimi hızlandıracağı düşüncesi hakim olmuştur (Burke ve Asa, 2005: 160-162).

1830'larla 1840'lı yıllar sosyal ve siyasal tatsızlıkların yaşandığı yıllar olmuştur. Avrupa'da ise büyük dönüşüm ve devrimler süreci vuku bulmuştur. Avrupa, 1830 ile 1850 yılları arasında Fransa'da oluşan iki devrim (1830-1848) ile birlikte sarsılmış, işçi sınıfı devrimleri yükseltmek için çaba sarf etmiştir. Avrupa her an patlamaya hazır bir kazan görünümü vermiştir. Bu süreçte varlık içinde olan orta sınıflar büyük bir korku hissine kapılmışlardır (Selik, 2015: 261).

1840'lı yıllar kapitalizmin derinleşmesinin yanı sıra sınıf savaşımının da meydana geldiği yıllar olmuştur. Kapitalizmin sadece buhar ile yetinmeyip sanayileşmenin sonucunda çalıştırma ihtiyacı duyduğu işçi orduları ortaya çıkmıştır. Kapitalizmin işleyişi gereği rekabetin olması ve bunun sonucunda karın maksimize edilme çabası söz konusudur. İşçi sınıfı, sağlıksız koşullarda, olağan dışı saatlerde çalıştırılmış, tam anlamı ile sömürülmüşlerdir. Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan sınıfsal uyanışlar, zamanla daha bilinçli şekilde sermaye birikiminin olduğu Avrupa ülkelerinde işçilerin örgütlenmesiyle sonuçlanmıştır. Belirli periyotlarda işçiler kurdukları sendikalarda mücadele etmiş, bir yandan greve çıkmış, hakları için sokağa dökülmüşlerdir. 1848'te meydana gelen devrim kanla bastırılmış olsa da etkileri

Avrupa'yı sarsmıştır. 1848, ayrıca *Komünist Manifesto*'nun yazıldığı yıl olarak da tarihe geçmiştir. Yaşanılan bu sürecin ardından burjuvazi, ileride atacakları adımlar konusunda daha tedbirli hareket etmeye özen göstermiştir.

Demir yolu ağlarının genişlemesiyle basılan gazeteler gerek başkentlere, gerek taşra olarak adlandırılan yerlere daha kısa sürede ulaşmıştır. 1850'li yıllarda elektrikli telgraf hatlarının çekilmesinin yanı sıra Avrupa ile Amerika arasına çekilen kablolar sayesinde zaman - mekan kavramı ortadan kalkmıştır. Kıtalar arası çekilen kabloların etkisiyle Avrupa bir yandan ticari ilişkilerini yoğunlaştırırken bir yandan iletişim faaliyetlerini sağlamıştır. Amerika ile Avrupa arasına çekilen kabloların yukarıda belirtilen durum dışında günümüz ajanslarının türemesine yol açmıştır (Jeanneney, 2006: 85).

Telgraf sisteminin gün geçtikçe gelişmesi, burjuvazinin iştahını kabartmıştır. Telgrafın işletilme sorunu İngiltere'de "Mektupların taşınması kadar telgraf iletişimini sağlamak da devletin bir görevi değil midir?" sorusu gazetede yer almıştır. Amerika'da ise posta idaresi "yasaların denetiminde olmayan kişilerin eline" geçmesinin sorun yaratacağının farkında olmuştur. Buna rağmen 1854 yılına gelindiğinde ortaklıklar sonucu kurulan Western Union, iletişim tekeli olarak faaliyet göstermiştir (Burke ve Asa, 2005: 168).

1850 ile 1950'li yıllar arasında elektrik tekniği ile hizmet veren denizaltı telgraf kabloları, ilk uluslararası iletişim şebekesinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1850-1960 arasında karasal düzeydeki telgraf hattında gelişme sağlanmış, artık sıra denizaltı hatlarına gelmiştir. Kısa sürede denizaltı kablolarına olan talep karasal olana nazaran daha fazla olmuştur. Kabloların kalitesi düşünülmeksizin hatlar çekilmiş, bazı durumlarda mesajlar iletilememiştir (Lavenir ve Barbier, 2001: 145).

Telgraf ağının ticarileşmesi ve yayılım göstermesi sonucunda 1865 yılında Paris şehrinde Uluslararası Telgraf Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre kamu yararına göre hareket edilmesi ve iletişimin de buna uygun yapılması ilkesi benimsenmiştir. Dönemin büyük ajansları bu ilkeyi kabul etseler de anlaşmanın salt özgür bir şekilde haber dolaşımına izin vermemesi, ajansların rahat hareket

edebilmesini engellemiştir. Bu durum, Amerika'nın kendi sınırları dışında hareket etmesi sonucunda değişime uğrayacağını göstermiştir (Topuz, 1984: 8).

Daya Thussu'ya göre uluslararası iletişimin palazlanması sürecini, 19. yy'daki kapitalizmin gelişmesi açısından görülmesi gerektiğini düşünmektedir. Bir yandan Avrupa sermayesinin rahatça hareket edebilmesi için güvenilir malumata ihtiyaç duyulmuştur. Thussu'ya göre oluşan bilgi ağı "hem kapitalizmin hem nedeni hem de sonucuydu" (Thussu, 2002: 3).

Ajans sahipleri Avrupa'da (ve Amerika'daki) gelişmeleri görerek yatırım yapmaya başlamışlardır. Haberin dolaşımının farkında olan ajanslar, önemli noktalarda muhabirler bulundurmaya başlamışlardır. Daha öncesinde büro olarak faaliyet gösteren ajanslar, tam anlamıyla ticari kuruluşlar haline gelmiş, üretmiş oldukları haberleri meblağ karşılığı müşterilerine vererek haberleri metalaştırmışlardır.

Ajansların, içerik üretici konumda olmaları, uluslararası iletişim açısından önem arz etmektedir. Telgrafın ardından telsiz telefonun bulunması, radyo, sinema, televizyon ve son olarak da internetin bulunmasıyla içerik üretimi farklı boyutlarda seyir etmektedir. Ajanslar, teknolojinin gelişmesiyle ilk içerik üretip dağıtan kuruluşlar olmuşlardır. Farklı kitle iletişim araçlarının ortaya çıkması sonucunda içerik üretimi haber dışındaki mecralara da kaymıştır. Mecraların gelişkenlik göstermesiyle iletişim aygıtlarının ticari yönü keşfedilmiştir.

1. 2. Ajansların Uluslararası İletişimdeki Yeri

Ajansların ortaya çıkışına bakıldığında 19. yy'ın başlarından itibaren faaliyet gösterdiği görülmektedir. Ajanslar, gazetelerden daha önce ortaya çıkmasına rağmen ajansların meydana gelebilmesi için bazı koşulların oluşması gerekmiştir (Bülbül, 2006: 241).

İlk ajanslar olan Havas 1835'te, Wolff 1849'da, Reuter 1851'de, AP ise 1848'de kurulmuşlardır. Bu ajansların her biri iktisadi açıdan gelişmiş ve emperyalist geçmişe sahip uluslara ait ajanslar olarak faaliyet göstermektedirler. 1870 yılına gelindiğinde Reuter, Havas ve Wolff ajansları, kendi aralarında anlaşma yaparak

dünyadaki haberin alışverişini paylaşmışlardır. Stratejik ve politik bir paylaşımı içeren bu anlaşmada her ajans, birbirlerinin mevcut sınırlarında haber yapmayacaklarına dair teminat vermişlerdir. Reuter, Britanya'nın tamamını, Hollanda'yı, Hindistan'ı, Avusturya'yı, Uzak Doğu'yu ve sömürgeleri almıştır. Havas ise Fransa, İtalya, İspanya, Yakın Doğu, Vietnam ve Latin Amerika'yı almıştır. Wolff ajansı ise Orta ve Kuzey Avrupa'ya doğru düşen ülkelerin pazarını almıştır (Mattelart, 2016: 37-38). Dağılıma bakıldığında, ajansların enformasyonu dağıtmasının yanı sıra faaliyet gösterdikleri ülkelerin sömürgeci yaklaşımlarını devam ettirdiği görülmektedir. Bu durum, ajansların bağımsız hareket etmesinin önünde engel niteliği taşımaktadır.

Ajansların oluşmasında çeşitli etmenler bulunmaktadır. Bülbül, ajansların ortaya çıkış nedenlerini üç başlıkta açıklamaktadır:

- Olayların gelişmesi
- Haberlerin maliyetinin artması
- Teknik gelişim ve değişimlerdir (2006: 244).

Olayların gelişmesi açısından en büyük hadise olarak Fransız Devrimi'nin etkisi kuşku götürmemektedir. Bir ilkin yaşandığı devrimde zalimlerin yerine halkın iradesiyle eşitlik ve özgürlük mücadelesi yükseltilmiş, diğer halkları etkileyecek dönüşümün temelleri atılmıştır (Timur, 2016: 279).

Fransız düşünür ve tarihçi olan Tocqueville, (1995) Fransız Devrimi'ni şöyle açıklamaktadır:

“Bütün sivil ve siyasal ihtilâllerin, içinde kapalı kaldıkları bir vatanı olmuştur. Fransız ihtilâlininse kendine özgü bir toprağı yoktur; bunun da ötesinde, etkisi bir bakıma bütün eski sınırların haritadan silinmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Yasalara, geleneklere, kimliklere ve dile rağmen, insanları yakınlıktırdığı ya da böldüğü, bazen aynı vatanın insanlarını düşman ve yabancıları kardeş kıldığı görülmüştür; ya da daha doğrusu, bütün tikel ulusallıkların üstünde, bütün uluslardan insanların yurttaşı haline gelebilecekleri ortak bir entelektüel vatan oluşturmuştur” (1995: 49).

Haber maliyetlerinin artma sorunsalını arz-talep dengesi oluşturmuştur. Olayların gün geçtikçe çeşitlenip artmasıyla habere ulaşmak maliyet gerektiren bir

olgu olmuştur. Ortaya çıkan koşulların sonucunda zamanla iş birlikleri meydana gelmiş, yurt içi ve yurt dışında masrafların azaltılması gayesiyle ajanslar türemiştir (Bülbül, 2006: 245).

Teknoloji sorunsalında ise sanayi devriminin etkisiyle ortaya çıkan buluşların yanı sıra kitle iletişim araçlarının sayısındaki artış, dolayısıyla aygıtların kullanımı ve tedarikinde maliyeti etkilemesi, teknik gelişim açısından ajansların oluşumunda etki değeri taşımıştır.

Her bir kuruluşun amacı ve faaliyeti bulunmaktadır. Ajanslar da birer kuruluş olmaları itibariyle kendilerine ait politikaları, algılama durumları, ölçütlere göre değerlendirme ve abonelerinin hali hazırdaki vaziyetlerini esas alarak hareket etmektedirler (Topuz, 1984: 1-2). Haberlerin seçilmesi, işlenmesi ve yayılması, hizmet verilen ya da kurulduğu ülkenin amaçlarına ters düşmemesi gereği, ajansların işleyişinde önemli bir yer tutmaktadır.

Havas'ın ilk kurulduğu yıllarda, Balzac, Havas'ın üretmiş olduğu haberlerin gazetelerde birebir yer alması sonucunda şu sözleri dile getirmiştir:

“Halk birçok gazete olduğunu sanabilir; oysa tek bir gazete var. Ajans Havas'ın bültenleri. Her gazete, kendisine Bay Havas tarafından gönderilen haberi, beyaza, yeşile, kırmızıya ya da maviye boyayarak kullanıyor” (La Presse Française'den aktaran Girgin, 2002: 12).

Bunun dışında, Havas'ın hükümetler ile arasındaki ilişki gündeme gelmiştir. Havas'a yöneltilen eleştirilerin birinde şöyle denilmiştir: “Havas Ajansı, hükümetlerin alçak gönüllü bir hizmetkarıdır. Havas bilinmesi gereken haberleri veriyor; ama bilinmesi gerektiği zamanlarda... Böylece gerçeğin seçimini yapıyor” (La Presse Française'den aktaran Girgin, 2002: 12).

Ajansların hızlı büyümesinin altında yatan etmenlerin başında haberin talep edilmesi gelmektedir. Artan ticari faaliyetler, ulusların hızlı kapitalistleşmesini ve teknolojik gelişmelerin etkisi uluslararası etkileşimi gün geçtikçe arttırmıştır. Oluşan durumlar ise haberin hızla yayılmasını gerekli kılmıştır. Teknolojik imkanlara sahip olan ajansların haberleri ucuza mal etmeleri, haberi işleme ve ulaştırma imkanlarının fazlalığı sebebiyle örgütlü bir muhabir ağına sahip olmuşlardır (Bülbül, 2006: 243).

Ajansların gün geçtikçe büyümesi sonucunda tekel konumuna evrilmişlerdir. Bir yandan maliyeti düşürmek adı altında ortaklık anlaşmalarında da bulunmuşlardır. Anlaşmalarda her bir ajansın kendi ülkesi dışında iktisadi bağlarının olduğu ülkeler ve sömürgelerini bölge olarak seçmesi, haberin ekonomik boyutu dışında politik boyutunu da bize göstermektedir.

İlerleyen yıllarda ajansların kendi aralarındaki paylaşım anlaşmaları devam etmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında bazı ülkelerde kurulan ulusal ajanslar, dünyadan haberleri tedarik edebilmek amaçlı tekel konumundaki ajanslar ile anlaşmalar imzalamışlardır (Girgin, 2002: 19).

Ajanslar, sermaye birikiminin olduğu uluslarda faaliyet göstermektedirler. Bunun içindir ki, kapitalizmin oluşumunu tamamlamış ülkelerinde bulunmalarından ötürü, bu uluslar, teknolojik anlamda da gelişimini tamamlamışlardır. Kapitalizm, işleyiş mantığı gereği eşit bir şekilde gelişmeyi içeren yasalara sahip değildir. Kapitalizmde üretim araçlarına sahip olan öznelerin ürettiğini tüketecek kitlelere ihtiyacı vardır. Bundan dolayıdır ki, devamlı pazar ve müşteri arayışında olup ürettiklerini satmak için arayışa geçmesi gerekmektedir. Kapitalizmi sınıflı toplumların oluşturmalarından dolayı kendi içinde barındırdığı çelişkiler toplumun her yerine yansımaktadır. Üretim aracına sahip olmayan uluslar, sahip olan uluslara bağımlı hale gelmesi bir çelişkiyi ve bağımlılığı gösterse de, bu durum kapitalizmin işleyiş mantığına uygundur. Bir yandan üreten ulusun olması diğer yandan ise tüketen ulusun olması iletişim anlamında dengesiz iletişimin oluşmasını sağlamıştır.

1.3. Dengesiz İletişim - Enformasyon Dengesizliği

İletişimin aynı düzeyde seyir etmemesinin altında birçok etmen bulunmaktadır. Ekonomik ilişkilerin sonucunda iletişimin düzgün seyir etmesi sektöre uğramaktadır. Ekonomik açıdan gelişmiş, tam anlamıyla kapitalistleşmiş ülkelerde teknolojik aygıtlara sahip olan kurumlar aracılığıyla dengesiz iletişim oluşmaktadır.

Dünya çapındaki enformasyonun dağılımına, hangi tarafa gideceğine karar veren, teknolojik araçlara sahip yöneticiler bulunmaktadır. Bu yöneticilerin karar

vermesi sonucunda dünyadaki gelişmeleri haberleştiren ajansın veya yapının gözüyle görmek zorunda kalan ülkeler bulunmaktadır. İletişim aygıtlarındaki mülkiyet sahipliği ile birlikte altyapı eksikliği de önem arz etmektedir (Adil, 1991: 26). Tek yönlü bir aktarımın olması, bağımlı ülkelerin gelişmiş ülkelere karşın çıkarını da göstermektedir (Özcan, 1983: 38).

İletişim araçlarına sahip olan uluslar, kapitalizmin işleyiş mekanizması üzerinden daha önce sömürge konumunda olan ülkelere karşı hegemonya kurmuşlardır. Dengesiz ya da eşitsiz dağılımın oluşmasının sebebi, daha önce sömürülen ülkelerin başka şekilde bağımlı kılınması çabasıdır. Bu ülkeler savaşlar sonrasında bağımsızlık kazanmış ya da emperyalist ülkelerin “serbest” bıraktığı ülkelerdir.

İletişimdeki dengesizliği açıklamak için birçok kanıt bulunmaktadır. Bunların başında büyük ajansların haber dağıtım pazarının çoğunu elinde tutmaları gelmektedir. Bu ajanslar enformasyonu istedikleri gibi işlemekte, “Üçüncü Dünya” olarak adlandırılan ülkelere ya da az gelişmiş ülkelere satmaktadırlar. “Üçüncü Dünya” ülkelerinin yaptıklarının haberlerde yer almaması ya da çok az yer alması, bu ülkelerin aydınları ve hükümetleri tarafından kınanmaya yol açmaktadır. Ajansların dışında yayıncı medya organları da kapitalist düzendeki işleyişe göre hareket etmektedirler (Bülbül, 2000: 38-39).

İnternetin olmadığı, teknolojinin günümüzdeki kadar gelişmediği dönemlerde radyo yayını, televizyon programı, telefon yayıncılığının eşitsizliğinden bahsedilebilirdi; lakin kapitalizmin ürettiği artı değeri pazarlarda satamayınca az gelişmiş ülkeleri pazar alanı görüp, ürünleri tüketme çabası sonucunda, yukarıda bahsedilen yayımların ne kadarının gerçekleşip gerçekleşmediği hakkında yorum yapılması pek mümkün görülmemektedir. Teknolojik imkânlar ticaret yoluyla aşılakta, bazı yayıncılıklar ise bireysel de olsa internet üzerinden yapılabilmektedir. Ancak haberin toplanması, işlenip dağıtılması işlevinin ticari yönünün dışında siyasi anlamının da olması, dengesiz iletişimin devam edeceğini göstermektedir.

Ajansların haber tekeli elinde bulundurmaları dışında bugün televizyon programlarının, görüntü ve film kaynaklarının da ABD menşeli olduğu

görülmektedir (Bülbül, 2000: 38). İnternet aracılığıyla radyo yayını yapılarak frekans tekeli ortadan kalkmıştır: ufak bir bütçe karşılığında internetten radyo yayını yapılması günümüzde mümkün olmaktadır. Dünya çapındaki basılı yayın yapan gazetelerin hepsi internet üzerinden de yayıncılık hayatlarını sürdürmesiyle basılı yayıncılığın dengesizliği üzerine bir şey söylemek pek mümkün olmamaktadır. Basılı yayının günümüzde tüketilmemesi, dijital yayıncılığın tüketici açısından maliyet gerektirmemesi, dengesiz iletişim açısından farklı bir tartışma konusu olmaktadır.

Eskiden telgraf ve telefon hatlarının altyapı sorunsalı bugün internet hatları üzerinden devam etmektedir. Bazı az gelişmiş ülkelerde altyapı yok derecesindedir. Altyapı olmasına karşın kullanımın kısıtlı olması, eşitsizlik ve dengesizliği göstermektedir.

1.4. Uluslararası Enformasyon Akışı

Dengesiz iletişimin görüldüğü yerlerin başında enformasyon akışı gelmektedir. İletişim araçlarını ellerinde bulunduran merkez konumundaki ülkeler, kendi gereksinimlerine göre enformasyonu üretmekte, işleyip dağıtma imkanlarına sahiptirler (Hamelink, 1991a: 258). Enformasyonun üretilip dağıtılmasına kadarki adımların hepsinde üretici kuruluşların çıkarı bulunmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrasında enformasyonun ve haberin akışına dair birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda en çok yoğunlaşılan bölgeler Asya, Güney Amerika ve Kuzey Amerika olmuştur. Bunun nedeni, çalışmayı yürütenlerin büyük bir kısmının “Üçüncü Dünya” olarak adlandırılan ülkelerdeki bilginlerin oluşturmalarıdır (Mowlana, 1997: 40).

Haberin akışına dair yapılan en önemli çalışmalardan biri Galtung ve Ruge’a aittir. Galtung ve Ruge’un 1960’lı yılların ortalarında yaptığı araştırmaya göre kuzeyde yer alan muhabirlerin, güneyde yer alan ülkelere karşı yaklaşımında güney ülkelerinin demokratik olmayışı, yönetimden yoksun oluşu gibi gerçek dışı bir tutum sergilediği görülmektedir (Uluç, 2008: 256). Aradan yarım asırdan fazla geçmesine rağmen üretim araçlarına sahip olmanın verdiği etkinin devam ettiği açıktır.

Haberin akışının çok büyük bölümü geçmişte olduğu gibi günümüzde de tekel konumundaki ajanslar tarafından sağlanmaktadır. Zamanla ulusal ajanslar kurulsada, bazıları rekabete yenik düşmüş, bazıları ise büyük ajanslar ile ortaklık anlaşmaları yapmıştır. Tekel konumundaki ajansların günümüzde dünyanın yüzde 99,8'ine ulaştığı bilinmektedir (Uluç, 2008: 242).

Haber akışının üretimine bakıldığında sadece haberin üretimini değil, ayriyeten kapitalizmin sömürü mantığı da görülmüş olmaktadır. Çevre ya da gelişmemiş ülkelerden gelen “ham” enformasyonun tedarik edilmesi sonucunda enformasyon, akışı sağlayacak olan ülke tarafından işlenip satışı sunulmaktadır (Hamelink, 1991a: 263).

Haberin üretilmesinde ve akışının sağlanmasında tek taraflı bağımlılık yatmaktadır. Az gelişmiş ya da çevre konumundaki ülkelerin yıllar önce sömürülmesi ve kapitalizmin eşitsiz gelişmesinin etkisi belirleyici olmaktadır.

Uluslararası iletişim alanındaki enformasyon akışı üzerine birçok görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerin beş başlıkta ele alınması mümkündür:

- Uluslararası ilişkiler bağlamında inceleyen perspektifte emperyalizm, entegrasyon, çatışma ve işbirliği kuramlarının yanı sıra uluslararası görünüm üzerinde çalışmalar yürütmektedirler.
- İletişim gelişim bağlamında inceleyen perspektifte kalkınma kuramlarıyla birlikte ulusal-uluslararası ekonomik-politik ilişkiler açısından incelemektedir. Ayriyeten incelemelerde akışın yönü ve düzeyi ideolojik bulgularla bağdaştırılır.
- Kurumsal ve ticari perspektifte ise akıştaki aktörlerin önemi ve mesajın davranışlar üzerindeki etkisini incelemektedirler. Bu perspektifte propaganda, politika çalışmaları, devlet ya da devlet dışı aktörlerin etkisi üzerinde durmaktadırlar.
- Politik ekonomi ve yapısal perspektifte bilgi akışındaki yapıların ulusal ve uluslararası düzeydeki ilişkileri ile birlikte akışını sürecini etkileyen boyutları incelemektedirler.
- Teknik ve yasal perspektifte ise akış esnasındaki ortaya çıkan sorunları teknik açıdan ele almaktadır. Teknolojinin önemini esas alarak hareket etmektedirler (Mowlana, 1997: 28-29).

Uluslararası enformasyon akışının nasıl gerçekleştirildiğine dair yaptığı çalışmalar ile açıklayanların başında Hamid Mowlana gelmektedir. Mowlana'ya (1997) göre iletişim sistemlerinin büyümesi ve genişlemesiyle uluslararası pazarın

oluşturulması ve düzenlenmesinde iletişim teknolojilerinin önemi büyüktür. İletinin  retimi ve dağıtımı arasındaki en önemli iki nokta dağıtım araçları ve teknolojidir. Mowlana'ya göre enformasyon akışının bütününü görebilmek için iletişim teknolojilerinin yanı sıra üretim ve dağıtımına da bakıldığında, akışın nasıl bir yol izlediği ortaya çıkmaktadır. Mowlana,  retim ve dağıtım sürecindeki değişkenleri ayrı ayrı incelenmesi sonucunda akış sürecinin daha net ve ayrıntılı görüleceğini vurgulamaktadır (1997: 30-33).

Enformasyon dışında haberin akışı konusunda da Mowlana'nın çalışması bulunmaktadır. Galtung ve Ruge'un çalışmasına dayanarak yapılan çalışmada iki adet modele rastlanmaktadır. Bu modeller merkez- evre ve kuzey-güney olarak adlandırılan modellerdir.

Merkez- evre modelinde merkez konumunda yer alan ülkeler gelişmiş, üretici konumunda yer alan ülkelerdir.  evredekiler ise az gelişmiş, üretici konumunda olsa bile bağımlı olan ülkelerdir. Merkezdekilerin kendi üretim araçları ve haber akışı üstünlükleri bulunmaktadır. Merkezin ürettiği ya da bulunduğu haberler içerik bakımından avantajlıdır.  evre olarak adlandırılan ülkelerin aralarında akış yoktur ya da yok denecek kadar azdır (McQuail ve Windhal, 2005: 271-272).  evre ülkelerin arasındaki akışı engelleyen faktörlerin arasında siyasal ve teknik boyutun dışında kısıtlamalar da olabilmektedir (Dietrich, 1970: 55).

Bir diğer model olan kuzey-güney modelinde ise kuzeyden güneye direk bir akış vardır; güneyden kuzeye ve g neylerin kendi içindeki akış yok derecesindedir. Kuzey'in kendi arasında alışveriş olmakla birlikte güneyden tedarik ettiği haberi işlemekte, istediği biçimi verdikten sonra güney ülkelerine satmaktadır (McQuail, 2005: 272-273).

Her iki modele bakıldığında dönemin koşullarında yazılmış olup günümüze göre güncellenmesi ihtiya ı doğmaktadır. Mowlana'nın çalışmaları ele aldığı dönemde Sovyetler Birliği'nin faal olması, internetin olmaması gibi durumlar söz konusudur. Sovyetler Birliği'nin çözülmesi sonrasında dünyadaki gelişmeler 1990'lı yıllar itibariyle hızlanmış, tek sistemli dünyanın hüküm sürmesi ve internetin gün

geçtikçe gelişip yaygınlık kazanması hem insanların yaşamını değiştirmiş, hem de iletişimin boyutunda değişiklikler meydana gelmiştir.

İnternetin yayın yapmada ve enformasyon akışında engelleri aşp ulaşabilmesi, enformasyon ve haberin bir şekilde ulaşmasını sağlamaktadır. Akışın, aktarımın saniye sürmediği günümüzde, interneti ve günümüz koşullarının temel alındığı, güncellenen bir modelin oluşturulması gerekmektedir. Mowlana'nın geliştirdiği modellerdeki akış sisteminin ana hatları güncelliğini korumaktadır.

1.5. Uluslararası İletişime Yönelik Yaklaşımlar

İletişimdeki akış ve dengesizlik sorunu uluslararası örgütlerin ilgisini çekmiş, kendi bünyelerinde sorunlar üzerine yoğunlaşmaya başlamışlardır. II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış olan düzende “Üçüncü Dünya” olarak adlandırılan ülkeler, uluslararası alanda daha eşit bir yaklaşım içeren düzenin kurulmasını istemişlerdir. Zamanla fikirlerin ortaya çıkmasıyla ülkelerin görüşmeleri sonucunda görüşmeler UNCTAD konferansı adı altında yürütülmüştür. Konferanstaki gelişmeler sonucunda ekonomik düzendeki sorunların yarattığı iletişim sorunlarına da geçiş yapılmış, Yeni Uluslararası İletişim Düzeni kavramı üzerinde durulmuştur (Bülbül, 2000: 43).

1957 yılında BM Genel Kurulu'na bir rapor sunulmuştur. Raporda, haber alımı üzerinden bir noksanlığın olduğu belirtilmiştir. Bunun üzerine, bir yıl sonra BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından az gelişmiş ülkelerdeki iletişim aygıtlarının geliştirilmesi üzerine bir plan hazırlanmıştır (Adil, 1991: 27). Lakin on yılın ardından BM, ortaya konmak için hazırlanan amaçları gelen baskılar sonrasında geri çekmiş, ta ki 1970 yılına kadar rafa kaldırılmıştır. 1970 yılında UNESCO genel kurulunca kitle iletişim aygıtlarının dünya barışına faydalı olabilmeleri sorunu görüşülmüştür. 1972 yılındaki toplantıda “iletişim aygıtları ve yeni uluslararası iletişim düzeni” ile ilgili bir bildiri yayınlanmasına karar verilmiş, yayınlanma sürecinin zaman almasıyla ancak 1978 yılında, UNESCO'nun 20. Genel Konferansı'nda onaylanmıştır (Bülbül, 2000: 43-44).

İletişim alanındaki sorunların giderilmesi konusunda UNESCO'nun dışında sorunun merkezinde bulunan “Üçüncü Dünya” ülkeleri ile Bağlantısızlar Hareketi'ne

bağlı ülkelerin girişimleri de bulunmaktadır. Bu ülkelerin zamanla birçok konferans ve toplantı düzenlediği görülmektedir (Adil, 1991: 28).

Haber dağılımının dünya çapındaki dengesizliği, bağlantısız ülkelerin ortak bir ajans kurma ihtiyacını doğurmuştur. 1975 yılında Yugoslavya'nın ajansı olan TANYUG, haber ajansları havuzu kurmaya girişmiştir. 1976 yılına gelindiğinde ardı ardına altı toplantının yapıldığı görülmektedir. Bu toplantılarda dengesizliğin boyutunun yanı sıra işbirliğinin yapılması kararı alınmıştır (Bülbül, 2000: 44-45).

Yapılan toplantı ve konferanslarda UNESCO'nun desteğinin olduğu bilinmektedir. Lakin, sorunların çözümüne dair bir gelişme yaşanmamıştır. Girişimlerin ardından bazı kavramlar doğmuş, ülkelerin ortak hareket etmeye dair aralarında bilinç oluşmuştur (Adil, 1991: 30).

Yapılan toplantıların en önemlisi Nairobi'de, 1976 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda, UNESCO Genel Müdürlüğüne özgür ve dengeli haber dolaşımının yetkisi verilmiş, sorunların irdelenmesi ve çözüm bulunması için MacBride komisyonunun kurulmasına karar verilmiştir. MacBride komisyonu, Aralık ayının 1977'inde ilk toplantısını gerçekleştirmesinin ardından iki yıllık süreç boyunca toplantılar sürmüştür (Bülbül, 2000: 45).

UNESCO'nun aracılığıyla Sean MacBride öncülüğünde kurulan Uluslararası İletişim Sorunları Araştırma Komisyonu, küresel iletişim düzeninin geliştirilmesi ve değiştirilebilmesi için neden oluşturmuştur. Komisyon, küresel iletişimin dört temel yönünü ele almak açısından göreve başlamıştır:

- Dünya iletişiminin mevcut durumu;
- Serbest ve dengeli bir bilgi akışını çevreleyen problemler ve gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarının akışla nasıl bağlantılı olduğu;
- NIEO ışığında, bir NWICO nasıl oluşturulabilir ve medyanın dünya sorunları hakkında kamuoyunu eğitmek için nasıl bir araç olabileceği (Thussu, 2002: 45).

Çıkan ara raporda, NWICO'nun kuruluşuna dönük, meşruluk yaratması açısından çok fazla tartışma ortaya çıkmıştır. Komisyonun yazmış olduklarına karşı NWICO'ya ilginin artmasıyla dünyadaki enformasyon sorunlarını anlamaya

yardımcı olacak durum ortaya çıkmıştır. Tartışmaların daha fazla seviye kazanmasıyla derinlemesine sorunlar görüşülmüştür. Gerçek manada küresel açıdan görüş sağlayan ilk belge konumunda olan MacBride raporuna batıdan gelen tepkiler çeşitlidir. Yeni Dünya Bilgi ve İletişim Düzeni'nin (NWICO) destekçileri genel manada iyi karşılamışlar, birçok ajans ve gazetecilik federasyonları ise “raporun medyanın özel mülkiyetine, iletişim tesislerine ve reklam aracılığıyla toplumda yaratılan sorunlara karşı ön yargılı olmasına” tenkitssel biçimde yaklaşmışlardır (Thussu, 2002: 46).

Komisyon tarafından hazırlanan raporda hem dünyadaki iletişimin dengesizliğine, hem de iletişim araçlarının işlevine yer verilmiştir. Raporda, iletişimin genel anlamdaki fonksiyonları sekiz başlıkta irdelenmiştir:

- Güdüleme
- Eğitim
- Haber ve Bilgi Sağlama
- Toplumsallaştırma
- Eğlendirme
- Tartışma Ortamı Hazırlama
- Bütünleştirme
- Kültürün Gelişmesine Katkı (Bülbül, 2000: 46-47).

Raporda ayrıca gelişme içerisinde olan ülkelerin iletişim alanındaki yapıları gerekenlere de değinilmiş, kendi içlerinde yapıları gereken anlaşmaların önemi üzerinde durulmuştur. Düzen içerisinde çözüm mayeti taşıması açısından ulusal ajansların kurulumu, serbest, kimsenin aracı olmadığı bir iletişim anlayışının faaliyete geçirilmesi önerilmiştir. Rapor, her ne kadar tartışma yaratsa da onaylanmış, komisyonun ardından yeni iletişim düzeninin oluşturulması için yetki verilmiştir (Uluç, 2008: 158-159).

Yeni İletişim Düzeni'nin ilkelerini kısaca beyan etmek gerekirse; devletin gümrüklerde indirim gitmesi, ajansların büro açmalarına izin verilmesi,

muhabirlerin dışarıya gönderilmesi, komşu ülkeler ile ortak haber havuzu oluşturulması ve iletişim politikasının belirlenmesi için gerekli kuruluşlar ile iş birliği yapılması olarak özetlenebilir (Uluç, 2008: 160).

Yeni İletişim Düzenini faaliyete geçirmek için ilk ciddi adım BM ve UNESCO tarafından 1983 yılının Eylül ayında Avusturya'nın Igis kentinde düzenlenen toplantıda atılmıştır. Toplantıda ilkeler belirlenmemiş, sadece gözlemlerin aktarılmasıyla yetinilmiştir. Toplantının hemen ardından başlayan UNESCO Genel Konferans'ında Yeni Evrensel Habercilik ve İletişim Düzeni üzerine sunulan tasarılar tartışmalara sebebiyet vermiştir (Adil, 1991: 32).

Yeni İletişim Düzeni tartışmalarının izlediği ekseninde uzlaşılamayan durumların başında haberin dengeli dağılımı gelmektedir. Liberal politikaları benimseyen görüşe göre haberin akışına hiçbir şekilde müdahale edinilmemesi yönündedir. Bunun nedeni, işlemekte olan pazar mekanizmasını sekteye uğratacak olmasından kaynaklanmaktadır. Karşı görüşe göre ise iletişimdeki liberalleşme politikaları, büyük tekellerin amaçlarına hizmet edeceği, gelişmiş ülkelerin iletişim aygıtlarını daha önce hangi amaçla kullandırsa aynı şekilde kullanacakları yönündedir (Uluç, 2008: 162-163).

İletişimde yaşanan dengesizlik durumuna tenkitssel yaklaşanların başında Herbert Schiller gelmektedir. Yaşanan dengesizlik sorununa yönelik Schiller'in düşüncesi, "Üçüncü Dünya" olarak adlandırılan ülkelerin meramını anlatamadıklarına yöneliktir. Schiller, teknolojik gelişmenin fayda sağlasa da ekonomik açıdan eşitsizliğe yol açacağını düşünmektedir. Bununla birlikte Schiller, ABD sermayesinin yatırım alanlarının ne yönde olduğunu, iletişimi hangi amaçla kullanacaklarını afişe etmiştir (Topuz, 1984: 4-5). Schiller, kapitalizmin vaat ettiği özgürlüğün, kapitalizmin kendi menfaatini gözetmesi sonucunda boş bir hülya olduğunu belirtmektedir. Sermaye, önüne çıkan bütün engelleri özgürlük maskesine bürünerek aşmaya çalışmaktadır (Schiller, 1991: 284).

Günümüze gelindiğinde iletişim ve gelişim sorunlarının devam ettiği görülmektedir. Bunun nedeni, kapitalizmin eskiye nazaran daha kural tanımazlık olarak hareket etmesinden kaynaklanmaktadır. Kapitalizmin kendisi, düzeni

içerisinde verdiği olanak üzerinden çözüm üretmeye çalışsa da, sınıflı yapısı ve devamlı kar arayışı, eşit bir gelişmeyi olanaklı kılmamaktadır. Önerilen kuramlar ve yöntemlerin kapitalizmin kendi sınırları içerisinde kalması dolayısıyla tam anlamıyla uygulanabilmesi imkansızdır. Kapitalizmin kendi dinamiklerinin görmezden gelinip hazırlanan çözüm önerilerinin boşa kürek çekmek anlamına geleceği açıktır.

Uluslararası iletişim araştırmalarının ortaya çıkmasıyla birlikte paradigmaya uygun yaklaşımlar sunulmuştur. Bu yaklaşımlar, dönemin koşullarını anlamlandırabilmek açısından önem arz etmektedir. İlerleyen bölümde bu yaklaşımlara değinilecektir.

1.6. Uluslararası İletişimde Paradigmaya Dönük Yaklaşımlar

Her bir kuramın ortaya çıkması için bazı koşulların ve olayların meydana gelmesi gerekmektedir. Uluslararası iletişimde de bu böyle olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın yarattığı etki iletişim alanında da yankı uyandırmış, istenilen politikaların gerçekleştirilmesi için iletişim bir araç olarak kullanılmıştır.

Paradigma kelimesi kullanılan yer ve amaca göre değişkenlik göstermektedir. Ağırlıklı olarak bilim felsefesinde Thomas Kuhn'un ele alması ile birlikte yaygınlık kazanmıştır. Kuhn'un ele almasının ardından dilbilim ve sosyal bilimlerde de paradigma kelimesi Kuhn'un kullanım biçiminin dışında işlenmiştir. Bu bölümde paradigma kelimesi sosyal bilimlerdeki yaygın kullanım biçimi olan "üretilecek olan şeylerin nasıl üretileceği üzerine örnekler" anlamında kullanılmıştır. Ele alınacak olan yaklaşımlar uluslararası iletişim kuramlarının oluşumunda örnek teşkil etmişlerdir. Bu yaklaşımlar, uluslararası iletişimdeki dinamikleri anlamlandırmak açısından da önemlidir.

İletişim kuramlarının ortaya çıkışının Saint-Simon'a kadar götürüldüğü görüş bulunmaktadır. İletişim kuramlarının tarihi kapitalizmin gelişimiyle eş güdümlü olarak ortaya çıkmıştır (Thussu, 2002: 53). Bu bölümde, uluslararası iletişimde tartışma konusu olmuş, bazı durumlarda tekrar gündeme gelen yaklaşımlar ele alınacaktır.

II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ve işbirlikleri ajansların işleyişini değiştirmiştir; haberin aktarımında düşük maliyetli bir avantaj kazanılmıştır. Haber ajansları, savaşın olduğu bölgeler dışında Asya ve Latin Amerika ülkelerinde de sayıca artış göstermiştir. Savaşın ardından ilk dört yılda, Avrupa’da, 24 ajans faaliyete geçmiştir. 1950’li yıllarda Asya, Kuzey ve Latin Amerika ile Afrika’da da artışlar gözlemlenmiştir. İkinci dalga ajansların artışları 1960’lı yılların başında gerçekleşmesine rağmen Latin Amerika’da ulusal ajanslar kurulmasına karşın büyük ajanslar ile yaptıkları anlaşmalar sonucunda aldıkları haberlerin dağıtımını sağlamaktadırlar (Unesco, 1970: 57). Savaşın ardından ortaya çıkan kamplaşmalarla birlikte ABD, kapitalist açıdan geri kalmış ülkeleri (aslında öyle olmayan) yanına çekmek ve bağlı hale getirmek için Modernleşme – Modernizasyon kuramını ortaya atmıştır.

1.6.1. Modernleşme Kuramı

Tarihler 20 Ocak 1949’u gösterdiğinde ABD başkanı Henry S. Truman, dünyanın “az gelişmiş” ülkelerine teknoloji ve ilerlemeyi sağlayacak paketini açıklamıştır. Açıklamasında, “az gelişmiş” ve “gelişmekte olan” ülkelere modernleşme adına ABD’nin politikalarını ve değerlerini aktarmayı amaçlamıştır; lakin Modernleşmenin bir algı tezahüründen başka bir şey olmadığı ortadadır. Modernleşme, az gelişmişlik yaftasının yapıştırılmasıyla Batı’nın emperyalist politikalarını hayata geçirmesinin üstü kapalı bir yolu olarak kurgulanmıştır (Fair, 1997: 3). Modernleşme ya da gelişim kuramı, siyaset ile akademinin iç içe geçmiş birer tezahürüdür.

Modernleşme, gelişme ya da kalkınma kuramı, 1950’li yılların sonunda David Lerner, Wilbur Schramm, Peter Berger, Marshall Berman ve Everett Rogers’in öncüsü olduğu yaklaşımdır. Bu yaklaşımın ana tezi gelişmişliğin oluşabilmesi için dogmatik kalıplarından sıyrılması halinde “kendiliğinden” düzelmenin oluşacağı üzerinedir. Genel anlamda bu düşüncüyü savunanlar, her toplumun dönüşümü yaşamasını savunmaktadırlar (Uluç, 2008: 92). Modernleşme kuramı, McPhall’e göre iletişim açısından “Üçüncü Dünya”daki gereksinim ve

ümitlerini ortaya koymak için Batılılar tarafından üretilen bir kavram olduğunu düşünmektedir (McPhall, 1991: 153).

II. Dünya Savaşı'nın ardından savaş politikalarının Soğuk Savaş olarak seyretmesiyle Daniel Lerner, radyoyu, kapitalizmin etkisi için araştırmakla kalmayıp, sosyalizme karşı nasıl kullanılacağı üzerine çalışmalar yapmıştır. Lerner, çalışmasında, Orta Doğu'nun modernleşmesi ve geleneksel toplumun geçiminden bahsetmiştir (Mody, 1997: 1). Lerner'in bu çalışmasının modernleşme kuramının oluşumunda önem arz ettiği düşünülmektedir. Modernleşme kuramcıları, ABD hükümetinin desteği ile 1950 ile 1970'li yıllar arası Soğuk Savaş'ın yarattığı olağan koşullarda sosyalizmin yayılmaması için mücadele etmişlerdir (Lee, 2015: 204). Lerner'in araştırması sonrasında geçen bir buçuk yılda iletişim araştırmacıları, medyanın, ekonominin ve politikanın sisteme entegre edilmesiyle başarıya ulaşacaklarını varsaymışlardır (Fair, 1997: 4).

Savaşın ardından gelişme teriminin popüler hale gelmesiyle fetişleştirilmiş bir kelime halini almış, kelimeyi destekleyenler arasında büyük kuruluşlar da yer almıştır. Modernleşme, ya da gelişme, liberalizmin temellerini içermektedir (Mowlana, 1996: 105). Bir ABD projesi olan Modernleşme Kuramı, aslında Sovyet sosyalizmini durdurmanın bir yolu olarak "kalkınmaya teşvik" adıyla emperyalizmin yerleşmesini amaçlamıştır (Erdoğan, 2000: 58).

Modernleşme faaliyetleri, Amerika'nın Sesi ve Radio Free Europe'nin ürettiği içerikler ile aktarılmıştır. *Public Opinion Quarterly*'nin 1952-53 sayısında, ABD menşeli entelektüeller, uluslararası iletişimi araştırma alanı olarak deklare etmişlerdir. Sayı, içeriği bakımından önem arz etmektedir. Bu sayıda Lazarsfeld uluslararası ilişkiler açısından politika üreticilerinin sosyal bilimlerle temas etmesi gerektiği üzerinde durmuştur; tabi ki bu çağrı cevapsız kalmamıştır: iletişim aygıtları ve teknik araçların geliştirilmesi nedeniyle ABD, özel girişim adı altında akademisyen ve üniversiteler ile sözleşme imzalamıştır (Erdoğan, 2000: 60).

Her ne kadar modernleşme kuramının oluşturucuları sayıca fazla gözüksede de kuramcılarının çoğu üretimlerini Lerner'a borçludurlar. Lerner, 1958 yılındaki çalışması olan *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*

isimli eserinde ABD'nin Orta Doğu'daki Sovyet propagandasının etkisini analiz ederek modernleşme için şu önerilerde bulunmuştur: “Artan sanayileşme kentleşmeyi artırdı; yükselen kentleşme okuryazarlığı artırma eğiliminde; yükselen okuryazarlık medyanın maruz kalmasını artırma eğiliminde; artan maruz kalma, ekonomik ve politik hayata politik katılımı artırma eğilimindedir” (Lerner'dan aktaran Erdoğan, 2000: 60).

Lerner, 1952 ve 1954 yıllarında Türkiye’de de araştırma yapmıştır. Lerner, Ankara’nın Balgat ilçesindeki değişimleri geleneksel toplum-modern toplum ayrımı üzerinden izlemiştir. Lerner, karşılaştırma sonucunu “geleneksel toplumun geçip gidişi” olarak tanımlamış, araştırmaları 1950’li yıllar sürecince devam etmiştir. Lerner ve diğer modernleşmeciler böylece kime yanaşılacağı konusunda ipuçları elde etmiştir (Erdoğan, 2000: 61). Lerner, yaptığı çalışmaları “*Geleneksel Toplumun Çöküşü*” adlı kitabında toparlamıştır. Lerner’in bu kitabındaki en önemli tezi modernleşme ile kalkınmayı bir tutan tezi olmuştur. Lerner, burada kalkınmanın kapitalizmle geleceği üzerinde durmuştur (Erdoğan, 2000: 63). Balgat’ta yaptığı çalışmada Lerner, muhtarla yaptığı görüşmede, muhtarı, Türk geleneklerine bağlı birisi olarak aktarmıştır; bakkal ile yaptığı görüşmede ise köylü tipolojisine aykırı, paragöz, dünyayı medya gözüyle izleyen “modernleşecek” olan birisi olarak aktarmıştır. Lerner, 1954 yılında tekrar yaptığı ziyarette Balgat’ın “modernleştiğini” görmüştür; otobüsler çalışmaktadır, köylüler fabrikalarda çalışıp köy işlerinden uzak bir yaşam sürmektedirler (Aydoğan-Boschele, 2013: 87-88).

Lerner ve Schramm’ın başını çektiği modernleşmecilere göre iletişimin modernleşmedeki misyonları şunlardır:

- Kitle iletişimi, modernleşme yönünde davranış biçimleri, yeni değerler, tutumlar işleyerek değişim atmosferi yaratabilir.
- Kitle iletişimi kalkınma ve modernleşme yolunda, öğrenmeyle, iş yapmayla, tarımla, endüstriyle, sağlıkla ilgili yeni beceriler yaratabilir.
- Kitle iletişim araçları bilgi kaynaklarının çoğaltıcısı olarak iş görebilir.
- Kitle iletişimi, hareketli kişilik yaratmadaki maliyeti dolaylı tecrübe yoluyla azaltabilir (televizyon seyrederek, radyo dinleyerek katılma ile öğrenme)
- İletişim beklenti seviyesini yükseltebilir, böylece faaliyet için teşvik olarak çalışır.
- Millet duygusunu yaratabilir.

- İletişim halkın çoğunun kendi önemlerini anlamalarını sağlayabilir: Bu da artan siyasal faaliyete gider.
- İletişim kalkınma planlarının planlama ve uygulamasını kolaylaştırır.
- İletişim ekonomik, sosyal ve siyasal kalkınmayı kendi kendini sürdüren bir süreç yapabilir (Erdoğan, 2000: 66-67).

“Üçüncü Dünya” ülkeleri olarak adlandırılan ülkelerin kalkınması ve yönlendirilmesi için batılı kuramcılar tarafından geliştirilen bu kuramın başlangıç noktası şöyledir:

“-Enformasyon dâhil- tüm ulusal kaynaklar, gelişme ve kalkınma (modernleşme) programını desteklemek için kullanılmalıdır. Eğer enformasyon muhalif oluşumlara yol açacak ya da uluslararası arenada prestij kaybına neden olacak olursa, bunun, doğal olarak enformasyonu, daha önemli hedeflere ulaştırmaktan alıkoyacağı anlamına gelir. Bu mantıktan yola çıkarak haberlerin kontrolünün sadece meşru bir hak olmakla kalmayıp aynı zaman da ulusal çıkarlar açısından gereklilik olduğunu söylemek olanaklıdır” (Rosentblum’dan aktaran McPhall, 1991: 153).

Lerner, iletişim araçlarıyla ve empatiyle katalizör görevi görececek bir çarpışma meydana geleceğini düşünmüştür. Çarpışma ile birlikte daha fazla insan “empati” kazanarak geleneğin boyunduruğundan kurtulacak, bunun sonucunda insanların modernleşeceğini hayal etmiştir. Lerner, modernleşmeyle birlikte geleneksel insan tipolojisinin kurtulacağını, bireylerin “empati” sayesinde kaderciliği ortadan kaldırarak toplumdaki rollerinin değişeceğini savunmuştur (Lee, 2015: 204).

Aydoğan-Boschele’ye göre iletişim araçlarının yayılmasıyla modernleşme eğer gerçekleşecekse, medyanın yayılımı ile modernleşme ölçülebilir -ki UNESCO tarafından açıklanan iletişim aygıtlarının sahipliği ve tüketimi gelişimin göstergesi olarak sunulmuştur. Araştırmacılara göre medyanın kullanımı ile gelişme arasında pozitif bir bağ bulunmaktadır. Araştırmacılar sonuçlara göre modern fikirlerin yayılımı ve gelişimi sağlaması için medyanın önemine dikkat çekmişlerdir (2013: 89).

Lerner’in bakış açısının Schramm (1964) ve Rogers’ın (1962) eserlerinde de yer aldığı görülmektedir. Rogers, (1962) *Diffusion of Innovations* adlı eserinde modernleşme kuramına katkıda bulunmuştur (Madikiza ve Bornman, 2007: 23). Rogers, ortaya yeni çıkan davranışları benimsemek gerektiğini düşünmüştür.

Yeniliklerin yayılması bireysel koşullara göre değişim göstermiştir. Yapılan 500 deneyin ardından Rogers, bireyin yenilikleri onaylaması için beş evre ortaya koymuştur; bunlar: “farkındalık, bilme, ilgi, karar verme, kabul/red.” Rogers’a göre yenilikleri sonradan onay alan az gelişmiş ülkeler (ya da “Üçüncü Dünya” ülkeleri), nüfusun büyük bölümünü içermiştir. Yine Rogers’a göre iletişim, “kaynağın, alıcının davranışını değiştirme amacını sağlayan fikrin transfer edilmesi” manasına gelmektedir (Aydoğan-Boschele, 2013: 89).

Wilbur Schramm ve diğer modernleşme kuramcılarının ABD federal devletiyle ilişkilerinin olduğu bilinmektedir. Kuramcılardan olan Daniel Lerner, araştırmalarıyla katkı sağlamıştır. II. Dünya Savaşı’nın ardından modernleşme faaliyetleri, iletişim faaliyetleriyle eş güdümlü şekilde yürütülmüştür. Erdoğan’a göre ABD modernleşme faaliyetleri ile Avrupa faaliyetleri arasında bir fark bulunmamaktadır (2000: 58).

Schramm, modernleşmeyi, iyi gelişen yüz yüze etkileşim olacağını savunmuştur. Schramm, bunu ancak kitle iletişim araçları için düşünmekte, hayatın geri kalan yönleri için düşünmemiştir. Schramm, modernleşme ile kitlelerde medyanın etkisiyle kısa süreli de olsa durum ve davranışlarda değişiklik olacağını düşünmüştür. Schramm, modernleşmenin etkili olabilmesi için “sosyoekonomik durum, okuryazarlık, yaş ve aile geçmişi” faktörlerine önem atfetmiştir (1970: 151-157).

Modernleşme kuramına birçok eleştiri getirilmiştir. Kuram, kapitalistleşmenin vaat ettiklerinin gerçekleştirememesi sonucunda adeta iflas etmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlık kazanan ülkelerin aydınlarının kafa yorduğu konuların başında gelişme gelmiş, hangi yol seçilerek hareket edilmesi gereği önem arz etmiştir. Emperyalizmden kurtulan ülkeler kendi refahlarını sağlayabilmek için model arayışına girmişlerdir. Bakıldığında ülkelerin refah durumu diğer gelişmiş ülkelere göre değişim göstermiştir.

Naeem Inayatullah, modernleşme kuramına eleştiri getirenlerden biridir. Inayatullah’a göre kuram aşırı benmerkezci ve ideolojik bir yapıya sahiptir. Bunun dışında, “Üçüncü Dünya” olarak adlandırılan ülkelerin kendime özgü değer ve

birikimlerinin yok sayılması, kuramı geçersiz kılmaktadır. Böyle bir yok saymanın üzerine her şeyden feragat edilmesi istenmesi ise dayatmacı bir ideoloji olduğunu göstermektedir (Inayetullah'dan aktaran Uluç, 2008: 97).

Modernleşmenin tepeden inme yaklaşımı, tek geçerli kültür olan ABD kültürünü dayatması bir başka eleştiri konusudur. Ülkelere genel geçer bir reçete dayatılması, var olan durumun hiçe sayılarak kuramın pratiğe dönüştürülmesi safsata olarak karşımıza gelmektedir (Uluç, 2008: 98-99).

Modernleşme kuramları, “Üçüncü Dünya” ülkeleri için çok az şey yapmak istediklerinden, eleştirmenler tarafından tenkit edilmiş, kendilerini dışlanmış hissedip kuramı sorgulamaya başlayıp, iletişimin güç ile arasındaki ilişkiye odaklanıp, uluslararası örgütlerin misyonunu çözümlemeye çalışmışlardır. Bu açıdan tenkitçi yaklaşanlardan en önemlisi, Paolo Freire gibi Latin Amerika çıkışlı entelektüellerin çalışmalarıdır. Freire, 1974 yılında *Pedagogy of The Oppressed* adlı eseriyle eleştiride bulunmuştur (Madikiza ve Bornman, 2007: 24).

Modernleşmecilerin olguları ortaya koyarken kıyas metodunu tercih etmeleri, bize sadece malzeme vermektedir. Doğruca bir çözüm önerisi sunmamakta, sadece üstünkörü bir iyimserlik içermektedir. Modernleşmeciler, kendi ülkelerinden olgulara baktıkları ve kapitalizmin işleyişinin üstünü kapattıkları için toplumu kandırmaya yönelik kuramlar geliştirmişlerdir.

Her ülkenin gelişme dinamiği farklılık göstermektedir: bazıları konum gereği ve mülkiyet esasına göre, üretim biçimine göre değişimi farklı şekilde olmaktadır. Üretim araçlarının kimin elinde bulundurduğu sorusu amacın ne yönde olduğunu bize açıklamaktadır. Keza modernleşme kuramını üretenlerin bulunduğu konum bize bunu açıkça göstermektedir. Günümüzde, modernleşmecilerin yaklaşımının küreselleşme taraftarları aracılığıyla topluma empoze edilmek istendiği görülmektedir.

1.6.2. Hegemonya

Hegemonya sözcüğünün mucidi olarak bugün Antonio Gramsci gösterilse de kelimenin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Bugünkü kullanımının ötesinde hegemonya kelimesi sosyal bilimler alanında geniş yer bulmuş, zamanla anlamı genişletilen bir sözcük olmuştur.

Hegemonyanın anlamı Yunanca kök olan ‘*hegemon*’dan gelmektedir. Gramsci’nin eserlerinin tümüne bakıldığında egemen sınıfa rıza yoluyla boyun eğmeyi anlatmaktadır. Hegemonya, Gramsci’ye atfedilse de, kökeni çok eskilere dayanmaktadır (Çoban, 2011: 34). Hegemonya Yunanca’da otorite, liderlik ve tahakküm kavramlarının birer birleşimidir (Ives, 2011: 105).

Hegemonya sözcüğü günümüzde Gramsci’nin yaklaşımı esas alınarak kullanılmaktadır. Hegemonya sözcüğü, özellikle 1970’li yıllarla birlikte üzerinde durulup geliştirilen bir mefhum olmuştur. Hegemonya yaklaşımının Gramsci tarafından nasıl geliştirildiğini anlamak için ilgi alanlarının bilinmesi gerekmektedir. Gramsci’nin Marksizm ile ilgilenmesi, yetiştiği koşullar, kavramın gelişmesinde önem arz etmektedir. Gramsci, hegemonya terimini geliştirirken aldığı dil eğitimi sayesinde bunu başarmıştır. Gramsci, kurumların siyasi analiziyle ön plandadır; dar kavramlara sığmayan bir açıklama biçimini tercih eden Gramsci, hegemonya yaklaşımını geniş bakış açısı sayesinde geliştirebilmiştir. Gramsci’nin hegemonya terimini geliştirmesi akademik çevrelerde revaçta olmaktadır (Ives, 2011: 17-19).

Gramsci, hegemonya kelimesinin yaratıcısı olmadığını kendisi dile getirmiştir. Quaderni’den önce Marksist yazında fazla bir kullanımına rastlanmamıştır. Marksist yazın, hegemonya terimini Gramsci’ye atfetmiştir. Gramsci hegemonya kavramını Lenin’den ödünç almaktadır. Quaderni’de, “teorik-pratik hegemonya ilkesinin ...Lenin’in praxis-felsefesine en önemli yardımı olduğunu” ileri sürmektedir. Gramsci’nin Lenin’den ödünç aldığı metin “*İki*

*Taktik*¹ ‘tir. Bunun dışında L. Gruppi, Gramsci-Lenin konusunda hegemonyaya başvurduğunda ‘proleterya diktatörlüğünü’ anlamaktadır (Portelli, 1982: 67-68).

Riechers ile N. Bobbio, yorumun, Stalin aracılığıyla da savunulduğunu bulmuşlardır:

“Marx ile Engels, proletaryanın hegemonyası düşüncesinin ana hatları içerisinde özetlemişlerdir. Lenin’in buna katkısı, bu taslağı kent ve kır emekçi yığınlarının, yalnızca çarlığın ve kapitalizmin yıkılması için değil, ama proletarya diktatorası altında sosyalizmin kurulması için de, proletarya tarafından tam bir yönetim sistemi durumuna getirmek üzere, geliştirmesindedir” (Portelli, 1982: 69).

Askeri bakımdan üstünlük ve kültürel itibar, hegemonyanın özünü bize veren kelimelerdir. Dönemin Rus Sosyal-demokratları içerisinde kullanılan hegemonya kelimesinin ilk Plehanov tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Plehanov, ekonomizme karşı cephe almak için hegemonyayı geliştirmiştir. Plehanov, Engels’in *Köylüler Savaşı* adlı eserinden etkilenmiştir. Hegemonya, Lenin’e göre “proleteryanın Çarlık devletine karşı değil, aynı zamanda daha liberal ve burjuva güçlere karşı da, köylü sınıfı ile kuracağı ittifak sayesinde nasıl güç elde edileceğini” kuramlaştıran bir kelime niteliğindedir (Ives, 2011: 106).

Gramsci, hegemonya için net bir açıklama yapmamıştır. Gramsci’nin hegemonya açılımını anlayabilmek için yaşadığı koşullar ve ürettiklerinin tümünün esas alınması gerekmektedir. Gramsci, hegemonya terimini geliştirmeden önce hegemonya, dost müttefikler içinde, bir ulusun diğerine karşı büyüklüğünü ifade eden bir kelime niteliği taşımıştır. Büyük ölçüde Gramsci’nin geliştirdiği yazılarla hegemonya “güç ilişkilerinin çetrefilliğini tanımlamak” için söylenmektedir (Ives, 2011: 18).

Dilin hegemonya için önemi, Gramsci’nin kullanımı ile alakalıdır. Gramsci, Marx’ın söyleyişiyle, günlük yaşamımızda dünyayı değiştirmek için örgütlenen özneler olarak bizlerin karmaşık gerilimine gönderme yapmaktadır (Ives, 2011: 25). Ives’e göre (2011), Gramsci’nin hegemonya yazılarını anlamlandırabilmek ve analiz edebilmek için Gramsci’nin dil kuramına yoğunlaşmak gerekmektedir (2011: 36).

¹**Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği**, Çev: Muzaffer İlhan Erdost, Sol Yay, Ankara: 1967.

Hegemonya mefhumunun iletişim bilimlerine aktarılması, Gramsci'nin *Hapishane Notları* adlı toplamalarının 1971 yılında çevirisinin yapılmasıyla kültürel incelemeler olarak adlandırılan ekip tarafından aktarılmıştır. Gramsci, Marx'ın "egemenlik yerine hegemonya; sınıf yerine tarihsel blok; sınıf çatışması kavramları yerine sosyal ittifak" kelimelerini kullanmıştır. Gramsci'ye göre bir sosyal yapı, devlet veya sınıf, egemen olma durumunu baskının dışında çoğunun rızası ile sağlamaktadır (Erdoğan, 2014: 359).

Rıza ile bilincin yönetimi birbirinin tamamlayıcısıdır. Baskı ve katılım da aynı şekilde öyle olmakla birlikte hegemonyayı oluştururlar. Medya ise bunların farkında olarak entelijansiya aracılığıyla kamunun katılımını sağlamaktadır. Gramsci'ye göre kapitalist bir devlet yapısında silahtan önce toplumun rızası gelmektedir (Erdoğan: 259). Gramsci'nin hegemonyayı geliştirirkenki katkısı, demokratik yapılardaki ilişkileri açıklamasıdır. Kapitalist ülkelerde rıza ile zorlama arasındaki düzensiz ilişkide rızanın örgütlenmesi ve şekil kazanması, rızanın nasıl sağlandığının ortaya çıkarılması konusu, Gramsci'nin detaycı anlayışının ürünü olmuştur (Ives, 2011: 107).

Hegemonya, üstyapılar ile kendi rızasını üreterek toplumdan rıza göstermesini beklemektedir. Üstyapılar, birden verim alınacak bir şey olarak rızayı üretmezler; zamana yayılan ve devamlı olması istenmektedir. Gramsci, güç kavramına yoğunlaşarak kendi yorumunu geliştirmiştir. Baskıcı olmayan bir güce yönelmektedir. Hegemonya, sınıf çıkarlarından uzak bir kavramdır. Gramsci, ideolojiyi yapısal olarak görmektedir. Hegemonya, ideolojinin zorla ve basitçe değil, egemenliğin altında olanların kendilerince direnmeyi reddetmeleri sonucunda sömürüye razı olmaları durumunda ortaya çıkmaktadır (Erdoğan, 2014: 260).

1.6.3. Bağımlılık Okulu

Bağımlılık Okulu, ya da aynı anlama gelmek üzere Bağımlılık kuramı, 1960'lı yılların sonları ile 1970'li yılların başında Latin Amerika'daki politik koşullar gereği ortaya çıkmış, ABD'nin sağcılara verdiği destek ile meydana gelen bir kuramdır. 1976 yılında başlıca araştırma alanları uluslararası medya olan Latinamericano de Estudios Enstitüsü'nün Mexico City'de kurulmasıyla önceki

kısımda ele alınmış olan modernleşme tezinin eleştirisine yoğunlaşmışlardır (Thussu, 2002: 60). Wallerstein'e göre Bağımlılık Okulu'nun anahtar kavramı olan bağımlılık, esasında eleştirel bir kavramdır. Bu kavram, gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkilerin doğasını karakterize etmektedir. Bu ilişkiler, az gelişmiş ülkeler ya da uydulardaki gelişme çizgisindeki gibi güç ve kontrol ilişkileridir (Wallerstein'den aktaran Ercan, 1996: 142).

Bağımlılık Okulu, II. Dünya Savaşı'nın bir ürünüdür. Okulun temel kavramını oluşturanlar ise Latin Amerika tabanlı kuramcılardır. Modernleşme kuramına ilk toptan karşı çıkışın temsilcileridir. Ersoy'a göre Latin Amerika'dan gelen karşı çıkışın ayrı bir önemi vardır; bunun nedeni, sömürgeciliğin tasfiye edilmesi ve kapitalist gelişmenin köklü bir geçmişe sahip olmasındandır (1991: 3). Bağımlılık Okulu, 'az gelişmiş', 'Üçüncü Dünya', 'geri bırakılmış' gibi kavramları kullanarak yoksul ülkelerin durumunu açıklamalarının yanı sıra II. Dünya Savaşı sonrası ABD tarafından üretilen tezlerin reddini savunmaktadırlar. Okul, modernleşme paradigmasının Latin Amerika'da uyumsuzluk sağlayacağı üzerinden yaklaşım geliştirmiştir (Tüysüz, 2005: 192).

Bağımlılık Okulu, 1970'li yıllar süresince "Üçüncü Dünya" olarak adlandırılan ülkelerde geçerli bir okul haline gelmiştir. Bağımlılık Okulu'nun etkilendiği iki kaynak bulunmaktadır: bunlar, Marksizm ve yapısalcılıktır (Ercan, 1996: 142).

Yeni-Marksizm olarak adlandırılan ekonomi politik yaklaşımında olan bağımlılık kuramcıları, uluslararası iletişimi analiz etmek için uğraşmışlardır (Thussu, 2002: 61). Bağımlılık kuramının merkezinde Kuzey ülkelerindeki çok uluslu sermayenin hükümetlerin desteğini alarak gelişmekte olan ülkeleri sömürdükleri düşüncesi yer almaktadır. Yaklaşımına göre az gelişmiş ülkeler, gelişebilmek için merkez ülkelerin hakimiyetine bağlı olarak çevre ülkelerin bağımlılık durumuna göre biçimlenmektedir (Kaypakoğlu, 2004: 14). Çevre ülkeler, merkez ülkeler ile kurdukları bağlantı sonucunda iktisadi bağımlılıktan ellerini çekememektedirler; yatırım, teknoloji, ihracat bakımından bağımlı olmaktadır. İlk sebep olarak ekonominin dışa açık noktalarının yabancı ekonomilerle bağlanmış

olması ve uluslararası ticarete karşı duyarlı olmalarıdır. İkinci bir neden olarak ise mali sistemlerinin uluslararası alana açılmış olmalarıdır. Bundan dolayı, çevre ülkeler, döviz piyasalarına karşı savunmasızdırlar (Somel, 2000: 71).

Bağımlılık Okulu'nu etkileyenlerin başında Paul Baran gelmektedir. Baran'a göre az gelişmişliğin sebebi "sömürü", gelişme ekonomisini ise sömürünün saklanması vesile olan ideolojik katkı olarak tanımlamıştır. Baran, temel eseri olan ve Bağımlılık Okulu'nu etkileyen *Büyümenin Ekonomi Politikası*'nde "gelişmiş kapitalist ülkelerin az gelişmiş ülkelerin kalkınması için verdikleri çabaların oldukça tartışmalı olduğunu" açıklamaktadır (Ercan, 1996: 147).

Baran, az gelişmiş ülkelerin gelişmemesinin sebebini Batı Avrupa'nın kapitalizm anlayışı üzerinden analiz etmektedir. Baran, tarihsel metot ile elde ettiği veriler eşliğinde gelişmiş kapitalist ülkelerin diğer ülkeler ile bağlantı kurmaları sonucunda ortaya çıkan ekonomik fazlanın gelişmiş ülkelere aktarıldığını söylemektedir. Baran, ana belirleyici olarak ticarete önem vermektedir. Ticari fazla ile uluslararası sermaye arasındaki ilişkinin aktarımı üzerine yoğunlaşmaktadır (Ercan, 1996: 148-149).

Bağımlılık Okulu'na birçok eleştiri getirilmiştir. Frank ve onu izleyen kuramcılar, kapitalizmi, çevre etmenlerin geri kalmışlığın iktisadi gelişiminin temel nedeni olarak görmüşlerdir. Bağımlılık Okulu'nun yaklaşımına göre çevrede "normal" gelişim söz konusu değildir. Ayrıca az gelişmişlik olgusunun oluşması, çevre-merkez ülkelerin arasındaki bağımlılığın ürünüdür (Ercan, 1991: 4).

Bağımlılık Okulu'na bakıldığında Marksist bir yapıya sahip oldukları görülse de öyle değildir. Kullandıkları kavramların Marx'a ait olmaması eleştiri konusu olmuştur. Yazarların kapitalizm tanımı ve var olma koşullarının Marx'ı içselleştirmeden yazdıkları da aynı şekilde eleştirilere tabi tutulmuştur. Frank, kapitalizmi "Pazar için üretim yapan" bir işletim olarak görmekte ve ana amacının kar olduğunu belirtmektedir. Kapitalizm öncesi üretim biçimi olan feodalizmle yaptığı kıyasla Latin Amerika'nın 16. yy'dan beri pazar ekonomisine sahip olması nedeniyle kapitalist olduğu tezini savunmuştur. Frank, Latin Amerika'daki bağımlılığın nedenini kapitalist sistemdeki az gelişmişliğine bağlamaktadır.

Immanuel Wallerstein ise geliştirdiği *Dünya Sistemleri Analizi*’nde şöyle demektedir:

- Birincil çözümleme birimi dünya sistemidir. Bu sistem, merkez, yan-çevre ve çevre diye adlandırılan alt sistemlerin oluşturduğu birleşik bir dünya ekonomisidir;
- Alt sistemlerde ortaya çıkan çelişkilerin kaynağı, sistemin bütününde var olan uzlaşmaz yapıda aranmalıdır. Bu nedenle, ana belirleyiciler, alt sistemlere dışsal olan güçlerdir.
- Alt sistemler değişim ilişkileri ile birbirlerine bağlanırlar. Dünya sistemi gerçekte değişim ilişkilerinin belirleyici rol üstlendikleri bir dünya pazarıdır (Ercan, 1991: 5-6).

Samir Amin de, Wallerstein’in sistem analizine benzer bir formülasyon geliştirmiştir. Amin, sanayileşmiş olanın çevreye karşı beş adet tekel kullandığını dile getirmektedir. Bunlar; teknolojik tekel, dünya finansal pazarlarının finansal denetimi, gezegenin doğal kaynaklarının tekelci kullanımı, medya ve iletişim tekelleri ile kitlesel yok etme silahları üzerinde sahip olunan tekellerdir (Tüysüz, 2005: 194).

Amin, gelişmiş ölkelerin, kendine ait teknolojilerinin olmayan ölkelere karşı kullanarak onları sömürgeleştirdiğini iddia etmektedir. Amin’e göre teknoloji vakitle meta haline gelerek bir araç konumuna erişmiştir. Gelişmiş ölkeler teknolojiyi kullanarak çevre ölkelere karşı hem pazar oluşturma, hem de sömürme eğilimindedir. Teknolojinin transferi, kapitalizme angaje olunmasının bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır (Tüysüz, 2005: 194-195).

Ercan’a göre üretim ve dolaşım, tek bir katıksız bütünün farklı bölümleri oluşturduğunu ve üretimin belirleyicisi olarak dünya pazarındaki sirkölasyonu ileri sürmektedir. Böylece Bağımlılık Okulu, üretim ilişkileri dışında değişim ve sirkölasyona önem vermektedir (1991: 6).

A. Gunter Frank, Bağımlılık Okulu’nun tanınmasına vesile olan kuramcıdır denebilir; “azgelişmişliğin gelişmesi” açıklamasıyla Frank, *Gelişme Sosyolojisi ve Sosyolojinin Azgelişmişliği* isimli eserinde “modernleşme kuramının ampirik olarak geçersiz, kuramsal olarak yetersiz ve siyasal olarak etkisiz olduğunu” kanıtlamıştır.

Frank, Baran'dan etkilenerek gelişmişlik-az gelişmişlik durumunu kapitalizm ile ilişkilendirmiştir (Ercan, 1996: 153-154).

Marksist anlamda Bağımlılık Okulu'nun yaklaşımı, sömürü ve eşitsizliği konu edinirken, mübadele ilişkilerine önem vermemesinin üzerinde durulması gerekmektedir. Bağımlılık kuramı ve *Dünya Sistemleri* kuramına bakıldığında sınıf mücadelesini ön planda tutan Marksist bağlam ile çelişmektedir; ayrıyeten bu düşünce okullarına bakıldığında küreselci kapitalistlerin yapıyla ilgilenme şekilleriyle benzerlik göstermektedir. Örneğin, devletlere, sınıflara, bireyin davranış şekilleriyle benzerlikleri bulunmaktadır (Gill ve Law, 1988: 54).

1.6.4. Yapısal Emperyalizm ya da Emperyalizmin Yapısal Kuramı

Yapısal Emperyalizm kuramı, Johan Galtung tarafından yaratılmıştır. 1971 yılında dergide yayınlanan makalede Galtung, emperyalizm ilişkisini merkez-çevre ülkeler üzerinden açıklamaya girişmiştir.

Galtung, kuramın çıkışını iki gerçeğe bağlamaktadır: “insanların yaşam koşullarının neredeyse tüm alanlarda, bu yaşam koşullarına karar verme gücü de dahil, uluslar içindeki ve uluslar arasındaki korkunç eşitsizlik; bu eşitsizliğin değişime karşı direnmesi” (2004: 26).

Galtung, her merkez ülkenin içinde daha merkez, aynı şekilde çevre ülkelerin içinde çevre unsurların olduklarını düşünerek bunların altındaki işletimi çözümlemeye girşerek eşitsizliği açıklamaya çalışmaktadır. Bu açıklamayı emperyalizm üzerinden bir okumayla gerçekleştirir. Galtung, emperyalizmi açıklarken titizlikle hareket eder; lakin Leninci emperyalizm kuramından kendini soyutlamaktadır.

Galtung'a göre emperyalizm:

“İki topluluk arasındaki daha genel bir ilişkidir ve daha özel görünümünde anlaşılabilmesi ve kendisiyle mücadele edebilmesi için genel bir seviyede anlaşılmalıdır – nasıl ki çiçek hastalığı salgın hastalıklar kuramı bağlamında ve bu hastalıklar da genel patoloji çerçevesinde daha iyi anlaşılıyorsa. Emperyalizm, toplulukları bölen ve bazı parçaları birbirine çıkar uyumu ilişkisi

şeklinde, diğer parçalarıysa çıkar uyumsuzluğu veya çıkar çatışması şeklinde bağlayan bir sistemdir” (2004: 26-27).

Çıkar ilişkisi, Galtung’a göre bir “gerçek” olarak sunulmaktadır; bu “gerçek” değerlerle uyuşmamaktadır. Bunun nedeni, aktörlerin ne istediklerini bilememelerinden kaynaklanmaktadır. Galtung, sahte çıkar ile gerçek çıkar arasında da bir ayrıma giderek gerçek çıkarı *yaşam kalitesi* olarak nitelemektedir. Yaşam kalitesini belirleyen maddi gerçeklerdir. Galtung’a göre iki özne aralarında yaşam koşulu artacak durumda karşı karşıya getirilirse çıkar ilişkisi mevcuttur; sıfıra doğru bir şekilde getirilirler ise çıkar ilişkisi yoktur. Çıkar çatışmasının olup olmadığını anlayabilmek için öznelerin yan yana getirilmesi gerekmektedir. İkincisi, referans taraflardır. Üçüncüsü ise sabit olan uçurum arasındaki dengesizlik sorunudur. Dördüncü olarak zayıf ile güçlünün uyum ve uyumsuzluğu sorunudur. Beşinci ise artan ve azalan terimleri üzerinden çıkar çatışmasının açıklanmasıdır (2004: 27-28).

Galtung, analizlerinde kalıplardan kaçınıp detaya inerek belirtilen sorunların ilişkisine yoğunlaşmıştır. Lenin’in emperyalizm kuramını karışık bularak çıkar ilişkisi bağlamında emperyalizmi yeniden tanımlamaktadır.

Galtung’un emperyalizm açılımı şöyledir:

- Merkez ulustaki merkezle çevre ulustaki merkez arasında çıkar uyumu vardır;
- Merkez uluslardakine kıyasla çevre ulusların içinde daha fazla çıkar uyuşmazlığı vardır;
- Merkez ulustaki çevreyle çevre ulustaki çevre arasında çıkar uyuşmazlığı vardır (2004: 30).

Galtung’un geliştirdiği emperyalizm anlayışındaki esas tema “Merkez ulustakine kıyasla Çevre ulusta daha fazla uyumsuzluk vardır” anlayışıdır. Galtung, emperyalizmi açıklarken ortaya çıkan karışıklığı emperyalizmin kendisini soyutlamakta bulmaktadır. Soyutlamadaki iki mekanizmanın en önemli etmeni etkileşimdir (2004: 31-33). Mekanizmanın ilki, etkileşimi ilgilendirmekte, ikincisi ise ilişkilerin geniş anlamda nasıl bir arada olduklarıyla alakalıdır. Etkileşimdeki temel durum, insanları ve ulusları oluşturan değerlerin etkileşimleridir (Galtung, 2004: 33).

Etkileşimin boyutları iki faktörde incelenmektedir:

- Aktörler arası değer değiş-tokuşu – aktörler arası etkiler;
- Aktörlerin içindeki etkiler – aktör içi etkiler.

Galtung, emperyalizmin çeşitlerini beşe ayırmaktadır. Merkez ve çevre ilişki açısından emperyalizm türleri şunlardır: (1) ekonomik; (2) siyasi; (3) askeri; (4) iletişim; (5) kültürel. Galtung, bunlar arasında ayırım ve öncelik yapmamaktadır. Bizim açıımızdan önemli olanı iletişim boyutudur. Ulaşım ile iletişimi birlikte açımlayan Galtung’a göre her türlü üretim çevreye satılabilir; bir başka şekilde kültürel boyutta işin içine girdiğinde haber iletişimi aktarımı da yapılmaktadır (2004: 43-45).

Haberin akışı, enformasyonun işlenip dağıtılmasının arka planında ekonomik ilişkiler yatmaktadır. Haberin işlenmesi Batı’nın bakış açısı ve çıkar ilişkisi bağlamındadır. Çevre ülkeler Merkez’den düzgün haber alabilirken, kendisi gibi ülkelerden haber tedarik edememektedirler (Kaypakoğlu, 2004: 17).

1.6.5. Frankfurt Okulu ve Eleştirel Kuram

Frankfurt Okulu ve Eleştirel Kuram, karmaşık bir tarza sahiptir. 1923 yılında Frankfurt Üniversitesi’ne bağlı Toplumsal Araştırma Enstitüsü adı altında kurulmuştur. Enstitünün kuruluşunun nedenleri arasında Ekim Devrimi’nin meydana gelmesinin yanı sıra Almanya’nın I. Dünya Savaşı’ndan yenik ayrılması nedenler arasındadır. Sol kanat görüşe sahip bireylerden oluşan enstitünün amacı ilk başlarda pozitivizm eleştirisi getirmek olsa da zamanla görüşlerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Enstitü ilk başlarda tutarlı bir çizgi izleyememiştir. Marksist bir kuram anlayışı üzerine kurulu olan okul, Marx’ın düşüncesini yeniden değerlendirme ihtiyacı duymuştur (Bottomore, 2016: 11-12).

Enstitünün var olan yılları belirli eksenlerde incelenmektedir. Kuruluş yılları 1923-1933 yılları arası, savaş yılları 1933-1950 arası, savaş sonrası 1950-1970, Habermas dönemi ise 1970’den itibaren günümüze kadar olan kısımdır.

İlk dönem Grünberg dönemi olarak anılmakta, bu dönemde ampirik araştırmalar ön planda yer almaktadır. İkinci dönem 1933-1950 dönemi, yeni-hegelci düşüncenin eleştirel kuramı oluşturduğu dönemdir. Bu dönemde psikanalize yoğun bir ilgi duyulmakta, bu ilgi, daha sonraki çalışmalara yön verecektir. Eleştirel kuram olarak düşüncelerin ve üretimlerin oluştuğu yıllar 1950’li yıllardır. Bu yıllar Marcuse’nin ön plana çıktığı, yeni-sol düşüncenin palazlandığı yıllar olmuştur. 1970’li yıllar Horkheimer ve Adorno’nun vefat edip enstitünün Marksist düşünceden elini çektiği yıllardır (Bottomore, 2016: 14-15).

Frankfurt Okulu, pozitivizm eleştirisi yaparken, rehber olarak kendilerine Marksizm’i seçmişlerdir. Eleştirel kuramın kökeninde Marx’ın ekonomi politik anlayışının yanı sıra Lukacs’ın Hegelian Marksist anlayışı bulunmaktadır. Lukacs’ın ‘totalite’ kavramı, Frankfurt Okulu’nun hareket noktasını oluşturduğu söylenebilir. Kavrama göre toplumsal dengeler, tarihsellikle bağdaştırılmadıkça anlamlandırılmayacağı üzerinedir. Horkheimer ve Adorno, ekonomi politigin yanına araçsal aklın eleştirisini de katarak, okulun bakış açısını geliştirmişlerdir. Marx da toplumu dönüştürecek bir çabanın peşinde olmuştur. Frankfurt Okulu mensupları da pozitivizmi bu nedenle eleştirmişlerdir (Balkız, 2004: 2-4).

Horkheimer, okulun müdürü olduğu dönem 1930 yılında yazdığı “Geleneksel ve Eleştirel Kuram” metni, okulun kuruluş ya da tüzük metni olarak geçmektedir. İlk dönemlerde Marcuse’nin eserleri de eleştirel kuramın oluşmasında önem arz etmektedir; *Mantık ve Devrim* eseriyle Marcuse, pozitivizm eleştirisine katkıda bulunmuştur. Adorno’nun eleştirel kurama etkisi çapraşık durumdadır: 1938 yılına kadar okul ile ilişkisi pek olmayan Adorno, estetik ve müzik ile ilgilenmesi nedeniyle eleştirel kurama etkisi geç olacaktır. Adorno, eleştirel kurama ‘*negatif diyalektik*’ terimiyle katkıda bulunmuştur. Negatif diyalektik, “bütün felsefi konumların ve toplum kuramlarının” tenkididir (Bottomore, 2016: 18-21). Adorno’nun eleştirel kurama en büyük etkisi kültürel anlamda olmuştur. Horkheimer ile birlikte yazdıkları *Aydınlanmanın Diyalektiği* eserinde aydınlanma eleştirisiyle birlikte ‘Kültür Endüstrisi’ üzerine yoğunlaşmıştır (Bottomore, 2016: 18-22). Kültür Endüstrisi’ne ileride değinilecektir. Eleştirel kuramın oluşumunda detaya inilme ihtiyacı bulunmaktadır.

Horkheimer, “Eleştirel Kuram” kavramını oluştururken Ortodoks Marksizm’in eleştirel yanını alarak dogmatik yönünden kaçınmıştır. Horkheimer, eleştirel kuramın, günümüz toplumunda akılcılığın ideolojik bir şekilde işlediğini belirtmektedir (Balkız, 2004: 9). Eleştirel kuram sosyolojiye de tenkitçi yaklaşmıştır; sosyolojinin yöntemi olan ‘bilimciliği’ amaç haline getirdiği için muhafazakarlık ile suçlamaktadır (Balkız, 2004: 8).

Horkheimer, kurucu metin olan ‘Geleneksel ve Eleştirel Kuram’da geleneksel kuramın toplumu yeniden ve yeniden inşa ettiğini düşünmüştür. Horkheimer’e göre geleneksel kuram, kapitalizmin kendisini meşrulaştırma aracıdır (Balkız, 2004: 9). Horkheimer, geleneksel kuram ile eleştirel kuram arasındaki münasebeti şöyle düşünmüştür: “kuramsal bir yöntem [eleştirel kuram] mevcut en basit ve en farklılaşmış kavram sistemlerinin yardımıyla nesnel olguları belirleme biçimi almazsa, amaçsal düşünsel oyundan, kısmen kavramsal şiirden, kısmen zihin durumunun yetersiz ifadesinden başka ne olabilir?” (Bottomore, 2016: 37).

Frankfurt Okulu’nun eleştirel kuramını diğerlerinden ayırt edici olan özelliği mevcut sistemdeki görünmeyen, gizlenen noktaları açığa çıkarmak üzerinedir. Eleştirel kuram, ideolojik yanılsamaları, gerçekmiş gibi sunulan yanlışları açığa çıkarmak üzere eleştirel kuramı geliştirmişlerdir (Balkız, 2004: 5). Tam da bu noktada kültürel görüngülere ve bilincin dışı vurumlarından bahsedilebilir.

Bireyin psikolojisi de okulun kuramcılarının ilgi alanı olmuştur. Almanya’da Nasyonal Sosyalizm’in ortaya çıkması ile anti-semitizm, kişilik ve otorite ile ilişki sorunlarını inceleme alanı olarak görmüşlerdir. Marcuse, özgürlük ve otorite üzerine yoğunlaşırken, Adorno, *Otoriteryan Kişilik* adlı eseriyle eleştirel kuramın gidişatında etki yaratmıştır (Bottomore, 2016: 25-26).

Frankfurt Okulu’nun kişilik ve davranış üzerine çalışmaları, okulun ABD’deki döneminde şekillenmiş, bu dönemde kültür üzerine yoğunlaşmışlardır. Okul, ekonomi politiğin yetersiz kaldığı, kapitalizmin geç evresini açıklamak için ‘Kültür Endüstrisi’ terimini ortaya atmışlardır (Şan ve Hira: 1).

Dellaloğlu'na göre Kültür Endüstrisi kavramı iki değişik şekilde açıklanabilir; ilk olarak ‘kültür’ ve ‘endüstri’ kelimelerinin iki zıt anlam içeren kelimelerin bir arada kullanımı üzerinedir. Dellaloğlu bunu ‘içinde bulunulan yapının bütünselliğini  ne çıkaran, bütünü oluşturan parçaların hiçbirinin bütünden ve diğer parçalardan soyutlanmış biçimde ele alınamayacağını ifaden eden bir tercih’ olarak açıklamaktadır. İkinci olarak, kavramın, ‘kitle kültürü’ olarak kullanımı üzerinedir. Buradaki asıl amaç, ‘Kültür Endüstrisi’ kavramının h lihazırdaki kültürün var olmasındaki etkisinin az olması, kültürün, parçalarını kendi içinde bulundurması ve bütünün şartlarına göre hareket etmesidir (2018: 107).

Frankfurt Okulu’nun mensupları, kültür ürünlerinin oluşumu konusunda aynı fikre sahiptirler. En çok ilgilendikleri konunun kültür imgelerinin bütünü oluştururken bulundukları ilişki ortamıdır (Dellaloğlu, 2018: 108). Okulun kuramcılarına göre Kültür Endüstrisi’nin eleştirisi, modernliğin oluşturduğu güya  zg r  elik birer kafesi andırmaktadır. Kültür Endüstrisi eşitlikçi bir toplum yaratma gayesi gösterse de bireyi gittikçe yalıtmakta, şeyleştirmektedir (şan ve Hira: 5).

Kültür Endüstrisi’nin ele alındığı en önemli eser Adorno ile Horkheimer’in birlikte yazmış oldukları *Aydınlanma’nın Diyalektiği* eseridir. Eserin, ‘Kültür Endüstrisi: Kitle Aldanımı olarak Aydınlanma’ bölümünde Kültür Endüstrisi, salt kültürü içeren bir kuram olarak değil, endüstrinin kuramı olarak geliştirilmiştir. Kültür Endüstrisi kuramında, kapitalizmin geç haliyle günlük yaşam arasındaki ilişkiye değinilmektedir. Kültürün değil ama endüstri ile birlikte bir ideoloji haline gelmesinin eleştirisi yapılmaktadır. Adorno, Kültür Endüstrisi’nde üretilen ürünlerin baştan meta olarak üretildiğine değinmektedir (Dellaloğlu, 2018: 109).

Frankfurt Okulu kuramcıları, modern yaşamdaki tenkitlerini aktarabilmek için Marksist ekonomi politiği birer rehber olarak yetersiz görmektedirler. Kapitalizmin Marx’ın yaşadığı dönemin ötesinde ‘geç’ halde olduklarından hareketle kuramlarını geliştirmişlerdir (Dellaloğlu, 2018: 109).

Frankfurt Okulu’nun ürettiği kuramların oluşabilmesi için olayların meydana gelmesi gerekmiştir; Nazizm dönemindeki yaşananlar ile II. Dünya Savaşı ve sonrası ortaya çıkan koşullar, kuramların oluşmasını sağlamıştır.

Frankfurt Okulu'nun mensupları, kültürel değişim ve endüstrileşmeyi, kendi adlandırmalarıyla “geç kapitalizmi” ABD’de daha iyi tanıtlamışlardır. Kültür Endüstrisi’nde ürünlerin nasıl metalaştıkları, kültüre etiket vuran durumları, kar marjını arttırmak uğruna yapılanları iyice gözlemlemişlerdir. Sanatın ve teknik ürünlerin metalaştıkları tasarım esnasında ortaya çıkmıştır (Dellaloğlu, 2018: 111-112).

Kültür Endüstrisi’nde birey salt tüketici konumunda olan güya zevk sahibi birey olarak kodlanmaktadır. Bireyin zevkleri yapay şekilde oluşturularak devamlı tüketmesi istenmektedir. Üretilen ürünler birbirinin benzeri konumda olsalar da farklı gösterilmeye çalışılmaktadır. Benjaminsci anlamda üretilen ürünün aurası yitiktir. Bireyin algısı zamanla yok olur ve kendisini tüketmeye adanmaktadır. Sanat ve tekniğe dair üretilen her şey salt birer meta olup, maksat kapitalizmin yasalarının işleyişinin devam etmesi yönündedir.

1.6.6. Enformasyon Toplumu Efsanesi

İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte her bir toplumun teknolojik aygıtlara ulaşımının kolaylaşmasıyla enformasyonu alıp gelişeceği düşüncesi zamanla hakim olmuştur. Modernleşme kuramına benzer yönler taşıyan Enformasyon Toplumu düşüncesi, birer mit olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mitler, birer gerçekmiş gibi topluma sunulan, aslında geçmişteki örneklerle bezeli şeylerdir. Enformasyon Toplumu da birer mit olarak topluma sunulmaktadır. Her bir mitin oluşması için zamana ve bunu iyi anlatan birisine ihtiyaç duyulmaktadır. Enformasyon Toplumu düşüncesi ise iyice bezenmiş bir mit olgusudur.

Enformasyon Toplumu’, ‘sanayi sonrası toplum, ‘kapitalizm sonrası’, ‘ideoloji sonrası’ olarak da adlandırılmaktadır. Adlandırmadaki temel amaç enformasyonun ne denli önemli olduğunun anlatılmasıdır. Enformasyonun alınıp işlenmesi, toplumun gelişiminin birer göstergesi olarak görülmektedir (Hamelink, 1991b: 12).

Geliştirilen mitin en önemli yanı toplumda yeni bir evreye girildiği düşüncesinin aktarılmasıdır. Sanayi devrimi sonrası ‘Enformasyon Devrimi’nin olduğu, toplumsal bir değişim ile üretim biçimlerinin değişeceği algısıdır. Mitin oluşum tabanı bilgisayar üzerine kuruludur. En büyük mit ise bilgisayar kullanımıyla eşitsizliğin biteceği, yöneten ile yönetilen arasındaki farkın yok olacağı üzerinedir (Hamelink, 1991b: 12).

Enformasyon ve bilginin aynı anlamda kullanılmasına rağmen aslında birbirlerini karşılayan anlam bütünlüğüne sahip değildir. Enformasyon; haber, bilgi, veri anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Uğur, yanlış anlaşılmayı şöyle açıklamaktadır:

“çevreden alınan her türlü uyarı, haber vb. veridir. Herhangi bir işlemde geçen ve bir dökümün, bir dizinin içine yerleşen veri enformasyon adını alır. Olgulara ilişkin bir önerme söz konusuysa; bu küme düzenliyse, usa dayalı bir yargı ya da deneysel bir bulgu sunuyorsa ve sistematik bir biçimde iletiliyorsa o zaman bilgi söz konusudur” (Uğur’dan aktaran Berzah, 2006: 3).

Hamelink, Enformasyon Toplumu’nun üç ayrı boyutunun olduğunu düşünmektedir. Bunlar: ekonomik boyut, siyasal boyut ve kültürel boyuttur. Ekonomik boyuta göre kapitalizmin getirdiği sömürü son bulacak, tekeli yapılar ortadan kalkarak çoğulcu bir pazar anlayışı hüküm sürecektir. Siyasal boyuta göre katılımcı, karar mekanizmasında yurttaşların yer aldığı demokratik bir toplum ön görülmektedir. Son olarak kültürel boyuta göre ise çalışanlar yüklerinden kurtularak elektronik sistem ile her şeyi makinelerin yapacağı üzerinedir (1991b: 12-13).

1973 yılında Daniel Bell, ABD’nin Enformasyon Toplumu’na geçtiğini düşünmüştür. 1980’de Alvin Toffler ise “Üçüncü Dalga” olarak Enformasyon Toplumu’na geçildiğini varsaymıştır. Toffler, Enformasyon Toplumu’nu “Üçüncü Dalga” olarak adlandırmıştır. Üçüncü Dalga, her türlü iletişim boyutunun sağlandığı dünya tabanlı bir oluşumdur (Kaypakoglu, 2004: 18). Marshall McLuhan ise yeni teknolojiler ile birlikte insanların bilgiyi üretecek, ulaşacak ve yararlanacağını düşünmüştür (Alankuş, 2003: 35-36).

Bugün, herkesin enformasyona ulaşması ancak internet sayesinde olmaktadır. Günümüzde herkes internete ulaşamamakta ya da kullanamamaktadır. Bakıldığında mit konumundaki Enformasyon Toplumu düşüncesi çökmüştür. Modernleşme kuramının bir benzeri olarak Enformasyon Toplumu düşüncesinde içeriğin salt olarak olması ve yayılması yer almaktadır. Enformasyon Toplumu düşüncesi, iyimser bir bakışa sahip olsa da ütopyacı anlayışı ile toplumdaki ekonomik ve politik dengeleri göz ardı etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİMİN EKONOMİ POLİTİĞİ VE ELEŞTİREL EKONOMİ POLİTİK

2. İletişime Ekonomi Politik Yaklaşımlar

Çalışmanın ikinci bölümünde ilk olarak ekonomi politik yaklaşımın ne olduğundan bahsedilecektir. Ardından sırasıyla klasik ve eleştirel ekonomi politike değinilmesinden sonra iletişimin ekonomi politiğinden bahsedilecektir. Son olarak da küreselleşme ve medya arasındaki ilişkinin üzerinde durulacaktır.

2.1. Kapitalizme Bilimsel Yaklaşım: Ekonomi Politik

İletişimin ekonomi politiğinden bahsedebilmek için önce ekonomi politik nedir sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Ekonomi politiğin birçok tanımını yapmak mümkündür. “Ekonomi politik” diyor Lenin, “toplumsal üretimin tarihsel sistemlerinin gelişmesini ele alan bilimdir” (Eaton, 1996: 13). Adam Smith’e göre ekonomi politik, “iki temel vazifesi olan devlet adamı veya yasa yapımcısının görev ve sorumluluklarını konu edinen bilim dalıdır.” Vazifelerden ilki, halkın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan geliri elde etmesi için uygun ortamın hazırlanmasıdır. İkinci olarak ise devletin, kamu ihtiyaçlarını karşılayacak gelire sahip olması gereğidir (Ersoy, 2015: 240). Ricardo, ekonomi politiği, “ürünün yaratılmasına katılan sınıflar arasında ürünün bölüşüm kanunlarının araştırılması” olarak tarif etmektedir (Kazgan, 1984: 65). Engels’e göre ekonomi politik “çağdaş burjuva toplumunun tahlilidir ve bu bakımdan gelişmiş burjuva koşullarını varsayar” (Marx: 2011a: 23).

Engels, ekonomi politik hakkında şöyle demektedir:

“Ekonomi politik, meta ile, [yani] ürünlerin ya bireyler tarafından ya da ilkel topluluklar tarafından birbiriyle değişildikleri anda başlar. Değişime giren ürün, meta olur. Ama ancak, o şeye, ürüne, iki şahıs ya da iki topluluk arasındaki bir ilişki, burada artık tek bir şahısta birleşmeyen üretici ile tüketici arasındaki ilişki eklendiği içindir ki, o şey, bir metadır. İşte burada, daha başlangıçta, özel nitelikte bir olay ile karşı karşıyayız ki, bu, ekonomide bir boydan bir boya her yerde bulunmaktadır ve burjuva ekonomistlerinin kafalarında büyük

karışıklıkların nedeni olmuştur: iktisat, nesneyi incelemez, insanlar arasındaki ilişkileri ve son tahlilde, sınıflar arasındaki ilişkileri inceler; oysa bu ilişkiler; her zaman, nesneye bağlıdır ve nesne gibi gözüktürler. Bazı tek tek hallerde, bulanık bir şekilde olmakla birlikte, şu ya da bu iktisatçı tarafından görülebilen bu zincirleme bağlantıyı, ekonominin tümü için ilk keşfeden ve böylelikle, şimdi artık bizzat burjuva iktisatçıların bile anlayabileceği şekilde en çetin sorunları basitleştiren ve açıklığa kavuşturan Marx'tır" (2011: 32-33).

1948 yılında *Modern İktisat Sözlüğü*, ekonomi politiği "ekonomik ilişkilerin kuramı ve pratiği" olarak tarif etmiştir (Mosco, 2009: 23). Wasko'ya göre ekonomi politik, genel anlamda, kaynakların dağıtım süreciyle alakalıdır (2006: 188). Ekonomi politik, egemen ilişkilerin nasıl bir sömürü içerisinde olduklarına değinmektedir (Mosco, 2009: 9). Ekonomi politik, bir üretim biçimi olarak kapitalizmin irdelenmesidir (Wasko, 2006: 188). Ekonomi politik, iletişim dahil olmak üzere kaynakların işlenip dağıtılma sürecinde oluşan karşılıklı güç ilişkilerini incelemektedir. Bu anlamda ekonomi politikçi, erkin nasıl işlediğini ve diğer güç unsurlarıyla arasındaki ilişkiyi anlamaya ve çözümlemeye çalışmaktadır. Ekonomi politik, toplumdaki karşılaşılan değişimlere değinmekle birlikte insanların yaşamda kalmaları, ihtiyaçlarının ne şekilde üretildikleri üzerinde durmaktadır. Toplumu şekillendiren ekonomidir (Mosco, 2009: 2-3).

Ekonomi politik, liberal çıkışlı bir iktisadi düşünce olup zamanla Marx'ın etkisiyle eleştirel perspektife evrilmiştir. Ekonomi politik, Adam Smith ve David Ricardo'nun içinde yer aldığı klasik iktisat okulunu tanımlamaktadır. Kökensel olarak burjuva çıkışlı olmaktadır. Öngen'e göre "sosyal dünyaya bakış göz önüne alındığında" sıradan burjuva düşüncesinde yer alması pek doğru değildir. Bunun nedeni, klasik ekonomi politikçilerin, öncü olanlara nazaran kapitalizme "mesafeli ve analitik" yaklaşımlarından dolayıdır. Toplumu analiz etmelerinde görünür olanın dışında görünür olmayanla da ilgilenmişlerdir. Klasik iktisatçıların ardından ekonomi politiğe yeteri kadar değer verilmemesi ve Marx'ın bayrağı devir almasıyla ekonomi politiğin klasik formundan eleştirel formuna geçiş olmuştur (2009: 15). Marx'ın sayesinde ileride ekonomik politik terimi eleştirel anlamda ele alınacaktır.

Mosco, ekonomi politiği üç ana hususiyette açıklamaktadır. İlk olarak ekonomi politik, tarihsel ve toplumsal dönüşümü esas almaktadır. Ekonomi politik yaklaşım sosyalistleri, çevrecileri, feministleri ve muhafazakârları içermektedir.

İkincisi, ekonomi politik, “ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel alanları meydana getiren toplumsal ilişkilerin tümünü ya da toplumsal bütünü” incelemektedir. Son olarak, ahlak felsefesini kullanarak toplumsal değerler ile arasında irtibat kurmaktadır (Boyd-Barrett, 2006: 2).

Ekonomi politiğin kurucuları, kapitalizmin olgunlaşma döneminde, 18. ve 19. yüzyıllarda ortaya çıkmışlardır. Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill gibi düşünürler kapitalizmi “en büyük toplumsal ayaklanma” olarak tarif etmişlerdir. Marx ise kapitalizmin dinamiklerini iyice analiz ederek diğer örgütlenme çeşitleriyle arasındaki bağı çözümlemeye çalışmıştır. Bunun sonucunda Marx, kapitalizmin nasıl bir üretim biçimi olduğunun farkına vararak sosyalizme geçişin yollarını bulmaya girişmiştir (Mosco, 2009: 3).

Ekonomi politik, hayattaki ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlar ile bunları oluşturan ilişkileri analiz etmeye çalışmaktadır. Ekonomi politiğin en önemli özelliklerinden bir tanesi, “büyük resmi” görünür kılma çabasında bulunmasıdır. Adam Smith gibi liberal kökenli ekonomi politikçiler bu çaba içinde bulunmamışlardır. Bugünkü ekonomi politik, Marx’ın düşüncesine göre hareket eden anlayıştır (Mosco, 2009: 3).

Ekonomi politik yaklaşımında çok çeşitli okullar bulunmaktadır. Mosco’ya göre en önemli çatışma Adam Smith ve onu izleyen ekibe verilen tepkidir. Klasik ekonomi politiği kuran Adam Smith ve izleyen ekip, bireyin piyasadaki istemleri üzerinden piyasaya yoğunlaşmışlardır. İlerleyen zamanlarda klasik ekonomi politik, içerdği ahlaki felsefi değerler, sosyal bütünlük, tarih gibi konulardan uzaklaşmıştır. Bunun sonucunda ekonomi politiği ampirik düzlemde matematik dilinde aktarılan ekonomi bilimine dönüştürmüşlerdir (2009: 5).

2.1.1. Klasik Ekonomi Politik

Klasik ekonomi politikten bahsedebilenmesi için öncelikle ekonomi politik yaklaşımının düşünürlerini ortaya çıkaran koşulların irdelenmesi gerekmektedir.

18. yy’ın ikinci yarısı süresince dışa açılan uluslararası ticarete dair bir iktisadi yapı meydana gelmiştir. Amerika’nın bulunmasının yanı sıra sömürülen kaynaklar

Avrupa kıtasına getirilmişlerdir. Birçok ulaşımı sağlayan taşımacılık araçlarında yeniliğin yanı sıra piyasaların ve yolların gelişimiyle üretilen ürünler kısa vakitte ulaştırılabilmişlerdir. Üretim, böylece dünya çapında bir hal almıştır. Üretim yöntemleri, teknolojinin gelişimiyle hız kazanmıştır. Avrupa’da feodal devletlerin yerini merkezi yönetimler almıştır. Merkantilist dönem olarak adlandırılan bu dönemde burjuvazi, devletin arkasında bulunmuştur. Burjuvazi, daha önce Fransız Devrimi ile başlayan süreçle birlikte iktidarlar yavaşça kendilerinin eline geçmiştir. Derebeylik sistemi gün geçtikçe sönmülmüştür. Kilise yönetiminin gün geçtikçe etkisini kaybettiği bilinmektedir. Kilise, gücünü kaybettiği sürece bu seferde burjuvaziyle iş yapmaya başlamıştır. Burjuvazi, sömürülecek yerler olduğunda dini etmenleri kullanmaktan imtina etmemiştir. Günümüzde de benzer olgular görülmektedir (Ersoy, 2015: 231-232).

Avrupa’da iktisadi etkinlikler 16. yy’dan itibaren Merkantilizm’e göre düzenlenmiştir. Merkantilizm, ticari kapitalizm anlamını taşımaktadır. Merkantilizm’den liberal kapitalizme geçilmesi için iki yüzyıl daha geçmesi gerekmiştir. 18. yy’da endüstriyel gelişmeler, zamanla merkantilizm uygulanmasını mümkün kılmamıştır. Bu yüzyılda hem Avrupa’da hem de Amerika’daki gelişmelerle üretim daha hızlı bir hal almış, ulaşım kolaylaşmıştır. İngiltere’de başlayıp yayılım gösteren gelişmeler ticareti etkilemiştir. Üretilmekte olan mallar Batı Avrupa dışına gönderilmişlerdir. Bu dönemde tarımda da gelişmeler meydana gelmiştir. Nüfusun artışıyla gıdaya ihtiyaç duyulmuştur. Bunun sonucunda küçük işletmeler birleşim göstererek yerini büyük işletmelere bırakmıştır. Küçük işletmelerde tutunamayan toprak sahipleri arazilerini devrederek şehirlerde proleter olarak çalışmak zorunda kalmışlardır. Arazilerin devir edilmesiyle proleter konuma düşen toprak sahipleri endüstride ucuz iş gücü olarak istihdam edilmişlerdir. Büyük işletmelerin oluşması ve makineleşmenin etkisiyle tarımdaki yöntemlerde de değişimler meydana gelmiştir (Ersoy, 2015: 232-233). Belirtilen gelişmelere Adam Smith başta olmak üzere diğer ekonomi politikçiler de tanık olmuşlardır.

Klasik iktisadın isim babası olarak Marx karşımıza çıkmaktadır. Marx’a göre klasik iktisat İngiltere ve Fransa’da başlamıştır. Marx’ın anlayışının dışında klasik

ekonomi politik, sıklıkla Adam Smith ve John Stuart Mill'in yaşamının arasındaki süre olarak kabul edilmektedir (Selik, 2015: 178).

Gülten Kazgan'ın klasik ekonomi hakkındaki görüşleri şu yöndedir:

“Bir taraftan Fizyokratların izinde laissez-faire ideolojisini sürdürürken, bunu destekleyecek iktisat teorisini kurmuştur. Bir taraftan da, geliştirdiği tahlil araçları, bunları özellikle kendilerine ve genellikle kapitalist sisteme karşı kullanarak Marx'ı, daha sonra Marx'ı etkileyecek olan Marx-öncesi İngiliz sosyalistlerini, büyük ölçüde etkilemiştir. Böylece, klasik okul, Fizyokratlar'dan devraldığı iktisadi liberalizmi Neo-klasiklere devreden bir zincirin halkası olduğu kadar, iktisadi liberalizmi tümünden reddeden Marx'ı ve izleyicilerini besleyen başlıca kaynaktır. Fakat, iktisadi liberalizmi toptan yadsımamakla beraber, buna bazı noktalarda karşı çıkan görüşlerin kaynağı da, yine kısmen Klasik Okul olmuştur” (1984: 62).

Klasik ekonomi politiğin çıkışında ahlak felsefesi bulunmaktadır. Adam Smith, geliştirdiği *Ahlaki Düşünceler Kuramı*'nda “kanıtladığı” düşüncelerini *Ulusların Zenginliği* eserinde pekiştirmiş, kapitalizmin gelişmesi için çaba sarf etmiştir. Lakin Marx'a göre ahlaki felsefe, insan emeğiyle ilgilenmenin yanı sıra kapitalizmde emeğin pazarlanabilir meta olduğunu belirterek toplumda devam eden çatışma anlamına gelmektedir (Mosco, 2009: 4).

Klasik ekonomi politik, Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* adlı eseriyle başlamaktadır. 1776 yılında yazılan bu eser ve yaklaşım, yüzyıl boyunca Avrupa iktisadi fikrine yön vermiştir. Bocutoğlu, klasik ekonomi politiğin oluşumunun İngiliz tabanlı olmasının nedenini İngiltere'nin, siyaseten yön veren noktada olmasına bağlamaktadır. Klasik ekonomi politik, artı-değerin kaynağı olarak endüstri üretimini öne sürmüştür. Ayriyeten klasik ekonomi politiğin üyeleri, artı-değerin artmasının üzerinde durmuşlardır. Klasik ekonomi politikçilere göre malların ve insanların mobilize olmasını engellemek, randımanı düşürmekte ve iktisadi büyümenin önünde engel oluşturmaktadır (2012: 59-61).

Ekonomideki gelişim yatırım, tasarruf ve akabinde kar derecesine bağlıdır. Kazgan şöyle demektedir:

“Kar haddini düşürecek etkenler, Klasik düşüncede, ekonomiyi durgunluğa götüren nedenler sayılır. Klasiklerin ideolojik tutumlarıyla bağdaşan bu neden, işçi ücretlerindeki artıştır. Ne var ki, işçi ücretlerini arttıran etken de, geçimlik gıda maddeleri fiyatları artışıdır. Bu fiyatlardaki artış ise, tamamıyla, toprak

ranti tarafından massedilir. Kapitalist ekonomi durgunluğa giderse, bunun nedeni, ne sistemin kendi kanunları ne de kapitalisttir. Oysa, Marx, Klasiklerden kar haddinin düşüşü ilkesini alıp, bunu, kapitalist sistemin işleyişine ve kapitalistin davranışına bağlayacaktır” (1984: 90).

Klasik ekonomi politikçiler, ekonomi politiği “servetin mahiyetini ve kaynağını ortaya koyan, üretim ve bölüşümü konu edinen bir disiplin” olarak kavramışlardır. Klasik ekonomi politikçiler sayesinde iktisat, bilim olarak görülmüştür (Ersoy, 2015: 235). Klasik ekonomi politikçilerin para ile ilgilenmelerinin arkasında kıtaların keşfi (yağmalanması) sonrası ortaya çıkan madenlerin talep pahalılığı ve Napolyon Savaşları sonrasında maliyet pahalılığının etkileri yüksektir (Bocutoğlu, 2012: 99). Klasik ekonomi politikçiler, “üretim fonksiyonuna emek, kapital, toprak-tabii kaynaklar olmak üzere üç üretim girdisinin girdiğini kabul eder; bütün ekonomi için geçerli üretim fonksiyonunun tabi olduğu getiri kanununu, ekonominin gelişme sürecinde inceler” (Kazgan, 1984: 77).

Klasik ekonomi politik, Ricardo haricinde, araştırma alanı olarak iktisadi fazlalığın ve iktisadi fazlalığın arttırılmasını seçmiştir. Ricardo, iktisadi anlamda “büyüme” yerine “bölüşüm” ile ilgilenmiştir. Adam Smith’in İskoç Aydınlanma düşüncesinden gelmesi, klasik ekonomi politikçilerin düşüncelerini etkilemiştir. İskoç Aydınlanmasına göre “fiziki evreni düzenleyen doğal evrensel yasalar varsa, iktisadi evreni düzenleyen doğal evrensel yasalar da vardır.” İskoç Aydınlanmacılarının bakışından hareketle klasik ekonomi politikçiler “iktisadi evreni düzenleyen evrensel yasaları araştırmaya başladılar” (Bocutoğlu, 2012: 62).

Klasik ekonomi politikçiler, devletin yaptıklarının sınırlı olmasını istemişlerdir. Klasik ekonomi politikçilere göre devletin görevi toplumu gözetleyip korumaktır; yani bir nevi bekçilik yapmasını istemektir. Devlet, sadece toplumu izlemelidir; müdahale etmesi durumunda masraflarda artış meydana gelecektir. Klasik ekonomi politikçiler, ekonomiye yön veren yasaların doğal yasalar olduğuna kanaat getirmektedirler. Onlara göre doğal düzen iktisatta da işlemektedir. Klasik ekonomi politikçilere göre doğal düzen fizik dışında iktisatta da bulunmaktadır. Klasik ekonomi politikçiler bireysel özgürlüğe de önem vermişlerdir. Onlara göre girişim özgürlüğü bireysel özgürlük ile gelmektedir. Bununla birlikte klasik ekonomi

politikçilere göre mülkiyet hakkı “doğal yasalardan ötürü kaynaklanmaktadır” (Ersoy, 2015: 233-234).

Klasik ekonomi politikçilerin “toplumdaki sınıflara uymak üzere ayırdıkları üç üretim girdisinden biri olan emek ve bunun geliri olan ücret için söyledikleri, birbirine hayli yakındır. Buna göre emek arzı nüfusa bağlıdır; nüfus da, bir içsel değişken niteliğiyle, ücret hakkına dayanır” (Kazgan, 1984: 84).

Klasik, yani liberal ekonomi politikçiler, pazardaki değişime odaklanmaktadır. Bunun nedeni, her bir tüketicinin aralarında rakip olan ürünleri seçerken doyum esasına göre seçmeleridir; pazarın hareket döngüsü ne ölçüde büyükse, tüketme olan müşterinin seçme “özgürlüğü” o derecede fazla olmaktadır. Bu düşünce, Adam Smith’in “görünmez el” kuramının yansımasıdır. Pazarın işlemesi için duyulan “gereksinim” dolayısıyla faaliyeti genişletmek amacıyla özelleştirme çalışmalarına fütursuzca destek vermektedirler (Golding ve Murdock, 2002: 54).

Klasik ekonomi politikçileri daha iyi anlayabilmek için kuramcılarının ortaya çıkış sırasına göre incelenmesi gerekmektedir. Bunun nedeni, her birinin diğerinden ayrılan yaklaşımları barındırmasından dolayıdır. İlerleyen bölümlerde ekonomi politığe katkıda bulunmuş kişilerin yaklaşımlarından bahsedilecektir.

2.1.1.1. Adam Smith

Adam Smith’in doğum tarihi net olarak bilinmemektedir. Kilise kayıtlarına bakıldığında 5 Haziran 1723 tarihi görülmektedir. Zengin bir aile yapısına sahip olan Smith’in annesi tarafından eğitilmesi yaşamı üzerinde belirleyici olmuştur. Ticari bakımdan canlı bir kasabada büyüyen Smith, anne tarafından çiftçilik ile uğraşan akrabalarını izlemesi sonucunda tarım ile ilgili düşünceleri ortaya çıkmıştır. Smith’in akıllı bir yapıya sahip olması, on dört yaşında üniversitede ahlak felsefesi bölümünde eğitime başlamasına neden olmuştur. Smith, kendisi üzerinde etkisi olan hocası Francis Hutcheson’dan “hiçbir zaman unutulmayan” kişi diye bahsetmiştir. Kendisini iktisadi konulara yönelten hocası Hutcheson olmuştur. Hutcheson, liberal düşünceye sahip birisiydi; serbest piyasanın kendi kendisini dengeleyeceğine inanmıştır. Smith, üniversitedeki çalışmalarını “insan hakları” üzerine yoğunlaştırmıştır. Smith,

ilerleyen yıllarda birçok üniversitede ders vermiştir. Üniversitelerde kütüphanelerden yararlanmış, burada diller öğrenmiştir. 1751 yılında Smith Glasgow Üniversitesi'ne mantık profesörü olarak atanmıştır. 1752 yılında ahlak felsefesi kürsüsünün başına getirilen Smith, 1759 yılında ilk eseri olan “*Ahlaki Hislerin Kuramı*” isimli kitabını yazmıştır (Ersoy, 2015: 236-238).

Adam Smith, hem hocası Hutcheson hem de Hume'den etkilenmiştir. Smith, Glasgow'da birçok kulübe üye olarak burada iktisadi konular üzerine hem dinleyici hem de konuşmacı olarak katkıda bulunmuştur. Smith, hem öğrencilik hem de hocalık yaptığı dönemlerde Glasgow'daki gelişmelere tanık olmuştur. Glasgow hızlıca ticari bir merkeze dönüşen şehir olmuştur. *Ulusların Zenginliği*'nin yazılmasında Glasgow, Smith'in başlangıç noktası olduğu düşünülebilir. Smith, 1764 senesinde profesörlükten istifa etmiştir. Buccleugh Dük'üne öğretmenliğe başlamıştır. Bu esnada Avrupa'da birçok yeri dolaşma imkanı bulmuştur. 5 Temmuz 1764'te Hume'e yazdığı mektupta “zaman geçirmek amaçlı bir kitap yazdığını” haber vermiştir. Smith Avrupa'yı dolaştığı esnada birçok düşünür ile tanışmış ve arkadaşlık kurmuştur. İngiltere'ye 1766 senesinde döndüğünde *Ulusların Zenginliği*'ni tamamlamaya çalışmıştır. Gelişmeleri izlemek amaçlı İngiltere'nin şehirlerini gezmiştir. Smith, 1787 yılında Glasgow Üniversitesi rektörlüğüne getirilmiştir. Aktif yaşamının ardından sağlığı bozulmuş ve 17 Temmuz 1790 tarihinde vefat etmiştir (Ersoy, 2015: 238-239).

Adam Smith'in eserleri iki kitapta toplanmıştır. Bunlar, *Ahlaki Duygular Kuramı* ve *Ulusların Zenginliği* isimli eserleridir. Smith, yaşamının son zamanlarında birçok konuda eser yazmaya çalışsa da vefatından sonra müsveddeleri arkadaşı aracılığıyla yakılmıştır (Ersoy, 2015: 239).

Smith'in düşüncelerine etkide bulunan birçok etmen bulunmaktadır. Bunların içinden en çok önem arz eden yaşadığı dönem olan Aydınlanma Çağı dönemidir. Aydınlanma Çağı'nın iki özelliği bulunmaktadır: bireylerin rasyonel şekildeki yetenekleri ile “doğal düzen” yaklaşımıdır. Smith'in düşüncesinde etki eden ikinci etmen ise fizyokrasidir. Smith, Fransa'da bulunduğu esnada tanışmış olduğu Turgot ve Quesnay gibi fizyokratlar sayesinde ekonomi politik yaklaşımını şekillendirmiştir.

Fizyokrasinin eksiklikleri olmasına karşın iktisat alanında ekonomi politiğe en çok benzeyen düşüncedir (Bocutoğlu, 2012: 58).

Smith'i etkileyen üçüncü etmen hocası olan Francis Hutcheson'dur. Hutcheson'a göre ahlaki anlamda insanlar, iyiliğe hizmet edecek olan hareketleri keşfederek ahlaki anlamda iyi olan şeyleri keşif edebilirler. Son olarak Smith'i etkileyen ise arkadaşı olan David Hume'dur. Hume, yaklaşımlarıyla ve arkadaşlığıyla Smith'in entelektüel gelişimine katkıda bulunmuştur (Bocutoğlu, 2012: 58-59).

Adam Smith, yazmış olduğu *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde, günümüzde de kullanılmakta olan 'iş bölümü' terimini ortaya atmıştır. Smith, ayrıca, "kullanım değeri" ve "mübadele değeri" arasında net bir ayrıma gitmiştir (Kuruca, 2012: 172). Smith, işbölümünü, üretim sürecindeki işgücünün kalifiye olması ile işgücünün randımanlı çalışması manasında kullanmaktadır. Smith, randımanlı emek ile randımansız emek üzerinden bir ayrıma gitmektedir; somut anlamda ürün üreten emeği randımanlı emek olarak nitelendirmektedir. Smith'e göre iktisadi işbölümünün seviyesi, piyasanın hacmiyle belirlenmektedir; kendine yeten bir ekonomi, değişim için üretim yapmıyorsa gelişimi limitli olacaktır. Smith'in yapmış olduğu emek ayrımlarının gayesi, "iktisadi büyüme ve refah artışına imkan tanıyan emeği" tarif etmektedir (Bocutoğlu, 2012: 64). Smith'e göre üretimdeki yetkinlik randımanlı emekçilerin düzeyiyle alakalıdır. Randımanlı olmak ise 'işbölümünün' durumu ile ilgilidir. Smith, ayrıca tarımdaki sermayenin önemi üzerinde de durmaktadır. Ona göre tarımdaki sermaye en randımanlı olandır; ardından üretim, iç ticaret ve dış ticaret gelmektedir (Kuruca, 2012: 174). Smith'e göre emeğin değerinde düşme veya yükselme ortaya çıkıyorsa, sermayede de aynı düşme ve yükselme ortaya çıkmaktadır (Selik, 2015: 202).

Smith, değer kuramıyla da ilgilenmiştir. Smith, bir ürünün değerinin nasıl belirlendiği sorusunun cevabını aramıştır. Smith, Roma düşüncesinden hareket ile "kullanım değeri" ve "değişim değeri" arasındaki ilişkiye odaklansa da bunun üzerinde yoğunlaşmamıştır. Smith'e göre ürün değeri ile ürünün fiyatı aynı şey

değildir. Geliştirdiği emek-değer kuramıyla Smith, Ricardo ile Marx'ın değer kuramının oluşumuna katkıda bulunmuştur (Bocutoğlu, 2012: 68).

Smith, ürünün değerini belirleyen etmeni şöyle açıklamaktadır:

“Sermaye birikimi ve özel mülkiyetin bulunmadığı ilkel ve vahşi toplum döneminde, değeri belirleyen biricik faktör ihtiva eden emektir. Sermaye birikiminin ve özel mülkiyetin bulunduğu sanayi kapitalizmi döneminde emeğe kumanda etmek mümkün olduğu için, değer; emek, sermaye ve toprak tarafından toplu olarak yaratılmaktadır” (Smith'ten aktaran Bocutoğlu, 2012: 67).

Smith'in endişe duyduğu noktalardan biri, devletlerin parasal sistemle oynamasıdır. Ülkenin zenginliğini değerli madenler dışında olduğunu düşünen Smith, altın ve gümüş gibi madenlere dayalı para işleyişi taraftarıdır (Kuruca, 2012: 173). Smith'in iktisadi kuramı, ekonomi politik ve normatif bağlamda bir kuramdır. Smith'in ana yaklaşımı, araştırma konusu olarak belirlediği toplumsal ve ekonomik güçlerin mutluluğuna katkı sağlayacak etmenleri araştırmak, bunun sonucunda ise uygun politikaları tavsiye etmektir (Kuruca, 2012: 173).

Adam Smith, ekonominin işlemesi için gerekli kuramsal yaklaşımını “görünmez el” olarak açıklamıştır. Bu yaklaşıma göre insanlar rekabet etmesiyle ideal düzen bulunacaktır; sadece devletin müdahale etmemesi gerekmektedir. Smith, müdahalenin olmadığı durumda düzenin kendi yolunu bulacağını düşünmüştür. Smith, devletin müdahale etmemesini, olup bitenler karşısında kayıtsız kalmasını “laissez faire, laissez passe” sözüyle açıklamaktaydı; bu kelimeler “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” anlamına gelmektedir (Kuruca, 2012: 174). Smith'e göre her ne kadar “görünmez el” olsa da, ekonomi, ilerleyen süreçte durgunluğa girecektir. Smith'e göre ekonominin ilerleme süreci üç şekilde olmaktadır: Gelişen ekonomiler, durağan ekonomiler ve gerileyen ekonomiler (Bocutoğlu, 2012: 74).

Smith, bazı ilklere imza atmış bir iktisatçıdır. Sanayi sermayesi ve tüccar sermayesi arasındaki farkları ilk ortaya koymakla birlikte, ayrıca, temel gelir kaynakları olan kar-rant-ücretin kapitalizmdeki sınıflara karşı denk düşen noktaları gören ilk kişi olmuştur (Kuruca, 2012: 174). Smith, bir malın doğal tutarını incelediğinde, emek ve sermaye dışında üçüncü bir etmen olarak ranttan söz

etmektedir (Selik, 2015: 201). Smith'e göre kar, "sermaye sahibi müteşebbisinin bizzat yaptığı bir yönetim ve denetim işinin" fiyatı değildir. Kar, "sermayeyi talihin elinde bırakmayı göze almanın, diğer bir deyimle, risk yüklemenin bedelidir" (Selik, 2015: 200).

Smith, serbest ticaretin faydalarını "mutlak üstünlük kuramı" ile izah etmektedir. Bu kurama göre, iki-ülkeli bir paradigmada kıyaslama sürecinde hangi ülkenin malları düşük maliyete sahip ise o konuda uzmanlaşıp, düşük maliyetlileri ihracı esnasında iç maliyet açısından yüksek olanları ihraç etmelidir (Kuruca, 2012: 176). Mutlak üstünlük kuramına göre ürünlerin üretimi sonrası uzmanlaşmasıyla yaptığı ticaretle her bir ülkenin kazançlı çıkacağı varsayılmaktadır (Bocutoğlu, 2012: 76).

2.1.1.2. David Ricardo

David Ricardo, 1772 ile 1823 yılları arasında yaşamıştır. Yahudi bir aileden gelen Ricardo devamlı bir eğitim görmemiştir. 14 yaşına geldiğinde borsacı babasının yanında işe başlamıştır. 21 yaşına geldiğinde Hristiyanlığa geçiş yapmıştır. Borsada zamanla yaptığı işlerle büyük servet elde etmiştir. Erken yaşta emekli olduktan sonra ömrünün geri kalanını iktisadi düşüncesini geliştirmek için uğraşı sarf etmiştir. İşe borsacı olarak başlasa da zamanla toprak sahibi olmuştur. Kendisinin toprak sahiplerinden hoşlanmadığı bilinmektedir. Öz güveni yüksek bir kişi olarak bilinen Ricardo, "kendi kişisel çıkarları ile çatışan politikalar" önermeleriyle tanınmaktadır. Kendisi toprak sahibi olmasına rağmen toprak sahiplerini vergilendirmeyi öneren politikalar teklif etmiştir. Ulusal borcun kapanması için sermayenin üzerine vergi konmasını teklif etmiştir; lakin kendisi sermaye bakımından zengin birisidir (Bocutoğlu, 2012: 93-94).

Ricardo, yaşamının son senelerini kendi kendine ekonomi politik alanda çalışmalar yaparak yürütmüştür. Gençlik yıllarında fizik ve matematik öğrenmek için çabalamıştır. Ekonomi politiğe kendisini vermesi, Adam Smith'in eserleriyle karşılaşması sonucunda olmuştur. En mühim eseri *Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri*'dir. Tümdengelimci yaklaşımı benimseyen Ricardo, iktisada ilk olarak ana kuralları koyarak başlayıp sonrasında genellemeler yaparak

ilerler. Ricardo, kapsamlı genellemelerini *iktisadi yasalar* olarak isimlendirmektedir. Ricardo'nun sosyal bilimleri temel almayan, yüksek matematiğe dayalı yöntemine *Ricardo'cu kötü alışkanlık* ismi verilmektedir. Ricardo'nun ilgilendiği kuramsal sorunlar, hem yaşadığı dönem hem de sonrası dönemlerin sorunları üzerinde mühim etkiler yaratmıştır (Bocutoğlu, 2012: 94).

Ricardo, vergilendirmenin yanında birçok kuramı bulunmaktadır. Kuramlarının kapsamının çok geniş olması nedeniyle rant, para ve emek-değer kuramı üzerinde durulacaktır.

Ricardo, yazmış olduğu “*Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri*” adlı eserinde, Smith ve Malthus’tan yararlanmıştır. Ricardo, Smith’in kirayı “tekeli” olarak görmesi düşüncesini genişletmiştir (Kuruca, 2012: 183). Ricardo’ya göre iktisadın araştırma konusu, üç sınıfın (toprak sahipleri, sermaye sahipleri ve işçiler) aralarındaki bölüşümdür. Ricardo, bu bakımdan Malthus ve Smith’ten ayrılmaktadır. Ricardo, bu ayrılmayı eserinin önsözünde aktarmaktadır (Selik, 2015: 208).

Ricardo’nun rant üzerine görüşü Smith’inkiyle benzeşir. Ricardo, Smith’in ana tezini geliştirmiştir. Teze göre rant, tutarı belirlememekte, tersine tutarın etkisiyle rant var olmaktadır (Selik, 2015: 205). Ricardo’ya göre rant, tarım açısından bakıldığında tarım mallarının üretimi için değişik biçimde emeğin harcanması sonucunda ortaya çıkmaktadır (Selik, 2015: 213).

Ricardo, laissez-faire’nin savunucuları arasında yer almıştır. Ricardo, gümrüklerin tümüyle kaldırmasından yana olmuştur. Ricardo, tüm ticari ürünlerin, kıyaslama sonucu birinin daha iyisini üretmesine rağmen, uluslararası ticaretin her iki ülkenin de faydasına olacağını savunmuştur (Kuruca, 2012: 184).

Ricardo ile vücut bulan “paranın klasik miktar kuramı” aşağıdaki hipotezlere dayanmaktadır:

- Ekonomi tam istihdam seviyesinde dengede olmalıdır. Yani ekonomide her iş arayan iş bulabilmeli, sermaye tam kapasitede ve toprak en verimli şekilde kullanılmalıdır.
- Para yalnız işlem güdüsü ile tutulmalıdır.
- Fiyatlar tam esnek olmalıdır.

“Paranın klasik miktar kuramı”na göre devletin para politikasına müdahale etmemesi lazımdır. Bunun nedeni, devletin, “para arzını arttırarak enflasyona yol açmasını” engellemek içindir. Ricardo, Smith’in emek-değer kuramını geliştirmiştir. Ricardo’ya göre değer “kıtlıktan veya emekten” dolayı ortaya çıkar.

Ricardo’nun emek-değer yaklaşımı şöyledir:

- Bütün ekonomi tek bir tarımsal çiftlik gibi kabul edilir.
- Bütün üretim dallarında sermaye/emek oranı sabittir.
- Emek homojendir, yani türdeşir. Türdeş olmayan emekler sayıya göre türdeş hale getirilebilir.
- Hiç rant getirmeyen topraklarda tahıl üretimi, sadece emek ve sermaye tarafından gerçekleştirilir.
- Toprak sahiplerinin üretime katkısı yoktur (Bocutoğlu, 2012: 101).

Ricardo, yazmış olduğu kitabında en uzun bölüm olarak “değer” kavramından bahsetmektedir. Ricardo’ya göre “malın değerini, üretimi için harcanan emek belirler. Emek, ürünün değerini belirleyen tek ölçüdür.” Reprodükte edilecek, arzı arttırabilecek ürünlerin tutarını, ürünler için tüketilen emek belirlemektedir. Ricardo’ya göre ürünlerin değeri, “rekabetin etkili olduğu bir piyasada arz ve talebe göre belirlenir.” Ricardo, “doğal değer” mefhumunu, “arzları üzerinde hiçbir sınırlamanın bulunmadığı ve tam rekabetin cereyan ettiği bir ortamda oluşan değer olarak tanımlamaktadır (Ersoy, 2015: 288).

2.1.1.3. Thomas Robert Malthus

Malthus, 14 Şubat 1766’da Londra yakınlarında doğdu. Babası Rousseau ve Hume’ün arkadaşlarıydı. Üniversite öncesinde evde eğitim almıştır. Malthus üniversitede Teoloji, Latince ve Matematik dersleri almıştır. 1791 yılında master derecesini almış, 1793 yılında kolejde öğretim elemanı, ardından papaz olmuştur. Ricardo ile zıt fikirlere sahip olsalar da arkadaşlıkları samimi geçmiştir. Malthus, gezmiş olduğu Avrupa ülkeleri sonucunda nüfus üzerine görüşlerini yoğunlaştırmıştır. 1805 yılında iktisat profesörü olarak göreve başlamıştır. Ölene kadar bu görevde bulunmuştur. “Politik ekonomi” eserini bu görevdeyken yazarak 1820 yılında yayımlamıştır. Eserinin yanı sıra birçok makale ve broşür de yayımlamıştır. Malthus, “Politik Ekonomi Kulübünün” 1821 senesinde ve “Kraliyet

İstatistik Derneğinin” 1834 senesinde kurulmasına vesile olmuştur. Malthus, 1834’te geçirdiği kalp rahatsızlığı nedeniyle hayata veda etmiştir (Ersoy, 2015: 271-272).

Malthus’un klasik ekonomi politiğe yaklaşımı dört başlık adı altında toplanabilir: Nüfus Yasası, Azalan Verimler Kanunu, Say Yasasını Eleştirisi ve kendi İktisat Kuramıdır (Bocutoğlu, 2012: 81).

Malthus’un etkilendiği iki isim bulunmaktadır: Godwin ve Condercet. Bu iki isimden etkilenen Malthus, iki kuramcının nüfus hakkındaki yaklaşımlarına tümüyle karşıdır. Bocutoğlu’na göre Malthus’un yaklaşımını kavrayabilmek için eleştirdiği kişilerin yaklaşımlarını bilmek gerekmektedir (Bocutoğlu, 2012: 80-81).

Malthus’u önemli kılan nokta nüfus üzerine yazdıklarıdır. Nüfus üzerine yazmasının nedeni, Goodwin’in etkisinde kalmasından ötürüdür (Selik, 2015: 229). Malthus ve Ricardo, klasik ekonomi politikte pesimist bakış açısına sahiptirler. Malthus, Godwin’in nüfus yaklaşımını eleştirerek kendi kuramını geliştirmeye çalışmaktadır. Godwin’e göre artan nüfus ve kalabalık nüfus, refah getirir. Sadece yapılması gereken özel mülkiyetin kaldırılması ve ortak toprak kullanımı gereğidir. Malthus bu yaklaşıma iki önerme ile cevap verir: “Gıda insan hayatı için olmazsa olmaz birer unsur. Kadın ve erkeğin birbirlerini arzulamaları sonucu nüfus artışı kaçınılmazdır.” Malthus’a göre nüfus ve gıda aritmetik olarak artacaktır. Bunun sonucunda nüfus artışıyla birlikte gıda krizi yaşanacaktır. Buna Malthus’un “Nüfus Yasası” denmektedir. Malthus ayrıca bu yasayı kendi emek kuramına da uygulamıştır. Ona göre artan nüfus sonucunda ihtiyacın artmasıyla çalışma oranında artış gözlenmektedir. (Bocutoğlu, 2012: 82). Malthus, nüfusun artışının sınırlandırmayı teklif etmektedir. Malthus’a göre nüfusun artışını engelleyen “pozitif faktörler” ve “önleyici faktörler” bulunmaktadır. Önleyici faktörler, hastalık, kıtlık ve savaş gibi faktörlerdir (Ersoy, 2015: 276).

Malthus’a göre savaşlar yararlıdır, çünkü nüfusun erimesine neden olmaktadır. Malthus tabiatın cömertliğinin bir yere kadar olduğu ve insan yaşamının tabiatıyla nüfus üzerine düşüncelerini geliştirmiştir (Selik, 2015: 231).

Malthus, nüfus hakkında şöyle düşünmektedir:

“Şu iki postülayı almakla sanırım yanlış bir iş yapmış olmam. Birincisi, insanın varlığı için besin gereklidir. İkincisi, iki cinsi birbirine çeken arzu gereklidir ve gelecekte de hemen hemen bugünkü gibi olacaktır. Bu iki kanun, insanlık hakkında bilgi sahibi oluşumuzdan bu yana, tabiatımıza sıkı sıkıya bağlı kanunlar olarak görünmektedirler ve kendilerinde şimdiye kadar herhangi bir değişme olduğunu görmediğimize göre, bunların şimdi olduklarından başka bir şey olacakları sonucuna varmak için elimizde hiçbir haklı neden mevcut değildir” (Malthus’tan aktaran Selik, 2015: 231).

Malthus, bu iki düşüncesini açıklarken “nüfusun gücü, yeryüzünün insan için besin hasıl etme gücünden sınırsız olarak daha büyük” olacağını düşünmektedir (Selik, 2015: 231).

Malthus’un nüfus yasasına birçok eleştiri getirilmiştir. Eleştirilerin başında nüfus artışının sadece doğum etmenine bağlanması üzerinedir. Oysaki birçok etmen doğum üzerinde etkilidir. Bir diğer eleştiri gıdanın ulaşımı ve tüketimi üzerinedir. Bugün bakıldığında teknolojik gelişmeler sayesinde gıdanın üretiminde artış gözlemlenmekte, nüfusa yetecek düzeyde ürün üretilmektedir. Nüfusun buna ulaşabilmesi dahil değildir (Bocutoğlu, 2012: 83).

Bocutoğlu, günümüzdeki Azalan Verim Kuramı ile Malthus’unki arasında farklılık olduklarını, bunlara dikkat çekmenin gerektiği üzerinde durmaktadır. Aralarındaki farklar şunlardır:

“Malthus’un azalan verimler yasası sadece tarım için geçerlidir. Diğer sektörlerin analiz konusu değildir. Malthus’un azalan verimler yasasında, bilinçli olarak toprak ve sermaye miktarı sabit tutulup, emek sayısı arttırıldığında, üretime katılan her yeni emek biriminin toplam üretime katkısı ele alınmamıştır” (Bocutoğlu, 2012: 84).

Malthus’un rant ile ilgili yaklaşımı şöyledir:

- Toprağın verimliliğinden dolayı üretilen fazla hasıla rantın ortaya çıkmasının başlıca nedenlerinden biridir.
- Nüfusun artmasına bağlı olarak gıda maddelerine olan talep artması ve talep artışına bağlı olarak ikinci derecede verimli alanların ekime açılması,
- Doğal veya yapay nedenlerden dolayı verimli toprak alanlarının sınırlı olmasıdır (Ersoy, 2015: 279).

Klasik ekonomi politiğin en önemli özelliklerinden bir tanesi, piyasaların kendi kendisini regüle etmesidir. Adam Smith, bu özelliğe “görünmeyen el” adını vermiştir. Piyasaların kendi kendisini düzenlemesi düşüncesini ilk ortaya atan John

Stuart Mill'in babası J. M. Mill olmuştur. Jean Baptiste Say ise bu düşünceyi daha sonraları kuramlaştırmıştır. Buna, Say Yasası adı verilmektedir (Bocutoğlu, 2012: 86).

Say Yasası'nın kısaca önermeleri şunlardır:

- Mallar mallarla mübadele edilir.
- Bir malın satılması, diğer malın alınmasını oluşturur.
- Kazanılan bütün gelir harcanır. Tasarruflar otomatik olarak yatırıma dönüştürülür (Bocutoğlu, 2012: 86-87).

Malthus, Say Yasası'nın zayıf biçimde montajlamasına karşın Malthus, yaşadığı koşullara göre karşı durmuştur (Bocutoğlu, 2012: 89).

2.1.1.4. Jean-Baptiste Say

“J.B. Say, 5 Haziran 1767'de Lyon'da dünyaya geldi. Gençlik yıllarını İngiltere'de geçirdi. Sigorta şirketinde çalıştığı sıralar patronunun önerisiyle Ulusların Zenginliği'ni okuyunca çok etkilendi. Okumanın ardından Smith'in takipçisi oldu. Napolyon'un isteği üzerine eserinin yeni baskısında Napolyon'u övmediği için devlet memurluğu görevinden ayrılmak zorunda kaldı (Ersoy, 2015: 309). 1806'da kaleme aldığı laissez-faireci bakış açısıyla yazılan Ekonomi Politik Üzerine İnceleme isimli eseri yasaklandı (Bocutoğlu, 2012: 108). Napolyon'un iktidardan düşmesi sebebiyle İngiltere'ye endüstri ile ilgili araştırma yapmak adına gönderildi. Çeşitli görevlerde bulundu. Hayatının son yıllarında hocalık yaptı. Ulusların Zenginliği'ni Fransızca'ya çevirdi. 1832 yılında yaşama veda etti” (Ersoy, 2015: 309).

Say, yayınlamış olduğu *“Ekonomi Politikin İncelenmesi”* isimli yapıtında, Smith'in kuramlarını sistematize ederek açıklama ihtiyacı duymuştur. Say, Smith'e nazaran sanayi sektörüyle daha fazla ilgilenmiştir. Kuruca'ya göre Say'ın en önemli özelliği sanayi devrimi'nin ardından oluşan gelişmeleri klasik iktisat ile uyum içinde açıklamasıdır (Kuruca, 2012: 177).

Klasik ekonomi politikçiler her ne kadar bazı konularda uzlaşsalar da ayrıldıkları konular da olmaktadır. Örneğin, Say'ın emek değer kuramı bunlardan biridir. Say'e göre değişim değeri, "malların insanlara sağladıkları faydaya bağlıdır." Say'e göre emek ile birlikte sermaye ve toprak da değeri belirlemektedir (Ersoy, 2015: 311). Say, emek-değer kuramında ve iktisadi analiz esnasındaki değişmez ölçülere karşıdır. Bu bakımdan Say'e göre emeğe değil, bireylerin satın alma özelliklerini içeren bir değer kuramı oluşturulmalıdır. Say'e göre değer oluşumunda "emek, sermaye ve toprak" aynı önemdedir. Say, değeri açıklarken "alternatif maliyet kuramını" ortaya atmıştır. Bu kurama göre "bir malı elde etmenin maliyetini, vazgeçilen malın değerine" angaje etmektedir (Bocutoğlu, 2012: 109). Say'e göre her çeşit şey veya ürünün kendinden gelen bir değeri vardır (Selik, 2015: 241).

Say, teknolojik gelişmelerin önemine vurgu yapmaktadır. Say, teknolojik gelişmelerin ardı ardına gelmesi ve üretimde artışa sebep olmasıyla gelecekte ürünlerin çok ucuza alınacağını varsaymıştır. Say, bir ürünün değerini emek üzerinden okumamıştır. Say, sadece emeği değil, diğer değişkenler olan toprak, doğal kaynak ve sermayenin üzerinde durmaktadır (Kuruca, 2012: 178).

Say, tipik üretim faktörlerine müteşebbis (girişimci) ögesini katmıştır. Müteşebbis, aracı konumunda olup piyasadaki taleplerin tahminin yapan, üretim yapıp mal çıkarabilen aracı konumundadır. Müteşebbis'in bir özelliği eğer sermayedar ise, "gelirinin bir kısmını sermaye sahibi sıfatıyla, öteki kısmını müteşebbis" sıfatıyla kazanmaktadır (Selik, 2015: 243). Say, tasarruf ile zenginlik arasındaki ilişkide tasarrufu zenginleşmenin önünde engel teşkil ettiğini düşünmektedir. Say, girişimcilerin, liberal bir ekonomide önem arz ettiğini ileri sürmektedir. Lakin Say, girişimci ile sermayedarları birbirinden ayırmaktadır: "Sermaye sahibi girişimci olabilir, yalnız, sermaye sahibi olmadan da girişimci olmak olasıdır." Say'ın girişimciliğe verdiği önem nedeniyle klasik üretim etmenlerine girişimcilik de eklenmiştir (Kuruca, 2012: 177-178).

Say'ın iktisat bilimine en mühim katkısı "Pazar Kanunu" olarak adlandırılıp "Say Kanunu" olarak bilinen kuramıdır. Say'e göre "her malın piyasaya arzından ve

satılmasından önce, o malın üretimi için kullanılacak üretim faktörlerine yapılacak ödemeler, diğer malların talep hacmini arttıracaktır. Üretilen her mal, başka malların talebini arttıracak ve etkileyecektir” (Ersoy, 2015: 312). Say Kanunu’na göre kapitalizmde genellikle “aşırı bir üretimin” olmasının imkanı yoktur. Bazı mallar bir süre boyunca aşırı derecede üretilbilme ihtimali olmasına karşın, bu durum bütün mallar için geçerli değildir. Aşırı üretilen mal, belirli bir süre piyasada kalsa da talebe uygun seviyeye iniş yapmaktadır (Selik, 2015: 244). Say Kanunu’nun faraziyesinden hareketle “her arz kendi talebini meydana getirecektir” sonucuna varılmaktadır (Ersoy, 2015: 313).

2.1.1.5. John Stuart Mill

“J. S. Mill, klasik ekonomi politiğin son temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Klasik düşünceye çeşitli katkılarda bulunmuştur. Klasik düşüncenin son zamanlarına tekabül eden yaşamında bazı mefhumlardan uzaklaşmıştır. Mill’in eseri Politik Ekonomi’nin İlkeleri 1848 senesinde yayınlanmıştır. Bir süre basılıp ders kitabı olarak okutulmuştur. Mill, Benthamcı pragmatizm felsefesiyle eğitilmiş olmasına rağmen dogmatik halini reddeder. Mill, pragmatizme göre “insanların temel davranış yönü zevke yönelmek ve zahmetten kaçmak ise, alınan zevkin miktarı kadar kalitesine de önem verilmesi” düşüncesini savunmuştur” (Bocutoğlu, 2012: 113).

Mill’in ekonomi politik alana ve liberalizme yaptığı katkılardan biri *Özgürlük Üzerine* isimli çalışmasıdır. Mill, dünya çapındaki arzın ve talebin, her bir ülkenin dünya çapındaki tediyelelerinin dengelenmeye itildiğini, ihracat ve ithalattaki gelirin eşit olması gerektiğini savunmaktadır (Kuruca, 2012: 185). Mill, 1848’de yayımlanan *Principles of Political Economy* adlı eseriyle emek-değer kuramına faydacı bir yaklaşımda bulunmuştur (Kuruca, 2012: 186). 1848, ayrıca *Komünist Manifesto*’nun yazıldığı yıldır. Bocutoğlu’na göre Mill’i “bir ayağı sosyalizmde, öbür ayağı neo-klasik iktisatta” olan bir kuramcı olarak ele alınması gerekir (Bocutoğlu, 2012: 113).

Mill’in klasik ekonomi politiğe katkısı üç başlıkta incelenebilir; bunlar: faydacı felsefenin angaje edilmesi, bireyci özgürlüklerin yükseltilmesi ve bölüşüm kuramıdır (Bocutoğlu, 2012: 114).

Mill, bireyin maharetini, bilgi ve becerilerinin servet olduğu fikrindedir. Mill'e göre bu servetler zihni yapıdadır. Diğer tür servetler ise değişim değerini içeren, “faydalı ve haz verici” şeylerdir ki bunlara “maddi servetler” denmektedir. Mill'e göre insanlar tarafından servetin bölüşülmesiyle, bölüşümün düzeltilmesi mümkündür. Mill, üretim faktörlerinin değil, kazanılan sonucun adil ve dengeli dağıtılması taraftarıdır (Ersoy, 2015: 321). Mill'e göre servetin bölüşülmesi ve üretilmesi ayrı kanunlara bağlıdır; evrensel geçerliğı olan yasalardır. “Servetin bölüşümünü düzenleyen yasalar tamamen insanoğlunun tercihlerine bağlıdır ve değişkendir.” Mill, devletin müdahale etmesini savunması gereğı sosyalizm ile dirsek teması olan bir düşünür olmuştur (Bocutoğlu, 2012: 116).

Mill, faydacı düşünceyi ekonomi politik ile birleştirmeye çalışmıştır. Faydacı düşünce, Bentham tarafından yöntemleştirilmiştir. Bocutoğlu'na göre “Mill'in klasik iktisadi düşüncesi ile Neo klasik düşünce arasında bir köprü oluşturduğu söylenebilir.” Bentham'a göre mutluluk seviyesini son seviyeye çıkarmak isteyen birisi, çıkarlarını gözeterek hareket etmelidir. Bentham'a göre “bireyin çıkarları, dolayısıyla toplumun çıkarları arasında uyum sağlayabilmek için devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekir.” Bu açıdan devlet “mülkiyet haklarını korumalıdır; kişisel kazanç mücadelesinin diğer kişilere ve kamuya zarar vermemesi için gerekli yasal düzenlemeleri yapmalıdır” (Bocutoğlu, 2012: 115). Bentham'a göre “mülkiyet hakkı, doğal bir hak” değildir. Sadece devletin düzeninde toplumsal fayda gözetilerek haklı çıkarılabilir (Bocutoğlu, 2012: 115).

Mill'in iktisada tek katkısı Ricardo'nun ürettiğı uluslararası ticaret doktrinine karşın talep ögesini getirmesidir. Ricardo, “bir ülkenin ürettiğı malların üretiminde aynı malları üreten diğer bir ülkeye göre mutlak üstünlüğe sahip olması halinde bile her iki ülkenin üretimlerinde nispi üstünlüğe sahip bulundukları malların üretiminde uzmanlaşıp diğerlerini birbirlerinden almalarının tarafların her ikisi için de avantajlı olacağını göstermiştir.” Mill ise arz ve talep arasındaki etkileşimden mütevellit uluslararası ticarete ürünlerin değişim oranının ayarlanmasında tahsisatlı talep yoğunluğunun etkisi bulunmaktadır (Selik, 2015: 250).

Mill, *Özgürlük Üzerine* isimli eserinde bireyci özgürlüğü yüceltmektedir. Bireye dayatılan dini ve ahlaki yaklaşımlara karşıdır (Bocutoğlu, 2012: 116). Mill, “ücretler fonu kuramını” ilerileyen kuramcı olarak kabul görmüştür. Mill’e göre emek talebi, “emeği istihdam etmek amacıyla ayrılan ücret fonunun miktarınca belirlenir.” Mill, faiz ile kar arasındaki nüansı açıkça belirtmemiştir. Ona göre “genel olarak kar oranı faiz oranından fazladır” (Ersoy, 2015: 323).

Mill, veraset kurumunu, insanlar arasındaki gelir eşitsizliğine sebep olduğu için eleştirmiştir. Mill’e göre sebepleri her neyse eşitsizlikler düzeltilmelidir. Mill, topraktan kazanılan rantı “hak edilmemiş kazanç” olarak kabul etmektedir (Ersoy, 2015: 323).

2.2. Eleştirel Ekonomi Politik ya da Marksist Ekonomi Politik

Eleştirel Ekonomi Politik ya da Marksist Ekonomi Politik, Marx’ın ekonomik politik üzerine yaptığı çalışmalardan başlayıp günümüze kadar devam eden süreci kapsamaktadır. Eleştirel ekonomi politik, günümüzde hakim ekonomi politik anlayışını temsil etmektedir. Bu bölümde, eleştirel ekonomi politiğin özelliklerinden bahsediliktan sonra Marx’ın görüşlerine yer verilecektir.

Eleştirel ekonomi politiği klasik ekonomi politikten ayıran öğeler bulunmaktadır. Bunlar dört tanedir. İlk olarak bütüncül bir bakış açısına sahiptir. İkinci olarak tarihseldir. Üçüncü olarak “kapitalist girişim ile devlet müdahalesi arasındaki denge” ile alakalı olmasıdır. Son olarak “adalet, eşitlik ve kamu yararı” gibi konularla ilgilenmesidir. Klasik ekonomi politik anlayış “ekonomi”yi uzmanlaşma alanı olarak algılarken, eleştirel ekonomi politik ise ekonomik yapılanma ile “siyasal, toplumsal ve kültürel yaşam” arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır (Golding ve Murdock, 2002: 53).

Ekonomi politiğin eleştirel tarafının oluşması Marx sayesinde olmuştur. Ekonomi politik, kapitalist üretim sürecinin ilerleme kat ettiği süreçte ortaya çıkmış, burjuva devrimlerinin olgunluk kazandığı sürede devrin esansına göre ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan salt bir olgu değil, tarihin ve sınıfın olgusudur. Klasik

ekonomi politik düşünürlerinde bulundukları sınıfın izdüşümünü görülmesi doğaldır. Lakin, bütün düşünürlerin aynı sınıfsal mantık ile, “sermaye birikim” mantığına göre hareket etmemişlerdir. Klasik ekonomi politikçiler, “iktisadi-araçsal aklın ötesinde” bireyci-liberal tasalar taşıyan kişiler olmuşlardır. Bunun içindir ki ahlaki yaklaşımlarından ötürü kapitalizme mesafeli durmuşlardır (Öngen, 2009: 17).

Marx’ın en büyük özelliklerden bir tanesi, klasik ekonomi politikte gördüğü gediklere müdahale etmesidir. Klasik ekonomi politik okulundaki bireylerin burjuva zihniyetinden (ve kusurlu yapısından) doğan sorunu fark eden Marx, buradan kendisini ayırtmıştır. Marx, *Klasik Ekonomi Politikin Eleştirisine Bir Katkı* ve *Kapital* adlı eserleriyle klasik ekonomi politik ile hesaplaşmaya girmektedir. Ekonomi politikin bugün bu hale gelmesinde Marx’ın rolü büyüktür (Öngen, 2009: 16).

Klasik, yani liberal ekonomi politikçiler, pazardaki değişime odaklanmaktadırlar; bunun nedeni, her bir tüketicinin aralarında rakip olan ürünleri seçerken doyum esasına göre seçmeleridir. Pazarın hareket döngüsü ne ölçüde büyükse, tüketme olan müşterinin seçme “özgürlüğü” o derecede fazla olmaktadır. Bu düşünce, Adam Smith’in “görünmez el” kuramının yansımasıdır. Pazarın işlemesi için duyulan “gereksinim” dolayısıyla faaliyeti genişletmek amacıyla özelleştirme çalışmalarına fütursuzca destek vermektedirler. Bu duruma karşın eleştirel ekonomi politikçiler mülkiyet ve üretimin yapılanması konusunda Marx’ı izlemektedirler. Klasik ekonomi politik düşüncesi bireylerin üzerine yoğunlaşırken eleştirel ekonomi politik toplumsal ilişkilere ve tüketime yoğunlaşmaktadırlar (Golding ve Murdock, 2002: 54). Eleştirel ekonomi politikin en önemli yönlerinden biri, mikro açıdan ekonomik devinimlerin yapılarca nasıl biçimlendiğini göstermek üzere hareket etmektedir. Ekonomi politik, maddi olan kaynakların paylaşımının düzenlenme stiliyle ilgilenmektedir (Golding ve Murdock, 2002: 54).

Klasik ekonomi politik ile Marx’ın anlayışı arasındaki farkları kavrayabilmek için örnekler üzerinden gitmek gereklidir. Öngen’in örnekleri şöyledir: Smith, *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde zenginliğin asıl kaynağında “iş bölümünü gelişmesini” görmüştür. Bu tespitte “tarihsel bağlamından ve toplumsal işleyişinden

bağımsız” şekilde ele alınmış olmakta, Öngen’e göre net bir gelişme açısından değerlendirmek mümkün değildir. Buna müteakiben Marx, iş bölümünün nasıl, ne düzeyde olduğu ile birlikte sonucuyla ilgilenmektedir (2009: 25). Örnekler çoğaltılabilir; bir örnek *Kapital* üzerinden aktarılabilir. *Kapital*’de Marx, I. cildinde yer alan meta, sermaye, para ve meta fetişizmi bölümlerini ayrıntılı ele alırken, klasik ekonomi politikçiler kendi koşullarında ele almış, Marx ise maddi koşullar açısından ele almıştır. Marx’ın analizlerini klasik ekonomi politikçilerden bölen durum “kapitalizme özgü kategorilerin sosyal üretimin tek ve nihai formları olmadığını” açıklamasıdır (Öngen, 2009: 26-27).

Öngen’e göre Marx’ın kapitalizm eleştirisini klasikçilerden ayıran nokta, toplumsal sorunlara karşın bakış açılarındadır. Klasik ekonomi politikçiler olguların arka planını görmediler ya da görmezden gelmişlerdir. Bunun nedeninin burjuva kökeninden gelmelerinin önemi büyüktür (2009: 28).

Ekonomi politik, oluşum anından itibaren “devletin müdahalesinin faaliyet alanını” belirleme düşüncesiyle hareket etmektedir. Eleştirel ekonomi politik, sadece olguları analiz etmekle yetinmez, dünyayı değiştirme çabasıdır. Klasik ekonomi politikçiler devletin en az şekilde müdahale etmesini, piyasanın daha serbest dolaşımının sağlanması düşüncesiyle hareket ederler. Eleştirel ekonomi politikçiler ise pazar sistemlerinin nasıl işlediğini ve içerdiği bozukluk ve eşitsizlikleri afişe ederler. Bunun sonucunda pazar sisteminin nasıl düzeltileceği üzerine devletin müdahale etmesi gerektiğini savunurlar. Klasik ekonomi politiğin atası sayılan Adam Smith, pazarın işlemlerini verimlilik açısından değil, ahlaki açıdan üstün tutmuştur; bunun nedeni, “pazarların tüketicilere rakip mallar arasında özgür bir tercih tanıyacağı, yalnızca doyum sağlayan malların piyasada kalacağıdır”(Golding ve Murdock, 2002: 59).

Eleştirel ekonomi politiğin ilgi alanını ve bakışını diğer bilimlerden ayıran nokta, özel mülkiyet yerine kamusal iletişimin ekonomik boyutuna yoğunlaşmasıdır (Golding ve Murdock, 2002: 49). Kamucu yaklaşım eleştirel ekonomi politik için *sine qua non* bir yaklaşımdır. Toplumun tümünün eşit derecede yararlanabileceği anlayış olan kamuculuk ilkesi ekonomi politik için önem arz eder. Eleştirel ekonomi

politik, kamusal iletişime yoğunlaşırken, kamusal iletişimin devlet ve kullanıcı arasındaki ilişkiyle ilgilenir.

2.2.1. Marksist Düşünce

“Karl Marx, 5 Mayıs 1818’de Trier kentinde doğmuştur. Babası, 1824 yılında Protestanlığı kabul etmiş Yahudi bir avukattır. Ailesi zengin ve kültürlü idi, ama devrimci değildi. Trier’deki gimnazyumdan mezun olduktan sonra Marx, önce Bonn’da üniversiteye girdi, sonrasında Berlin Üniversitesi’ne geçerek, hukuk öğrenimi gördü, tarih ve felsefeye daha çok ağırlık verdi. Üniversite öğrenimini Epiküros felsefesi üstüne bir doktora tezi sunarak, 1841 yılında tamamladı. Bu dönemde Marx, kendi görüşleri yönünden bir idealist idi. Berlin’deyken Hegel felsefesinden tanrıtanımaz ve devrimci sonuçlar çıkarma çabasında olan “sol-hegelciler” çevresine katılmıştı. Öğrenimini tamamladıktan sonra Marx, profesör olmak umuduyla Bonn’a geçti. Ne var ki, 1832 yılında Ludwig Feurbach’ı kürsüsünden uzaklaştıran, 1836’da üniversiteye dönmesine izin vermeyen ve 1841’de genç Profesör Bruno Bauer’in Bonn’da ders vermesini yasaklayan hükümetin gerici politikası, Marx’ın akademik kariyer yapma düşüncesini terk etmesine yol açtı. Bu sıralarda, sol-hegelciler ile ilişkisi bulunan Renanya’daki bir kısım radikal burjuvalar, Köln’de Rheinische Zeitung (ilk sayısı 1 Ocak 1842’de yayınlandı) adıyla bir muhalefet gazetesi kurdular. Marx ve Bruno Bauer, başyazarlar olarak çağrıldılar ve 1842 Ekimi’nde, Marx, başyazar oldu ve Bonn’dan Köln’e gitti. Marx’ın yönetimi altında, gazetenin devrimci-demokratik eğilimi giderek ağırlık kazandı ve gazete üzerinde hükümet ikili ve üçlü sansür koydu ve daha sonra da 1 Ocak 1843’te yayını durdurma kararı aldı, ama onun çekilmesi de gazeteyi kurtarmadı, Mart 1843’te gazete kapandı. Marx’ın gazetecilik çalışmaları, ona ekonomi politiği yeterince bilmediğini gösterdi ve tutkuyla bu konuya incelemeye girdi. 1843’te, Marx, daha öğrenci iken nişanlanmış olduğu, çocukluk arkadaşı Jenny Von Westphalen ile Kreuznach’ta evlendi. Eylül 1844’te, Friedrich Engels, birkaç günlüğüne Paris’e geldi ve bu tarihten sonra Marx’ın en yakın arkadaşı oldu. Her ikisi de, o dönemin Paris’teki devrimci grupların kaynaşma içindeki yaşantısında en etkin yerlerini aldılar, (o zamanlar Proudhon’un öğretisi özel bir

önem taşıyordu. Marx, 1847'de yayınladığı *Felsefenin Sefaleti* adlı yapıtı ile bu öğretiyi paramparça etti); küçük-burjuva sosyalizminin değişik öğretilerine karşı zorlu bir savaşım vererek, devrimci proleter sosyalizmi ya da komünizmin (Marksizmin) kuramını ve taktiklerini geliştirdiler. Prusya hükümetinin ısrarlı isteği üzerine Marx, tehlikeli bir devrimci olarak, 1845 tarihinde, Paris'ten sürüldü. Brüksel'e gitti. 1847 ilkyazında Marx ve Engels, *Komünist Birlik* adlı gizli propaganda derneğine katıldılar; birliğin ikinci kongresinde önemli rol oynadılar ve kongrenin isteği üzerine, 1848 Şubatında yayınlanan ünlü *Komünist Manifesto*'yu kaleme aldılar. 1848 Şubat devriminin patlak vermesi üzerine Marx, Belçika'dan sürüldü. Sürgünlerle geçen yaşamı süresince siyasal çevrelerden uzak duran Marx, kendini esas olarak ekonomi politiğin incelemesine vererek, birkaç tarihsel çalışmasında materyalist kuramını geliştirdi. Ellilerin sonları ve altmışlarda, demokratik hareketlerin yeniden canlılık kazanması, Marx'ı pratik eyleme itti. 1864'te Birinci Enternasyonal'in kuruluşunda yer aldı. 1871'de Paris Komünü'nün patlak vermesiyle değerlendirmede bulundu. Marx'ın sağlığı gün geçtikçe bozulmaktaydı. Ekonomi politiği yeniden biçimlendirme ve *Kapital*'in tamamlanması işini sürdürdü, bunun için bir yığın malzeme topladı ve birkaç dil üzerinde çalıştı. Ne var ki, sağlığının bozulması *Kapital*'i tamamlamasını önledi. 2 Aralık 1881'de karısı vefat etti ve 14 Mart 1883'te Marx, koltuğunda otururken sessizce bu dünyadan göçtü” (Lenin, 2013: 9-13).

Marx'ın vefatından sonra Marksizm terimi ortaya çıkmıştır. Bu kelimenin düzenli şekilde kullanılması Engels sayesinde olmuştur. Şen'e göre bu kavramın sorumluluğunu alacak tek kişi Engels'tir (2019: 14). Marksizm, Marx'ın doktrin ve görüşlerini içeren sistemdir. Lenin'e göre Marx, “insanlığın en ileri üç ülkesince temsil edilen, 19. yy'ın üç temel ideolojik akımını sürdüren ve tamamlayan bir deha idi: klasik Alman felsefesi, klasik İngiliz ekonomi politiği ve genel olarak Fransız sosyalizmi” (Lenin, 2013: 14). Hepsinin ortak özelliğine bakıldığında aydınlanma görülmektedir (Şen, 2019: 49).

Marksizm'in ortaya çıkmasını sağlayan koşullara bakıldığında bir yandan dönemin gerçeklerinin yanı sıra diğer yandan o gerçeklerin üzerinde etkisi olan fikirler bulunmaktadır. Sanayi devrimi sonrası ticari kapitalizmden sanayi

kapitalizmine geçilmesi sonucu değişen sınıf profilleri ve 1848’te patlak veren devrimler, kitlelerin politize olmalarını sağlamıştır. Kapitalizm, ortaya çıkış anından gelişimine kadar işçi sınıfı için sefil koşullar sağlamıştır. Ortaya çıkan durum, yani “günün gerçekleri” sayesinde Marksizm’in oluşmasının zeminleri ortaya çıkmıştır (Kazgan, 1984: 354).

2.2.1.1. Diyalektik Felsefe

Marksizmin felsefesi diyalektik-materyalizmdir. Diyalektik ve materyalizm iki farklı felsefe dalını oluşturmaktadır. Marx ve Engels, her iki felsefeyi de kendileri bulmamış, etkilendikleri isimlerden alarak kendi eklemelerini yaparak uygun forma getirmişlerdir. Her iki felsefenin kökeni eski olmasına karşın Marx, diyalektiği Hegel’den, materyalizmi ise Feurbach’tan almıştır.

Diyalektik felsefenin tarihine bakıldığında felsefenin ortaya çıkışı kadar eski olduğu görülmektedir. Antik Yunan’da filizlenen diyalektik kavramı, günümüzdeki anlamı dışında pek çok düşünür tarafından kullanılmıştır. Laertios’a göre kavramı ilk kullanan Elelali Zenon’dur. Aynı şekilde Aristoteles de kavramı ilk kullananın Zenon olduğunu ileri sürmüştür. Hegel ise kavramın oturmasını sağlayanın Platon olduğu savındadır. Antik Çağ’da kavrama katkıda bulunanların başında Platon, Sokrates, Aristoteles ve Herakleitos gelmektedir. Bu düşünürlerin yaklaşımları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Herakleitos, doğanın devinim ve değişim içinde olduğu düşüncesini benimsemesi, diyalektiğin ilk kaynağını oluşturmaktadır (Özdemir, 2015: 7-9).

Diyalektik kavramının tutarlı bir şekilde ele alınması, Yakın Çağ dönemindeki Alman felsefesi ile olmuştur. Alman felsefesinde diyalektiği ele alan düşünürler Kant, Schelling, Fichte ve Hegel olmuştur. Bu düşünürler Alman felsefesinin idealist biçimiyle diyalektiği konu edinmişlerdir. Düşünürlerin içerisinde diyalektik konusunda en ön plana çıkan Hegel olmuştur. Marx ise diyalektik düşüncesini oluştururken Hegel’in idealist diyalektiğini materyalist bir zemine oturatarak bir yandan diyalektik düşüncüyü idealizmden kurtarmış, öbür yandan günümüz diyalektik düşüncesinin oluşmasını sağlamıştır.

Marx'ın görüşlerinin oturmaya başladığı yıllar 1844-45'li yıllardır. Marx, etkilenmiş olduğu Hegel'e rağmen bir materyalist görüşe sahip olmuştur. Marx, materyalist görüşünü "materyalizminin yeterince tutarlı ve kapsamlı olmayışını, sonradan tek zayıf noktası olarak gördüğü" Feurbach'a borçludur. Marx'a göre Feurbach'ın özelliği, "Hegel'in idealizminden kesenkes kopması ve 18. yy'da, özellikle Fransız materyalizmi, yalnızca mevcut siyasal kurumlara ve... din ve tanrıbilime karşı değil... aynı zamanda metafiziğin her türüne de karşı bir materyalizmi benimsemiş olmasında yatar" (Lenin, 2013: 14). Marx, materyalist düşüncesini Feurbach'tan alarak Hegelci diyalektik ile birleştirmiştir. Maddi ilişkilerdeki çelişkiler ve devinim, üretilen tez ve antitezin kaynaşması sonucunda sentezi meydana getirmektedir. Sentez daha sonra tezin yerini alarak bu dinamizm devam etmektedir (Ersoy, 2015: 373).

Kazgan'a göre diyalektikte tez,

"insanlık tarihinde üretim araçları mülkiyetinin ortaklaşa olduğu ilkel toplum aşaması ise, karşıt-tez, üretim araçlarında özel mülkiyetin yerleştiği aşamadır; kapitalizm de, bunun en geliştiği evreyi oluşturur. Bu, sınıf çatışmasıyla kusursuz bir bireşime, sınıfsız toplumla varacaktır; buna, komünizmde erişilmiş olacaktır" (1984: 357).

Marx ve Engels, ürettikleri eserlerde diyalektik yöntemi benimsemelerine karşın eserlerinde diyalektik yöntem hakkında açıklama getirmemişlerdir (Selik, 2015: 328).

Marx, *Kapital*'in ilk cildinde Almanca baskıya yazdığı ikinci önsözde Hegel'in diyalektik yönteminden farkını şöyle dile getirmiştir:

"Benim diyalektik yöntemim, temelinde, Hegelci diyalektik yöntemden yalnızca farklı değil, onun doğrudan karşıtıdır. Hegel için, idea adı altında bağımsız bir özneye bile dönüştürdüğü düşünme süreci, bu sürecin sadece dış görünüşünü oluşturan gerçekliğin demiürgosudur. Bendeysse, tam tersine, düşünsel olan (das Ideelle), maddi olanın insan kafasına yerleştirilmiş ve tercüme edilmiş biçiminden başka bir şey değildir. Hegelci diyalektiğin gizemlileştirici yönünü neredeyse 30 yıl önce, henüz moda olduğu bir zamanda eleştirdim. (...) Diyalektiğin Hegel'in elinde maruz kaldığı gizemlileştirme, onun genel hareket biçimlerini kapsamlı ve bilinçli bir şekilde ilk önce Hegel'in ortaya koymuş olduğu gerçeğini hiçbir şekilde gölgeleyemez. Hegel'de diyalektik baş aşağı durur. Gizemsel kabuğun içindeki rasyonel özü bulmak için, tersine çevrilmesi gerekir. Gizemlileştirilmiş biçimi ile diyalektik, var olanı yüceltir görüldüğü için, Alman modası olmuştu. Oysa rasyonel biçimi ile

diyalektik, burjuvazi ve onun doktriner sözcüleri için rezil ve iğrenç bir şeydir; çünkü diyalektikle var olanı olumlu bir şey olarak kavradığımız anda onun olumsuzlanmasını, zorunlu olarak yok olacağını da kavrarız; çünkü diyalektik her oluşmuş biçimi, akan bir hareket içinde ve dolayısıyla bunun yok olup gidici yanını da gözden ayırmadan kavratır; çünkü, diyalektik hiçbir şeyin altında kalmaz, özünde eleştirici ve devrimcidir. Kapitalist toplumun çelişkilerle dolu hareketi, kendisini pratik burjuvaya en açık ve seçik şekilde, modern sanayinin içinden geçtiği dönemsel çevrimin inişli çıkışlı seyrinde ve bunun doruk noktası olan genel bunalım sırasında hissettirir. Genel bunalım, henüz ön aşamalarında olmakla birlikte bir kez daha yola çıkmış bulunuyor ve hem gösteri alanının evrenselliği hem de etkisinin yoğunluğu sayesinde, diyalektiği, yeni kutsal Prusya -Alman imparatorluğunun türedilerinin bile kafalarına sokacak” (Marx, 2011b: 28-29).

Engels de, *Anti-Dühring*’te Hegel’i şöyle eleştirmektedir: “Hegel idealistti, yani kafasındaki fikirleri, gerçek şey ve süreçlerin az çok soyut yansımaları olarak görecektir yerde, tersine, nesneler ile nesnelerin gelişmesini, dünya var olmadan önce bilinmeyen bir yerde varolan “idea”nın gerçekleşmiş yalın kopyaları olarak görüyordu” (Engels, 2010: 63-64). Engels, diyalektik hakkında şunları demektedir: “Alman idealist felsefesinden bilinçli diyalektiği, onu doğanın ve tarihin materyalist anlayışı ile bütünleştirmek üzere kurtaran, hemen hemen yalnızca Marx ve ben olduk” (Engels, 2010: 45).

Engels’e göre diyalektikte felsefe,

“bütün en sonuncu mutlak gerçek kavramlarını ve bu gerçeğe uygun düşen insanlığın mutlak durumları kavramlarını geçersizleştirir. Bu diyalektik felsefe karşısında kesin, mutlak, kutsal hiçbir şey varlığını sürdürmez; bu felsefe her şeyin dayanıksızlığını ve her şeydeki dayanıksızlığı gösterir, ve onun karşısında, kesintisiz olmak ve yok olmak sürecinden, daha aşağıdakinden daha yukarıdakine sonsuz çıkış sürecinden başka hiçbir şey yürürlükte kalamaz, o kendisi de bu sürecin düşünen beyindeki yansısından başka bir şey değildir” (1992: 13).

2.2.1.2. Materyalist Anlayış

Materyalizm denilince akla felsefeyle ilgisi olmayan kişilerin maddiyat ile ilgilenmesi doğaldır. Oysaki materyalizm, dünyayı açıklamakta yetersiz kalan noktada zamanla gelişen bilim ile birlikte olguları maddi düzlemde açıklamaktır. Materyalist düşüncenin gelişimi zıttı olan idealist düşünce ile aynı düzlemde seyir etmemiştir. Tarihte günümüz materyalist düşüncesinin nüvelerini oluşturan

düşünürler olmasına karşın materyalist düşünce, Aydınlanma Çağı'nın ürünüdür denilebilir.

Materyalist düşünce, Yunan felsefesinde nüvelerini vermesine rağmen idealist felsefe ve dinin etkisiyle devamlı olarak ya baskılanmış ya da görmezden gelinmiştir. 15. ile 16. yy'da başlayan Rönesans ve Reform hareketleri idealist-skolastik düşüncede kırılma açarak bilimsel düşüncenin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu süre zarfında Fransa ve İngiltere'de gelişen materyalist düşünceler, Aydınlanma Çağı'nda daha militan bir hal alarak adeta dogmatik yaklaşımlara savaş açmışlardır. Çağın özelliği olan akılcı ve bilimsel düşüncenin gelişimi, birçok ideolojinin oluşumuna etkide bulunmuştur. Bunlardan birisi olarak pozitivizm karşımıza çıkmaktadır. Pozitivizm, olguları incelemeye dayalı olmasının yanı sıra teolojik içerik barındırması dolayısıyla bilim ile dogmatik düşüncenin uzlaştırılması yönüyle materyalizmden ayrılmaktadır. Materyalizm, hiçbir şekilde metafizik ve dogmatik yaklaşımları kabullemeyip bilinç de dahil olmak üzere her şeyin maddeden oluştuğu üzerine düşüncesini geliştirir. Aydınlanma Çağı'nda olgunlaşan materyalist düşüncenin sistematik bir hal alması ancak Marx ve Engels sayesinde olacaktır.

Marx, materyalist düşüncesini geliştirirken Feurbach'tan etkilenmiştir. Materyalizm konusunda Marx, Feurbach'tan sadece maddeciliği alıp geliştirmemiş, Feurbach'tan felsefi anlamda “yabancılaşma” kavramını da almıştır. Sonrasında Marx, yabancılaşma mefhumunu politik ve iktisadi alana ilişirmiştir. Feurbach'taki Tanrı'ya inananın, kendisini Tanrı'yla yabancılaştırması sonucunda yabancılaşması örneğini Marksizm, proleterin kapitalle yabancılaştığını var saymaktadır. Kapitalizmde, işçi sınıfı, çalışma esnasında “varlığının bir kısmını” kaybeder, bunun sonucunda başkası için çalıştığının farkında olmayarak emek ürünü üretmektedir. Bu şekilde işçi sınıfı, hem kendisine hem de diğer kişilere yabancılaşmaktadır (Kazgan, 1984: 358-359).

Marksizm, yabancılaşma mefhumunu, güçlü sınıfların kendi çıkarlarını yaratma sürecine atfetmektedir; “bir taraftan da, güçsüzlerin, sefaletleri dolayısıyla, bunları bir yapay cennet sayıp, sefaletlerini unutmaya çalışmalarıyla açıklar.”

Yabancılaşma, hakim konumda olanlar ile buna bağımlı olanların maddi ilişkilerini açığa çıkarmaktadır (Kazgan, 1984: 359).

Marx, yabancılaşma yaklaşımını şöyle açıklamaktadır:

“Öyleyse, emeğin kendine başkalaşmasını meydana getiren nedir? Bir kere, çalışma işçinin dışındadır, yani onun özsel varlığına ait değildir. Onun için çalışırken kendini olumlamaz, yoksar (inkar eder) , mutlu değil mutsuzdur, fiziksel ve zihni enerjisini serbestçe geliştirmez, bedenini harcar ve zihnini yok eder. Onun için işçi ancak çalışma dışında kendine gelir ve çalışırken kendisinin dışındadır. Çalışmadığı zaman kendindedir, çalışırken kendinde değildir. Onun için çalışması gönüllü değil, zorlamadır; zorla çalıştırılır. “Dolayısıyla bir gerekseminin duyurulması değildir; sadece, çalışmanın dışındaki bazı gereksemeleri doyurmak için bir araçtır. Yabancı özelliğini gösteren bir olgu da fiziksel ya da başka türlü zorlamalar ortadan kalkar kalkmaz, vebadan kaçarcasına kaçılır işten. Dışsal emek, insanı kendine yabancılaştıran emek, kendini kurban etme, alçatmadır. Son olarak, çalışmanın işçi için dışsal özelliğini gösteren bir başka olgu, işin işçiye değil başka birine ait olması, işçinin çalışırken kendine değil başkasına ait olmasıdır. Dinde insan imgelemine, insan beyninin, insan yüreğinin kendiliğinden etkinliği, nasıl bireyden bağımsız bir şekilde işliyorsa -yani yabancı, kutsal ya da şeytani bir etkinlik şeklinde- işçinin etkinliği de onun kendiliğinden etkinliği değildir. Bir başkasına aittir; kendi benliğinin yitirilmesidir. Bütün bunların sonucunda insan (işçi) yalnız hayvansal işlevlerinde (fonksiyonlarında), yani yerken, içerken, çocuk yaparken ve olsa olsa evinde, giyiminde, vb. serbestçe etkin olabilir; insani işlevlerinde ise iyice hayvanlaşmıştır. Hayvansı özellikleri insani, insani özellikleri hayvansı olmuştur” (Marx, 2013: 78-79).

Engels, *Ludwig Feurbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* isimli eserinde, kendisinin Marx ile materyalizm görüşlerini açıklarken şöyle yazar:

“Her felsefenin ve özellikle modern felsefenin büyük temel sorusu, düşüncenin varlık ile... tin ile doğanın ilişkisi, ... tinin mi, doğanın mı esas öge olduğu sorusudur... Bu soruyu yanıtlayışlarına göre filozoflar iki büyük kampa ayrılıyorlardı. Tinin doğaya göre önce gelme özelliğini ileri sürenler... İdealizm kampını oluşturuyorlardı. Ötekiler, doğayı esas öge sayanlar ise materyalizm değişik okullarında yer alıyorlardı” (Engels, 1992: 20-22).

Marx ve Engels’e göre Feurbach dahil olmak üzere ortodoks materyalizmin eksiklikleri şunlardır:

“Bu materyalizmin “mekanik yanı ağır basmakta” idi, kimya ve biyolojide sağlanan en son gelişmeleri hesaba katmıyordu; eski materyalizm ne tarihsel idi, ne de diyalektik (anti-diyalektik anlamda metafizikti), ve gelişim görüşüne tutarlı ve kapsamlı bir biçimde bağlı değildi; eski materyalizm, “insan özü”nü, (somut olarak ve tarihsel olarak saptanmış), “bütün toplumsal ilişkilerin karışımı” olarak değil de, soyut olarak görüyor ve bu yüzden dünyayı yalnızca

“yorumluyor”du, oysa bu bir “değiştirme” sorunuydu, yani “devrimci pratik eylem”in önemini kavramamıştı” (Lenin, 2013: 17).

Marx’a göre insan yaşamını idame ettirebilmesi için tüketmek, bunun yanında da üretmek zorundadır (Ersoy, 2015: 373). Marx’a göre temel olan maddedir. İnsanlığın tinsel varlığı maddenin değişimiyle değişmektedir. Marx, toplumsal değişimi anlamlandırırken, Engels ile birlikte tarihsel değişimi “tarihsel materyalizm” kuramıyla açıklamaya çalışmışlardır. Üretim araçlarını ve toplum ile ilişkisini altyapı-üstyapı ilişki üzerinden tarif etmişlerdir. Üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, üstyapı olan hukuk, din ve ahlaki kurumları belirlemektedir (Ersoy, 2015: 373).

Marx’a göre maddi yaşamdaki değişim topluma da sirayet etmektedir. Toplumdaki değişimler maddi yaşamın göstergesidir. Üretim ilişkilerinin değişimi, toplumsal yaşamı da değiştirecektir. Bir diğer deyişle, “altyapı, üstyapıyı belirleyecektir.” (Ersoy, 2015: 374).

2.2.1.3. Tarihsel Materyalizm

Tarihsel materyalizm, Marksizmin tarihi algılama ve tarihi oluşturan toplumları inceleme yöntemidir. Marx ve Engels, toplumları incelerken Hegel’den aldıkları diyalektik anlayışı materyalist biçimde yeniden formüle ederek toplumları diyalektik anlayış ile incelemişlerdir. Tarihsel materyalizm, diyalektik materyalizmin tarihsel anlamda ele alınmasıdır. Marx ve Engels, tarihsel materyalizm yaklaşımlarıyla üretim biçimlerinin nasıl meydana gelip dönüşüm geçirdiğini, üretim biçimlerindeki sınıfların oluşumunu tarihsel süreçte ele alarak ekonominin belirleyiciliğine vurgu yapmışlardır.

Marksist yaklaşıma göre ekonomi politiğin yöntemi tarihsel materyalizmdir. Tarihsel materyalizm, basit şekilde, parça ve bütün arasında ilişki kurarak aralarındaki çelişkiler yoluyla tarihsel devinimi gözeterek, kapitalizmi irdelemesi süreci olarak anlaşılabilir. Bir yapıyı analiz ederken, o yapının politikalarının tarihsel ilerlemesiyle toplumun siyasal, sosyal ve ekonomik durumunun bağlantısı kurulması gerekmektedir (Wasko, 2006: 189).

İnsanlık tarihinin gelişimini Marx, tarihsel materyalist yaklaşımıyla şöyle açıklamaktadır:

- Üretim araçları mülkiyetinin toplumsal olduğu ilkel toplumlar;
- Esirliğe dayanan toplumlar: Bunlarda esir, diğer üretim araçlarıyla beraber, özel mülkiyet konusudur;
- Feodal lordun kısmen üretim araçlarına sahip olduğu ve serflerin de bir miktar üretim aracının sahibi bulunduğu feodal toplum;
- Üretim araçları mülkiyetinin tümüne kapitalistin sahip olduğu kapitalist toplum;
- Sosyalist toplumda, işçiler, kendileri üretim araçları mülkiyetinin sahibi olacak, kapitalizmdeki çelişkilerin giderilmesiyle, üretim güçleri, mükemmel bir gelişme olanağına kavuşmuş olacaktır (Kazgan, 1984: 360).

Marx, ya da genel anlamıyla Marksizm, kapitalizm analiziyle yol alsa da kapitalizm öncesi üretim biçimi ve kapitalizm sonrası üretim biçimi hakkında söyleyeceği söze sahip olmuştur. Marksizm, üretim biçimleri hakkında söyleyecek sözlerini kuramsallaştırdıkları tarih görüşü sayesinde yapmaktadırlar (Şen, 2019: 32). Marksizm, kapitalizmin yapısını ve işleyişini analize kalkıştığında nasıl önlemler alınması gerektiğini de bizlere aktarmaktadır. Şen'in dediği gibi "değişim ve gelişim Marksizm için temel sorunlardır." Marx'ın çözümlemeleri tarihsel çözümlemelerdir. Zira kapitalizm, bir başı olduğu gibi sonu da olacak bir üretim biçimidir. Kapitalizm, kendini yok edecek dinamikleri içinde barındırmaktadır. Marx, kapitalizmin bu dinamiklerini fark etmiş, tarihselci bakış açısıyla devrimci stratejilerin nasıl geliştirileceğinin mümkün olduğunu göstermiştir (Şen, 2019: 36).

Bakıldığında Marx, sosyalizmin kuramını ya da sosyalizme geçişin yasalarını hazırlamamıştır; yaptığı kapitalizmin dinamiklerini analiz etmek ve bunun sonucunda tarihsel determinizmin gereği kapitalizmin çöküşünün yasalarını belirlemekle uğraşmıştır (Bocutoğlu, 2012: 136). Marx, sermaye ile ilgili herhangi bir analiz ve ifşaya kalkıştığında amacı sosyalizmin kuruluşuna dair yanıtlar arama girişimidir (Şen, 2019: 33).

Marx, üretim tarzı mefhumunu merkeze alarak tarihsel değişimi açıklamaya girişmektedir. Üretim tarzı mefhumu, "hem üretici güçlerin gelişmesinin neden ve sonuçlarını açıklar, hem de sınıflar mücadelesinin hangi koşullar altında seyrettiğini" (Şen, 2019: 89). Marx, toplumdaki bütün ilişkilerin üretim ilişkileri sayesinde

belirlendiğini belirtmektedir. Üretim ilişkileri, bireyler arasındaki ilişkiler sonucu maddi üretimin başlamasına sebep olmaktadır. Üretim ilişkileri, toplumun yapısını belirler (Selik, 2015: 331). Üretim ilişkileri denince mevcut düzendeki altyapı ve üstyapı arasındaki ilişkiler akla gelmelidir. Üretim ilişkilerinin dayanağı üstyapı tarafından sağlanmaktadır. Üstyapı denince birçok yapıyı oluşturmakta, ortak özellikleri *status quo*'nun sağlanmasıdır. Marx'a göre “maddi üretim güçleri tarafından belirlenen ve üstyapı tarafından güçlendirilen üretim ilişkileri statik iken, maddi üretim güçleri dinamikdir, bu nedenle de aralarında çelişki vardır” (Bocutoğlu, 2012: 134).

Marx'ın tarihsel bakış açısı “insanlık tarihini üretim faaliyetlerinin tarihi” saymaktadır. İnsanlar, yaşamlarını idame ettirebilmek için maddi üretim güçlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Marx, “üretim güçleri” mefhumu ile “emeği, doğal kaynakları, üretim teknik ve yöntemlerini” amaçlamaktadır (Ersoy, 2015: 374).

Marx'ın üretim ilişkileri ile ilgili düşünceleri şöyledir:

“Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesiyle örtüşür. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç biçimleriyle örtüşen bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır. Gelişmelerini belirli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde devindikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da, bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadi temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, çok ya da az bir hızla altüst eder” (Marx, 2011a: 39).

2.2.1.4. Marx'ın Ekonomi Politikçilere Karşı Yaklaşımı

Engels ile birlikte Marx'ı etkileyen birçok kişi, düşünür bulunmaktadır. Bunlar; Smith, Ricardo, ütöpik sosyalistler, Hegel, Feurbach ve Darwin'dir (Bocutoğlu, 2012: 132). Marx, Ricardo ve Smith'ten etkilenmiş, bilhassa Ricardo'nun artı-değer kuramından etkilenmiştir. Marx, incelediği kuramda birçok sorun bulup kendi yaklaşımını geliştirmiştir. Darwin'in *Doğal Ayıklanma* kuramı,

Marx'ın sınıf mücadelesi anlayışında önemli bir eşiği oluşturmuştur (Bocutoğlu, 2012: 133).

Marx, her ne kadar ekonomi politikçilerden etkilense de onlara eleştiri getirmiştir. Marx, klasik ekonomi politikçileri üç nedenden dolayı eleştirmiştir:

- Klasik ekonomi politikçiler kar ve sermayenin mahiyetini yeterince açıklayamadılar.
- Klasikler, kapitalizmin tarihsel gelişimini ve nitelikleri hakkında yeterli bilgi veremediler.
- Sermayenin mahiyetini, teknolojik ve sosyal yönlerine yeterli açıklık getiremediler (Ersoy, 2015: 372).

Marx'ın diğer ekonomi politikçiler ile arasındaki ilişkiler karmaşık bir haldedir. Marx, Smith ve Ricardo'nun kar ve değer kuramlarından etkilenecek kendi kuramını geliştirmiştir. Marx, Mill'i bir aydın olarak konumlandırmış ve onu ciddiye almıştır. Lakin Malthus, Say gibi diğer ekonomi politikçiler için aynı şeyi söylemek pek mümkün görünmemektedir. Marx'a göre ekonomi politikçilerin en büyük eksikliği "tarihsel bakış açısından yoksun olmalarıdır." Marx, bu düşüncülerin tarihi inceleyerek hareket etmeleri üzerine daha kapsamlı çalışmalar yürütecek olduklarını var saymıştır (Hunt, 2009: 265).

Marx'a göre üretimin yöntem ve tekniklerinin değişimiyle iş bölümleri meydana gelmiş, akabinde sınıflaşma sürecine platform hazırlamıştır. Zamanla üretim araçlarını elinde bulunduran sınıfın güçlenip araçlardan yoksun olanları çalıştırmasıyla uçurum gün geçtikçe artmıştır. Yönetici sınıf kendi çıkarlarını koruyabilmek için uygun zemini korumak adı altında yasalar çıkarmıştır (Ersoy, 2015: 374-375).

Marx'a göre tarih, sınıf mücadelelerinin tarihidir. Mücadele biçimi sınıflar arasında patlak vermektedir. Marx toplumu sınıflara ayırırken üretim araçlarına sahip olup olmama kıstasına göre hareket etmektedir. Bireyin tek olduğu durum liberal bakış açısının hakim olduğu bakıştır. Oysa Marx, bireyi mevcut sınıfının içinde değerlendirmektedir. Yaşamdaki mücadele bireysel değil, sınıfsaldır; yani sömüren ile sömürülen arasındaki mücadeledir (Ersoy, 2015: 375).

Marx'a göre kapitalizm, içinde çelişkileri barındırmaktadır. Bu çelişkiler gün geçtikçe açığa çıkarak sistemin kendisini yiyip bitirecektir. Rekabetlerin arttığı, tekelleşmenin çoğaldığı süreçte proletaryanın sayısı peyderpey artacaktır. Sınıf savaşımı çetinleştikçe proletarya, burjuvazinin üstesinden gelerek nihai zaferini elde edecektir (Ersoy, 2015: 376).

2.2.1.5. Marx'ın İktisadi Analiz ve Kuramları

Marx'ın çalışmaları çok detaylı ve sayıca fazla olması sebebiyle bu bölümde Marx'ın ekonomi politik yaklaşımını tasvir edecek olan emek-değer kuramı, artı-değer kuramı ile meta üretimine değinilecektir.

Marx, analizlerine başlarken, malların analiziyle başlamaktadır. Her bir kullanım değeri dışında değişim değeri bulunmaktadır. Değişim değerine “değer” denmektedir. Marx'a göre bir malın değeri “üretim şartları ve emeğin ortalama beceresi ve yoğunluğu veri iken, o malın içinde gömülü bulunan sosyal olarak gerekli emek-zamandır” (Bocutoğlu, 2012: 137). Kapitalizmde her şey alınıp satılmaktadır. Böylece her şey meta halini almaktadır. Marx'a göre meta “burjuva toplumun bir ekonomik hücresidir” (Nikitin, 2016: 35).

Marx, malları, “bütün farkları ve özellikleri göz ardı ederek soyut olarak gördüğü zaman, mallar Marx tarafından değerler olarak” tanımlamıştır (Hunt, 2009: 271). “Bu şeyler, artık yalnızca, üretimleri sırasında insan emek gücünün harcanmış olduğunu, kendilerinde insan emeğinin birikmiş bulunduğunu gösterir. Bunlar, hepsinde ortak olan bu toplumsal özün kristalleri olarak, değerlerdir (meta değerleridir)” (Marx, 2011b: 52). Hunt, bizi bir konuda uyarmaktadır: Marx'tan önceki ekonomi politikçiler, “değer” mefhumunu çok kullandıklarından ötürü sonraki iktisatçılar mübadele değerini ifade etmek için kullanmaları sebebiyle Marx'ın “değeri” yanlış anlaşılacak biçimde kullandığını, bunun için *Kapital*'i okurken “karışıklığa meydan vermemek için açıkça akılda tutmak” gerekmektedir. “Değer, nicel boyutu olan nitel bir toplumsal ilişkidir” (Hunt, 2009: 271).

Meta üretimi, satışa sunulan, pazar süresince mübadeleye ayrılan ürünlere denmektedir. Meta üretimi, ilkel toplumlarda ortaya çıkmıştır. Sonrasında ortaya

çıkan köleci ve feodal üretim biçimleri de metayı tanısa da ağır basan, doğal ekonomidir (Nikitin, 2016: 36).

Kapitalizmde meta üretimi ağır basmaktadır. İnsanlar arasındaki üretim ilişkileri bir yandan meta ilişkileridir. Kapitalizmde esas olan sömürüdür; burjuvazinin proletaryayı sömürmesidir. Kapitalistin proletaryayı sömürebilmesinin yolu meta gibi emek gücünü satmaktan geçmektedir. Kapitalist, proleter metaları satın alabilmesi için ödemede bulunmaktadır. Bunun sonucunda proleter ile kapitalist arasındaki ilişki metalar sayesinde yürütülmektedir (Nikitin, 2016: 36).

Meta üretiminin olduğu yerde insan, üretimdeki denetlemeden yoksun kalmaktadır. Engels, “ürünlerin ilk keza meta haline dönüşmesinin ilerideki bütün devrimlerin kökenini oluşturduğunu” söylemiştir. Kapitalizmde meta üretimi had safhaya ulaşmıştır (Eaton, 1996: 29). Herhangi bir malın değişiminin sağlanabilmesi için insan ihtiyaçlarını giderecek olması ve yararlı olması gerekmektedir. Yararlı olma durumunun insanın ihtiyaçlarını gidermesine “kullanım değeri” denmektedir. Bu açıdan “her meta, mutlaka bir kullanım değerine” sahiptir (Eaton, 1996: 30). Marx, *Kapital*’de “Bu ihtiyaçların doğası, söz gelişi, mideden mi yoksa hayallerden mi kaynaklandıkları, hiçbir değişikliği yol açmaz” demektedir (Marx, 2011b: 49).

Marx, “mübadele değerlerini emek süresinin belirlediğini” ileri sürmesiyle, emeği yararlı ve soyut emek olarak ayırmaktadır. “Yararlı emek malların kullanım değerinin nedenidir” (Hunt, 2009: 273).

“Ceket belli bir ihtiyacı karşılayan bir kullanım değeridir. Onu elde etmek için, belli türden bir üretici faaliyet gereklidir. Bu faaliyeti belirleyen, amacı, işleyiş tarzı, nesnesi, araçları ve sonucudur. Yararlılığı bu şekilde ürünün kullanım değeriyle temsil edilen ya da ürünün bir kullanım değeri olmasıyla görünen emeğe, kısaca, yararlı emek diyoruz. Bu açıdan bakılınca emek, her zaman, yararlı etkisi ile ele alınır” (Marx, 2011b: 55).

Lakin, mübadele değerini yaratan emek, “çeşitli türde yararlı emeğin niteliklerindeki farklılıkların soyutlandığı yerdeki” soyut emektir. Marx, soyut emeği mübadele değerini belirlediğini öne sürerken iki mühim takyidi bulunmaktadır. Mühim olan yalnızca toplumsal açıdan gerekli emek süresidir (Hunt, 2009: 273).

“Verimli emek, özel biçimini yani emeğin yararlı karakterini göz ardı edersek, insan emek-gücü harcamasından başka bir şey değildir. (...) Bir malın değeri soyut insan emeğini, insan emek-gücü harcamasını gösterir. (...) Bir malın nazari olarak, insan emeğini, genel insan emek harcamasını gösterir” (Marx’tan aktaran Hunt, 2009: 273).

Marx, emeğin niteliklerini ayırırken “evrensel-tabii” olanı “tarihsel-toplumsal” olanından ayırmaktadır (Kazgan, 1984: 367).

Emek, bireysel istekleri artıracak kullanma-değeri içeren metaları yaratır. Ayrıca kullanma değeri,

“herhangi bir metanın somut niceliklerinden ayrılmaz. Fakat, bu değer, metanın faydalı nitelikleri kazanması için *harcanan emek* miktarından bağımsızdır; sadece, faydalı emek içerir. Kapitalist ekonomide, iktisadi faaliyete konu olan metaların, maddi niteliklerindeki farklardan doğan kullanma-değeri farkları vardır. Kullanma-değerleriyle metalar, tüketimle amaçlarını gerçekleştirir. Bunun yaratıcısı olarak emek, tek üretici değildir; tabii kaynaklar olmaksızın uygulanamaz” (Kazgan, 1984: 368).

Kapitalizmde, metaya kullanım-değeri veren, “mübadele-değerinin maddi taşıyıcıları”dır.

Metanın mübadele değeri,

“soyut insan emeğinin bir kısmından başka bir şey değildir; ölçüsü de, değer yaratan “öz”, (yani, emek)den içerdiği miktardır. Bu miktar, o metanın üretiminde harcanan, emek zamanıyla ölçülebilir. Emek-zaman, belirli bir işçinin belirli bir metaa harcadığı zaman, demek değildir. Öyle olsaydı, bir işçi ne kadar tembelse veya beceriksizse, metanın o kadar değerli olması gerekirdi. Mübadele-değerinin ölçüsü, “toplumsal bakımdan gerekli emek-zaman”dır” (Kazgan, 1984: 369).

Metanın üretimi belli başlı şartlar altında oluşur. Başlıca koşul toplumsal iş bölümünün oluşmasıdır. Diğer koşul ise toplumda, “üretim araçları sahiplerinin farklı kimseler” olmasıdır (Nikitin, 2016: 37). Meta üretimi, basit meta olarak adlandırılan meta üzerinde ilk başta kendini göstermektedir. Basit meta üreticileri, köylüler ve zanaatkarlardır. Üretimleri şahsi emekleri üzerinedir. Üretici, kendi üretim araçlarının sahibidir. Proleter ile küçük üretici arasındaki fark, proleterin üretim aracına sahip olmamasıdır (Nikitin, 2016: 38). Kapitalist meta üretimi, basit meta ile benzerlik göstermektedir. Lakin, “üretim araçları sahibinin kişisel emeği üzerine değil de, ücretli emeğin üretim araçları sahibi tarafından sömürülmesi” üzerine inşa

edilmiştir. Meta üretiminde, üretim araçlarını elinde bulunduran şahsi anlamda üretimde bulunamamaktadır. Araç sahibi, üretim araçlarını işletebilmesi için iş gücünü satın alır ve emek-gücü böylece meta halini almaktadır (Nikitin, 2016: 39).

Kapitalizmde, emeğin iki çeşidi vardır: “kullanma değeri yaratıcısı olarak, somut, özelleşmiş emek” ile “mübadele-değeri yaratıcısı olarak, soyut, genelleşmiş, eşit emek” (Kazgan, 1984: 369). Kullanım değerinin sadece olması bir şeyi meta yapmayacaktır. Meta, kullanım değeri dışında değişim değerini de içinde barındırması gerekmektedir. Meta, içinde kullanım değerini barındıran, emek aracılığıyla üretilmiş, mübadele için üretilen maldır. Değişim esnasında metaların “nicel ilişkileri” vardır. Metaların kullanımı dışında da değerleri vardır. Buna, değişim değeri denmektedir (Eaton, 1996: 30-32). Kullanım değeri, metanın özelliklerine göre değişir; değişim değeriye niceldir.

Kullanım ve değişim değeri arasındaki fark şöyledir:

“Kullanım değeri nicel olarak ölçülemez, çünkü kullanım değeri tek tek insanların öznel gereksinimlerinin giderilmesine bağlıdır. Ama değişim değeri, kullanım değerinden tamamen farklıdır. Kullanım değeri aynı kalan bir ürün, belirli bir zamanda bir değişim değerine sahip olabilir” (Eaton, 1996: 32).

Metaların ölçülebilmesi için “ortak bir niteliğe sahip olmaları” lazımdır. Metaların ortak özellikleri “hem işe yarayan şeyler hem de emek ürünleri” olmalarıdır. Metaların bütünü emek ürünü olması durumu öznel anlamda ölçülebilir nitelikte olmalarından kaynaklanmaktadır (Eaton, 1996: 32).

Marx, *Kapital*'de Meta fetişizminden bahsetmektedir. Meta fetişizmi bölümünde Marx şunları yazmaktadır: “Bir meta, ilk bakışta, kolayca anlaşılan sıradan bir şey gibi görünür. Metanın analizi, onun metafizik safsatalarla ve teolojik süslerle dolu çok karmaşık bir şey olduğunu gösterir” (2011b: 81).

Eaton, meta ile ilgili şu analizde bulunmaktadır: “üretimde insan ilişkilerinin sadece pazarda meta değişimi sırasında ortaya çıktıklarını ve orada metanın kendisine ait bir özellikmiş ve üretim faaliyetinde bulunan insandan tamamen bağımsızmış hissini verdiğini gösterir” (1996: 97).

Marx, meta fetişizmi yaklaşımını şöyle açıklamaktadır:

“Burada, insanlar için şeyler arasındaki hayal ürünü bir ilişki biçimini alan, insanların kendilerinin belirli toplumsal ilişkisinden başka bir şey değildir. Bunun için de, bir benzetme yapmak istersek, din dünyasının sisli bölgesine yükselmemiz gerekir. Burada, insan kafasının ürünleri, kendilerine özgü hayatları olan, kendi aralarında ve insanlarla ilişki halindeki bağımsız biçimler gibi görünür. İnsan elinin ürünleri olan metalar dünyasında da böyledir. Emek ürünleri metalar olarak üretilmeye başlar başlamaz onlara yapışan ve dolayısıyla da meta üretiminden ayrılmaz olan bu şeye fetişizm adını veriyorum” (2011b: 82-83).

Kapitalizmin amacı kar marjını arttırmaktır. Bunun yöntemi, “iş gününün ücreti ödenmemiş kısmını ücreti ödenmiş kısmına oranla arttırmak, işçilerin geçimini sağlamak için gerekli ürünlere oranla artı ürünü artırmak, artı-değer oranını yükseltmektir.” Bu yöntemlerden biri, ücreti sabit tutarak iş günlerini arttırmaktır. Buna mutlak artı-değer adı verilmektedir (Eaton, 1996: 100).

Marx’ın açıklaması şöyledir:

“İş gününün uzatılması yoluyla elde edilen artık değere mutlak artıkdeğer adını veriyorum; buna karşılık, gerekli emek-zamanın kısaltılmasından ve bunun sonucu olarak iş gününün iki kısmının büyüklükleri arasındaki oranın değişiminden kaynaklanan artık değere, göreceli artıkdeğer diyorum” (2011b: 308).

Ersoy ise şöyle demektedir:

“Üretim araçlarına sahip olan burjuva sınıfı, artı-değeri elde etmekte ve üretim faktörlerini bir araya getirerek üretimi gerçekleştirmektedir. İşçinin emeğinden başka bir şeyi yoktur. İşçi hayatını devam ettirmek için emeğini ücret karşılığında satmak zorundadır. Çalıştırılan işçi temel ihtiyaçlarından fazla üretim gerçekleştirir. İşçiyi çalıştıran sermayedar, üretilen değer bir bölümünü işçiye ücret olarak verir. Sermaye oluşumunun hızlanmasına bağlı olarak işçinin ücreti artmaz. Sermayedar karını arttırmak için işçinin payını azaltır. Servetin artışı işçinin yoksullaşmasına yol açar. Artı kalan kısmı ise sermayedarın gelirini oluşturur. Sermayedar, kar elde etmek için üretimi organize eder, üretim faktörlerini bir araya getirerek üretimi gerçekleştirir” (2015: 378).

Emeğin kullanımının mübadele değeri ile kullanım değeri arasındaki ayırım, “artı-değer”i ortaya çıkarmaktadır.

Kazgan, artı-değeri şöyle açıklamaktadır:

“Emekçinin bir günlük tüketimini üretmek için gerekli emek-zaman dört saatse, emek-gücünün mübadele-değerinin ölçüsü bu olacaktır; fakat, emekçi günde sekiz saat çalışıyorsa, kapitalist kullanma-değerini elde ettiği için, aradaki dört saatlik fark, kapitalistin ele geçirdiği artı-değerdir. Emek-gücüne mübadele-değerini öderken, bunun yarattığı kullanma-değerini elde etmesi, kapitaliste, “artı-değer” sağlar (1984: 373).

Nispi artı-değer mefhumu, Marksizm’de önem arz etmektedir. Bunun nedenini Kazgan şöyle açıklamaktadır:

“emek verimiyle doğru orantılı olması dolayısıyla, tek tek kapitalistlerin artı-değeri artırmak için, emek verimini yükseltmek istemelerinin kaynağını göstermesidir; üretim tekniği değişmelerini uygulamaları için, gereken dürtüleri ortaya koymasındır. Ne var ki, kapitalistler arasındaki rekabet dolayısıyla, yeni üretim tekniği tümünce uygulandığında, nispi artı-değer farkları ortadan kalkar; her kapitalist, kendi artı-değerini yükseltebilmek için, üretim tekniği değişmesini uygulamak baskı altındadır; nedeni, rekabettir” (1984: 374).

Marx, artı-değer kuramıyla kapitalizmdeki sömürünün nasıl oluştuğunu gözler önüne sermeye çalışmaktadır. Kapitalizm, ilk olarak, üretim araçlarının mülkiyetinden köylü ve zanaatkarı mahrum bırakmaktadır; ardından emeği dışında satacak bir şeyi olmayan bireyler haline getirmekte ve sömürmektedir. Sömürünün nedeni kapitalistin kara ihtiyaç duyması ve değer kanunlarından dolayıdır; “kapitalistin hırsızlığı değil, fakat emeğin, kendi mübadele-değerine eşit ücret alıyor olması sömürmeyi” olanaklı kılmaktadır. Kapitalizm kendi içinde çelişkili olsa da bir yanda tutarlıdır. Kazgan’a göre bunun içindir ki reform imkansızdır; “sistemin değer kanunları, bunu gerektirir. Sınıf mücadelesinin kaynağı da, bu değer kanunlarıdır” (1984: 375).

Marx’ın artı-değere karşı bakışı, değişim kanunlarını, emekten tedarik ettiği bir “fazla” olarak görmektedir. Diğer ekonomi politikçiler ise, emeğin karşılığını, “milli gelir içinde bir gider kalemi, emeği de, tüketimiyle safi hasılayı azaltan bir üretim girdisi” saymışlardır (Kazgan, 1984: 376).

2.2.2. İletişimin Ekonomi Politikği

Bu bölümde Marksizm’den etkilenmiş olan iletişimin ekonomi politikğinden bahsedilecektir. İletişimin ekonomi politikği, daha önce ele alınmış olan ekonomi politik araştırmaların iletişim ile ilgili olan kısımlarıyla ilgilenmektedir. Ekseriyetle

iletişimin ekonomi politiğinin kendi içinde ilgilendiği konular da bulunmaktadır. İlk olarak bu kısımda iletişimin ekonomi politiğinin ortaya çıkışında etkili olan isimlerinden bahsedilip ardından ilgi alanları üzerinde durulacaktır.

İletişimin ekonomi politiği'nin ortaya çıkışı II. Dünya Savaşı'nın ardından 1980'e kadar olan süreci kapsamaktadır. İletişimin ekonomi politiği'nin kıtasal olarak kökenleri bulunmaktadır. Kuzey Amerika'daki en önemli iki ismi Dallas Smythe ile Herbert Schiller'dir. Dallas Smythe'nin özelliği, bu alandaki ilk dersi vermiş olmasındandır. Smythe, “merkezi politik meseleler” ile “sosyal güçlerin etkileşiminden” etkilenmiştir. Bakıldığında o dönem Smythe'nin etkilendiği durumların başında 1929 Buhranı ile faşizmin yükselişi olduğu muhtemeldir. Ayrıca Smythe, işçilerin durumlarıyla da ilgilenmiştir. Smythe, somut analizlere yol açacak olan konuların başında gelen hükümet raporlarına önem vermiştir. Daha sonra 1890'lı yıllardaki devlet duruşmaları doktora tezinin oluşumuna yardımcı olmuştur. Büyük Buhran sonrası ortaya çıkan New Deal süreci kariyerini etkilemiştir. 1937 yılında doktorasını alan Smythe, Tarım Dairesi ve Çalışma Dairesi'nde başlamasıyla ilerici memurlarla temasa geçmesi yaşamını etkilemiştir. Smythe'nin iletişim çalışmaları Çalışma Bakanlığı'nda çalışmasıyla ortaya çıkan uygulamalar sayesinde olmuştur. Smythe, Federal İletişim Komisyonu'nda çalışabilmek için işinden feragat etmiştir. Smythe burada radyo frekans tahsisi, kanal tahsisi ve lisans meseleleri üzerinde öğrendiği deneyimler çalışmalarına katkı sağlamıştır. 1948 yılında akademik kariyer için Komisyonu bırakan Smythe, burada Schramm'ın başlattığı İletişim Araştırma Enstitüsü'nde çalışmalarına başlamıştır. Burada Herbert Schiller ile tanışmıştır. 1957 yılında politik ekonomi üzerine çalışmasını yayınlamıştır. ABD'deki üniversite ortamında oluşan baskılardan dolayı birçok üniversite değiştirmek zorunda kalmıştır. Smythe zamanla kitle iletişim araçları, telekomünikasyon gibi konularla ilgilenmiştir (Mosco, 2009: 82-84). Dallas Smythe'nin yaptığı çalışma değişik bir özelliği ele almaktadır: eğlence merkezli meta yerine izleyici metasının yetiştiricisi olarak metayı ele almaktadır. Meta olarak izleyiciler reklam üreticilere satımı gerçekleştirilir. İzleyenler vakitlerini reklamlardaki iletileri tüketmekle geçirmekte, ayrıca diğer metaları satın almak için kendilerini adamaktadırlar. Bu süreçte reklamcılar için artı-değer üretimi meydana

gelmektedir. Boyd-Barrett'e göre Smythe'nin iddiası aralarındaki ilişkiyi açıklamak için yararlı olmasına rağmen medya etkileri modeline “geri dönüşü” andırmaktadır (Boyd-Barrett, 2006: 10).

Dallas Smythe, ABD’de, iletişim ile alakalı yapıların işletim ve teşkilatlanma politikalarını baz alarak iletişim etkinliklerini değerlendirmek için ekonomi politik yaklaşımı çalışmalarına uyarlamıştır. Smythe, “kimin, hangi kıt malları ve hizmetleri ne zaman, nasıl ve nerede aldığını ve bu malları ve hizmetleri sağlamak için kimin, hangi eyleme geçtiğini inceleyerek, iletişim kaynaklarının dağılımının incelenmesi için bir modelin ana hatlarını” göstermiştir (Wasko, 2006: 188).

1950’li yıllarda medya araştırmalarında “yönetimsel araştırma”, anket ve deneysel yöntemler kullanılmıştır. 1960’lı yıllarda eleştirel yaklaşım küllerinden doğarak ekonomi politik yaklaşım medya çalışmalarında yer almıştır. Baran ve Sweezy bu yaklaşımın öncüsü olmuşlardır. 1969’dan itibaren Schiller, çalışmalarını uluslararası iletişime uygulayarak ekonomi politiğin örneğini sunmuştur (Boyd-Barrett, 2006: 3-4). Smythe’ye göre iletişimdeki metanın analizine girildiğinde, tekel kavramının önemini kabul etmek gerekmektedir. Baran ve Sweezy’nin yazmış oldukları *Tekelci Kapitalizm* isimli kitap, Smythe’ye göre günümüz kapitalizmde rekabetten öte tekellerin yönetiminin nasıl olduklarını açıklamıştır (2006: 132).

Smythe’ye göre iletişimin ekonomi politiği, metanın analizine dayanmalıdır. Smythe için medyaya mahsus metanın şekli ‘izleyiciler’dir. Smythe için önemli olan izleyicilere satılan reklamdır (Garnham, 2006: 178). Smythe, 1980 yılında Dan Schiller, Janet Wasko ile birlikte hareket etmiştir. 1992 yılında hayata gözünü yummuştur (Mosco, 2009: 85).

Herbert Schiller ise her ne kadar edebiyatçı olsa da, ekonomi politiği tercih etmiştir. Schiller, bazı şeylerin yanlış gittiğinin farkında olduğu duygusuna kapılmıştır. Schiller savaşta vermiş olduğu hizmetlerden dolayı ülkenin ekonomi politik dönüşümünü gözlemleme şansına erişmiştir. Savaşın ortaya çıkışı, akademik dünyada yaşanan belirsizlikler, Schiller’in akademik kariyerini etkilemiştir. Smythe ile tanışması, çalışmalarını etkilemiştir. San Diego’da Schiller, çok sayıda eser

üretmiştir. Bunların ABD politik ekonomisine katkısı olmuştur. Schiller bilgi ve kültürel endüstri, iletişim düzeni, kültürel emperyalizm konuları üzerinde durmuştur. Yaşamının son on yılında Schiller, şehir ve sokak kültürünü, reklamcılığı, kütüphanelerin “toplumun ekonomik hayatından ayıramayacağını” göstermiştir. Schiller, son iki çalışmasında ABD ve derinleşen sıkıntılara odaklanmıştır. 2000 yılında vefat etmiştir (Mosco, 2009: 85-87).

Mosco’ya göre, Kuzey Amerika’da bir iletişim ekonomi politiğinin gelişmesinde önemli bir olay, Mart ayının 1979’da Illinois Üniversitesi Urbana-Champaign’da düzenlenen bir konferansta gerçekleşmiştir. Smythe ile Schiller’in öğrencilerini ve çalışmalarını bilenleri, ekonomi bakışını geliştirmekle ilgili olanları bir araya toplamıştır. “Film endüstrisinin politik ekonomisinde öncü olan Thomas Guback, Janet Wasko (film), Eileen Meehan (izleyici çalışmaları), Jennifer Slack (teknoloji) ve Fred Fejes (emperyalizm (Latin Amerika dahil)). Ek olarak, mevcut bir yüksek lisans öğrencisi Manjunath Pendakur (film ve Hint medyası) ile Simon Fraser Üniversitesi’nden gelen Dallas Smythe’nin yanı sıra Oscar Gandy (teknoloji, Irk), Carolyn Marvin (teknoloji tarihi), Timothy Haight (iletişim aktivizmi ve politikası) ve Vincent Mosco (sosyoloji ve politika) katılım göstermişlerdir (2009: 88).

Avrupa’daki iletişimin ekonomi politiği ise Mosco’ya göre “anahtar isimler” ile alakalı olmamıştır. İngiltere’de James Halloran, Finlandiya’da Kaarle Nordenstreng ve Fransa’da Armand Mattelart, iletişimde ekonomi politiğin Avrupa’da başını çekmişlerdir. James Halloran, Kitle İletişim Araştırmaları Merkezi (Leicester Üniversitesi) ve Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Birliği’ne uzun süre başkanlık etmiştir. Halloran, çalışmalarını sosyoloji ve sosyal psikoloji üzerine sürdürmüştür. Her ne kadar ekonomi politiği önemse de, sosyolojik yaklaşımı benimsemiştir. Halloran, yönetici olarak görev yaptığı vakitlerde Graham Murdock ile Peter Golding’in çalışmalarına destek vermiştir. Her ne bakımdan ekonomi politik ile içli dışlı olmasa da şekil vermiştir. Kaarle Nordenstreng ise iletişim çalışmalarının geliştirilmesi ve NWICO tartışmalarında önemli rol oynamıştır. Nordenstreng, pozitivizm, iletişimin dinamikleri ile dengesizlikler üzerine çalışmalarını yürütmüştür; Schiller ile birlikte ortak hareket etmişliği

bulunmaktadır. Nordenstreng, ekonomi politikçiler başta olmak üzere çok fazla iletişimciyi etkilemiştir. Nordenstreng doğrudan ekonomi politik ile ilgilenmemiştir (Mosco, 2009: 91).

Avrupa araştırmalarında Nicholas Garnham, Peter Golding, Graham Murdock gibi kuramcılar başı çekmektedir. Hepsinin çalışmalarının ortak yönü, sınıf temelli yaklaşımda bulunmalarıdır. Sınıf mücadelesini ön plana çıkaran çalışmalar ise Mattelart'ın çalışmalarında bulunmaktadır. Mattelart, bağımlılık kuramı, ulusal kurtuluş hareketleri geleneklerinden yararlanmıştır (Mosco, 2009: 7-8). Garnham, 1970'lerin sonlarında ekonomi politik ile kuramlaştırma arasındaki karmaşıklık düşüncesini açıklamaktadır. Garnham'ın modelinde medya iki farklı şekilde açıklanmaktadır: direkt artı-değeri üreten ve endirekt olarak reklamlar aracılığıyla diğer kesimlerde artı-değer üretici olarak önemlidir (Boyd-Barrett, 2006: 9-10).

Murdock ve Golding'in 1973 yılında yazmış oldukları makale, ekonomi politğin İngiltere'deki medya çalışmalarına uygulanmasını sağlamıştır. Makalede kuramcılar sınıf ilişkileri ve yeniden üretim hakkındaki güncel tartışmalara göndermede bulunmaktadır; ayrıca medyaya değinilmediğini vurgularlar. Makalenin etkisi büyük olur: İngiltere'de eleştirel yaklaşım ön plana çıkar. Yazarlara göre ekonomi politik yaklaşım, ilk olarak meta üreten ve dağıtan kuruluşların var olduğu yaklaşımıyla başlamaktadır. Onlara göre medya şirketleri birbirine bağlı olduklarından ötürü onların etkinlikleri geniş ekonomik bakışı gerekli kılmaktadır (Boyd-Barrett, 2006: 6-7).

Avrupa'daki entelektüel yaşama katkı sağlayan eserler 1974-1982 yılları arasında çıkmıştır. Bunlar, "Murdock ve Golding'in (1973) *"Kitle İletişiminin Politik Ekonomisi İçin"*, (1979) *"Kapitalizm, İletişim ve Sınıf İlişkileri"*, Garnham'ın (1979) *"Kitle İletişiminin Politik Ekonomisine Katkı"* ve Armand Mattelart'ın ve Seth Siegelaub'in, *"İletişim ve Sınıf Mücadelesi: Kapitalizm, Emperyalizm"* (1979) ve *İletişim ve Sınıf Mücadelesi: Kurtuluş, Sosyalizm"* (1983)"dir (Mosco, 2009: 91).

Ekonomi politik, 1990'lı yıllarda medyanın politik-iktisadi oluşumu ve "medya içeriğinin ve kamusal tartışma söylemleriyle ve kişisel bilinçle ilişkisinin tam olarak gösterme ihtiyacının daha çok farkında olduğunu gösterir." 1990'larda

ekonomi politik, büyük yapıdaki firmalar aracılığıyla kontrol edilen veya etkilenmiş kültürel insanın kapsamının hususiyetini sunmuştur. Hamelink, dünya iletişiminde dört ana eğilimin bulunduğunu ileri sürer; bunlar: sayısallaşma, birleşme, deregülasyon ve küreselleşmedir (Boyd-Barrett, 2006: 11-12).

İletişimin ekonomi politiği terimine ve medya çalışmalarına bakıldığında eleştirel perspektifte ilerlediği görülmektedir. Ekonomi politiğin ilgi alanları arasında ticarileşme, kar saikiyle hareket etme, uluslararasılaşma sürecinin yanı sıra medya endüstrilerindeki mülkiyet ve diğer faktörler bulunmaktadır (Boyd-Barrett, 2006: 1). İletişimin ekonomi politiği, klasik ekonomi politikten başlayıp Marx’a kadar giden süreçteki çalışmalardan etkilenmiştir. İletişimin ekonomi politiği, Marksizm’den büyük ölçüde etkilenmiştir; Marx’ın kapitalizm anlayışı, iletişimin ekonomi politiğinin de en çok müteessir olduğu nokta olmuştur (McChesney, 1999: 11).

Murdock ve Golding, iletişimin ekonomi politiğini üç başlıkta ele almışlardır:

- Fikirlerin üretimi ve dağıtımındaki kontrol, üretim araçlarının sahibi olan kapitalistlerin elinde yoğunlaşmıştır.
- Bu kontrolün sonucu olarak, onların bakış açısı ve değerler dünyası zorla topluma yayılır ve bağımlı grupların düşünceleri üzerinde tahakküm kurar.
- İdeolojik tahakküm sınıfsal eşitsizlikleri sürdürmede çok önemli bir rol oynar (Fung, 2006: 35-36).

Murdock ve Golding’e göre ekonomi politik, kültürel üretimin, tüketimin üstünde kısıtlayıcı etkisinin olduğu farz edilerek önemini buna vermektedir. Ekonomi politik, devletin regülasyonunu ve iletişimdeki yapılar arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ayrıca ekonomi politik, medya ürünlerindeki temsiliyetin yanı sıra temsiliyetin imal edilmesi ve tüketimlerinin “kod açılımını” yapmaktadır. Son olarak materyaller ile kültürel eşitsizliğin sonucu ortaya çıkan ilişkiyi gözler önüne sermektedir (Fung, 2006: 43). Murdock ve Golding, iletişimin ekonomi politiğini, “endüstri tarafından satılan metalar” olarak tarif etmişlerdir. Tariflerini, iletişim sürecine uygulayarak endüstrileşme vetiresini incelemişlerdir. Garnham, iletişimin ekonomi politik irdelemesini entegrasyon süreci, değişme ve kültür

endüstrileşmesinin ehemmiyetine odaklanma olarak tarif etmiştir (Wasko, 2006: 189).

İletişimin ekonomi politiği üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında iki boyutla karşılaşılmaktadır. İlk etapta medyanın ve iletişim sistemlerinin toplum ile kurduğu ilişkiyi tarif etmektedir. Diğer deyişle iletişim sistemlerinin “nasıl oluştuğunu, nasıl güçlendiğini ve meydan okuduğunu ya da var olan sınıfsal ve toplumsal ilişkileri nasıl etkilediğini inceler.” İkinci etapta yardımcı mekanizmaların, devlet politikaları ile mülkiyetin medya etkinliklerini ve muhtevasını nasıl etkilediği üzerinde durmaktadır. Bu bakımdan, iletişimdeki üretim ve emek sürecine değinmektedir. Bununla birlikte iletişimin ekonomi politiği, kapitalizmdeki ticari medyanın işleyişine odaklanmaktadır (McChesney, 1999: 10). İletişimin ekonomi politiğinin ortaya çıkışında elektronik aletlerin gelişimi önemli yer tutmaktadır. Endüstriyel anlamda eğlencenin parçasını oluşturmaktadırlar. İletişim endüstrisi, sektörlerin aralarındaki ilişkiler ve birleşme gibi durumlar da iletişimin ekonomi politiğinin ilgi alanına girmektedir (McChesney, 1999: 14).

İletişimin ekonomi politiği, medyadaki kapitalist kontrolün medyaya ve tüketiciler üzerindeki etkisiyle ilgilenmektedir. Bunlar çoğaltılabilir. Kısaca şu söylenebilir: İletişimin ekonomi politiği, kapitalizmin işleyişiyle iletişimin olduğu her noktayla ilgilenmektedir. İletişimin ekonomi politiğini içeren kuramlar bulunmaktadır.

2.3. Kültürel Emperyalizm

Kültürel emperyalizmin tarihi emperyalizmle eş zamanlıdır. Emperyalizm, gittiği yerleri önceden sömürdüğü gibi sonrasında kendi özelliklerini sömürdükleri yerlere aktarmaya çalışmaktadır. Lakin çalışmanın bu kısmında kültürel emperyalizmi ele alırken medya ile alakalı olan kısmının üzerinde durulacaktır. Tam anlamıyla kültürel emperyalizmin ele alınması, çalışmanın sınırlarını aşmaktadır.

Kültürel emperyalizm, II. Dünya Savaşı sonrası modernleşme kuramının devamı niteliğindedir. II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan modernleşme kuramının gediklerini tamamlama amacını taşımaktadır.

Kültürel emperyalizm teriminin geçmişi pek eskiye dayanmamaktadır. 1960’larda ortaya çıktığı görülüp entelektüel düşüncede kendisine yer edinmiştir (Tomlinson, 1999: 13). Daha sonraki yıllarda Boyd-Barrett’in etkisiyle “Medya Emperyalizmi” yaklaşımı benimsenecektir. Tomlinson’a göre kültürel emperyalizm, hakim olan kültürleri, Batı’nın referanslarıyla temsil eden söylemdir (Tomlinson, 1999: 13). Mattelart’a göre kültürel emperyalizm, “genel bir kavram olup genel hatlarıyla birbirleriyle ilişkin olgulara atıfta bulunur” (Tomlinson, 1999: 14).

Kültürel ve medya emperyalizmi kavramları bugün güncelliğini yitirmiş, 1960 ve 70’li yılların inceleme konularını oluşturmuşlardır. Sparks’a göre kültürel emperyalizm, medya ve iletişim çalışmalarının dilbilim kısmında halen faaldir (2012: 281).

Kültürel emperyalizm fikri, II. Dünya Savaşı sonrasında doğan durumla alakalıdır. ABD tarafından yaptırımların sorgulandığı süreçte fikirler sorgulanmıştır. Bu süreçte haberlerin ve kültürel üretimlerin serbest bir şekilde akışının olmasının yanı sıra medyanın ticari olarak işleminin ülkenin kalkınacağı düşüncesi hakimdir (Straubhaar, 1991: 40). Kültürel emperyalizm ABD menşelidir. ABD, elinde hazır bulundurduğu kültürel pazarı kimseye kaptırmamak için çaba sarf etmektedir. ABD’nin pazarı kaptırmamak için iki hedefi bulunmaktadır: ekonomik ve politik. Ekonomik anlamda ABD, eğlence ürünlerinin ve sermayenin ihracatıyla karlarını arttırma çabasına girmektedir. Politik anlamda ise kültürel emperyalizm, insanları birbirinden koparır ve pazarladığı her ürünü ihtiyaç olarak sunmaktadır (Petras, 1994: 2070).

Kültürel emperyalizm ile ilgilenen birçok düşünür bulunmaktadır. Bunların başını Schiller çekse de, Tunstall, Mattelart, Hamelink, Boyd-Barrett gibi düşünürlerin katkıları azımsanmayacak düzeydedir. Kültürel emperyalizmi anlamlandırmak için emperyalizmin tanımının yapılması gerekmektedir. Kültürün tanımı her birimizin malumu olsa da emperyalizm terimi pek kullanılmamakta, kullanırken ise içi boşaltılmaktadır. TDK’ya göre emperyalizm, “Bir milletin sömürü temeline dayanarak başka bir milleti siyasi ve ekonomik egemenliği altına alıp

yayılması veya yayılmayı istemesi, yayılmacılık, yayılımcılık” olarak tarif edilmektedir (TDK, 2019).

Kültürel emperyalizmde karşılıklı bağımlılığı gerektiren bir durum söz konusudur. Galtung, bu durumu kendi yapısalcılık kuramı üzerinden açıklarken, Schiller, merkez-çevre kuramı üzerinden kültürel emperyalizmi açıklamaya girişmektedir. Galtung’un yapısalcılık kuramına daha önce yer verildiği için burada tekrar etmenin gereği bulunmamaktadır.

Kültürel emperyalizm yaklaşımı, bakıldığında kitle iletişim araçlarına yönelmiştir. Hatta bakıldığında, sonraki bölümde bazı kuramcıların “medya emperyalizmi” olarak ele aldıkları görülmektedir (Tomlinson, 1999: 20). Kitle iletişim araçlarının “Üçüncü Dünya” ülkelerine dönük ürettikleri içeriklerin ideolojik altyapıları bulunmaktadır. Bunların her birinin gerek kurumsal gerek içeriksel olarak bireyciliği aktardığı görülmektedir.

Bireycilik, liberalizmin getirisi olarak aktarılmaktadır. Bunun sonucunda her bireyin özgür olduğu yanılması yaratılmaktadır. Kültürel emperyalizmde ise içeriklerde ihtiyacın olmadığı halde tüketilmesi, sunulanların benimsenmesi sağlanmaktadır. Medyada içerikler uygun kanallarla aktarılmaktadır. Bunlar, döneminde TV yayınları ve dergilerle sağlanırken günümüzde yerini dizilerin aldığı görülmektedir. Bugün “Üçüncü Dünya” adlandırılması yerine “azgelişmiş - gelişmekte olan ülke” ayrımına gidilmektedir. Bunun nedeni, Sovyetler Birliği’nin çözülüp, dünyada sosyalizmin varlığını yitirmesi sonucunda tek kutuplu bir düzene geçildiğiyle alakalı olmasından kaynaklanmaktadır.

“Üçüncü Dünya”, ya da günümüzdeki tabiriyle az gelişmiş ülkelere karşı emperyalistik faaliyetler devam etmektedir; bunlar kültürel olmanın ötesinde Lenin’in belirlediği emperyalizmin *sine qua non* ilkeleriyle sağlanmaktadır. Kültürel emperyalizmin olması için bir ülkenin arka planda sömürülecek koşulunun olması elzemdir. Daha önce sömürge olan ülkeler bugün gerek kültürel, gerek direk yollar ile emperyalizm tarafından sömürülmektedir.

Medya bakımından emperyalizmin en bilinen yollarına bakıldığında eskiden TV anlamında CNN ve MTV karşımıza çıkmaktadır. CNN yapmış olduğu yayınlarda, MTV ise yaşam tarzı aktarmalarıyla yerel kültürleri çökerterek yayın yapmış olduğu ülkeleri daha rahat sömürebilmişlerdir.

Kültürel emperyalizmin üretmiş oldukları içerikler yaşam tarzını değiştirmeye, düşünceleri tek tip haline getirmeye çalışmaktadır. Özellikle medya alanında kullanılan İngilizce'nin her yerde anlaşılır kılınması kültürel emperyalizmin tipik özelliği arasındadır (Uluç, 2008: 107).

Kültürel emperyalizmin politik etkileri, ekonomik etkileri kadar fazladır. Politik etkilerinde sınıfsal bağları koparmak, bireyleri ayırmak ve işçi sınıfını bölünmesi vardır (Petras, 1994: 2070). Özellikle liberalizmi içten içe aktarmayı kendine görev edinen kültürel emperyalizm, işçi sınıfının bir araya gelmesini engellemek için uğraş vermektedir. Böylece birleşen kitleler aydınlanacak, zamanla kültürel emperyalizmin oyununu bozacakları korkusu, kültürel emperyalizm yaklaşımı ile bireyciliği ön plana çıkarma gereği duymalarına sebebiyet vermiştir.

Kültürel emperyalizmin ekonomik etkileriyle politik etkileri birbirinden ayrılamazlar, ikisinin birbirine karşı belirleyiciliği vardır. Herhangi birisinin sabit tutulup analiz edilmesi, yanlış sonuçlara götürecektir. Ayrıca kültürel emperyalizm, içerdiği liberalizm sayesinde sol düşmanlığını diri tutmaktadır. Kültürel ve medya emperyalizmlerinin yerini bugün küreselleşme tartışmaları almaktadır. İlerleyen kısımda Medya emperyalizmi ve Propaganda Modeli'nden bahsedildikten sonra küreselleşmeye değinilecektir.

2.4. Medya Emperyalizmi

Medya emperyalizmi, kültürel emperyalizme nazaran daha az yapısalcılık barındıran, Marksist tabanlı, medyadaki güç ilişkileri ve dengesizliklere yoğunlaşan anlayıştır (Straubhaar, 1991: 40). Boyd-Barrett ile öne çıkan bu anlayışa Lee, Murdock, Tunstall, Golding, Pool ve Read katkı sağlamışlardır.

Boyd-Barrett, medya emperyalizmini şöyle açıklamaktadır:

“bir ülkedeki kitle iletişim araçlarının mülkiyeti, yapısı, dağılımı ve içeriğinden birinin veya hepsinin bir başka ülkedeki veya ülkelerdeki çıkar gruplarının önemli derecede etkisi altında olması ve etkilenen ülkenin, o ülkelere aynı derecede karşı bir etkide bulunamamasıdır” (Boyd-Barrett’tan aktaran Uluç, 2008: 111).

Medya emperyalizminde kuramcılar, özellikle, televizyonun etkisinin yanı sıra yabancı yatırımlara yoğunlaşmışlardır. Eleştirmenlere bakıldığında, reklam etkisinin gözden kaçırıldığını vurgulamaktadırlar. Boyd-Barrett’a gelindiğinde, medya emperyalizmini ampirik bir anlayışla ülkeler arasındaki dengesiz ilişkiler kümesi olarak görmüştür (Straubhaar, 1991: 41).

Medya emperyalizmi, üretim ilişkileri ve yapısına bakarak olgulara yaklaşmaktadır.

Medya emperyalizmine göre

“(a) medya teknolojisi, bu teknolojinin yapısı, sahipliği, üretim ve dağıtımı, içeriği, (b) milli sistemler ve sistemler arası ilişkiler, (c) bu ilişkiler biçiminin sürdürdüğü etki ve egemenlik düzeni öncelikle söz konusudur” (Uluç, 2008: 111).

Medya emperyalizmi, ya da direkt olarak emperyalizm, sınıflı dünyanın, kapitalizmin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Emperyalizm halkların düşmanıdır. Yönetici sınıfın ise kendini var edebilme silahıdır. Bu silahta her türlü argümanı kullanmak, halk düşmanlığı yapabilmek ise kendilerince mubahtır.

Medya emperyalizminde Boyd-Barrett’ın dışında Lee, Pool ve Read’in görüşleri de ağır basmaktadır. Lee, “olasılıkların sürekliliğine” dikkat çekmiş, bağımlılık kuramı ve ürün-yaşam döngüsünü eleştirmiştir. Pool ve Read ise “ABD medyasının uluslararası satış ve yatırımlara genişlemesinin, sistemik emperyalizmin veya egemenlik niyeti sonucu olmaktan ziyade bir iş döngüsünün doğal mantığı olarak daha iyi anlaşılabilceğini savunmuşlardır” (Straubhaar, 1991: 41).

2.5. Propaganda Modeli

Propaganda modeli, Edward Herman ve Noam Chomsky tarafından geliştirilmiş modeldir. Bu model ilk olarak “*Manufacturing Consent - The Political*

Economy of the Mass Media” isimli çalışmalarında yer almıştır. Herman ve Chomsky modelini açıklarken belirli süzgeçlerden geçmesi gerektiği konusunda vakıftırlar.

Medyanın amacı belli olsa da üzerine yüklenen misyona göre alt amaçları barındırmaktadır. Bunları gerçekleştirebilmek için propagandaya ihtiyaç duymaktadırlar. Propaganda net olarak bazı durumlarda kendini var eder, bazı durumlarda ise örtüktür. Yönetici sınıfın kendi ideallerini hayata geçirebilmesi için propaganda *sine qua non* bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Medya tarihine bakıldığında mülkiyet kimin elindeyse kendi çıkarları için kullandığı görülmektedir. Herman ve Chomsky’nin modeline bakıldığında çıkarları afişe etmek gibi bir amacı bulunmaktadır.

Herman ve Chomsky, propaganda modelini şöyle açıklamaktadır:

“Propaganda modeli, bu servet ve güç eşitsizliğine, onun kitle medyasının çıkarları ve seçimleri üzerindeki çok boyutlu etkisine odaklanır. Hangi yollarla paranın ve gücün basılmaya uygun haberleri süzgeçten geçirebildiğini, muhalefeti marjinalleştirdiğini, hükümetin ve hâkim özel çıkar gruplarının mesajlarını halka iletebildiğini ortaya çıkarır” (2012: 72).

Herman ve Chomsky’nin süzgeç kümeleri şunlardır:

- hâkim kitle medyası firmalarının büyüklüğü, tekelleşmiş mülkiyeti, sahibinin serveti ve kâr yönelimi,
- kitle medyasının temel gelir kaynağı olarak reklamcılık,
- medyanın, hükümet, iş dünyası ve bu temel kaynakların ve gücün faillerinin finanse ettiği ve onayladığı “uzmanların sağladığı bilgilere dayanması,
- medyayı disiplin altına alan bir araç olarak “tepki üretimi”,
- ulusal bir din ve denetim mekanizması olarak “anti-komünizm” (2012: 72).

Süzgeçler ile ilgili Herman ve Chomsky’nin görüşleri şu yöndedir:

“Bu bileşenler birbirleriyle etkileşime girer ve birbirlerini pekiştirir. İşlenmemiş haldeki ham haberler, geriye yalnızca basıma uygun damıtılmış bir artık kalana kadar peş peşe süzgeçlerden geçmelidir. Bu süzgeçler, söylemin ve yorumun öncüllerini, öncelikle neyin haber değeri taşıyıp taşımadığını tanımlar ve propaganda kampanyalarına dönüşen süreçlerin temellerini ve işleyişlerini açıklar. Bu süzgeçlerin işleyişinden kaynaklanan medya üzerindeki seçkinler hâkimiyeti ve muhaliflerin marjinalleştirilmesi öylesine doğal bir şekilde gerçekleşir ki, genellikle tam bir dürüstlikle ve iyi niyetle çalışan medya habercileri, haberleri objektif olarak ve mesleki değerleri esas alarak seçtiklerine

ve yorumladıklarına kendilerini inandırabilirler. Süzgeçlerin kısıtlamaları içinde genellikle objektif hareket ederler; kısıtlamalar öylesine kuvvetlidir ve öylesine köklü bir şekilde sistemin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir ki, haber seçiminde alternatif temeller hayal etmek neredeyse imkânsızdır” (2012: 73).

Herman ve Chomsky, süzgeçleri yazdığı vakit Sovyetler Birliği faal, sosyalizm dünyada ikinci bir seçenek olarak kendisini var ettirmiştir. Bugün tek kutuplu dünyada “anti-komünizm” süzgecinin ne derece gerekli olduğu sorusunun sorulması gerekmektedir. Propaganda modeli, bu açıdan gözden geçirilmesi gereken modellerin başında gelmektedir.

Propaganda modeli yazıldığı dönemde küreselleşme söylemleri kapitalist ülkelerde yer edinmiştir. Sosyalizme karşı dünyadaki her şeyin bütünleştiği düşüncesi hakim kılınmaya çalışılmıştır. Bu düşünceye küreselleşme adı verilmiştir.

2. 6. Küreselleşme – Örtük Emperyalizm

Küreselleşme, duymaya alışık olduğumuz kelimelerin başında gelmektedir. Özellikle 1980’li yıllarla birlikte duyulmaya başlayan küreselleşme terimi içerisinde birçok olguyu barındırmaktadır. Bunların başında ekonomik, kültürel, teknolojik ve coğrafi olgular gelmektedir.

Küreselleşme kavramına bakıldığında, 1980’li yıllara doğru Harvard, Stanford, Columbia gibi üniversitelerde duyulmasının yanı sıra buralardan çıkmış ekipler tarafından popülerize edildiği görülmektedir. Bakıldığında, aynı senelerde yayın ve raporlarda da yer almıştır (Timur, 2000: 8). Küreselleşme kavramsallaştırması Marshall McLuhan’ın *Explorations in Communication* adlı eserindeki ‘Küresel Köy’ düşüncesinden hareketle geliştirilmiştir (Tüysüz, 2005: 187-188). Bakıldığında küresel köy düşüncesinin günümüzde geçerli olmadığı ortadadır. Aydoğan-Boschele’ye göre küresel köy, küreselleşme adı altında anılmaya başlandıysa da, sermayenin dolaşımının, ortak pazarın ve tüketimin, metaların pazara çıktığı bir küresellikten söz edilebilir (2013: 91).

Küreselleşmenin ne zaman başladığına yönelik tartışmalar üç olasılık üzerinde durmaktadır. İlki, dünyanın var oluşundan günümüze kadar olan süreci kapsamakta, lakin son dönemlerde hız kazandığıdır. İkinci olarak ise kapitalizmin

kök salması ve modernleşmeyle birlikte son yıllarda sürat kazandığı yönündedir. Son olasılık ise kapitalizmin çözülmeye başlaması olarak gören görüştür. Ay'a göre Adam Smith'in düşüncesinde yer alan ticaretin ve emeğin sınır ötesi dolaşımı ile ülkelerin ilişki kurup uluslararası camia oluşturacağı düşüncesi, küreselleşmenin başlangıcını oluşturmaktadır (2002: 53). Bu çalışmada son olasılık esas alınıp, ona göre hareket edilecektir.

Küreselleşmenin mimarları olarak Murray Rothbard ile David Friedman gösterilmektedir. Liberal düşünürler, 1970'lerden itibaren laissez faire ilkesiyle düşüncelerini geliştirmiş, liberal tezlerin geçerli olduklarını ispat etme çabasına girişmişlerdir. Bu düşünürlerin kaynağını Macar Ekonomi Okulu kuramcıları oluşturmaktadırlar. 1970'li ve 1980'li yıllarda uygulanan liberal politikaların zamanla değişim göstermesiyle yeni bir finans uygulaması üzerinde durulmaktadır. Bunun için kaidesiz bir işleyişe ihtiyaç duyulmuş, uluslararası sözleşmelerin imzalanması gereği hissedilmiştir. Küreselleşme her ne kadar sınırsız bir dünyayı vaat etse de aslında ülkeler arası mübadelenin konsantrasyonudur. Küreselleşme, neo-liberalizmin ılımlı gösterilen halidir (Tutal, 2006: 22-23).

Küreselleşme tabiri ekonomik tabanlı politik bir tabirdir. 1980'li yıllarda kapitalizmin girdiği krizden kalıcı olarak çıkması için kullandığı bir yöntem, bir adlandırmadır. Küreselleşme “güzel adlandırmadır”; tıpkı kapitalizme piyasa ekonomisi denmesi gibidir. Küreselleşme, neo-liberalizmin örtük olarak adlandırılıp sunulmasının örneğidir. 1980'lerde patlak veren neo-liberalizmi, ve küreselleşmeyi anlamlandırabilmek için tarihsel süreçte olguları incelemek gerekmektedir.

Küreselleşme için en önemli olan süreç II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan koşullardır. 30-35 yıllık süre boyunca kapitalizm finans kapitalden tekelci yapıya geçmiş, bir yandan da “Üçüncü Dünya” ülkelerinin bağımsızlık kazanması sonucunda sosyalizme yanlanmamaları için ödünler vermiştir. Kapitalizm, daha önce 1929 yılında yaşadığı buhran sonucunda devlet mekanizmasını ne yönde kullanacağına karar vermiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında ulus-devletleri bir arada tutmak ve yönlendirmek adı altında ulus üstü denilebilecek kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumların başında

Dünya Bankası, IMF, OECD ve GATT gelmektedir. Bu kurumlar küresel çapta olup, bölgesel anlaşmalar ve uygulamalar ile ekonomiyi yönlendirir hale gelmişlerdir (Kazgan, 2000: 34).

Kapitalizm, II. Dünya Savaşı sonrasında büyümeye çalışırken bir yandan sosyalizmle yarışmakta, öbür yandan yeni bağımsız olan ülkeleri ayakta tutma çabasında bulunmuştur. 1960'lı yıllara gelindiğinde kapitalist büyüme olumsuz sinyaller vermiş, ilk işaret ABD'den gelmiştir. Zamanla ABD'deki kar oranlarındaki düşüş ve fiyatlardaki tırmanış emperyalist ülkeleri de sarmıştır. Kapitalizm, resesyona düştüğü zaman petrol krizine tekabül etmesi sonucunda petrol fiyatları yükselişe geçmiştir (Başkaya, 2010: 87-88).

ABD, 1970'li yıllara kadar sosyal devlet anlayışını korumuştur. Bu süre zarfına kadar kapitalizm denetim altında tutulmuş, sermayenin işleyişi dengelenmiş, bir yanda 'finans kapital'in ayağa kalkmasına izin verilmemiştir. Sermayenin dengeli işleyişi nedeniyle sermaye sınırsız bir hareket halinde olamamıştır. Bu sayede Sovyetler Birliği'nin etkisine girebilecek ülkelerin faaliyetleri engellenebilmiştir. Bu süreçte sosyalizm ve kapitalizmin birbirine yaklaştığı üzerine kuramlar üretilmiştir (Kazgan, 2000: 31).

1970'li yılların ortasında başlayan durgunluk ve petrol krizi, sistemin krizi olduğunun olgularını göstermektedir. Bu yıllardaki durgunluğun daha ileri safhası 1979-1982'li yıllarda kendini belli edecektir (Başkaya, 2010: 88). Sermayenin bu durgunluğa karşı alacağı tedbir Yeni Düzen adı altındaki yaklaşımda saklıdır. ABD'de Reagan ve İngiltere'de Thatcher öncülüğünde neo-liberal politikalar devreye sokulmuş, deregülasyon ve özelleştirmeler sayesinde devletçi topluma son verecek politikalara başlanmıştır. Yapılan değişikliklerle halkın yaşamı iyice zora girmiş, sermayenin ihtiyaçlarına göre bir yaşam dayatılmıştır.

Reagan ve Thatcher öncülüğünde başlatılan neo-liberal politikalarla refah devleti anlayışının sonuna gelindiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bakıldığında bütün sorunun devlette olduğu düşüncesi hakim kılınmaya başlanmıştır. Klasik liberal kuramda olduğu gibi devletin görevinin özüne dönmesi istenmiştir. Özelleştirmelerin sonunda KİT'ler sermayenin eline geçmiş, sermayenin daha fazla

kar oranını arttırması sağlanmıştır. Liberalleşmenin refah devletini yok etmesi sayesinde bu durum doğal olarak işçi sınıfının haklarının törpülenmesi anlamına gelmiştir: sendikalaşmanın olmadığı, ucuz iş gücünün arttığı, asgari ücretin altında çalışmaların olduğu bir düzenle karşı karşıya kalınmıştır.

II. Dünya Savaşı öncesinde ‘finans kapital’ olarak vücut bulan kapitalizm, tekelci forma geçiş yapmıştır. Tekelci kapitalizm ise 1980’li yıllara gelindiğinde yerini çok uluslu şirketlerden kıtalar ötesi şirketlere bırakmıştır. Küreselleşme ile birlikte özel teşviklerde artış gözlemlenmiştir. Sovyetler Birliği’nin etkisinin azaldığı bu yıllarda kapitalizm tek alternatif gibi sunulmuştur.

Küreselleşmeye bakış açılarına göre tanımlar farklı düzeylerde yapılmıştır. Küreselleşmenin net bir tanımı bulunmamaktadır. Held ve McGrew’e göre küreselleşme “toplumsal etkileşimin bölgeler arası akışının ve toplumsal etkileşim örüntülerinin genişleyen mekânına, artan hacmine, hızlanan ve derinleşen etkisine gönderme yapar” (2014: 11). Şüpheler ise “kısmen, küresel bir serbest piyasa yaratmak ve dünyanın belli başlı ekonomik bölgeleri dahilinde Anglo-Amerikan kapitalizmi pekiştirmek demek olan neoliberal küresel projeyi meşrulaştırmaya ve haklı çıkarmaya yarayan, uygun bir mittir” (2014: 12).

Held ve McGrew’in küreselleşme tanımlaması şu şekildedir: “kıtalar ve bölgeler arası etkinlik, etkileşim ve yetke kullanımıyla, akış ve şebekeler yaratan, - hacmi, yoğunluğu, sürati ve etkileri açısından değerlendirilen- toplumsal ilişkilerin ve işlemlerin mekansal örgütlenmesindeki dönüşümün cisimleştiği bir süreç veya süreçler kümesi” (2014: 89).

Savran’a göre küreselleşme “ulus devlete bir saldırı değil, bir sınıf taarruzudur. Emperyalist burjuvazisiyle, bağımlı ülke kapitalistiyle, eskiden “sosyalist” diye anılan ülkelerin restorasyonist bürokrasisiyle hakim güçlerin işçi sınıfına ve emekçilere taarruzu” (2011: 15).

Savran, küreselleşmeyi bir de şöyle açıklamaktadır: “uluslararası burjuvazinin farklı ülkelerin işçi sınıflarını ve emekçilerini rekabet içine sokarak kazanım ve haklarında aşağıya doğru bir yarış başlatmasıdır. Daha kısa bir tanım isteyenler için,

“küreselleşme” yedek sanayi ordusunu dünya çapında genişletme stratejisidir” (2011: 14).

İletişim ve medya açısından küreselleşmeye bakıldığında etkisi büyüktür. İletişim teknolojilerini imkanı kılan küresel ağlar, küreselleşme için önem arz etmektedir. İletişim teknolojileri ve bununla birlikte enformasyon teknolojilerin gelişimi, şirketler açısından hem üretim hem satış açısından “yeni bir teknolojik temeli” olanaklı kılmıştır. Gelişen teknolojiler bütünleşmeyi ve ülkeler arası ilişkileri geliştirmiştir (Bostancı, 2013: 73).

Thompson’a göre küreselleşmenin medyadaki etkileri şunlardır:

“İletiler uzun mesafelere çok daha kolay iletiliyor, böylece bireyler uzak kaynaklardaki bilgi ve iletişime ulaşabiliyorlar. Üstelik elektronik medyayla beraber yer ve zaman arasındaki bağlantının kopmasıyla uzamsal olarak ulaşılamayan kaynaklardan çıkan iletilere anında ya da sanal olarak ulaşılabilir. Hızla artan şebekelerin gölgesinde uzaklık yok olmaya yüz tuttu. Günlük hayatlarının gerçekliği içinde bireyler dünyanın farklı köşelerinde bulunuyor olsalar da birbirleriyle etkileşime geçebiliyor ya da dolaylı yarı-etkileşim çerçevesinde hareket edebiliyorlar. Medya’nın gelişimiyle ortaya çıkan zaman ve mekânın yeniden düzenlenmesi, aslında modern dünyayı değiştirmiş ve hala da değiştirmekte olan oldukça geniş süreçler kümesinin bir parçasıdır. Bu süreçler bugün genellikle “küreselleşme” olarak adlandırılıyor” (2014: 295).

Küreselleşmeyle birlikte şirketler, tekelleşme ve holdingleşme faaliyetlerine girişmişlerdir. Tekelleşme faaliyetleri öncesinde oluşan büyüme faaliyetleri, tekelleşmeye giden yolda bir adımdır. Büyüme şekilleri yatay, dikey ve çapraz büyüme şeklinde gerçekleşmektedirler. Medya şirketlerinin tekelleşme sonucu ortaya çıkan yapısı karışık bir vaziyet halini almıştır. Eskiden daha net olan mülkiyet biçimleri tekelleşmeyle birlikte iç içe geçer hale gelmiştir.

Günümüzde tekelleşen yapılar ve şirketler ile birlikte sermayenin kendi ihtiyaçlarını karşılaması kolaylaşmıştır. Neoliberalizm - küreselleşmeyle birlikte devletin yetkisinin azalması sonucunda sermaye, kendi istediğini gerçekleştirir halde olmanın yanı sıra kapitalizmi restore etmektedir. Tekelleşen yapıların gün geçtikçe artmakta olduğundan dolayı buraya Google, Facebook, Apple ve Microsoft dışında başka bir yapıdan bahsedilmeyecektir. Bunun nedeni, bahsedilecek yapının her an

başka bir sermaye kuruluşu tarafından “yutulma” durumuyla karşılaşmasıyla alakalıdır.

Küreselleşmeye genel tabirlerin dışında eleştirel perspektifte bakan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre küreselleşme, günümüz emperyalizminin adlandırılmasıdır. Ayrıca küreselleşme, neo-liberalizmin daha soft söyleniş biçimidir. Küreselleşme karşıtlarına bakıldığında Marksist gelenekten geldikleri görülmektedir. Küreselleşme, kapitalizmin kendisini aklaması ve önünün açılması için yapılan bir adlandırmadan öte bir şey değildir. Marksistler, küreselleşmeyi analiz ederken tarihsel materyalist bakış açısıyla kapitalizmin işleyişine bakarak analize girişmektedirler. Küreselleşme ile birlikte zenginler daha zengin olmuş, fakirlerin oranı da artmıştır. Küreselleşme denilen olgu sadece kapitalizmin dönemsel olarak güzelleştirilip pazarlanmasından başka bir şey değildir. Kapitalizmin işleyişi aynı şekilde devam etmekte, sadece “yeni” bir şey varmış gibi gösterilmektedir. Kapitalizmin sömürüsü ve işleyişi devam etmekte, sadece küreselleşme adı altında sürdürülmektedir.

Küreselleşme sözcüğü rastgele kullanılan bir sözcük değildir. Küreselleşme kuramının gayesi, ulus devletin işe yaramadığını, küreselleşme rüzgarına herkesin kapılacağını savunmaktır (Savran, 2011: 21-22).

Savran’a göre küreselleşmeyi savunanlar yalan söylemektedirler:

““Küreselleşme” bütün dünyanın kaynaşması ve kardeşleşmesi yönünde bir gelişme değildir. “Küreselleşme”, gizli bir milliyetçiliğin yatağıdır. Bütün dünyanın kucaklaşmasını ve her ırktan, renkten, ulustan insanların kardeşleşmesini savunan tek akım enternasyonalizmdir” (2011: 16).

Boratav’a göre emperyalizm olgusu günümüzde devam etmektedir; ancak çözümlemek için emperyalizm yerine günümüzde küreselleşme tabiri kullanılmaktadır. Küreselleşme, nosyon olarak emperyalizmin yerini almıştır; aynı olgulara iki farklı açıdan bakmak anlamına gelmektedir. Terminolojik olarak küreselleşmeyi kullananlar, emperyalizmi kullananlara göre üç noktada ayrışır:

- Yapısal bağımlılığın yerini karşılıklı bağımlılık alır.

- Çevre ekonomilerinden sistematik artık aktarımının önem taşıdığı bölüşüm çatışmaları gündem dışına kaydırılır, bunun yerine pozitif toplamı oyun özellikleri taşıyan biryaklaşım yerleşir.
- Piyasa güçlerinin eşitsiz ekonomik ve politik güç dengeleri altında işlediğini vurgulayan eleştirel perspektif terk edilir ve bunun yerini uluslar arası mal ve sermaye piyasalarına karşı duyulan fanatik bir güven perspektifi alır (2000: 21, 28, 29).

Savran ise küreselleşme ile emperyalizm arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamaktadır:

“Küreselleşme teorisi, kapitalizmin dünya ekonomisini bütünleştirme eğiliminin, yeni ulaştığı evrede, devletlerin etkisinin ortadan kalkmasına yol açmakta olduğunu, yani ulussuz bir dünya ekonomisinin oluşmasının temellerini attığını ileri sürer. Leninist emperyalizm teorisi ise, kapitalizmin dünya ekonomisini bütünleştirme eğiliminin çelişik sonuçlara yol açtığını, bütünleşmenin emperyalist ulusal devletler arasında rekabeti ve çelişkiyi kızıştıracak nihai olarak savaflara neden olduğunu iddia eder. Lenin’le birlikte klasik emperyalizm teorisine en büyük katkıyı yapmış olan öteki Marksist olan Nikolay Buharin’de bu çelişki daha da belirgin terimlerle ifade edilir: Buharin’e göre emperyalizm, bağrında ikiz eğilimler olarak hem bir uluslararasılaşma dinamiği, hem de bir ulusallaşma dinamiği taşır; savaflar bu çelişkinin çözüm noktasıdır” (2011: 145).

Küreselleşme ile emperyalizm arasındaki ilişkiye değinildiğinden şimdi emperyalizm kısmına geçiş yapılabilir.

2.6.1. Emperyalizm – Kapitalizmin Son Aşaması

Emperyalizm kavramı eski zamanlardan beri kullanılmasına karşın günümüzdeki anlamı arasında farklılık bulunmaktadır. Gerek liberal gerek Marksist çevrelerce kullanılan bu kavram, her iki ideolojinin kullanımı açısından farklılık göstermektedir. Liberal kuramcılarının başında Hobson ve Schumpeter gelmektedir; Marksist kuramcılarının başını çekenler ise Lenin, Luxemburg, Hilferding, Kautsky, Buharin gelmektedir. Çalışmada her iki görüşten de bahsedilmekle birlikte Marksist emperyalizm kuramları üzerinde durulacaktır.

Emperyalizm kavramının oluşumunu anlamlandırabilmek için tarihsel koşullar içinde incelenmesi gerekmektedir. Emperyalizmin klasik tanımı önceki bölümlerde yer verildiği için bu kısımda tekrar edilmeyip, kuramcılarının anlayışlarına değinilecektir.

Emperyalizm kuramlarını hazırlayan şartlara bakıldığında, kapitalizmin iyice ilerlediği 19. yy ile I. Dünya Savaşı arası dönemdeki gelişmiş ülkelerin sömürge ve az gelişmiş ülkeleri kendilerine pazar olarak kabul ettiği görülmektedir. Bu ülkeler hammadde kaynağı olmalarının yanı sıra pazar olmaları garantisi verilmiştir. Marksist kuramın zamanla kapitalizmin çökeceği yaklaşımı vücut bulmayınca kapitalizmin durumsal halini açıklamak için emperyalizm kuramı tercih edilmiştir (Kazgan, 1984: 409-410). 19. yy'ın sonuna gelindiğinde emperyalizmin yayılım göstermesinin yanı sıra Avrupa ile Avrupa dışı ülkelerin karşı karşıya geldiği süreçte kapitalizmin yaşadığı çelişkilerle birlikte işçi sınıfı hareketinde farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir. İşçi sınıfı, birleşik cephe olarak II. Enternasyonal çatısında mücadele vermişlerdir. II. Enternasyonal'de revizyonist ve devrimci kanat olmak üzere ayrışmalar meydana gelmiş, bu ayrışmalar emperyalizm üzerine görüşlerde de ayrıma gitmelerine sebebiyet vermiştir. Devrimci kanadı Lenin, Luxemburg, Liebknecht vb. oluştururken, revizyonist kanatta ise Kautsky ve Bernstein bulunmuştur (Savran, 2011: 74). Çalışmada, devrimci kanadın kuramlarının üzerinde durulacaktır.

Marksistler, her ne kadar emperyalizm kuramlarını oluştururken Marx'tan yararlısalar da Marx, 'emperyalizm' kavramını kullanmamıştır. Bunun haricinde emperyalizme karşılık gelecek başka bir kelime de kullanmamıştır (Brewer, 2011: 37).

Avrupa'nın ve dönemin en önemli devrimcilerinden biri olan Luxemburg, Polonya menşeli olmasının yanı sıra yaşamının büyük bölümünü Almanya'da geçirmiştir. Savaşın öncesinde sosyal-demokrat partide önemli görevler üstlenmiş, Ekim Devrimi sonrasında Alman Komünist Partisi kurucuları arasında yer almış, Alman Devrimi'nin önderlerinden biri olarak yer almıştır. Luxemburg, yaşamı sırasında Marksist literatüre katkılarda bulunmuştur; bunların başında *Akkumulation des Kapitals* (*Sermaye Birikimi*, 1913) adlı emperyalizm kuramı gelmektedir. Luxemburg, sonrasında Marksistler tarafından bu esere karşı yöneltilen eleştirileri *Antikritik* (*Karşı Eleştiri*) isimli eserinde yanıt vermiştir (Savran, 2011: 76-77).

Savran'a göre Luxemburg'un emperyalizm kuramının birkaç amacı bulunmaktadır. Amacın başında artış gösteren emperyalizme karşı Marksist bir girdide bulunma çabası ve emperyalizmin kapitalizmin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu göstermektir. İkinci amaç ise emperyalizm ile sermaye arasındaki zorunlu ilişkiyi açıklamaktır (2011: 77).

Luxemburg, emperyalizm ile alakalı iki farklı argüman ortaya atmıştır. İlki, Marx'ın kuramı olan "genişletilmiş yeniden üretim" analizinde bir sorun olduğundan hareket etmiştir. Luxemburg'un analizine göre "yeniden yatırıma aktarılması kaçınılmaz olan ihtiyaç fazlası değerinin ilgili bölümüne karşılık gelen malların, 'dışarıdaki' alıcıları olmadan gerçeğe dönüştürülmesi" imkânsızdır. Bundan ötürüdür ki Luxemburg'a göre kapitalizm, katıksız değil, lakin var olma koşulu diğer üretim biçimleriyle işbirliği içinde olmasıyla gerçekleşir (Brewer, 2011: 70).

İkinci olarak Luxemburg, "kapitalizmin aslen kapitalizm öncesi ekonomik oluşumlar ile çevrelendiği ve rekabetçi baskıların kapitalist şirketleri ve kapitalist devletleri bu 'dışarıdaki' ekonomilerle sonuçta onları yok etmek amaçlı olarak ticaret yapmak zorunda bıraktığı önermelerinde Marx ile aynı fikri paylaşıyordu" (Brewer, 2011: 70).

Savran'a göre Luxemburg'un emperyalizm kuramı, "karmaşık bir olgular bütünü olan emperyalizmi kapitalist üretim tarzının genel hareket yasalarından, özel olarak sermaye birikiminin yasalarından yola çıkarak açıklama yönünde bir çabadır" (2011: 77).

Luxemburg'a göre *Kapital*'in ikinci cildinde bulunan Marx'ın geliştirdiği "genişleyen yeniden üretim tahlili" sorunludur. Luxemburg, Marx'ın kapitalizmin yeniden üretimini irdelerken "dış ticareti tahlil alanı dışında" bırakmıştır. Luxemburg, sermaye birikim sürecini, "kapitalizmin bütün tarihi boyunca dış ticarete yaslanmıştır." Luxemburg'un emperyalizm kuramının temelindeki sorun, "artık değer gerçekleşmesi" sorunudur (Savran, 2011: 78).

Luxemburg'un emperyalizm kuramı Marksist çevrelerce eleştirilere tabi tutulmuştur. Bu eleştirilerin en önemlileri şunlardır:

“Luxemburg yeniden üretim şemalarını yanlış amaçla kullanmakta, bu yüzden Marx’a yönelttiği eleştiride yanılmaktadır; genişleyen yeniden üretimin kapitalist ilişkiler alanı içinde gerçekleşmesinin olanaklılığını reddederken tam da genişleyen yeniden üretimin ayırıcı yanı olan yeni yatırımların yaratacağı ek talebi görmezlikten gelmekte, bu ek talebin kendisinin sözünü ettiği kronik gerçekleşme sorununu ortadan kaldıracıcağını kavrayamamaktadır” (Savran, 2011: 79).

Luxemburg, önem arz eden bir kavramın üzerinde durmuştur: Kapitalist açıdan ‘içerideki’ ve ‘dışarıdaki’ arasındaki ayrım. Bu ayrım kapitalist üretim ilişkilerini betimlemektedir. Dünya çeşitli şekillerde bölünmüştür: uluslar, sömürgeler gibi. Bunun dışında üretim biçiminde farklılık bir başka ayrım çeşididir. Luxemburg, tercih yaparken amacına uygun olarak ikinci ayrımı tercih etmektedir. Marx da bu ayrımı vurgulamıştır (Brewer, 2011: 70).

Brewer’e göre Luxemburg, kapitalizmin içine yerleşen kapitalist öncesi toplumları tanımlarken toplumların işleyişine dönük analizlerinde eksiklik bulunmaktadır. Brewer’e göre Luxemburg, kapitalizm öncesi üretim biçimlerini ‘doğal ekonomiler’ olarak adlandırmıştır (2011: 78-79).

Doğal ekonomilere karşı şu dört ilkede mücadele gerçekleşir:

- Araziye, ilkel ormanlardaki avlara, minerallere, değerli taşlara ve cevherlere, kauçuk gibi egzotik flora ürünlerine ve önemli üretken güç kaynaklarına derhal sahip olmak.
- İşgücünü “özgürleştirmek” ve hizmet etmeye mecbur etmek.
- Emtia ekonomisini tanıtmak.
- Ticaret ve tarımı ayırmak (Luxemburg, 2003: 349-350).

Hobson, Marksist olmayan birisidir; lakin Marksist kuramcılar üzerinde etkisi çoktur. Lenin, emperyalizm çalışmasını yaparken Hobson’dan yararlanmıştır. Bazı yerlerde iki düşünürün emperyalizm kuramı birmiş gibi gösterilerek ‘Hobson-Lenin’ kuramından bahsedilmektedir. Hobson’un emperyalizm kuramı, kendi ismini taşıyan eserinde geliştirilmiştir. Eksik tüketimci kuram ise A. F. Mummery ile birlikte yazdıkları kitapçıkta geliştirilmiştir. Hobson, yaygınlık gösteren tekelin ortaya çıkışını “yetersiz tüketime, gitgide artan yabancı yatırıma ve emperyalist genişlemeye yol açtığını” açıklayan argümanları ortaya sermektedir (Brewer, 2011: 85).

Daha sade hali şu şekilde açıklanabilir:

- Tekel, kar payını artırır ve payın bir azınlığın elinde kalmasını sağlar;
- Geniş bir tekel karı oranı muhafaza edilir, böylece birikim artmaya başlar;
- Yerli yatırım fırsatları sınırlandırılır, böylelikle birikim yatırımı aşar;
- Aşırı birikim, belli bir satış kanalı bulunmadıkça kronik bir talep azlığı yaratır;
- Sermaye ihracatı, aşırı birikim için bir pazar oluşturabilir;
- Var olan yatırımları güvende tutmak ya da yeni yatırımlara yol açmak amacıyla, bölge birleşimi için bir baskı ortaya çıkar (Brewer, 2011: 85-86).

Hobson, yazmış olduğu eserinde emperyalizmin gelişimindeki güdülere açıklık getirmiştir. Hobson, emperyalizmin gelişimini “emperyalist motorun yöneticisi” olarak kapitalizmde görmektedir (Magdoff, 2006: 54). Hobson’un çalışması “ekonomik kök” olarak adlandırılan şeyden daha geniş bir çalışmadır. Hobson ayrıca ırkçı nitelikler, politik değişimler ve milliyetçiliğin etmenlerini de incelemiştir (Magdoff, 2006: 54-55).

Emperyalizm kavramının Marksist kuramda yer alması 18. yy’ın başlarında üç kuramcı tarafından oluşturulmuştur: Rudolf Hilferding, Nikolay Buharin ve Vladimir İlyiç Lenin. Üç kuramcının kuramlarını Brewer “klasik Marksist emperyalizm kuramları” olarak adlandırmaktadır (Brewer, 2011: 101).

Marksist kuramcılarının kuramlarını birbirinden ayırmak zordur. İlk bahsedilen kişi olan Hilferding’in eseri *Finans Sermayesi*, diğerkuramcılarının özelliklerini içermektedir. Hilferding, çalışmasında emperyalizm kavramını oluşturacak biçimde oluşturmamıştır (Brewer, 2011: 101). Hilferding’in eserleri içinden en önemli olanı *Finans Sermayesi* isimli eserinin büyük kısmı 1905 yılında Viyana’da yazılmasına karşın basılması 1910 yılını bulmuştur. Eserin genel özelliğı “ileri kapitalist ülkelerin iç gelişimi” üzerinedir (Brewer, 2011: 103).

Hilferding, Luxemburg gibi sosyal demokrat partide görevler üstlenmiştir. 1910 yılında yayınladığı *Finans Kapital* isimli yapıtında Leninci emperyalist kuramına ilham vermiştir. Lakin Hilferding, on yıl sonra geliştirdiğı “örgütlenmiş kapitalizm” kuramıyla Leninci kuramdan uzaklaşmıştır (Savran, 2011: 79).

Finans Kapital'in gayesi, kapitalizmin işleyişindeki dönüşümleri kavramaktır. Hilferding, dönüşümler içinden Marx'ın sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesini esas alarak tekellerin oluşumunu açıklamaya girişmektedir (Savran, 2011: 80). Hilferding, Marksizm'e *finansal sermaye* kelimesini kazandırmıştır. Marx, sermayeyi incelerken üç bölüme ayırmıştır: “endüstriyel sermaye, finansal sermaye ve ticari sermaye.” Hilferding ise kapitalizmin rekabetçi çağında ayırt edici özellik olan finansal ve endüstriyel sermaye farkının tekelci kapitalizm devrinde yok olduğunu belirtmektedir (Brewer, 2011: 105). “Finans sermaye, endüstriyel ve finansal sermaye birleşiminin bir ürünüdür.” Brewer, bundan ötürüdür finans sermayesi ile finansal sermayenin karıştırılmaması gerektiğini vurgulamaktadır (Brewer, 2011: 106).

Hilferding'e göre finansal sermayenin üç amacı vardır:

- Olabilecek en geniş ekonomi bölgesini yaratmak;
- Bu bölgeyi bir dizi koruyucu vergiler ile yabancı rekabete kapatmak, ve sonuç olarak
- Bu bölgeyi ulusal tekelci ticaret birliklerinin sömürebilmesi için saklı tutmak (Hilferding'ten aktaran Brewer, 2011: 112-113).

Sermaye ihracatı konusunda Hilferding'in yaklaşımı şu yöndedir:

“Sermayenin bir coğrafi alan ya da endüstriyel sektörden diğerine olan hareketini kapitalizmin tamamen normal bir parçası olarak gördüğü doğrudur. Sermaye üretim için en ucuz bölgeleri, en elverişli doğal koşulları ve en zengin doğal kaynakların peşindedir. Hilferding'in değinmediği ama argümanları için oldukça önemli olan birkaç ayırım vardır... ‘ulusal ekonomi bölgesi’ kavramı... üç farklı sermaye ihracatı türüne ulaşırız. İlk olarak, sermayenin ekonomik bölgenin az gelişmiş alanlarına olan hareketidir. Hilferding'e göre bu alanları yatırıma açmak amacıyla bölgeyi genişletme amacı vardır. İkinci olarak dünyanın sahipsiz, ya da bağımsız ancak geri kalmış alanlarına yapılan yatırım vardır..... Üçüncü olarak, başka bir ulusal bölgesine yapılan yatırım vardır. Bu bölgesel genişlemek için haklı bir amaç yaratmak yerine, dünya pazarının farklı bölgelere ayrılmasının önemini ortadan kaldırabilir” (Brewer, 2011: 113).

1920'li yıllara gelindiğinde, Hilferding, kapitalizmin kökten doğasının yenilendiğini savunmuştur. 1924-27 yılları arasında kaleme almış olduğu “örgütlenmiş kapitalizm” kuramında Hilferding, kapitalizmdeki serbest rekabetin yerini sosyalist ekonominin alacağını savunmuştur (Savran, 2011: 80-81).

Hilferding, genel anlamda “emperyalizm” kelimesini kullanmamıştır; bunun dışında “modern korumacı politika”, “modern sömürgeci politika” ve “finansal sermayenin dış politikası” gibi kavramlar kullanmıştır (Brewer, 2011: 119).

Bolşevik partinin önemli kuramcılardan olan Buharin’in emperyalizm kuramına katkısı 1915 yılında yayımlanan *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi* eseri ile olmuştur. Lenin’in önsöz yazdığı eserde Leninci kuramla ortalık gösterdiği noktalar olmakla birlikte ayrıştığı noktalar da bulunmaktadır (Savran, 2011: 82-83). Buharin’in emperyalizm kuramındaki ana yaklaşımı, emperyalistler arasındaki durumun getirisinin sermayenin uluslararasılaşma sürecinin doğasından kaynaklandığı üzerinedir (Savran, 2011: 83).

Buharin ile Lenin’in emperyalizm anlayışında farklılıklar bulunmaktadır:

“Biz emperyalizmden bir finansal sermaye politikası olarak bahsediyoruz. Ancak emperyalizmden bir ideoloji olarak da dem vurulabilir. Benzer bir şekilde liberalizm de bir yandan endüstriyel sermaye politikası iken, diğer taraftan da tüm bir ideolojiyi yansıtır” (Buharin’den aktaran Brewer, 2011: 124).

Buharin, sermayenin uluslararasılaşması ve ulusallaşmasından bahseder. Brewer, Buharin’i yorumlarken buradan dünya ekonomisi açısından “ayarlanmış ulusal sermaye bloklarının” yaratılmasından bahsetmektedir (Brewer, 2011: 128).

“Çeşitli yoğunlaştırma ve organizasyon süreçlerinin sahaları birbirlerini canlandırır, bu sayede tüm ulusal ekonomiyi finansal krallar ve bir kapitalist devletin vesayeti altında tüm ulusal marketi tekele altına alan tek ve kocaman bir birleşik girişime dönüştürmeye karşı da güçlü bir eğilim yaratır... Bunun akabinde dünya kapitalizmi, dünya üretim sistemi şu durumun varlığını kabullenir: bir yanda birkaç birleşmiş, organize olmuş ekonomik topluluk, diğer yanda ise yarı tarımsal ya da bütünüyle tarımsal sistemleriyle az gelişmiş ülkelerin oluşturduğu çevre” (Buharin’den aktaran Brewer, 2011: 128).

Lenin’e göre emperyalizm, kapitalizmin işleyiş ve yapısıyla “sıkı bir bütünlük” içerisindedir. Lenin, emperyalizmi yıkmak için kapitalizmin ortadan kaldırılıp sosyalizmin inşa edilmesi gerektiğini düşünmüştür (Magdoff, 2006: 55). Lenin’in emperyalizm analizi, kapitalizmdeki çıkarıcı klik dışında daha geniş bir bağlama yerleştirmiştir. Lenin’e göre kapitalizm 19. yy’da değişim yaşamıştır. Değişim ekonomik olmasının yanı sıra politik ve de kültürel. Lakin Lenin’in

ekonomik özünde gelişkin bir etap olarak tekelci kapitalizm yatmaktadır. Rekabet, geniş alanları kontrol eden az sayıdaki dev şirketler tarafından sağlanmaktadır. Bu durum tekelci kapitalizmi oluşturmaktadır. Tekelci kapitalizmin işleyişi ise oluşturduğu rekabet sayesinde emperyalizmi geliştirmektedir (Magdoff, 2006: 55-56).

Savran'a göre Lenin'in emperyalizm kuramı tam anlamıyla özgün bir yapıt değildir. Kendinden önceki birçok çalışmadan yararlanmıştır; bunlar arasında Hilferding, Buharin ve Hobson'un eserleri bulunmaktadır. Savran, Lenin'in eserini diğerlerinden ayıran nokta için "Lenin'in emperyalizmi kapitalist üretim tarzının tarihsel gelişmesinin "en yüksek aşaması" olarak kavramlaştırmıştır" demektedir (2011: 85).

Lenin'in emperyalizm kuramının beş bileşimi bulunmaktadır:

- Üretimde ve sermayede görülen yoğunlaşma öyle yüksek bir gelişme derecesine ulaşmıştır ki, ekonomik yaşamda kesin rol oynayan tekelleri yaratmıştır;
- Banka sermayesi sına, sermayeyle kaynaşmış ve bu "mali-sermaye" temel üzerinde bir mali-oligarşi yaratılmıştır;
- Sermaye ihracı, meta ihracından ayrı olarak özel, bir önem kazanmıştır;
- Dünyayı aralarında bölüşen uluslararası kapitalist birlikler kurulmuştur;
- En büyük kapitalist güçlerce dünyanın toprak bakımından bölüşülmesi tamamlanmıştır (2013b: 95).

Lenin, *Emperyalizm*'i yazarken, eski Marksistlerin propagandasına yanıt verme amaçlı hesaplaşmaya girişmiştir. Lenin'e göre II. Enternasyonal'in yanlış yolda ilerlemesiyle Marksistler de yanlış yolda ilerlemektedir. Lenin'in metodolojisi belgelerle kanıt yaratarak kapitalist gelişmede bir eğilim yaratma yolunu seçmiştir (Brewer, 2011: 131). Lenin, emperyalizmi tanımlarken basit bir formülasyona başvurur: Kapitalizmin tek el aşaması olarak adlandırmaktadır. Lenin'in değinmek istediği şey, tek elin büyümesiyle alakalı olmasıdır (Brewer, 2011: 131).

Lenin, tek elin bankacılıktaki serpilmesini ve "banka sermayesinin endüstri sermayesi üzerindeki hakimiyetini" tanımlamıştır. Bu tanımlamayla Hilferding'ten daha fark edilir biçimde bankalar ve gelir sahiplerinin rolüne parmak basmıştır (Brewer, 2011: 132).

Kitabın sermaye ihracatı bölümünde Lenin şöyle demektedir:

“Sermaye ihracatı olanağı, bir kısım geri kalmış ülkenin öteden beri dünya kapitalist çarkına kapılmış olmasından ileri gelmektedir; bu ülkelerde büyük demiryolları yapılmıştır ya da yapılmak üzeredir, sını i gelişmenin vb. gerekli koşulları yaratılmış bulunmaktadır. Sermayenin ihraç zorunluluğu, kapitalizmin birkaç ülkede fazla-olgunlaşmış olması olgusundan ve (tarımın geri kalmış olması ve yığınların yoksulluğu nedeniyle) sermayenin “karlı” yatırım alanı bulamaması olgusundan ileri gelir” (2013b: 67).

Ayrıca Lenin, sermaye ihracatının, ihraç edildiği ülkelerde kapitalizmin gelişmesini etkileyeceğini belirtmektedir:

“İhraç edilmiş sermaye, ihraç edildiği ülkelerde, kapitalizmin gelişmesini etkiler, hızlandırır. Böylece, sermaye ihracı, ihracatçı ülkelerdeki gelişmeyi bir parça durdurma eğilimi taşısa da, bunun, bütün dünyadaki kapitalizmi derinlemesine ve genişlemesine geliştirmek pahasına olduğunu unutmamalı” (2013b: 69).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLETİŞİM ORTAMINDA RUSYA’NIN YERİ VE SPUTNİK

3. Rus Medyası

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak Sovyetler Birliği’nin çözülüşü sonrası medyadan bahsedilecektir. Ardından örnek olarak Sputnik’in üzerinden hareket edilerek Sputnik’in günümüz Rusya’sının hegemonyasını pekiştiren bir araç olduğu savı üzerinde durulacaktır.

3.1. Post-Sovyet Medya

Rusya’da yayıncılığın başlaması geç zamana rastlamaktadır. Rusya’daki ilk gazetenin çıkış tarihine bakıldığında 1702 yılında çıkarılan Vedomosti gazetesi karşımıza çıkmaktadır. Vedomosti, “bülten” anlamına gelmektedir. Gazetelerin çıktığı dönem Rusya’da okuma yazma oranı çok düşük seviyelerde seyretmiştir. Bu durumun düzelmesi için Ekim Devrimi’nin meydana gelmesi gerekmiştir. Ekim Devrimi’nin ortaya çıkışıyla kurulan sosyalist toplum ile okuma-yazma oranı yüzde yüze yaklaşmıştır.

Sosyalizm, Sovyetler Birliği’nde çözülmeden önce Gorbaçov, basın ile alakalı tüm birlik yasasını imzalamıştır. İmzalanan yasa sonucunda Sovyetler Birliği’nde sansürün kalkmasının yanı sıra SBKP’nin tekeli ortadan kalkmış, medyada özel mülkiyete doğru yol gözükmüştür (Rosenkrans, 2001: 550). Medyanın “özgür olması”, 12 Haziran 1990’da kabul edilen yasa ile olmuştur (Zassoursky, 1996: 258).

Rusya Federasyonu Anayasası’nın 2. Bölümünün 29. Maddesinde “Düşünce ve ifade ile basın özgürlüğü” garanti altına alınmıştır. Buna takiben Anayasa’da “propaganda, ajitasyon, ayrımcılık ve sansür” yasaklanmıştır (Çoşkunaydın, 2015: 47). Bakıldığında özgür bir basını içeren yasa ile garanti altına alınmasına karşın basın özgürlüğü kağıt üzerinde kalmıştır. Bunun nedeni, ülkede hükümeti eleştiren

bir yayın organına rastlanmamasından kaynaklanmaktadır. Rusya Federasyonu Anayasası, basın özgürlüğünü hak olarak görmüştür. Lakin özgürlüğe bakıldığında bürokratik düzenlemeler ve diğer kanunlar ile sınırlandırılmıştır. Bundan ötürüdür ki basın, kendi kendini denetlemesi gerekmektedir (Çoşkunaydın, 2015: 48).

Basın özgürlüğü sayesinde insanlar, kanun içerisinde hareket ederek fikirlerini aktarabilme imkanlarına sahiptirler. Bahsedilen özgürlük yalnız ırkçılık, dini değerlere saldırı vb. toplumda etki uyandıracak amaçla kullanılmaması gerekmektedir. Basın özgürlüğünü temin eden kanun, 1991 yılında kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir. Kanunda, ayrıca, basın emekçilerinin çalışma özgürlüğü de tanımlanmıştır (Çoşkunaydın, 2015: 51).

Sovyetler Birliği'nin çözülüşünün ardından ortaya çıkan ekonomik kriz tüm kesimleri etkilemiştir. Bundan basın da nasibini almıştır. Vatandaşların alım gücü düşmüş, yaşanan durum gazete satışlarını da etkilemiştir. Gazeteler, hayatta kalabilmek adına çözülüşün ardından ortaya çıkan oligarkların etkisine girmişlerdir. Yeni kurulan devletin sübvansiyon desteği vermemesinin bunda etkisi bulunmaktadır. Devletin sübvansiyon vermemesi nedeniyle medya oligarkların eline geçmiş, basın özelleştirilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin çözülüp Rusya Federasyonu'nun kurulmasıyla Rusya, sürekli bir ekonomik krizin içine düşmüştür. 1992 ve 1998 yıllarında bu kriz nüksetmiştir. Özellikle 1998 yılındaki kriz refahı artırma beklentilerini suya düşürmüştür. Ruble devalüe edilmiş, hisse senetleri düşüş yaşamış, enflasyon yükselmiş, işsizlik artmıştır (Soldner, 2008: 155). Sovyet sonrası Rusya'da medya sektöründe sorunlar yaşanmıştır. 1992'den itibaren gazete tirajlarında düşüş yaşanmış, üretim ve dağıtım maliyetlerinde devamlı bir artış gözlenmiştir. 1998 kriziyle birlikte reklam pazarı yük altında kalmıştır. 1990'lar süresince birkaç istisna dışında medya kar getirmemiş, birçoğu yayınlarını durdurmuştur (Soldner, 2008: 156).

Post-Sovyet Rusya'da yaşanan ekonomik krizler nedeniyle medya yaşamını sürdürebilmek için siyasi-ekonomik müşterilerle temasa geçmiştir (Erzikova ve

Lowrey, 2017: 921). Sovyetler Birliği'nin özölüşü sonrasında milyonları bulan gazete tirajlarında hızlı bir şekilde düşüş yaşanmıştır. Ana akım olan gazeteler İzvestiya, Komsomolskaya ve Nezavisimaya Gazeta'nun tirajları düşmüş, buna mukabil yerel basının okuyucu ve tirajlarında artış gözlenmiştir. Gazete tirajlarının azalmasının nedenleri arasında kapitalizme, yani serbest piyasaya geçiş yatmaktadır. Geçişin ardından devlet sübvansiyonu kesmiştir. 70 sene süresince 5 kopek olan gazetelerin fiyatları piyasa koşullarına göre artış göstermiştir (Çoşkunaydın, 2015: 100). Ekonominin kötüye gitmesiyle Rus basını da bundan etkilenmiştir. 1992 yılında günlük tirajı 4 milyon olan İzvestiya gazetesinin tirajı yarı yarıya düşüş göstermiştir. Komsomolskaya Pravda gazetesi ise 23 milyonluk tirajdan 600 bine gerilemiştir (Çoşkunaydın, 2015: 101).

Sovyetler Birliği'nin özölmesiyle birlikte medya, sponsorlara bağımlı hale gelmiştir. Sponsorların arasında bankalar ve sanayi grupları bulunmaktadır. Medyaya yapılan desteğin arka planında esasen ekonomik ve politik kazanç yatmaktadır (Soldner, 2008: 171). Sovyetler Birliği'nin özölüşü ve piyasa ekonomisi ile sermaye sınıfı ortaya çıkmıştır. Sermayedarların yerini zamanla “yeni oligarklar” almıştır. Bu oligarklar rejime sadık olmakla birlikte birçok medya aygıtını da elinde bulundurmaktadırlar. Bu aygıtlar, devlete aitmiş görüntüsü vermişlerdir (Soldner, 2008: 167).

Oligarkların basını ellerinde tutmalarının altında birçok neden yatmaktadır. Bunların başında menfaat ve çıkar ilişkileri bulunmaktadır. Sübvansiyonların kesilmesi ve serbest piyasa ekonomisine geçilişle ortaya çıkan burjuvazi, medya sektörüne giriş yapmıştır. Sektöre giriş yapanların başında Boris Berezowski ve Vladimir Gussinski gelmektedir. Zamanla sektöre giriş yapanların sayısında artış gözlenmiştir. Dönemin en etkili deneyimi NTV televizyonu olmuş, bu televizyon muhalif bir çizgi izlemiştir (Çoşkunaydın, 2015: 117).

1996 yılında yapılan seçimler ile birlikte basın sınav görevinde bulunmuştur. Bu dönemde gazetecilerin taraf olarak hareket ettikleri bir dönem olmuştur. Batılı gazeteciler Rus meslektaşlarını yanlışlıkla suçlamışlardır. NTV, bu süreçte yanlış

davranarak seçimin Yeltsin tarafından kazanılması için uğraşmıştır (Çoşkunaydın, 2015: 117-118).

Yeltsin döneminde imtiyazlı medya arasında ITAR-TASS, Interfax, Kommersant, Izvestiya ve Argumenti i Fakty bulunmaktadır. NTV ise yönetim ve seçim süreçlerinde farklı tutumlar sergilemiştir. NTV, Yeltsin'in başkanlığının ilk döneminde muhalif tavır sergilemesi nedeniyle Kremlin'e girişleri yasaklanmıştır (Smaele, 1996: 1303). Yeltsin döneminde devletin özelleştirilmesi denilebilecek sürece geçilmiştir. Bu süreçte Rus devleti küçük bir kapitalist elitin çıkarlarına göre hareket etmiştir. Bunlara 'oligark' adı verilmektedir. Oligarklar, kitle iletişim araçlarının mülkiyetini ve kontrolünü ellerinde bulundurmaktadırlar. Yeltsin döneminde resmi politik kurumlar önemsizleştirilmiş, "siyasallaşan" medya holdingleri ise "vekil partiler" rolünü oynamışlardır. Dönemin kitle iletişim araçlarının işlevi şunlardır: bilgi sağlamak, seçmelerle iletişim kurmak, siyasi karar alıcılarıyla lobi yapmak (Soldner, 2008: 161-162).

Putin döneminde rejimin tehlikeli olarak gördüğü medya patronları tasfiye edilmiştir: Mikhail Khodorkovsky'nin işlerine el konulmuş ve sekiz yıllık hapse çarptırılmıştır. Vladimir Gusinsky ve Boris Berezovsky medya varlıklarını kaybetmelerinin ardından sürgüne gönderilmişlerdir (Soldner, 2008: 166).

Günümüzdeki rejime en bağlı oligark kuruluşun başında Gazprom gözükmektedir. 2000 yılından bu yana Gusinsky'nin eski şirketi olan Media-MOST ve Izvestia, National Media Group'a bağlıdır. 2006 yılında Gazprom, Berezovsky tarafından yönetilen Kommersant yayınevini ve Prof-Media'ya ait olan Komsomol'skaia Pravda'yı bünyesine katmıştır. Bir başka örnek REN TV'dir. REN TV'nin hisseleri Lukoil'e aitken Lukoil hisselerini 2000'in sonlarında EES'ye satmıştır. EES ise hisselerinin yüzde 70'lik kısmını SeverStal'e satmış, kanalın kurucuları kalan kısmını Alman RTL grubuna satmıştır (Soldner, 2008: 167).

Rus medyasına bugün bakıldığında Alisher Usmanov, Roman Abramovich, Alexei Mordashov, Alexander Mamut gibi kişiler tarafından yönetilmektedir; Mikhail Prokhorov ve Vladimir Potanin gibi isimler medyadan elini eteğini

çekmektedirler. Kovalchuk kardeşlere bakıldığında medya varlıkları göze batmaktadır (Parkhomenko, 2017: 343-344).

Sovyetler Birliği'nin çözülüşü sonrasında medyadaki özel mülkiyetin yanında Rusya hükümetinin elinde az sayıda medya organı kalmıştır. Bunlar, *Rossiyska Gazeta*, *Rossiyskiye Vesti*, *Rossiya*, *ORT*, *RTR*, *Kultura*, *Radyo 1*, *Rusya Radyosu*, *Mayak*, *TASS*, *RIA-Novosti*, *Interfax* 'tır (Zhapparaliev, 2016: 61).

Rusya'daki medyayı zorlayan en önemli nedenler ekonomiktir. Ruble'nin değer kaybetmesi, merkez bankasının faiz oranlarıyla oynaması ve reklam verenlerin giderlerini kısımları örnek olarak gösterilebilir (Çoşkunaydın, 2015: 103). 2015 yılında devam eden ekonomik krizin etkisi medyayı da etkilemiştir. En derin yarayı ücretli olan kanalların reklam yasakları nedeniyle ücretli kanallar almıştır. 2014 yılının son aylarında birçok gazete işten çıkarmalara gitmiş, Kremlin'e yakın duran yayınlar da bundan nasibini almıştır (Çoşkunaydın, 2015: 102).

3.1.1. Rus Haber Ajansları

Rusya'da 400'e yakın haber ajansı bulunmaktadır. Bunların en büyük olanları Itar-TASS, RIA-Novosti ve Interfax'tır (http://ejc.net/media_landscapes/russia) (Erişim Tarihi: 08. 02. 2020). Rus haber ajansları, Sovyet kökenli ajanslar olup Rusya döneminde de kurulan ajanslar bulunmaktadır. Sovyet kökenli ajanslar TASS, (daha sonra Itar ile birleşmişlerdir) RIA-Novosti ve Interfax'tır.

3.1.1.1. Itar-TASS

Itar-TASS'ın kökenleri 1904 yılında kurulan SPTA'ya kadar uzanmaktadır. SPTA, daha sonra PTA olmuş, Ekim Devrimi sonrası ROSTA'nın kurulmasının ardından ajansın yapılandırılması sonucu TASS adını almıştır. Sovyetler Birliği'nin çözülüşüne kadar TASS ismi kullanılmaya devam edilmiştir. Resmi olarak 1925'te kurulan TASS, bugün Itar-TASS olarak devam etmektedir. Sovyetler Birliği'nin çözülmesi sonrasında yeni ajans kurulması için karar alınmıştır. Kararın ardından Informatsionnoye Telegrafnoe Agentsvo Rossii – ITAR kurulmuştur. TASS'ın ismi marka değeri taşımasından dolayı Itar'ın sonuna TASS eklenerek yayın hayatına

devam etmektedir. Itar-TASS, Rusya Federasyonu'na haber toplama ve yayma görevini üstlenmiş, buna müteakip, Rusya Devlet Başkanı'nın kararlarını aktarmayı kendilerine görev edinmişlerdir. Itar-TASS, günümüzde 24 saat yayın yapmaktadır. Itar-TASS'ın yayın yaptığı diller arasında Rusça, İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca ve Arapça bulunmaktadır. Itar-TASS'ın tüm dünyada 500'den fazla muhabiri, 130'dan fazla bürosu bulunmakta, ayrıca 80'den fazla yabancı ajans ile anlaşması bulunmaktadır (Gadimov, 2014: 134-135).

3.1.1.2. RIA-Novosti

TASS'ın uzun süre faaliyet göstermesinin ardından Sovyetler Birliği'nde 1961 yılında yeni bir ajans olarak Basın Ajansı "Novosti" (APN) kurulmuştur. APN'nin kurucuları arasında çeşitli kuruluşlar bulunmaktadır. Bunlar, Gazeteciler Birliği, Sovyetler Birliği Yabancı Ülkelerle Dostluk ve Kültürel İlişkiler Birliği, Yazarlar Birliği ile Bilimsel ve Politik Bilgilerin Yayımı Cemiyeti'dir. Sovyetler Birliği'nde APN'nin görevi TASS'tan farklı olarak "Sovyet toplumunun ülkedeki ve yurt dışındaki olaylar ile ilgili görüşlerini yansıtmak" şeklinde belirlenmiştir. APN'nin mevkisi, ajanslarla yaptığı anlaşmalarla ve vermiş olduğu materyallerden para almasıyla alakalıdır. APN'nin ismi Sovyetler Birliği'nin çözülüşünden sonra birden fazla değişime uğramıştır. Son zamanlarda ismi RIA-Novosti olarak markalaşmıştır. Ajansın ismi her ne kadar 2013 yılında "Rusya Bugün" olarak değiştirilse de farklı mecralarda RIA-Novosti olarak kullanılmaktadır (Çoşkunaydın, 2015: 139-140). Tarih 9 Aralık 2013'ü gösterdiğinde Putin'in emriyle ajans tasfiye edilmiş, Rossiya Segodnya adıyla devam etmesi ön görülmüştür. 10 Kasım 2014'te ise Rossiya Segodnya, RIA-Novosti yerine Sputnik platformunu başlatmıştır. Sputnik, Rusya'da haber hizmetini RIA-Novosti adı altında devam ettirmektedir (https://en.wikipedia.org/wiki/RIA_Novosti) (Erişim Tarihi: 10. 02. 2020).

3.1.1.3. Interfax

Mihail Komissar adlı bir girişimci tarafından kurulan Interfax, Sovyetler Birliği-Fransa ortak yapımı bir ajanstır. Temmuz 1989'da "Interfaks" adlı haber bültenini çıkarmaya başlamışlardır. Rusça'nın dışında İngilizce olarak da bültenler

ıkarılmışlardır. Interfax, dünya genelinde n kazanan Rusya’nın ilk özel ajansı olmuştur. Kurulduğu yıllarda Interfax, teletayp yerine haberlerini telefax sistemiyle müşterilerine ulaştırmıştır. Ajans, “Interfax Haberleri” ismiyle yayınladığı bültenler sayesinde Ağustos 1989’da ilk abonelerini kaydetmiştir. Interfax, Sovyetler Birliği’ndeki ilk özel ajans girişimidir. Buna mütevellit, “haberlerine güven” artarken, abone sayısında da seri şekilde artış gözlenmiştir. Ajans, SSCB Devlet Radyo Televizyon kurumunda bina kiralamıştır. Ekim 1990 yılında finans-ekonomi alanında bültenler çıkarılmışlardır. İlk dönemler Interfax’ın çıkardığı ekonomi haberleri, yabancı iş dünyası tarafından ilgi görmekteydi. Interfax’ın yapmış olduğu haberler Itar-TASS’ı geçmiştir (Gadimov, 2014: 142-143).

Interfax, Rusya’da 1991 yılında meydana gelen darbe girişimini duyuran ajans olmuştur. Yapmış olduğu haberdan dolayı Interfax, Eylül 1991 yılında Pulitzer dl’ne yaraşır grlmştir. Ekonomi alanında uzmanlaşan Interfax, Kasım 1991’de ekonominin farklı mecralarıyla alakalı haberler de yapmıştır. Interfax’ın en önemli özelliği, 1980’li yılların sonuna doğru devlet tekeline yırtıp atmasıdır. Bunun dışında “objektif ve güvenilir” habercilik yaptığı düşüncesiyle şöhrete kavuşmuştur (Gadimov, 2014: 144-149).

3.1.2. Rus TV Kanalları

Ulusal TV ve Radyo Yayıncıları Birliği’ne göre, Rusya’da 2.168 TV ve radyo şirketi bulunmaktadır. Bunlardan 161’i kombine (TV ve radyo) lisansa, 799’u TV şirketi ve 888’i radyo istasyonudur (http://ejc.net/media_landscapes/russia) (Erişim Tarihi: 08. 02. 2020).

Rusya Federasyonu’nda ülkenin yüzde 90’lık dilimini kapsayan üç adet kanal bulunmaktadır. Rossiya, devlete ait bir kanal olarak yüzde 98,5’luk dilimi kapsamaktadır. İlk ulusal kanal olan Pervvj Kanal’ın yüzde yüzde 49’luk özel mülkiyete, geri kalanı devlet ait olarak yüzde 98,8’lik kısmı kapsamaktadır. Pervvj Kanal, 1995 yılında Ostankino kanalının yerini almıştır. nc kanal olan NTV ise ülke genelinin yüzde 84’n kapsamaktadır. NTV, bir zamanlar Vladimir Aleksandrovich Gusinsky’nin mülkiyetinde olmasına karşın günümüzde Gazprom’a aittir. NTV, 1993’te kurulmuş, 1998’de şirket statüsüne ulaşmıştır. Son zamanlarda

dört devlet kanalı daha eklenmiştir; bunlar: Kultura, Sport, Vesti, Bibigon ve Petersburg merkezli Pyatyj Kanal'dır (http://ejc.net/media_landscapes/russia) (Erişim Tarihi: 08. 02. 2020).

Kultura, 1997 yılında kurulmuş olup kültürel yaşam ile alakalı yayın yapmaktadır. Bir diğer kanal Sport 2003 yılında yayın hayatına başlamıştır. VGTRK (Rusya Devlet TV ve Radyo Şirketi), 2010 yılında Sport kanalının yayın hayatını sonlandırmıştır. Bunun nedeni, spor etkinliklerinin gösterilme maliyetiyle alakalı olmasındandır. Vesti ise haber kanalı olarak 2006 yılında yayın hayatına başlamıştır. Vesti, 24 saat yayın yaparak bilgi veren tek Rus haber kanalıdır. Bibigon ise çocuklara dair bir kanal olarak hizmet vermektedir. 2007 yılında yayın hayatına başlamıştır. Pyatyj Kanal, Sovyetler Birliği'nin ve Rusya'nın en eski kanalı olarak 1938'te kurulmuştur. Kanal, Rusya'nın en büyük özel medya kuruluşlarından biri olan Ulusal Medya Grubu'nun bir parçasıdır. REN-TV ise diğer bir özel televizyondur. TV Tsentr ise Moskova merkezli bir kanal olarak 1997 yılında yayın hayatına başlamıştır. 2005 yılında Rusya Federasyonu, Russia Today'i yayın hayatına sokmuştur (http://ejc.net/media_landscapes/russia) (Erişim Tarihi: 08. 02. 2020).

Önde gelen TV kanalları Rusya nüfusunun yüzde 99'una ulaşmaktadır. Rusların yüzde 73'ü günlük TV izliyor ve yüzde 93'ü haftada en az bir kez izlemektedir. Çok sayıda Rus TV kanalı arasında Kanal 1 (Первый канал), ülkedeki lider konumunu korumuş, hatta pazar payını 2013'te yüzde 13,7'den 2014'te yüzde 14,5'e çıkarmıştır. İkinci en popüler TV kanalı Rusya 1 (Россия 1) pazardaki konumunu da güçlendirmeyi başararak, 2014 yılında pazar payını yüzde 12,8'den yüzde 13,2'ye yükseltmiştir. Üçüncü en büyük kanal olan NTV (HTB) 2014'te izleyicisini kaybetmiş, pazar payı yıl içinde yüzde 12,7'den yüzde 11,2'ye düşmüştür (<https://www.russiansearchtips.com/2015/01/top-10-russias-largest-media-2014/>) (Erişim Tarihi: 08.02. 2020).

TV Kanalı	Seyirci	Reyting yüzde	Pazar Payı yüzde
ПЕРВЫЙ КАНАЛ (PERVVI KANAL)	1608	2.4	14.5
РОССИЯ 1 (ROSSIYA 1)	1466	2.2	13.2
НТВ (NTV)	1249	1.8	11.2
ТНТ (TNT)	758	1.1	6.8
СТС (STS)	645	1	5.8
ПЯТЫЙ КАНАЛ (PYATY KANAL)	623	0.9	5.6
РЕН ТВ (REN TV)	458	0.7	4.1
РОССИЯ 24 (ROSSIYA 24)	354	0.5	3.2
ТВ ЦЕНТР (TB CENTR)	340	0.5	3.1
ТВ-3 (TV-3)	282	0.4	2.5

Tablo 1. En Çok İzlenen 10 Rus TV Kanalı

(<https://www.russiansearchtips.com/2015/01/top-10-russias-largest-media-2014/>)

(Erişim Tarihi: 08.02. 2020).

Rusya’da günlük olarak televizyon izlenme oranı 80 milyonu vatandaşı bulmaktadır (Zhaparaliev, 2016: 62). Televizyon, Rusların en önemli haber kaynağıdır. Uydu yayın firması olan Tricolor öncülüğünde ödemeli TV pazarı bulunmaktadır. Rusya hükümeti, her eve TV getirmek için uğraşı vermektedir (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1102275.stm#media) (Erişim Tarihi: 08.02. 2020).

3.1.3. Rus Radyo Kanalları

Radio Rossii, devlete ait en yaygın olan radyo istasyonudur. İstasyon 174 programı barındırmakta ve günlük 120 milyon dinleyicisi bulunmaktadır. Mayak da devlete ait bir radyo kanalıdır. Müzik ve bilgi programları yayınlamaktadır. Voice of Russia, İngilizce yayın yapan 1929 yılında yayın hayatına başlayan radyo istasyonudur. Radyonun amacı, dünyayı büyük olaylar hakkında bilgilendirmektir. 160 ülkede 38 lisanda yayın yapmaktadır. Echo Moskvı, Rusya’nın en önemli konuşma ve bilgi istasyonudur. Gazprom tarafından satın alınmalarına rağmen bağımsız oldukları iddiasıyla hareket etmektedirler. Potansiyel anlamda günlük 46

milyon kişi tarafından dinlenmektedir (http://ejc.net/media_landscapes/russia) (Erişim Tarihi: 08. 02. 2020).

2014 yılında Rusya’da en çok dinlenen radyolar şunlardır:

Radyo İstasyonu	Günlük Dinleyici yüzde
ЕВРОПА ПЛЮС (EVROPA PLUS)	16.6
ДОРОЖНОЕ РАДИО (DOROZHNOE RADYO)	15.9
АВТОРАДИО (AVTORADYO)	15.4
РУССКОЕ РАДИО (RUSSKOE RADYO)	14.5
РЕТРО ФМ (RETRO FM)	12.8
РАДИО ШАНСОН (RADYO şANSON)	11.2
РАДИО ДАЧА (RADYO DAşA)	8.2
ЮМОР ФМ (YUMOR FM)	7.8
РАДИО РОССКИ (RADYO ROSSKI)	7.3
МАЯК (MAYAK)	6.5

Tablo 2. En Çok Dinlenen 10 Rus Radyo Kanalı

(<https://www.russiansearchtips.com/2015/01/top-10-russias-largest-media-2014/>)

(Erişim Tarihi: 08.02. 2020).

3.1.4. Rusya’da Online Medya

Rusya’daki internet medyasına bakıldığında liderliğin 31 projeyle Yandex’te olduğu görölmektedir. İkinci sırada 28 projeyle mail.ru gelmektedir. Mail.ru’yu sırasıyla VK.com takip etmekte, ardından Google (ru+com) gelmektedir. Google’un ardından ise sırasıyla Youtube, Odnoklassniki, Wikipedia, Avito, Facebook ve LiveJournal gelmektedir.

İnternet Siteleri	Aylık Ulaşım Ortalaması	Aylık Ulaşım Ortalaması
Yandex	58.765.9	55.7
Mail. Ru	58.500.7	55.4
Vk.com	52.495.2	49.7
Google	46.812.5	44.3
Youtube.com	44.166.7	41.8
Odnoklassniki.ru	40.498.3	38.4
Wikipedia.org	32.086.5	30.4
Avito.ru	26.223.9	24.8
Facebook.com	23.363.7	22.1
LiveJournal.com	17.133.4	16.2

Tablo 3. Rusya’da En Çok Tıklanan On Medya Sitesi

(<https://www.russiansearchtips.com/2015/01/top-10-russias-largest-media-2014/>)

(Erişim Tarihi: 08. 02. 2020).

Rus vatandaşları interneti sık kullanmaktadırlar. Yetişkinlerin yüzde 63'lük kısmı interneti aylık olarak bir amaca yönelik kullanmışlardır. Yüzde 61'i haftalık, yüzde 52'si günlük kullanıcılarıdır. Yaş aralığı olarak bakıldığında en fazla kullanımın 18-24 yaş aralığında olduğu görölmektedir (Erzikova ve Lowrey, 2017: 922).

3.1.5. Önde Gelen Rus Gazeteleri

Günümüz Rusya'sında 35.500 kayıtlı gazete bulunmaktadır. UNESCO İstatistik Enstitüsü'ne göre 2004 yılında Rusya'da 1 milyon kişi başına 1,7 günlük gazete düşmektedir. 2004 yılında 1,000 kişi başına göre günlük ortalama tiraj 91,8 günlük olmayan gazetelerin payı ise 1 milyon kişi başına 50,2'dir. Sovyetler Birliğı süresince popüler anlamda olan gazeteler, Post-Sovyet Rusya'da da popülerliğini korumuştur. Bunların arasında Komsomolskaya Pravda, Izvestia, Trud ve Moskovskiy Komsomolets bulunmaktadır. Gazetelerin tümü yazı politikasını değıştirmiş, Batı Avrupa'da "sarı" basın olarak adlandırılan gazetelere benzemişlerdir. Diğeri popüler gazeteler arasında haftalık yayınlanan Argumenty I Fakty, günlük Kommersant ve Nezavisimaya Gazeta bulunmaktadır (http://ejc.net/media_landscapes/russia) (Erişim Tarihi: 08. 02. 2020).

Tiraj detaylarını net bir şekilde elde etmek zordur. Komsomolskaya Pravda'nın Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğı'nda 27 milyon baskı ile en büyük tiraja sahip olduğu varsayılmaktadır. Rossijskaya Gazeta, Rus hükümetinin günlük bülteni olarak yayın yapmaktadır. Tirajı yaklaşık olarak 432.000 kopyadır. The Moscow Times, 1992'den beri Rusya'da basılan ve yaklaşık 35.000 tirajı olan İngilizce bir günlük gazetedir. Diğeri İngilizce basılı yayınlar arasında Russian Newsweek ve Moscow News bulunmaktadır. "Novaya Gazeta, Rus yetkilileri açıkça eleştiren en tanınmış ulusal gazetedir. Gazete haftada iki kez yayınlanmaktadır ve tirajı yaklaşık 535.000 kopyadır. Rusya Basın ve Kitle İletişim Ajansı tarafından dağıtılan bilgilere göre, 2007 yılında Rusya'da satılan tüm süreli yayınlardan elde

edilen gelir 72,64 milyar ruble (1,66 milyar euro) olmuştur. Reklam geliri ise 52 milyar rubledir (1,2 milyar euro)” (http://ejc.net/media_landscapes/russia) (Erişim Tarihi: 08. 02. 2020).

Önde gelen gazetelerin detayları şu şekildedir:

- Argumenty i Fakty, haftalık yayımlanan, Moskova çıkışlı gazetedir. 1978’de kurulan gazetenin 1990’lı yıllarda 33 milyonu geçen tirajı bulunmaktaydı. Günümüzde okuyucuları azalmasına karşın kemik bir kitlesi bulunmaktadır. Siyasi içerikli olan gazetenin okuyucu kitlesini “çalışan insanlar, işadamları, entelektüeller, politikacılar ve yöneticiler” oluşturmaktadır.
- Izvestia günlük olarak yayımlanmaktadır. Sovyetler Birliği’nin kuruluşundan günümüze kadar gelmiştir. Sovyetler Birliği döneminde akademisyenler ve entelektüeller tarafından tercih edilmiştir. 1990’larda etkisi devam etmiştir. 2005 yılının Haziran ayında Gazprom tarafından çoğu hissesi satın alınmıştır. Kremlin yanlısı bir çizgi izlediği söylenmektedir. 2008 yılının Mayıs ayında Gazprom, hisselerinin çoğunu SOGAZ’a devretmiştir. SOGAZ’ın ortaklarından Yuriy Kovalchuk’un Putin’e yakın olduğu bilinmektedir.
- Kommersant gazetesi liberal bir çizgi izlemektedir. 1989’da kurulan gazete ilk zamanlarda haftalık periyotlarda yayın yapsa da, sonralarda günlük periyotlarda yayın yapmaya başlamıştır. “Rusya’nın karar vericileri için en yetkili ve etkili yayınlardan biri” olarak nitelendirilmektedir. Bir zamanlar Berezovsky’ye ait olan gazete, 2006 yılının Ağustos ayında çelik üreticisi olan Alisher Usmanov tarafından satın alınmıştır.
- Komsomolskaya Pravda, tabloid olarak yayımlanan Rusya’nın en çok satan gazetesidir. Zamanında yapmış olduğu satışlarla Guinness Rekorlar Kitabına girmiştir. Gazete, Kremlin çizgisine destek vermektedir. “Rus enerji grubu YeSN, Prof-Media holding şirketi ve Norveç medya grubu A-Pressen’den hisse satın alarak 2007’de gazetenin en büyük hissedarı olarak ortaya çıkmıştır.”
- Moskovsky Komsomolets, geniş sayfalarıyla ünlü 1919 yılı çıkışlı gazetedir. Okuyucularının çoğu başkentte yaşamaktadır. Bunun dışında eski Sovyet Cumhuriyetleri’ndeki okuyuculara dönük ekler sunmaktadır. Moskova’nun uzun süredir görev yapan başkanı Yuri Luzhkov’a destek vermektedir. Genel Yayın Yönetmeni olan Pavel Gusev, Rusya medya pazarında 1983’ten beri görevde bulunmaktadır.
- Nezavisimaya Gazeta, üst düzey kişileri hedef alan gazetedir. Ufak bir tiraja sahip olsa da kemik okuyucusu bulunmaktadır. Her hafta bilim, bölgesel haberler, ekonomi ve diplomasi gibi konularda yayın yapmaktadır. Bir zamanlar Berezovsky’ye ait olan gazete, Ağustos 2005’te bir Rus hükümet danışmanı olan Konstantin Remchukov tarafından satın alınmıştır. Remchukov, kendisini Şubat 2007’de baş editör olarak atamıştır.
- Novaya Gazeta ise haftada iki kez yayımlanmaktadır. 1993 yılında kurulmuştur. Gazetenin özelliği, araştırmacı gazeteciliktir. Hükümeti eleştiren bir çizgisi bulunmaktadır. Gazete, yolsuzluk ve iktidarın ihmalleri konusunda uzmanlaşmıştır. Gazete, son SSCB lideri olan Mikhail Gorbacov ve iş adamı Alexander Lebedev’in yüzde 49 hisse satın aldığı Haziran 2006’ya kadar tamamen personeli tarafından sahiplenilmiştir. Gazetenin muhabirlerinden Anna

Politkovskaya, Moskova'daki evinin dışarısında 2006 Ekim ayında vurularak öldürülmüştür.

- Rossiyskaya Gazeta, devlete ait bir gazetedir. Sovyetler Birliği'nin çözülüşünden önce 1990 yılında kurulmuştur. Yürürlüğe giren yasaları yayınlamaktadırlar. Gazetenin genel müdürü, geçmişte gazetenin resmi hükümet organı olduğu yönündeki yaygın görüşü reddederek, bunun yerine "bağımsız medya kuruluşu" olarak nitelendirmiştir.
- Trud gazetesi, 1921 yılında kurulmuş, Moskova çıkışlı, Promsvyazbank'a bağlı gazetedir. Bir zamanlar Sovyet sendika hareketinin resmi gazetesi olmuştur. Kapsam olarak sosyal işler ve Rusya'nın dış bölgelerinin zorluklarından bahsetmektedir. Gazete bir dönem Gazprom tarafından finanse edilmesine karşın Ağustos 2003'te Rus Bankası Promsvyazbank hisselerin çoğunu satın almıştır. Trud, "geleneksel manevi değerleri koruyan sağlıklı, muhafazakar, sosyal yönelimli ve partizan olmayan bir ulusal gazete" olarak kalacağını söylemiştir. Buna karşın 2007 yılının Eylül ayında atanan en son genel yayın yönetmeni büyük değişikliklerde bulunmuştur.
- Vedomosti, Rusya'nın öncü iş hayatı gazetelerinden biridir. Wall Street Journal ve Financial Times çizgisindedir. Gazete, her iki yayından çeviriler yayınlamaktadır. Financial Times gibi pembe kağıt üzerine baskı yapmaktadırlar. 2008 yılının Mayıs ayında renkli basıma geçiş yapmışlardır. Vedomosti, Finlandiya'nın Sanoma medya grubuna ait olan Bağımsız Medya Sanoma Dergileri yayınevine aittir. Gazetenin misyonu, "iş dünyasına karar almak için gerekli olan hızlı, kaliteli ve faydalı bilgileri sağlamak"tır (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4315129.stm>) (Erişim Tarihi: 02.03. 2020).

1992 yılına bakıldığında Rusya'da 150 siyasi parti bulunmaktaydı, bunların hepsinin kendi ellerinde dergiye sahiptiler. Sol cemahta yer alan gazetelerin başında *Narodnaya Pravda*, *Molniya* ve *Za Rodinu*, *Za Stalina* gelmektedir. 1995 yılında RFKP'nin *Pravda Rossii* gazetesi yayına başlamasından önce *Pravda* ve *Sovetskaya Rossiya* gazetelerinin basımı sürmüştür. RFKP, 1,5 milyonu aşmakta olan toplam 120 gazeteye ev sahipliği etmiştir. LDPR ise *Pravda Cirinovskogo*, *Sokol*, *Liberalno-Pravovaya Gazeta* ve *Eletsye Vesti* gazetelerini çıkarmaktadırlar. Siyasi basının dışında bağımsız olarak kendilerini nitelendiren *Argumenti i Faktı*, *Kommersant*, *Komsomolskaya*, *Obşaya Gazeta* ve *Trud* gazetelerinin de önemli yeri bulunmaktadır (Zhaparaliev, 2016: 63).

Rusya devleti, 2014 yılında Rus posta servisinin gazete ve dergi dağıtımının dengeleme sübvansiyonunu kaldırmıştır. 2015 yılında basılı yayın yüzde 22 oranında azalmıştır. Ekonomik durgunluğun etkisiyle reklam gelirleri yüzde 40 azalmıştır. Buna mukabil 1760 gazete kapanmış, 1943 yeni gazete ortaya çıkmıştır. Rusya'da televizyon izlenme oranı yüksektir. İşin ilginç, 2015 yılında tirajların düşmesine

rağmen basılı yayınların sayısında artış gözlenmiştir. Vartanova ve Azhgikhina bu durumu Rusya'nın okuma kültürüne bağlamaktadır (Erzikova ve Lowrey, 2017: 920).

Rusya'da medya çeşitlerine bakıldığında bilgisayarı günlük 28 milyon kişi kullanmaktadır. Kitap okuyanların sayısı 25,4 milyon kişidir. İnternet kullanımı ise 17,8 milyon kişiyi bulmaktadır. Bunların yanı sıra Rusya vatandaşlarının 30,5 milyonluk kısmı gazete okumakta ve 46 milyonluk kısmı ise radyo dinlemektedir (Zhaparaliev, 2016: 62). Rusya'da günlük olarak televizyon izlenme oranı 80 milyon vatandaşı bulmaktadır. Rusya'da ulusal basın, bütün gazete tirajlarının yüzde 35'ini kapsamaktadır. 2007 yılına bakıldığında düzenli olarak çıkan gazetelerin toplam tirajı 7,8 milyondur. Ayrıca kayıta bulunan 28,449 belirli periyotlarda çıkmış gazetelerin 15,000'lik kısmı devamlı olarak yayınlanmaktadır. Lakin ulusal basının okuyucusu, nüfusun yüzde 20'lik dilimini geçememektedir. Dergi piyasasına bakıldığında farklı rakamlar ile karşılaşılmaktadır: 2013-2016 yılları arasında yüzde 13'lük artış gözlenmektedir. 21,572 kayıtlı derginin ise 12 binlik kısmı sürekli basılmaktadır (Zhaparaliev, 2016: 63).

Rusya'da, diğer ülkelerde olduğu gibi birçok kaynaktan haber tedarik edinimi sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra yetişkinlerin yüzde 73'lük kısmı basılı medyayı çevrimiçi okumaya tercih etmektedirler. Buna karşın Rus vatandaşların yüzde 37'lik kısmı periyodik olarak yayın satın almakta, bu yayınların yüzde 16'sı ise abonelik üzerinden gerçekleşmektedir (Erzikova ve Lowrey, 2017: 921).

3.1.6. En Çok Takip Edilen Rus Medya Websiteleri

Takipçi sıralamasına bakıldığında İngilizce yayın yapan Rus Medya sitelerinde Russia Today ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada Meduza, üçüncü sırada ise The Moscow Times yer almaktadır. Dördüncü sırada Russia Insider, beşinci sırada Pravda Report bulunmaktadır. Altıncı sırada English Russia, yedinci sırada TASS, sekizde CNN Point, dokuzuncu sırada ise Russian Universe yer almaktadır.

Websitesi	Facebook Takipçi Sayısı	Twitter Takipçi Sayısı	Instagram Takipçi Sayısı	Alexa Sıralaması
Russia Today	5.6 milyon	3.1 milyon	523.7 bin	319
Meduza	321.7 bin	1.2 milyon	520.2 bin	3 bin
The Moscow Times	736.7 bin	126.2 bin	14.3 bin	51.4 bin
Russia Insider	245.8 bin	37 bin		94.7 bin
Pravda Report	70 bin	21.3 bin		51.2 bin
English Russia	60.5 bin	36.2 bin		46.9 bin
TASS	27.3 bin	37.8 bin		37.6 bin
CNN Point	38 bin	491		10.7 milyon
Russian Universe	2.4 bin	6.7 bin	1.3 bin	8.4 milyon

Tablo 4. En Çok Takip Edilen Rus Medya Websiteleri

(https://blog.feedspot.com/russian_news_websites/) (Erişim Tarihi: 11. 02. 2020)

3.2. Uluslararası İletişim Ortamında Rusya'nın Yeri

Çalışmanın bu kısmında en önemli haber ajanslarından olan AFP, Reuters ve AP'nin 22 Şubat ile 29 Şubat 2020 tarihleri arasında yer alan Rusya ile ilgili haberleri incelenecektir.

İlk olarak Fransız ajans olan AFP ile başlanacaktır. AFP, 22 Şubat tarihinde Rusya ile alakalı iki adet habere yer vermiştir. İlk haber olan “Russia-linked disinformation campaign fueling coronavirus alarm, US says” adlı haberde (ABD, koronavirüs alarmını besleyen Rusya bağlantılı dezenformasyon kampanyası söyledi) “ABD’li yetkililerin, Rus bağlantılı binlerce sosyal medya hesabının, yeni koronavirüs hakkında alarm yaymak için koordine edilmiş bir çaba başlattığını ve ABD’li salgınlarla küresel çabaları bozduğunu söylemektedir. Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Rus dezenformasyonu ile mücadele etmekle görevlendirildi ve AFP’ye, Rusça konuşma noktalarını birden çok dilde iletirmek için Twitter, Facebook ve Instagram’da sahte kişilerin kullanıldığını söylemişlerdir.”²

İkinci haber olan “Sanders warns Russia, Trump scoffs as new meddling charges hit US election”(Sanders, yeni seçim suçlamaları ABD seçimlerini vurduğunda Rusya ve Trump alaycılarını uyardı) adlı haberde Sanders’in Rusya’yı

²<https://www.afp.com/en/news/15/russia-linked-disinformation-campaign-fueling-coronavirus-alarm-us-says-doc-1p718j3> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

Cuma günü yapılacak olan seçimlere karışmaması için uyardığına dair açıklamalara yer verilmiştir.³

Amerikan Ajansı olan AP ise 22 Şubat tarihinde tek bir habere yer vermiştir. “Sanders condemns Russian influence in election” (Sanders seçimde Rus etkisini kınadı) adlı haberde Sanders, Rusya’nın Amerika seçimlerinden uzak durması gerektiğini belirtmiştir.⁴

22 Şubat tarihinde Reuters, Rusya ile ilgili haber yayınlamamıştır.

23 Şubat tarihinde AFP, Rusya ile ilgili haber yayınlamamıştır.

23 Şubat tarihinde AP, Rusya ile ilgili iki habere yer vermiştir. İlk haberde “Moscow targets Chinese with raids amid virus fears” (Moskova Çin’i virüs korkuları arasında baskınlarla hedefliyor) adlı haberde Moskova’daki şoförlerin WhatsApp gruplarında Çinli birisini gördüklerinde ne yapılması gerektiğini, bunun dışında “Moskova yetkilileri, otellerde, yurtlarda, apartmanlarda ve işyerlerinde düzenlenen polis baskınlarında, şehirde kalan Çinli insan sayısının azalmasını emrettiğine” dair açıklamaya yer verilmiştir.⁵

İkinci haber olan “Trump says he was not told that Russia was helping Sanders” (Trump: Rusya’ya Sanders’a yardım ettiği söylenmedi) başlıklı haberde Trump, “Bernie Sanders’in Demokratik cumhurbaşkanlığı adaylığını kazanmasına yardım etme çabaları hakkında hiçbir zaman bilgilendirilmediğini” söylemiştir.⁶

23 Şubat tarihinde Reuters, Rusya ile ilgili üç habere yer vermiştir. İlk haber “Sanders blasts Russia for reportedly trying to boost his presidential campaign” (Sanders, Rusya’yı cumhurbaşkanlığı kampanyasını artırmaya çalıştığı için topa tuttu) başlıklı haberde Sanders, gazetecilere verdiği demeçte “İstihbarat topluluğu şu

³<https://www.afp.com/en/news/15/sanders-warns-russia-trump-scoffs-new-meddling-charges-hit-us-election-doc-1p702w2> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

⁴<https://apnews.com/8e0a4aef782ee5f736a7abebc519d69e> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

⁵<https://apnews.com/8a43b0b86b63b1179ccd9a9c1977a339> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

⁶<https://apnews.com/ef77c30ba74643f72d6fa60f7ca123c4> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

anda 2020’de bu kampanyaya müdahale ettiklerini söylüyor” şeklindeki demece yer verilmiştir.⁷

İkinci haber “Trump accuses Schiff of leaking intelligence about Russia to hurt Sanders” (Trump, Schiff’i Rusya hakkında Sanders’a zarar vermek için istihbarat sızdırmakla suçladı) başlığıyla yayınlanmıştır. Haberde Trump, “Temsilci Adam Schiff’i Demokratik cumhurbaşkanlığı öncüsü Bernie Sanders’e zarar vermek üzere 2020 ABD seçimlerinde Rusya’nın müdahalesi hakkında gizli bilgi sızdırmakla suçladı.”⁸

Üçüncü haber ise “U.S. national security adviser denies Russia boosting Trump reelection” (ABD ulusal güvenlik danışmanı Rusya’nın Trump’ın yeniden seçilme ihtimalini artırdığını reddetti) başlıklı habere “ABD istihbarat yetkililerinin Trump’ın yeniden seçilme şansını artırmak için Rusya’nın ABD başkanlık kampanyasına müdahale ettiği konusunda uyardığını” açıklamıştır.⁹

24 Şubat tarihinde AFP, Rusya ile ilgili habere yer vermemiştir.

24 Şubat tarihinde AP, Rusya ile ilgili tek bir habere yer vermiştir. Başlığı “FBI official: Russia wants to see US ‘tear ourselves apart’” (FBI yetkilisi: Rusya ABD’nin kendimizi parçaladığını görmek istiyor) olan habere “FBI’nın Dış Etki Görev Gücü’ndeki bölüm başkan yardımcısı David Porter, Rusya’yı dezenformasyon yaymak, toplumdaki bölünme çizgilerinden yararlanmak ve ABD seçimlerinin bütünlüğü ve liderlerinin etkili bir şekilde yönetme yeteneği hakkında şüphe uyandırmak için yüzüstü operasyonlar yapmakla suçladığı” belirtilmektedir.¹⁰

24 Şubat tarihinde Reuters, Rusya ile ilgili üç habere yer vermiştir. İlk haberin başlığı “Russia denies reports about its strikes in Syria’s Idlib: TASS (Rusya,

⁷<https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia/sanders-blasts-russia-for-reportedly-trying-to-boost-his-presidential-campaign-idUSKBN20F01B> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

⁸<https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia/trump-accuses-schiff-of-leaking-intelligence-about-russia-to-hurt-sanders-idUSKCN20H0H8> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

⁹<https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia-adviser/u-s-national-security-adviser-denies-russia-boosting-trump-reelection-idUSKCN20G0TK> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

¹⁰<https://apnews.com/a55930e0a02d2e21d8ed2be7bc496a6f> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

Suriye'nin İdlib'deki hava saldırılarıyla ilgili raporları yalanladı) olan haberi Rusya'nın resmi ajansından alınmıştır.¹¹

İkinci haberde TASS'tan alınmıştır. Haberin başlığı "Russia, Turkey preparing talks on fighting in Syria's Idlib province: TASS" (Rusya ve Türkiye, Suriye'nin İdlib eyaletinde savaş görüşmelere hazırlanıyor).¹²

Üçüncü haberde ise "U.S. Democrats want Russia sanctions over 2020 election interference" (ABD Demokratları, Rusya'nın 2020'den öte seçim müdahalesine yaptırım uygulanmasını istiyor) başlığıyla haber yapılmıştır.¹³

25 Şubat tarihinde AFP, Rusya ile ilgili habere yer vermemiştir.

25 Şubat tarihinde AP, Rusya ile ilgili habere yer vermemiştir.

25 Şubat tarihinde Reuters, Rusya ile ilgili beş habere yer vermiştir. İlk haberin başlığı "Belarus says its oil refineries operating at half capacity" (Belarus: Petrol rafinerileri yarı kapasitede çalışıyor) olan haberde Belarus'un, Rusya ile petrol arzı üzerindeki açıklamasına yer verilmiştir.¹⁴

İkinci haberin başlığı "Dmitry Yazov, anti-Gorbachev coup plotter, ex-Soviet defense minister, dies" (Eski Sovyet savunma bakanı Dmitry Yazov öldü) olan habere yer verilmiştir.¹⁵

Üçüncü haberin başlığı "Russia to push for lifting limits on Central African Republic diamond exports" (Rusya Orta Afrika Cumhuriyeti'nde elmas ihracatında kaldırma sınırlarını zorlayacak) olan habere yer verilmiştir.¹⁶

¹¹<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-displaced-russia/russia-denies-reports-about-its-strikes-in-syrias-idlib-tass-idUSKCN20I2BD> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

¹²<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-russia/russia-turkey-preparing-talks-on-fighting-in-syrias-idlib-province-tass-idUSKCN20I1EL> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

¹³<https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia-senate/u-s-democrats-want-russia-sanctions-over-2020-election-interference-idUSKCN20I2OH> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

¹⁴<https://www.reuters.com/article/us-belarus-oil-russia-refineries/belarus-says-its-oil-refineries-operating-at-half-capacity-idUSKBN20J1PE> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

¹⁵<https://www.reuters.com/article/us-russia-military-yazov/dmitry-yazov-anti-gorbachev-coup-plotter-ex-soviet-defense-minister-dies-idUSKCN20I1E2> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

¹⁶<https://www.reuters.com/article/us-russia-diamonds-centralafrica/russia-to-push-for-lifting-limits-on-central-african-republic-diamond-exports-idUSKBN20J1XI> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

Dördüncü haberin başlığı “Russia’s Transneft says it has received bids to supply oil to Belarus in March: Ifax” (Rus Transneft Mart ayında Belarus’a petrol tedarik teklifleri aldığını söyledi) olan habere yer verilmiştir.¹⁷

Beşinci haberin başlığı “Trump: No election help wanted or received from any country” (Trump: Hiçbir ülkeden seçim yardımı alınmadı) olan haberde “ABD Başkanı Donald Trump Salı günü yaptığı açıklamada, üst düzey istihbarat yetkilisinin milletvekillerinin Rusya’nın Trump’ın ikinci dönem kazanmasına yardımcı olmak için 2020 başkanlık oyuna müdahale ettiğini söyledikten sonra hiçbir ülkenin Kasım seçimlerini kazanmasına yardım etmeye çalışmadığını söyledi.” açıklamasına yer verilmiştir.¹⁸

26 Şubat tarihinde AFP, Rusya ile ilgili habere yer vermemiştir.

26 Şubat tarihinde AP, Rusya ile ilgili habere yer vermemiştir.

26 Şubat tarihinde Reuters, Rusya ile ilgili yedi habere yer vermiştir. İlk haberin başlığı “It’s a wrap: Russian Batmobile towed away in plastic after city jaunt”

(Rus Batmobile’i şehir gezintisi plastikle sarılıp çekilmesiyle sona erdi) olan haberde süper kahraman Batman’ın aracının benzerinin trafikte yer almasına değinilmiştir.¹⁹

İkinci haberin başlığı “Russia accuses Turkey of helping foreign fighters enter Libya: Ifax” (Rusya Türkiye’yi yabancı savaşçıların Libya’ya girmesine yardım etmekle suçluyor) olan haberde Interfax ajansından alınan habere yer verilmiştir.²⁰

Üçüncü haberin başlığı “Russia extends detention of ex-U.S marine over alleged assault” (Rusya, iddia edilen saldırıdan dolayı eski Amerikalı denizcinin gözaltı süresini uzattı) olan habere yer verilmiştir.²¹

¹⁷<https://www.reuters.com/article/us-belarus-oil-russia-transneft/russias-transneft-says-it-has-received-bids-to-supply-oil-to-belarus-in-march-ifax-idUSKCN20J14P> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

¹⁸<https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia/trump-no-election-help-wanted-or-received-from-any-country-idUSKBN20J1R1> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

¹⁹<https://www.reuters.com/article/us-russia-police-batmobile/its-a-wrap-russian-batmobile-towed-away-in-plastic-after-city-jaunt-idUSKCN20K2C9> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

²⁰<https://www.reuters.com/article/us-libya-security-russia-turkey/russia-accuses-turkey-of-helping-foreign-fighters-enter-libya-ifax-idUSKCN20K166> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

Dördüncü haberin başlığı “Russia says it expects ‘good results’ from talks with Turkey on Syria’s Idlib” (Rusya: Türkiye ile Suriye İdlibiyle ilgili görüşmelerden ‘iyi sonuçlar’ beklediğini söyledi) olan habere yer verilmiştir.²²

Beşinci haberin başlığı “Russia suspends some South Korea flights, Iranian visas over coronavirus” (Rusya, koronavirüsünden dolayı bazı Güney Kore uçuşlarını ve İran vizelerini askıya aldı) olan habere yer verilmiştir.²³

Altıncı haberin başlığı “Russian stocks to reach new highs in 2020 despite uncertain backdrop: Reuters poll” (Rus hisse senetleri belirsiz bir ortama rağmen 2020’de yeni zirvelere ulaşacak) olan habere yer verilmiştir.²⁴

Yedinci haberin başlığı “Russia’s Putin agrees to hold nationwide vote on constitutional changes on April 22” (Rus lider Putin, anayasa değişiklikleri konusunda ülke çapında 22 Nisan’da oy vermeyi kabul etti) olan habere yer verilmiştir.²⁵

27 Şubat tarihinde AFP, Rusya ile ilgili habere yer vermemiştir.

27 Şubat tarihinde AP, Rusya ile ilgili iki habere yer vermiştir. İlk haberde “Putin rejected offer to use body doubles during Chechen war” (Putin, Çeçen Savaşı’nda benzerinin kullanılması teklifini reddetti) başlıklı habere yer verilmiştir.²⁶

İkinci haberin başlığı “Russian diplomat pushes for nuclear pact’s extension” (Rus diplomat nükleer paktın uzatılması için baskı yaptı) olan haberde “Rus diplomat Moskova’nın ABD ile kalan son nükleer antlaşmayı genişletme yönündeki talebini

²¹<https://www.reuters.com/article/us-russia-usa-prison/russia-extends-detention-of-ex-u-s-marine-over-alleged-assault-idUSKCN20K1OL> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

²²<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-russia-talks/russia-says-it-expects-good-results-from-talks-with-turkey-on-syrias-idlib-ria-idUSKCN20K1AP> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

²³<https://www.reuters.com/article/us-china-health-russia-restrictions/russia-suspends-some-south-korea-flights-iranian-visas-over-coronavirus-idUSKCN20K21H> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

²⁴<https://www.reuters.com/article/us-russia-stocks-poll/russian-stocks-to-reach-new-highs-in-2020-despite-uncertain-backdrop-reuters-poll-idUSKCN20K1PG> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

²⁵<https://www.reuters.com/article/us-russia-politics/russias-putin-agrees-to-hold-nationwide-vote-on-constitutional-changes-on-april-22-ifax-idUSKCN20K2BX> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

²⁶<https://apnews.com/54ac648a9911a198b4ac2894dc84b779> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

yeniden teyit ederek, bununla ilgili herhangi bir değişikliği müzakere etmek için zaman kalmayacağını” söylediğine dair açıklamaya yer verilmiştir.²⁷

27 şubat tarihinde Reuters, Rusya ile ilgili on altı habere yer vermiştir. İlk haberin başlığı “Moscow rounds up stray animals, kills rats over coronavirus fears” (Moskova’yı saran koronavirüsü başıboş hayvanların ve sıçanların öldürülmesine sebep oldu) olan habere yer verilmiştir.²⁸

İkinci haberin başlığı “Russia urges tour operators to avoid Italy, South Korea, Iran over coronavirus” (Rusya tur operatörlerini koronavirüsü yüzünden İtalya, Güney Kore ve İran’dan uzak tutmaya çağırıyor) olan habere yer verilmiştir.²⁹

nc haberin başlığı “Russian military source denies Syrian rebels took town of Saraqeb” (Rus askeri kaynağı Suriyeli isyancıların Saraqeb kasabasını aldığını yalanladı) olan habere yer verilmiştir.³⁰

Dördüncü haberin başlığı “Turkey says discussing with Russia opening Syrian air space for drones: NTV” (Türkiye: Rusya ile Suriye hava sahasının insansız hava araçları aması hakkında görüştüğü belirtildi: NTV) olan habere yer verilmiştir.³¹

Beşinci haberin başlığı “U.S. urges Russia to find masterminds of Kremlin critics murder” (ABD, Rusya’yı Kremlin eleştirmenleri cinayetinin arkasındaki fıkırsahiplerini bulmaya davet ediyor) olan habere yer verilmiştir.³²

Altıncı haberin başlığı “‘Are you real?’ Putin quashes rumors he uses a body double” (Gerçek mi? Putin sylentileri yok ediyor, vcut iftini kullanıyor) olan haberde Putin’in benzerini kullandığından sz edilmektedir.³³

²⁷<https://apnews.com/86041948637f0db6fa9e50d1d0719e49> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

²⁸<https://www.reuters.com/article/us-china-health-russia-animals/moscow-rounds-up-stray-animals-kills-rats-over-coronavirus-fears-idUSKCN20L1LV> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

²⁹<https://www.reuters.com/article/us-china-health-russia-tours/russia-urges-tour-operators-to-avoid-italy-south-korea-iran-over-coronavirus-idUSKCN20L0XS> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

³⁰<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-idlib-russia/russian-military-source-denies-syrian-rebels-took-town-of-saraqeb-news-agencies-idUSKCN20L0QW> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

³¹<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-russia/turkey-says-discussing-with-russia-opening-syrian-air-space-for-drones-ntv-idUSKCN20L1WQ> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

³²<https://www.reuters.com/article/us-russia-usa-nemtsov/u-s-urges-russia-to-find-masterminds-of-kremlin-critics-murder-idUSKCN20L1UH> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

Yedinci haberin başlığı “Doping: Russia’s Olympic ban appeal not heard before late April” (Doping: Rusya’nın Olimpiyat yasağı temyiz başvurusu Nisan ayı sonlarından önce görülmeyecek) olan habere yer verilmiştir.³⁴

Sekizinci haberin başlığı “Kremlin plays down hammer attack on exiled Chechen critic in Poland” (Kremlin, Polonya’da sürgün edilen Çeçen eleştirmene yapılan çekiçli saldırıyı önemsemedi.) olan habere yer verilmiştir.³⁵

Dokuzuncu haberin başlığı “Moscow asks China to respect its coronavirus curbs after discrimination complaint” (Moskova, Çin’in ayrımcılık suçlamalarından sonra koronavirüsüne karşı aldıkları önlemlere saygı göstermesini istedi.) olan habere yer verilmiştir.³⁶

Onuncu haberin başlığı “Russia accuses Turkey of illegally sending strike drones into Syria’s Idlib” (Rusya Türkiye’yi Suriye’nin İdlib’ine yasa dışı yollarla drone göndermekle suçluyor) olan habere yer verilmiştir.³⁷

On birinci haberin başlığı “Russia conducts first ship-based hypersonic missile test” (Rusya ilk gemi tabanlı hipersonik füze testini gerçekleştirdi) olan habere yer verilmiştir.³⁸

On ikinci haberin başlığı “Russia suspends some flights between Russia and Iran over coronavirus” (Rusya, koronavirüs üzerinden Rusya ve İran arasında bazı uçuşları askıya aldı) olan habere yer verilmiştir.³⁹

³³<https://www.reuters.com/article/us-russia-putin-double/are-you-real-putin-quashes-rumors-he-uses-a-body-double-idUSKCN20L26E> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

³⁴<https://www.reuters.com/article/us-sport-doping-russia-appeal/doping-russias-olympic-ban-appeal-not-heard-before-late-april-cas-idUSKCN20L2JD> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

³⁵<https://www.reuters.com/article/us-poland-russia-chechnya/kremlin-plays-down-hammer-attack-on-exiled-chechen-critic-in-poland-idUSKCN20L24Z> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

³⁶<https://www.reuters.com/article/us-china-health-russia-moscow/moscow-asks-china-to-respect-its-coronavirus-curbs-after-discrimination-complaint-idUSKCN20L2AY> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

³⁷<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-russia-drones/russia-accuses-turkey-of-illegally-sending-strike-drones-into-syrias-idlib-idUSKCN20L2WI> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

³⁸<https://www.reuters.com/article/us-russia-military-missiles/russia-conducts-first-ship-based-hypersonic-missile-test-tass-idUSKCN20L2CL> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

³⁹<https://www.reuters.com/article/us-china-health-russia-iran/russia-suspends-some-flights-between-russia-and-iran-over-coronavirus-idUSKCN20L2D3> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

On üçüncü haberin başlığı “Russian state TV: Turkish army is firing on Russian planes in Syria’s Idlib” (Rus devlet televizyonu: Türk ordusu Suriye’nin İdlib’deki Rus uçaklarına ateş ediyor) olan habere yer verilmiştir.⁴⁰

On dördüncü haberin başlığı “Turkey discusses with Russia steps toward ceasefire in Syria’s Idlib” (Türkiye, Suriye İdlib’inde ateşkes yolunda Rusya ile atılan adımları görüştü) olan habere yer verilmiştir.⁴¹

On beşinci haberin başlığı “U.S. judge mulls holding Russian firm linked to election meddling in contempt” (...) olan habere yer verilmiştir.⁴²

On altıncı haberin başlığı “Vladimir Putin inspects Russia’s answer to Disneyland before grand opening (Vladimir Putin, büyük açılıştan önce Rusya’nın Disneyland’a verdiği cevabı inceledi) olan habere yer verilmiştir.⁴³

28 Şubat tarihinde AFP, Rusya ile ilgili iki habere yer vermiştir. İlk haber “Russia and Turkey hold crisis talks after deadly Syria strike” (Suriye’deki ölümcül saldırının ardından Rusya ve Türkiye kriz görüşmeleri yaptı) başlığıyla verilmiştir.⁴⁴

İkinci haberin başlığı “Turkey-Russia tensions soar after deadly Syria strike” (Türkiye-Rusya arasında Suriye saldırısından sonra gerilimler yükseldi) olan habere yer verilmiştir.⁴⁵

28 Şubat tarihinde AP, Rusya ile ilgili iki habere yer vermiştir. İlk haberin başlığı “Trump pushing for three-way arms control with Russia, China” (Trump Rusya, Çin ile üç yönlü silah kontrolü için bastırıyor) olan habere yer verilmiştir.⁴⁶

⁴⁰<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-russia/russian-state-tv-turkish-army-is-firing-on-russian-planes-in-syrias-idlib-idUSKCN20L28N> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

⁴¹<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-russia-ceasefir/turkey-discusses-with-russia-steps-toward-ceasefire-in-syrias-idlib-idUSKCN20L2LS> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

⁴²<https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia-concord/u-s-judge-mulls-holding-russian-firm-linked-to-election-meddling-in-contempt-idUSKCN20L365> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

⁴³<https://www.reuters.com/article/us-russia-putin-dream-island/vladimir-putin-inspects-russias-answer-to-disneyland-before-grand-opening-idUSKCN20L2JS> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

⁴⁴<https://www.afp.com/en/news/15/russia-and-turkey-hold-crisis-talks-after-deadly-syria-strike-doc-1pe4sr7> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

⁴⁵<https://www.afp.com/en/news/15/turkey-russia-tensions-soar-after-deadly-syria-strike-doc-1pe4sr13> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

⁴⁶<https://apnews.com/62606e4d737d5f56f0cce0f77259b07> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

İkinci haberin başlığı “Turkey, Russia talk tensions in Syria as migrants push west” (Türkiye, Rusya’yla göçmenlerin batıya iteklenmesini ve Suriye’deki tansiyon hakkında görüştü) olan habere yer verilmiştir.⁴⁷

28 Şubat tarihinde Reuters, Rusya ile ilgili on dört habere yer vermiştir. İlk haberin başlığı “Russia sends two warships armed with cruise missiles to Syria’s coast” (Rusya, Suriye kıyılarına seyir füzeleri ile donatılmış iki savaş gemisi gönderdi) olan habere yer verilmiştir.⁴⁸

İkinci haberin başlığı “Russia restricts entry of Iranians, South Koreans amid coronavirus fears” (Rusya, koronavirüs korkusundan dolayı İranlıların ve Güney Korelilerin girişini kısıtladı) olan habere yer verilmiştir.⁴⁹

Üçüncü haberin başlığı “Full-scale Turkish action in Syria’s Idlib would end badly for Ankara - Ifax cites Russian lawmaker” (Ifax’ın Rus meclis üyesinden yaptığı alıntıya göre Suriye İdlib’deki tam boyutlu Türk harekâtı Ankara için kötü sonuçlanabilir) olan habere yer verilmiştir.⁵⁰

Dördüncü haberin başlığı “Cracked window forces passenger plane to fly back to Moscow airport” (Kırık pencere, yolcu uçağının Moskova havalimanına geri dönmeye mecbur etti) olan habere yer verilmiştir.⁵¹

Beşinci haberin başlığı “Passenger plane lands in Moscow after being diverted over cracked window” (Yolcu uçağı, kırık penceresinden dolayı yönlendirildiği Moskova’ya iniş yaptı) olan habere yer verilmiştir.⁵²

⁴⁷<https://apnews.com/900ac998aa8979562796638bf9ae44bb> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

⁴⁸<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-russia-frigates/russia-sends-two-warships-armed-with-cruise-missiles-to-syrias-coast-ifax-idUSKCN20M0NH> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

⁴⁹<https://www.reuters.com/article/us-china-health-russia-travel/russia-restricts-entry-of-iranians-south-koreans-amid-coronavirus-fears-idUSKCN20M0RA> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

⁵⁰<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-russia-lawmaker/full-scale-turkish-action-in-syrias-idlib-would-end-badly-for-ankara-ifax-cites-russian-lawmaker-idUSKCN20M0VT> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

⁵¹<https://www.reuters.com/article/us-russia-airplane-crack/cracked-window-forces-passenger-plane-to-fly-back-to-moscow-airport-tass-idUSKCN20M0XQ> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

⁵²<https://www.reuters.com/article/us-russia-airplane-landing/passenger-plane-lands-in-moscow-after-being-diverted-over-cracked-window-ria-idUSKCN20M14M> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

Altıncı haberin başlığı “Russia sends warships to Syria, blames Ankara for killing of Turkish troops” (Rusya, Suriye’ye savaş gemileri yolladı ve Türk birliklerinin ölümünde Ankara’yı suçladı) olan habere yer verilmiştir.⁵³

Yedinci haberin başlığı “Erdogan to tell Trump that Turkey expects ‘actual’ support in Syria: official” (Resmi olarak Erdoğan, Trump’a Türkiye’nin Suriye’de gerçek olarak bir destek beklediğini söyleyecek) olan habere yer verilmiştir.⁵⁴

Sekizinci haberin başlığı “Russians to skip World Cup event in U.S. because of coronavirus” (Ruslar, koronavirüs nedeniyle ABD’deki Dünya Kupası etkinliğini es geçecekler) olan habere yer verilmiştir.⁵⁵

Dokuzuncu haberin başlığı “Putin’s youngest daughter to run artificial intelligence institute” (Putin’in yapay zeka enstitüsü işleten en küçük kızı) olan habere yer verilmiştir.⁵⁶

Onuncu haberin başlığı “Russians to skip World Cup events in U.S., Japan: federation” (Japonya federasyonu: Ruslar, Amerika’daki Dünya Kupası etkinliklerini es geçecek) olan habere yer verilmiştir.⁵⁷

On birinci haberin başlığı “Russia’s suspended federation names new president” (Rusya’nın askıya alınmış federasyonu yeni cumhurbaşkanı seçti) olan haberde “Rusya’nın askıya alınan atletizm federasyonu Cuma günü yeni bir başkan seçerek kendisini yıllarca süren doping krizinden kurtarmaya çalıştı” detayına yer verilmiştir.⁵⁸

⁵³<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-russia/russia-sends-warships-to-syria-blames-ankara-for-killing-of-turkish-troops-idUSKCN20M0LO> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

⁵⁴<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-russia-trump/erdogan-to-tell-trump-that-turkey-expects-actual-support-in-syria-official-idUSKCN20M22O> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

⁵⁵<https://www.reuters.com/article/us-china-health-russia-gymnastics/russians-to-skip-world-cup-event-in-u-s-because-of-coronavirus-idUSKCN20M22V> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

⁵⁶<https://www.reuters.com/article/us-russia-putin-daughter/putins-youngest-daughter-to-run-artificial-intelligence-institute-idUSKCN20M2RU> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

⁵⁷<https://www.reuters.com/article/us-china-health-russia-gymnastics/russians-to-skip-world-cup-events-in-u-s-japan-federation-idUSKCN20M22V> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

⁵⁸<https://www.reuters.com/article/us-sport-doping-russia-athletics/russias-suspended-federation-names-new-president-idUSKCN20M2F0> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

On ikinci haberin başlığı “Top Russian and U.S. generals discuss Syria amid tensions” (Üst düzey Rus ve ABD’li generaller Suriye’yi gerginliklerle tartışıyorlar) olan habere yer verilmiştir.⁵⁹

On üçüncü haberin başlığı “Trump willing to meet leaders of Russia, China, Britain, France on arms control” (Trump silah kontrolü konusunda Rusya, Çin, İngiltere ve Fransa liderleriyle görüşmeye hazır) olan habere yer verilmiştir.⁶⁰

On dördüncü haberin başlığı “Turkey says it demanded immediate ceasefire in Syria’s Idlib from Russia” (Türkiye: Suriye’nin İdlib’inde Rusya’dan derhal ateşkes talep edildi) olan habere yer verilmiştir.⁶¹

29 Şubat tarihinde AFP, Rusya ile ilgili tek habere yer vermiştir. Haberin başlığı “Opposition urges ‘Russia without Putin’ in rally for slain liberal” (Muhalefet, öldürülen liberal için mitinge Putin’siz Rusya’yı çağırıyor) olan habere yer verilmiştir.⁶²

29 Şubat tarihinde AP, Rusya ile ilgili habere yer vermemiştir.

29 Şubat tarihinde Reuters, Rusya ile ilgili dört habere yer vermiştir. İlk haberin başlığı “Russia, Turkey set to discuss Syria conflict: Kremlin” (Rusya ve Türkiye Suriye ihtilafını görüşmeye başladı) olan habere yer verilmiştir.⁶³

İkinci haberin başlığı “Russian march combines tribute for opposition leader with Putin protest” (...) olan habere yer verilmiştir.⁶⁴

⁵⁹<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-russia-usa/top-russian-and-u-s-generals-discuss-syria-amid-tensions-ifax-idUSKCN20M26J> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

⁶⁰<https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia-summit/trump-willing-to-meet-leaders-of-russia-china-britain-france-on-arms-control-idUSKCN20M3CJ> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

⁶¹<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-russia-statement/turkey-says-it-demanded-immediate-ceasefire-in-syrias-idlib-from-russia-idUSKCN20M2HW> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

⁶²<https://www.afp.com/en/news/15/opposition-urges-russia-without-putin-rally-slain-liberal-doc-1pd9fa4> (Erişim Tarihi: 02. 03. 2020).

⁶³<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-russia-france-iran/russia-turkey-set-to-discuss-syria-conflict-kremlin-idUSKBN20N0ZS> (Erişim Tarihi: 02. 03. 2020).

⁶⁴<https://www.reuters.com/article/us-russia-politics-protests/russian-march-combines-tribute-for-opposition-leader-with-putin-protest-idUSKBN20N0JW> (Erişim Tarihi: 02. 03. 2020).

Üçüncü haberin başlığı “Russia says agreed with Turkey to reduce tensions in Syria’s Idlib” (Rusya: Türkiye ile Suriye İdlibindeki gerginliği azaltma konusunda anlaştı) olan habere yer verilmiştir.⁶⁵

Dördüncü haberin başlığı “Russia asks citizens to avoid foreign travel over virus fears” (Rusya, virüs korkusundan dolayı vatandaşların yabancı yerlere seyahatlardan uzak durmalarını söyledi) olan habere yer verilmiştir.⁶⁶

Üç ajans toplamda bir haftalık süre müddetince 65 habere yer vermişlerdir. En az haber veren AFP olmuştur. Vermiş olduğu haber sayısı beştir. Günlük ortalama 0,6 habere yer vermişlerdir. İkinci sırada azlık bakımından AP gelmektedir. Bir hafta müddetince sekiz habere yer vermişlerdir. Ortalama günlük 1 haber yayınlamışlardır. En çok haberi Reuters yayınlamıştır: bir hafta müddetince 52 haber yayımlayarak günlük 6,5 haber yayınlamışlardır.

AFP, Rusya’yı en çok görmezden gelen ajans olmuştur. Bunun birçok nedeni bulunmaktadır. Uluslararası iletişim ortamındaki dengeler ve kapitalizmin işleyişi belirleyici olmaktadır. AFP’nin Fransa kuruluşu olması ve AB’ye bağlı olması, yapılacak olan haberleri etkilemektedir. Aynı şekilde bu durumun benzeri AP ve Reuters için de geçerlidir. Geçerli durum açısından bulunulan konum ve uluslararası ilişkilerin de belirleyici rolü bulunmaktadır.

En çok haber yapan ajans ise Reuters olmuştur. Reuters, yapmış olduğu haberlerde “dengeli” bir yayın grafiği izlemiştir. Reuters’in bu kadar haber yapmasının nedeni var olan durumun yanı sıra müşterilerinin talepleri de belirleyici faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ajansların amacı haber dağıtımı olsa da bulundukları ülke ve ilişkilere göre haberin üretimi ve dağıtımında değişkenlik gösteren faktörler olmaktadır.

⁶⁵<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-russia-talks/russia-says-agreed-with-turkey-to-reduce-tensions-in-syrias-idlib-idUSKBN20N0BR> (Erişim Tarihi: 02. 03. 2020).

⁶⁶<https://www.reuters.com/article/us-china-health-russia-travel/russia-asks-citizens-to-avoid-foreign-travel-over-virus-fears-idUSKBN20N09E> (Erişim Tarihi: 02. 03. 2020).

3.3. Sputnik – Rusya’nın Hegemonya Aracı

Rusya’nın Sovyetler Birliği’nden gelen medyayı kontrol etme ve yönlendirme güdüsü bulunmaktadır. Sputnik de bunların arasında yer almaktadır. Sputnik ile birlikte RT de (Russia Today) benzer misyonu üstlenmektedir. Bu kısımda, Rusya Federasyonu’nun yayın organı olan Sputnik’in misyonu ele alınacaktır.

Sputnik, ismi itibariyle tarihsel bir içeriği barındırmaktadır. Bilindiği üzere Soğuk Savaş esnasında Sovyetler Birliği’nin fırlattığı ilk yapay uydu olmasının yanı sıra uzay yarışını başlatan uydunun adı da olmaktadır. Yalçın Küçük’ün aktarımıyla Sputnik, ayrıca “yoldaş” anlamına da gelmektedir (<https://odatv4.com/yalcin-kucuk-yine-tartisma-yaratacak-0711161200.html>) (Erişim Tarihi: 21. 02. 2021).

Haber ajansı olarak Sputnik’in ortaya çıkışı eski zamanlara dayanmamaktadır. Sovyetler Birliği’nin en büyük ikinci ajansı olan RIA-Novosti ajansının 9 Aralık 2013 yılında revizyona girmesiyle faaliyete geçmesi için uygun zemini hazırlanmıştır. 9 Aralık 2013 tarihinde RIA-Novosti ajansı, Cumhurbaşkanlığı’nın kararnamesiyle Rossiya Segodnya adını almış olup devlet tarafından işletilmektedir. Ajansın misyonu “Rusya devlet politikası ve Rus yaşamı ve yurt dışındaki izleyiciler için toplum hakkında bilgi sağlamak”tır. Genelkurmay başkanı olan Sergei Ivanov, ajansın yaratılma nedenini “devlet medyasında maliyet verimliliğini artırmak” olduğunu belirtmiştir. Lakin, Batı tabanlı medya kuruluşları, ajansın kurulma nedeninin Putin’in kendini hoş gösterme çabasının bir ürünü olduğu düşünülmektedirler (https://en.wikipedia.org/wiki/Rossiia_Segodnya#Controversy) (Erişim Tarihi: 02.03. 2020).

Sputnik, içerisinde sosyal medya hesapları, radyo yayınları, multimedya merkezi, haber akış sistemleri, internet siteleri barındıran haber ajansıdır. Merkezi Moskova’da bulunmaktadır. Dünya çapında birçok bölge ofisini barındırmaktadır. Bunlar, dünyanın kilit şehirlerinde bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse “ABD (Washington), Çin (Pekin), Fransa (Paris), Almanya (Berlin), Mısır (Kahire) ve İngiltere (Londra ve Edinburgh)” gibi şehirlerde ofisleri bulunmaktadır. Sputnik, Rus Medya grubu olan “Rossiya Segodnya” aracılığıyla 10 Kasım 2014 yılında faaliyete geçirilmiştir. Sputnik, günümüzde 30’dan fazla dilde yayın yapmayı sürdürmektedir

(<https://tr.sputniknews.com/docs/about/hakkimizda.html>) (Erişim Tarihi: 02.03. 2020).

Sputnik'in Twitter ve Facebook'ta takip edilme sayıları şu şekildedir:

Sputnik şubeleri	Twitter	Facebook
Sputnik Arapça	254,7 bin tweet, 238,3 bin takipçi	1.977.175 beğeni
Sputnik Uluslararası	81,7 bin tweet, 311,5 bin takipçi	1.258.491 beğeni
Sputnik Fransa	168,4 bin tweet, 79,3 bin takipçi	447.032 beğeni
Sputnik Almanya	120,8 bin tweet, 22,9 bin takipçi	213.557 beğeni
Sputnik Mundo	242,9 bin tweet, 119,1 bin takipçi	434.000 beğeni
Sputnik Türkiye	297, 6 bin tweet, 906,7 bin takipçi	257.840 beğeni
Sputnik Sırbistan	157,3 bin tweet, 20,2 bin takipçi	131.921 beğeni
Sputnik Vietnam	-	61.577 beğeni
Sputnik İtalya	-	71.104 beğeni
Sputnik Pashto	33,1 bin tweet, 2.606 takipçi	-
Sputnik İran	-	78.019 beğeni
Sputnik Çekya	-	43.728 beğeni
Sputnik İngiltere	-	10.481 beğeni
Sputnik Abazya	28 bin tweet, 1.190 takipçi	-
Sputnik Gürcistan	-	48.020 beğeni
Sputnik Kürtçe	118,2 bin tweet, 18 bin takipçi	-
Sputnik Moldova	-	12.234 beğeni
Sputnik Litvanya	-	633 beğeni
Sputnik Estonya	-	2.368 beğeni
Sputnik Hindistan	-	1.575 beğeni
Sputnik Amerika	-	8.454 beğeni

Tablo 5. Sputnik'in Twitter ve Facebook Hesapları

(Erişim Tarihi: 02.03. 2020).

Sputnik'in belirtilen Facebook ve Twitter hesaplarının dışında seslenmiş olduğu ölkeler de bulunmaktadır. Lakin, sosyal medya hesaplarına ulaşılamamıştır. Bazılarının hesaplarının kapatıldığı bilinmektedir.

Sputnik, web sitesi hizmeti anlamında haftanın her günü 800 saatin üzerinde radyo içeriğine sahip bulunmasının yanı sıra 7/24 haber hizmeti vermektedir. Sputnik, kurulmadan önce Rossiya Segodnya ajansı RIA-Novosti olarak hizmet vermiştir. RIA-Novosti, Rossiya Segodnya adını aldığı zaman ilk olarak ajansın başına Dmitry Kiselev getirilmiştir. Kiselev'in ardından baş editör olarak göreve gelen Margarita Simonyan, New York Times'a verdiği demeçte Sputnik ismini seçmelerinin nedenini "olumlu" bir anlam barındırmasından dolayı olduğunu

belirtmiştir. Sputnik, RIA-Novosti ajansından yadigâr kalan “Rusya’nın Sesi” radyosunu da devir almıştır. Kiselyov’a göre Sputnik “dünya çapında talep gören alternatif yorumlar” sağlamayı amaçlamaktadır. 2013 yılında ajans kurulurken Putin açıklamada bulunmuştur; açıklamasında Putin, ajansın amacının “Anglo-Saxon küresel bilgi akışlarının tekeli kırma” olduğunu dile getirmiştir ([https://en.wikipedia.org/wiki/Sputnik_\(news_agency\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Sputnik_(news_agency))) (Erişim Tarihi: 02. 03. 2020).

Kremlin’in ajans revizasyonuna girişmesi, yeni iletişim kanalları açmasının arkasında Rusya’nın stratejik iletişim çabası bulunmaktadır. Sovyetler Birliği’nin çözülmesi sonrasında özellikle Putin’in liderliğindeki Rusya’da Kremlin aracılığıyla üretilen içeriklerin belirli bir amacı bulunmaktadır. Bu amaçların başında AB’deki kitlelere hitap etmek, AB’nin ahlaken çöktüğünü belirtmenin yanı sıra Avrupa’nın Hristiyan köklerini ihmal ettiği yer almaktadır. Moskova’nın Avrupalı haber tüketicilerine karşı izlediği çizgi, AB’nin Rusya’dan “hayali tehditlere” maruz kaldığı gerçeğini ihmal ettiğine ikna etmektir (AFET, 2016: 10).

Rusya, Sovyetler Birliği’nin çözülüşünün ardından kalan “mirasını” sürdürebilmek adına komşularını kendisine bağlayabilmek, aralarında ilişkiler yürütmek, Avrupa Birliği ve ABD hegemonyası dışında Avrasyacı bir çizgi izlemelerini sağlamak amacıyla bulunmaktadır. Bunun içindir ki gerek AB’yi, gerek ABD’yi, gerekse NATO’yu kötüleyecek içerikler üretmektedirler. Bu içeriklerin üretilmesinin arkasında Putin’in yaklaşımı olan “Putinizm” yatmaktadır.

Putinizm’in başlangıcı Putin’in ilk göreve geldiği 31 Aralık 1999’dan günümüze kadar devam etmektedir. Putin’in görev süresi 2024 yılında dolmaktadır ve tekrar seçilme imkanı bulunmamaktadır. Putinizm kelimesi Batı menşeli olsa da Rusya’nın kendi içerisinde de tartışma konusu olmuştur.

Rusya’da Putinizm tartışmaları günceldir. Lakin Putinizm’e dair açıklamalar devlet kanadından gelmektedir. Putin’in yardımcı Vladimir Suskov, “Güncel bir ideoloji olarak Putinizmin mercek altına alınması çok faydalı bir gelişme. Çünkü Putinizm küresel siyasette bir life hack (hayatı kolaylaştıran püf noktaları), iyi çalışan bir yönetim tarzı niteliğinde” açıklamasında bulunmuştur. Putin’in sözcüsü Dmitri Peskov ise Putin’i “dünyada tek kutupluluğun hegemonyasını yıkan, çok

kutuplu dünya düzenine geçişi sağlayan ve egemenlik anlayışının yükselişini sağlayan lideri olduğunu” söylemiştir (<http://turkrus.com/909876-guncel-bir-ideoloji-putinizm--xh.aspx>) (Erişim Tarihi: 02. 03. 2020).

Putinizm’i kısaca ele almak gerekirse içerisinde Avrasyacılığı merkeze alan, Rus Milliyetçiliği’nin ve kişilik kültürünün ön planda olduğu bir yaklaşımdır denilebilir. Bunun dışında Putinizm, devlet yönetiminde polis-ordu-fsb’nin (Rusya Federal Güvenlik Servisi) olduğu, dar bir yapılaşmada devletin yönetildiği bir yaklaşımdır.

Putinizm’de ayrıca “Güçlü başkanlık, medya yoluyla yüceltme, agresif dış politika, kararların gizli alınması ve bürokratizm” yer almaktadır. Putinizm yaklaşımını detaylı bir şekilde ele almak mümkün olsa da konumuz gereği bu kadarı yeterli olmaktadır.

Medya bakımından Rusya’nın Balkanlara karşı izlediği iletişim stratejisi de bulunmaktadır. Ayrıca bu stratejinin büyük bir altyapısı bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse Sırbistan’daki hem online hem de basılı medyaya sponsor olabilmektedir. Ayrıca 2014 yılında Sputnik, Sırbistan’da dijital bir radyo istasyonu hizmeti başlatmıştır (AFET, 2016: 11).

RT ile birlikte Sputnik, Putin’in uluslararası bir kitleye dönük milliyetçiliğini sergilemek ve ABD’yi emperyalist bir güç olarak sunmaktadır. RT ile Sputnik arasında farklılıklar bulunmaktadır. RT daha çok tabloid haber servisi işlevindeyken, Sputnik tam anlamıyla hegemonya aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (<https://foreignpolicy.com/2014/11/10/kremlins-sputnik-newswire-is-the-buzzfeed-of-propaganda/>) (Erişim Tarihi: 02.03. 2020).

Sputnik’in 10 Kasım 2014 yılında faaliyete geçmesiyle Putinizm’in (Kremlin’in) resmi haber (hegemonya) aracı olmuştur. Kurulduğu yıldan itibaren günümüze kadar Kremlin’in sözcülüğünü yapan bir yayın olmuştur. Sputnik’in Rusya ile ilgili haberleri Kremlin’in ağzından aktararak Rusya’nın gözünden olaylara bakılması sağlanmaktadır. Özellikle Rusya ile ilgili yaptığı haberlerde Rusya’nın silah sanayisine, devlet büyüklerinin açıklamalarına, diplomasi trafiğine,

Rusya'nın hamiliğine savunduğu ülkelere karşı yaklaşımlarına yer verilmektedir. Bir sonraki bölümde konu ile alakalı haberlerin başlıklarına ve ne derece işlendiğine dair somut örneklerle yer verilecektir.

3.3.2. 22 – 29 Şubat Tarihleri Arasında Yayınlanan Haberler

22 Şubat tarihinde Sputnik Türkiye'de Rusya ile ilgili on habere yer verilmiştir. İlk haberin başlığı “Rusya, ilerleme sağlanması umuduyla İstanbul'daki Suriye toplantısını destekleyecek” olan haberde “Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Aleksandr Gruško'nun, Rusya'nın Suriye'deki durumu doğru yönde ilerletme umuduyla Suriye çözümüne ilişkin Rusya, Türkiye, Almanya ve Fransa'nın katılımıyla İstanbul'da gerçekleştirilecek zirveyi destekleyeceğini söylediği” habere yer verilmiştir.⁶⁷

İkinci haberin başlığı “ABD seçimlerinde ‘Rus müdahalesi’ klişesiyle bu kez sosyalist Sanders'ın kampanyasına gölge düşürme çabası” olan haberde Sanders'in Rusya'nın ABD seçimlerine karıştığı iddiasına yanıt verilmiştir.⁶⁸

Üçüncü haberi başlığı “MiG-35 için otomatik iniş patenti alındı” olan haberde “Rus askeri uçak şirketi MiG, yeni MiG-35 avcı uçağının otomatik rejimde iniş gerçekleştirebileceğini açıkladı.” demesine yer verilmiştir.⁶⁹

Dördüncü haberin başlığı “Rus Dışişleri: Bir Rus yetkili İspanya'da ABD'nin talebiyle gözaltına alındı” olan haberde “Rusya vatandaşı Krasilova'nın kısa süreli iş seyahati için İspanya'ya giden Rus resmi heyetinde bulunduğu dikkat çeken Rus Dışişleri, “Resmi olmayan bilgilere göre Krasilova'nın gözaltına alınması ABD tarafının talebiyle gerçekleşti. Eğer doğruysa bu, ABD hükümetinin tüm dünyada ‘Rus avına’ devam ettiğini gösteren yeni bir vakadır. Bu tutum kabul edilemez” ifadelerini kullandı.” demesine yer verilmiştir.⁷⁰

⁶⁷<https://sptnkne.ws/B2EK> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁶⁸<https://sptnkne.ws/B22W> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁶⁹<https://sptnkne.ws/B2qw> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁷⁰<https://sptnkne.ws/B2p7> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

Beşinci haberin başlığı “Rusya: İdlib konusunda Türkiye’yle görüşmelerin sürmesi gerektiğine inanıyoruz” olan haberde Suriye Savaşı ile ilgili habere yer verilmiştir.⁷¹

Altıncı haberin başlığı “Rusya, sporcularının odalarına baskın yapılması nedeniyle İtalya’ya nota gönderdi” olan haberde “Rusya’nın Roma’daki Büyükelçiliği, uluslararası bir turnuva için İtalya’da bulunan Rus biatlon sporcularının odalarına polis tarafından baskın düzenlenmiş olması nedeniyle İtalyan Dışişleri Bakanlığı’na nota gönderip olanların açıklanmasını istedi.” açıklamasına yer verilmiştir.⁷²

Yedinci haberin başlığı “Sırbistan, ilk Pantsir-S1 füze savunma sistemlerini teslim aldı.” olan haberde Rusya’nın satmış olduğu silahlardan bahsedilmektedir.⁷³

Sekizinci haberin başlığı “Şoygu ile Akar’dan İdlib görüşmesi” olan haberde Savunma Bakanları’nın aralarındaki telefon konuşmasına değinilmiştir.⁷⁴

Dokuzuncu haberin başlığı “Yeni nesil S-350 Vityaz hava savunma sistemi montaj atölyesinde gösterildi” olan haberde “Rusya’nın en büyük silah üreticilerinden Almaz-Antey, yeni nesil S-350 Vityaz hava savunma füze sistemini sergiledi” açıklamasına yer verilmiştir.⁷⁵

Onuncu haberin başlığı “Zaharova, Ukrayna vatandaşlarının Çin’den nakledilişinin protesto edilmesini yorumladı” olan haberde Zaharova, “Çin’den Ukrayna’nın Poltava Bölgesi’ndeki bir sağlık merkezine nakledilen Ukraynalıların protesto edilmesini Ortaçağ zihniyeti ve toplumun insani niteliklerden uzaklaştırılması olarak yorumladı” açıklamasına yer verilmiştir.⁷⁶

23 Şubat tarihinde Sputnik Türkiye’de Rusya ile ilgili yedi habere yer verilmiştir. İlk haberde “İletişim Başkanı Altun: Rusya’nın iş birliğine güveniyoruz” başlığıyla “Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Rusya Devlet Başkanı Putin

⁷¹<https://sptnkne.ws/B262> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁷²<https://sptnkne.ws/B22d> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁷³<https://sptnkne.ws/B2CP> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁷⁴<https://sptnkne.ws/B25A> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁷⁵<https://sptnkne.ws/B2q3> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁷⁶<https://sptnkne.ws/B2pg> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

arasında gerçekleşen telefon görüşmesiyle ilgili İletişim Başkanı Altun “Rusya’nın iş birliğine güveniyoruz” açıklamasına yer verilmiştir.⁷⁷

İkinci haberin başlığı “Kremlin’den dörtlü Suriye zirvesiyle ilgili açıklama” olan haberde “Kremlin Sözcüsü Dmitriy Peskov, Rusya, Türkiye, Almanya ve Fransa arasında Suriye konulu dörtlü zirvenin ne zaman gerçekleştirileceğine ilişkin istişarelerin sürdüğünü, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in zirveyi desteklediğini ifade etti.” açıklamasına yer verilmiştir.⁷⁸

Üçüncü haberin başlığı “Kremlin’den Rus ve Türk askeri yetkililerinin Suriye temaslarına ilişkin açıklama” olan haberde Rus ve Türk askerlerinin arasındaki duruma ilişkin açıklamaya yer verilmiştir.⁷⁹

Dördüncü haberin başlığı “Libya, ABD’ye Rusya’yı caydırmak için üs kurmasını önerdi” olan habere yer verilmiştir.⁸⁰

Beşinci haberin başlığı “Putin: Ordu ve donanmamızı lazer ve hipersonik silahlarla donatacağız” olan haberde Putin’in açıklamalarına yer verilmiştir.⁸¹

Altıncı haberin başlığı “Rusya: Bazı ülkeler Suriyeli sığınmacı konusunu propaganda amacıyla kullanıyor” olan haberde “Gruşko, “Ancak kimse Suriye’ye tıbbi yardım, ilaç sevkiyatına yönelik yaptırımlar olduğundan bahsetmiyor; ABD’nin petrol çalmasından dolayı yetimhanelerin, hastanelerin, okulların ısıtılmadığını düşünmüyor” dedi.” açıklamasına yer verilmiştir.⁸²

Yedinci haberin başlığı “Rusya Japonya’da karantinadaki gemiden 8 vatandaşını tahliye etti, 3’ünde koronavirüse rastlandı” olan habere yer verilmiştir.⁸³

24 Şubat tarihinde Sputnik Türkiye’de Rusya ile ilgili on bir habere yer verilmiştir. İlk haberin başlığı “Amerikan savaş gemisi Karadeniz’e giriş yaptı” olan

⁷⁷ <https://sptnkne.ws/B2JK> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁷⁸ <https://sptnkne.ws/B2UM> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁷⁹ <https://sptnkne.ws/B3dY> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁸⁰ <https://sptnkne.ws/B2Zw> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁸¹ <https://sptnkne.ws/B3cc> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁸² <https://sptnkne.ws/B2Se> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁸³ <https://sptnkne.ws/B2Rf> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

haberde “Rusya Ulusal Savunma Yönetim Merkezi, Rus donanmasının destroyeri izlemeye aldığını bildirdi.” açıklamasına yer verilmiştir.⁸⁴

İkinci haberin başlığı “Antalya Valisi Karaloğlu: Rusya ile turistlerin yerli para birimlerini kullanması olasılığı görüşülüyor” olan habere yer verilmiştir.⁸⁵

Üçüncü haberin başlığı “Hindistan’ın ilk astronotu: Rusya’da kışlar uzaydan daha karanlık” olan habere yer verilmiştir.⁸⁶

Dördüncü haberin başlığı “Lavrov: Türkiye ile İdlib konusunda yeni bir dizi görüşme hazırlığındayız” olan habere yer verilmiştir.⁸⁷

Beşinci haberin başlığı “Rus basını: Su-57 için hipersonik füze geliştirildi” olan habere yer verilmiştir.⁸⁸

Altıncı haberin başlığı “Rus denetçiler Türkiye semalarında gözlem uçuşu yapacak” olan haberde “Rusya Ulusal Nükleer Risk Azaltma Merkezi Başkanı Sergey Rijkov, Rus denetçilerin Açık Semalar Anlaşması çerçevesinde 25-28 Şubat tarihlerinde Türkiye semaları üzerinde gözlem uçuşu gerçekleştireceğini söyledi.” açıklamasına yer verilmiştir.⁸⁹

Yedinci haberin başlığı “Rus tasarımcı Rusya ve ABD’nin füze saldırısı erken uyarı sistemlerini karşılaştırdı” olan haberde “Rusya’nın füze saldırısı erken uyarı sistemlerinin baş tasarımcısı Sergey Boyev, Rus radar sistemlerinin ABD menşeli muadillerine göre daha avantajlı olduklarını belirtti.” açıklamasına yer verilmiştir.⁹⁰

Sekizinci haberin başlığı “Rus uzman İdlib’de Rusya ve Türkiye’ye uygun çıkış yolunu açıkladı” olan haberde Rus uzman Jeltonojko, “Rusya ve Türkiye için

⁸⁴<https://sptnkne.ws/B3nw> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁸⁵<https://sptnkne.ws/B3sT> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁸⁶<https://sptnkne.ws/B3De> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁸⁷<https://sptnkne.ws/B348> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁸⁸<https://sptnkne.ws/B3KN> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁸⁹<https://sptnkne.ws/B3xj> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁹⁰<https://sptnkne.ws/B3CB> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

uygun çıkış yolu, krizin müdahil tüm tarafların çıkarlarının dikkate alınmasıyla sakin bir şekilde çözüme kavuşturulması” açıklamasına yer verilmiştir.⁹¹

Dokuzuncu haberin başlığı “Rus yüzücü Timanina’dan Anavatan Savunucuları Günü için ‘sıcak’ paylaşım” olan haberde “Erkekler Günü” olarak da anılan güne dair açıklamaya yer verilmiştir.⁹²

Onuncu haberin başlığı “Rusya Savunma Bakanlığı’ndan İdlib’de iki yerleşimin vurulduğu haberine yalanlama” olan haberde “Rusya’nın Suriye’deki Tarafları Uzlaştırma Merkezi Başkanı Oleg Juravlyov, Rus Hava Uzay Kuvvetleri’nin Suriye’nin İdlib bölgesinde yerleşim yerlerine hava saldırısı düzenlemediğini belirtti.” açıklamasına yer verilmiştir.⁹³

On birinci haberin başlığı “Rusya’nın Kıımlı milletvekili Natalya Poklonskaya’dan ‘gerçek erkek’ tarifi” olan haberde Poklonskaya “Bana göre bir erkek, asalet sahibi olmalı, en önemlisiyse yanındaki kadın kendini en istenen, narin, sevilen ve güzel kadın olarak hissetmeli. Gerçek bir erkekte kibir ve bayağılıktan eser dahi olmamalı” diye konuştu açıklamasına yer verilmiştir.⁹⁴

25 Şubat tarihinde Sputnik Türkiye’de Rusya ile ilgilion dört habere yer verilmiştir. İlk haberin başlığı “Lavrov ve BM Genel Sekreteri Guterres, Suriye’yi görüştü” olan habere yer verilmiştir.⁹⁵

İkinci haberin başlığı “Rus vekilden ABD savaş gemisinin Karadeniz’e girişine ilişkin yorum” olan haberde “Rus milletvekili Şvıtkin, ABD savaş gemilerinin Karadeniz’e giriş sıklığının, Washington’un Rusya’nın “sınırlarına olan sağlıksız ilgisinin tezahürü” olduğunu belirtti.” açıklamasına yer verilmiştir.⁹⁶

⁹¹<https://sptnkne.ws/B3JH> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁹²<https://sptnkne.ws/B37C> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁹³<https://sptnkne.ws/B3Jy> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁹⁴<https://sptnkne.ws/B3mK> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁹⁵<https://sptnkne.ws/B3Mr> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁹⁶<https://sptnkne.ws/B3M5> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

Üçüncü haberin başlığı “Türkiye ile Kabardey-Balkar Cumhuriyeti arasındaki uçak seferleri yazın yeniden başlatılabilir” olan habere yer verilmiştir.⁹⁷

Dördüncü haberin başlığı “Zaharova’dan MH17 uçağını BUK füzesinin düşürdüğüne tanık biri olduğu iddialarına yanıt: Trajediden komedi yarattılar” olan habere yer verilmiştir.⁹⁸

Beşinci haberin başlığı “Erdoğan: Rus heyeti yarın geliyor, Dörtlü Zirve konusunda tam ittifak söz konusu değil” olan haberde Erdoğan, “Rus heyeti yarın geliyor. Dörtlü Zirve konusunda tam ittifak söz konusu değil. En kötü ihtimalle 5 Mart’ta Sayın Putin’le yüz yüze görüşeceğiz” açıklamasında bulunmuştur.⁹⁹

Altıncı haberin başlığı “Gatilov: ABD’nin BM’ye 1 milyar dolardan fazla borcu var” olan haberde Gatilov, “ABD’nin BM içinde en fazla borcu olan ülke olduğunu unutmayalım. 1 milyar dolardan fazla katkı payını ödemediler ve bundan dolayı BM, günlük faaliyetlerinde büyük zorluklar yaşıyor. Bu, BM’nin çalışmasını da zorlaştırıyor. Bunun en önemli nedeni, ABD’nin yükümlülüklerini yerine getirmemesi” dedi, açıklamasına yer verilmiştir.¹⁰⁰

Yedinci haberin başlığı “Kremlin: İdlib konulu çok taraflı görüşmeler için hazırlıklar sürüyor” olan haberde “Kremlin Sözcüsü Dmitriy Peskov, 5 Mart’ta Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan arasında ikili bir görüşme üzerinde konuşulmadığını, İdlib konulu çok taraflı görüşmelere yönelik hazırlıkların sürdüğünü ifade ettiğine dair” açıklamaya yer verilmiştir.¹⁰¹

Sekizinci haberin başlığı “Lavrov, İdlib’deki teröristlerle ateşkes yapma çağrılarını reddetti: Bu, onlara ayrıcalık tanımak olur” olan habere yer verilmiştir.¹⁰²

Dokuzuncu haberin başlığı “Rusya: İdlib’de gerginliğin artması Anayasa Komitesi’nin çalışmalarına engel değil” olan haberde “Rusya’nın BM Cenevre Ofisi

⁹⁷<https://sptnkne.ws/B3Pa> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁹⁸<https://sptnkne.ws/B3T6> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

⁹⁹<https://sptnkne.ws/B3RW> (Erişim Tarihi: 25. 02. 2020).

¹⁰⁰<https://sptnkne.ws/B4gA> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

¹⁰¹<https://sptnkne.ws/B3WV> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

¹⁰²<https://sptnkne.ws/B3YS> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

Daimi Temsilcisi Gennadiy Gatilov, İdlib’de gerginliğin artmasının Suriye Anayasası Komitesi’nin çalışmalarına engel olmayacağını ifade ettiğine” dair açıklamaya yer verilmiştir.¹⁰³

Onuncu haberin başlığı “Rusya, Türkiye’den domates kotasını üçte bir oranında artırdı” olan habere yer verilmiştir.¹⁰⁴

On birinci haberin başlığı “Rusya’nın Türkiye’den domates alım kotasını artırması ihracatçıyı sevindirdi” olan habere yer verilmiştir.¹⁰⁵

On ikinci haberin başlığı “Ryabkov: ABD’nin tehditlerinden korkmuyoruz” olan haberde “Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Sergey Ryabkov, ABD’nin ‘2020 seçimlerine müdahale edildiği iddiası’ ile ilgili olarak yaptırımları artırabilecekleri tehditlerinden korkmadıklarını ifade ettiğine” dair açıklamaya yer verilmiştir.¹⁰⁶

On üçüncü haberin başlığı “Sovyetler Birliği’nin son mareşali hayatını kaybetti” olan habere yer verilmiştir.¹⁰⁷

On dördüncü haberin başlığı “Trump: 2020 seçimlerine Rus müdahalesinden ABD istihbaratı bana hiç söz etmedi” olan habere yer verilmiştir.¹⁰⁸

26 Şubat tarihinde Sputnik Türkiye’de Rusya ile ilgili yirmi altı habere yer verilmiştir. İlk haberin başlığı “3 Rus vatandaşına koyulan koronavirüs tanısı doğrulandı, Rus uzmanlar 5 aşı prototipi geliştirdi” olan habere yer verilmiştir.¹⁰⁹

İkinci haberin başlığı “Bogdanov: Rus ve Türk heyetleri arasındaki görüşmelerde olumlu sonuç bekliyoruz” olan habere yer verilmiştir.¹¹⁰

Üçüncü haberin başlığı “Bogdanov: Türkiye’nin desteğiyle Libya’ya yabancı militan gönderiliyor” olan habere yer verilmiştir.¹¹¹

¹⁰³ <https://sptnkne.ws/B3Vq> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

¹⁰⁴ <https://sptnkne.ws/B4mB> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

¹⁰⁵ <https://sptnkne.ws/B4tM> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

¹⁰⁶ <https://sptnkne.ws/B4t6> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

¹⁰⁷ <https://sptnkne.ws/B4un> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

¹⁰⁸ <https://sptnkne.ws/B4tf> (Erişim Tarihi: 26. 02. 2020).

¹⁰⁹ <https://sptnkne.ws/B4TW> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹¹⁰ <https://sptnkne.ws/B4Ca> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

Dördüncü haberin başlığı “Çavuşoğlu, Rus heyetiyle görüşmede beklentimiz İdlib’de saldırıların kalıcı şekilde durdurulması” olan habere yer verilmiştir.¹¹²

Beşinci haberin başlığı “Eski Rus istihbaratçı SSCB’nin çöküşünü CIA’deki arkadaşlarından öğrenmiş” olan habere yer verilmiştir.¹¹³

Altıncı haberin başlığı “Esper: Rusya’nın ‘bölgesel hakimiyeti’ konusunda endişeliyim” olan haberde Esper, ayrıca “Rusya’nın artan askeri potansiyeli ve son zamanlarda ortaya çıkan hipersonik silahlarının, NATO ittifakını zayıflatma niyetleri hakkındaki endişelerini doğruladığını kaydetti”ğine dair açıklamaya yer verilmiştir.¹¹⁴

Yedinci haberin başlığı “Hermitage Müzesi’nin gözdesi ‘kahin kedi’ Aşıl, Euro 2020’de görev yapacak” olan habere yer verilmiştir.¹¹⁵

Sekizinci haberin başlığı “Pekcan’dan domates açıklaması: Zaten uygulama DTÖ kurallarına uygun değil ama evet sağ olsunlar 200 bine çıkardılar” olan habere yer verilmiştir.¹¹⁶

Dokuzuncu haberin başlığı “Peskov: Rusya, Türkiye ve İran arasında Suriye konulu olası zirvenin tarihi ve yeri hakkında bir netlik yok” olan habere yer verilmiştir.¹¹⁷

Onuncu haberin başlığı “Putin: Devlet yetkililerinin yurtdışında varlık bulundurma yasağı fikrine katılıyorum” olan haberde Putin, “Üst düzey yetkililerin banka hesapları da dahil olmak üzere, yurt dışındaki varlıklara sahip olup olmamaya ilişkin kısıtlamayla ilgili olarak evet, bu bir kısıtlamadır, ancak kişi üst düzey yetkili kimliğiyle çalışmaya gittiğinde, kendisi için bir seçim yapmak durumundadır: ya

¹¹¹ <https://sptnkne.ws/B4Fb> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹¹² <https://sptnkne.ws/B49b> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹¹³ <https://sptnkne.ws/B5bS> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹¹⁴ <https://sptnkne.ws/B5gK> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹¹⁵ <https://sptnkne.ws/B4MF> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹¹⁶ <https://sptnkne.ws/B4Bm> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹¹⁷ <https://sptnkne.ws/B4DA> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

yurtdışında varlıklara sahip olmak ya da Rus halkına hizmet etmek ve kimseyle bağlantılı olmamak.” açıklamasına yer verilmiştir.¹¹⁸

On birinci haberin başlığı “Putin, Erdoğan’ın doğum gününü kutladı” olan habere yer verilmiştir.¹¹⁹

On ikinci haberin başlığı “Putin’den Mübarek’in ölümüyle ilgili taziye” olan habere yer verilmiştir.¹²⁰

On üçüncü haberin başlığı “Rus Molçanov tek nefeste buz altında yüzme rekoru kırdı” olan habere yer verilmiştir.¹²¹

On dördüncü haberin başlığı “Rus senatörler: ABD Rusya ve diğer ülkelere yaptırımlarla askeri ve ekonomik amaçlar peşinde” olan haberde Rus senatörler “Rusya, Türkiye, Çin ve Irak’a İran füze programına verdiği destekten dolayı yaptırım uygulayan ABD yönetiminin bir takım askeri ve ekonomik amaçlar hedeflediğini belirtti”ğine dair açıklamaya yer verilmiştir.¹²²

On beşinci haberin başlığı “Rus vekil: ABD, Türkiye’ye Patriot vermeyecek” olan habere yer verilmiştir.¹²³

On altıncı haberin başlığı “Rus vekilden ABD’nin Rusya ve Türkiye’ye yaptırımlarına yanıt: İran konusundaki gerginliği körüklüyor” olan habere yer verilmiştir.¹²⁴

On yedinci haberin başlığı “Rusya: ABD’nin vize vermemesiyle ilgili kriz giderek büyüyor” olan habere yer verilmiştir.¹²⁵

On sekizinci haberin başlığı “Rusya Anayasası’nda yapılacak değişikliklere ilişkin halk oylaması 22 Nisan’da gerçekleşecek” olan habere yer verilmiştir.¹²⁶

¹¹⁸ <https://sptnkne.ws/B4VP> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹¹⁹ <https://sptnkne.ws/B4Hy> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹²⁰ <https://sptnkne.ws/B4H3> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹²¹ <https://sptnkne.ws/B4T5> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹²² <https://sptnkne.ws/B4Zw> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹²³ <https://sptnkne.ws/B5b9> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹²⁴ <https://sptnkne.ws/B48T> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹²⁵ <https://sptnkne.ws/B4ZF> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

On dokuzuncu haberin başlığı “Rusya Enerji Bakanı Novak: Petrol ihtiyacı en az 20 yıl daha artmaya devam edecek” olan habere yer verilmiştir.¹²⁷

Yirminci haberin başlığı “Rusya Savunma Bakanlığı: S-350 testlerde seyir füzelerine karşı yüksek verimlilik gösterdi” olan habere yer verilmiştir.¹²⁸

Yirmi birinci haberin başlığı “Rusya, Kuzey Kore’ye koronavirüsün hızlı laboratuvar teşhisi için 1500 test sistemi verdi” olan habere yer verilmiştir.¹²⁹

Yirmi ikinci haberin başlığı “Rusya’da suçluları bulabilmek için yeni kamera tanıma sistemi: Ses, göz, dövmeden tespit yapılabilecek” olan habere yer verilmiştir.¹³⁰

Yirmi üçüncü haberin başlığı “Rusya’da uçaklar sınır ihlali yaptıklarında izlenecek prosedür onaylandı” olan habere yer verilmiştir.¹³¹

Yirmi dördüncü haberin başlığı “Rusya’dan İtalya, Güney Kore ve İran’a seyahat uyarısı” olan habere yer verilmiştir.¹³²

Yirmi beşinci haberin başlığı “Ryabkov: ABD’nin İran ile işbirliği yapan ülkelere uyguladığı yeni yaptırımlar yasa dışı” olan habere yer verilmiştir.¹³³

Yirmi altıncı haberin başlığı “Türk ve Rus heyetlerinin İdlib’deki duruma ilişkin görüşmeleri sona erdi” olan habere yer verilmiştir.¹³⁴

27 Şubat tarihinde Sputnik Türkiye’de Rusya ile ilgili yirmi bir habere yer verilmiştir. İlk haberin başlığı “Almanya Dışişleri Bakanı Maas: Rusya ve ABD START-3’ü uzatarak liderliğini sergilesin” olan habere yer verilmiştir.¹³⁵

¹²⁶ <https://sptnkne.ws/B4XC> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹²⁷ <https://sptnkne.ws/B4SQ> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹²⁸ <https://sptnkne.ws/B4PQ> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹²⁹ <https://sptnkne.ws/B4G9> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹³⁰ <https://sptnkne.ws/B4xm> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹³¹ <https://sptnkne.ws/B5aV> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹³² <https://sptnkne.ws/B5qd> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹³³ <https://sptnkne.ws/B4Zn> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹³⁴ <https://sptnkne.ws/B5ak> (Erişim Tarihi: 27. 02. 2020).

¹³⁵ <https://sptnkne.ws/B5fj> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

İkinci haberin başlığı “İlk S-350 Vityaz bataryaları Rusya Hava-Uzay Kuvvetleri’nde göreve başladı” olan haberde “Rusya Savunma Bakanlığı, yeni geliştirilen Rus füze savunma sistemi S-350 Vityaz’ın ilk bataryalarının Rusya Hava-Uzay Kuvvetleri’nin envanterine dahil edildiğini” açıkladığına dair habere yer verilmiştir.¹³⁶

Üçüncü haberin başlığı “Nebenzya: ABD’den START-3 anlaşmasının uzatılması önerimize hâlâ yanıt bekliyoruz” olan habere yer verilmiştir.¹³⁷

Dördüncü haberin başlığı “Putin: Tarihin tahrif edilemeyeceği konusunda özel bir maddenin anayasaya yansıtılmasını uygun buluyorum” olan habere yer verilmiştir.¹³⁸

Beşinci haberin başlığı “Rus Dışışleri’nden koronavirüs nedeniyle Güney Kore, İran ve İtalya’ya seyahat uyarısı” olan habere yer verilmiştir.¹³⁹

Altıncı haberin başlığı “Ukrayna Devlet Başkanı Zelenskiy: Kiev Kırım’ı yakın gelecekte geri alamaz” olan habere yer verilmiştir.¹⁴⁰

Yedinci haberin başlığı “Rusya vatandaşı kadın uyuşturucu soktuğu suçlamasıyla İstanbul’da gözaltına alındı” olan habere yer verilmiştir.¹⁴¹

Sekizinci haberin başlığı “Büyükelçi Samsar: Rus turist sayısını artırmak istiyoruz” olan habere yer verilmiştir.¹⁴²

Dokuzuncu haberin başlığı “Rusya’nın Türkiye’ye ham petrol sevkiyatı 4 kat arttı” olan habere yer verilmiştir.¹⁴³

Onuncu haberin başlığı “Zaharova: Suriye’deki durumun kötüye gitmesinin temel nedenlerinden biri Rus-Türk mutabakatlarının uygulanmaması” olan habere yer verilmiştir.¹⁴⁴

¹³⁶ <https://sptnkne.ws/B5h9> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹³⁷ <https://sptnkne.ws/B5f2> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹³⁸ <https://sptnkne.ws/B5gZ> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹³⁹ <https://sptnkne.ws/B5fm> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁴⁰ <https://sptnkne.ws/B5er> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁴¹ <https://sptnkne.ws/B5u3> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁴² <https://sptnkne.ws/B5wQ> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁴³ <https://sptnkne.ws/B5uT> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

On birinci haberin başlığı “Türk ve Rus heyetlerinin İdlib görüşmeleri ikinci gününde devam ediyor” olan habere yer verilmiştir.¹⁴⁵

On ikinci haberin başlığı “Putin, Rus ‘Disneyland’inde çocuklarla bir araya geldi” olan habere yer verilmiştir.¹⁴⁶

On üçüncü haberin başlığı “ABD, Rusya’ya nasıl yaşayacağını öğretmeye çalışmaya son vermeli” olan haberde “Kırım Parlamentosu Uluslararası İlişkiler ve Halk Diplomasi Komitesi Başkanı Yuriy Gempel, Rusya’ya Kırım’ın ‘işgaline’ son verme çağrısı yapan ABD Dışışleri Bakanı Mike Pompeo’yu Kırım’ın statüsüyle ilgili spekülasyonlardan vazgeçmeye davet” ettiğine dair açıklamaya yer verilmiştir.¹⁴⁷

On dördüncü haberin başlığı “Almanya Dışışleri Bakanı Maas’tan İdlib’de arabuluculuk teklifi” olan habere yer verilmiştir.¹⁴⁸

On beşinci haberin başlığı “Kiev’den Kırım’ı Ukrayna’ya yeniden bağlayacak 12 adımlık plan” olan habere yer verilmiştir.¹⁴⁹

On altıncı haberin başlığı “Pentagon, Rusya’ya karşı üstünlüğün ‘zayıfladığını’ kabul etti” olan habere yer verilmiştir.¹⁵⁰

On yedinci haberin başlığı “Putin: Rusya, eski Sovyet cumhuriyetlerinden kalan tüm borçları ödedi” olan habere yer verilmiştir.¹⁵¹

On sekizinci haberin başlığı “Rus Dışışleri, İdlib görüşmelerine Fransa ve Almanya’nın katılması fikrini değerlendirdi” olan habere yer verilmiştir.¹⁵²

On dokuzuncu haberin başlığı “Rusya: Türkiye’ye ait İHA, Suriye ordusu tarafından düşürüldü” olan habere yer verilmiştir.¹⁵³

¹⁴⁴<https://sptnkne.ws/B52U> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁴⁵<https://sptnkne.ws/B54J> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁴⁶<https://sptnkne.ws/B55w> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁴⁷<https://sptnkne.ws/B5Wz> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁴⁸<https://sptnkne.ws/B5Hy> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁴⁹<https://sptnkne.ws/B5C5> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁵⁰<https://sptnkne.ws/B5FW> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁵¹<https://sptnkne.ws/B5Cs> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁵²<https://sptnkne.ws/B5Jb> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

Yirminci haberin başlığı “Rusya, koronavirüs nedeniyle İran’la uçak seferlerini durduruyor” olan habere yer verilmiştir.¹⁵⁴

Yirmi birinci haberin başlığı “Ünlü Rus sunucu eski Ukraynalı vekili stüdyodan kovdu” olan haberde “Ünlü Rus televizyon sunucusu Vladimir Solovyov, Ukrayna parlamentosu Yüksek Rada’nın eski milletvekili Aleksandr Kovtunenکو’yu Rossiya 1 televizyonunda sunduğu programından kovdu. Kovtunenکو, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi saflarında yer alıp Sovyet birliklerine karşı savaşan Ukraynalı milliyetçileri aklamaya çalıştı” açıklamasına yer verilmiştir.¹⁵⁵

28 Şubat tarihinde Sputnik Türkiye’de Rusya ile ilgili yirmi bir habere yer verilmiştir. İlk haberin başlığı “İstanbul Başkonsolosluğu: Türk sosyal medya ağlarında Rus diplomatik temsilciliklerine tehditler yöneltiyor” olan habere yer verilmiştir.¹⁵⁶

İkinci haberin başlığı “Lüksemburg Dışışleri Bakanı: İdlib sorununu NATO değil Rusya ve Türkiye çözmeli” olan habere yer verilmiştir.¹⁵⁷

Üçüncü haberin başlığı “Rus Genelkurmay Başkanı Gerasimov ve ABD’li mevkidaşı Milley, İdlib’i konuştu” olan habere yer verilmiştir.¹⁵⁸

Dördüncü haberin başlığı “Peskov: Putin ile Erdoğan’ın 5 veya 6 Mart’ta Moskova’da görüşmesi için çalışma yapılıyor” olan habere yer verilmiştir.¹⁵⁹

Beşinci haberin başlığı “Rusya Seyahat Acenteleri Birliği: Rus turistler son gelişmelere rağmen Türkiye’yi tercih ediyor” olan habere yer verilmiştir.¹⁶⁰

Altıncı haberin başlığı “Rusya’da helikopter düştü: 1 ölü” olan habere yer verilmiştir.¹⁶¹

¹⁵³ <https://sptnkne.ws/B5Kt> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁵⁴ <https://sptnkne.ws/B5GC> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁵⁵ <https://sptnkne.ws/B5Bb> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁵⁶ <https://sptnkne.ws/B6r3> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁵⁷ <https://sptnkne.ws/B6sF> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁵⁸ <https://sptnkne.ws/B6tr> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁵⁹ <https://sptnkne.ws/B6ub> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁶⁰ <https://sptnkne.ws/B6vA> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁶¹ <https://sptnkne.ws/B6wW> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

Yedinci haberin başlığı “Rus senatörden, anayasal değişikliklere ilişkin açıklamalarını bağlamından koparan Washington Post’a tepki” olan haberde “Rus senatör ve Rusya Federasyon Konseyi Anayasa Komitesi Başkanı Andrey Klişas Rus anayasasında yapılması planlanan düzenlemeler hakkındaki açıklamalarının Washington Post tarafından bağlamından çıkarılarak haberleştirilmesini kınadı” açıklamasına yer verilmiştir.¹⁶²

Sekizinci haberin başlığı “Nebenzya: Suriye’deki teröristler son model Batı yapımı teçhizatlarla donatıldı” olan habere yer verilmiştir.¹⁶³

Dokuzuncu haberin başlığı “Rusya, Arktika’ya yeni hava savunma tümeni yerleştirdi” olan habere yer verilmiştir.¹⁶⁴

Onuncu haberin başlığı “Slutskiy: Rusya ile Türkiye’nin Suriye’de birbiriyle çatışması imkansız” olan habere yer verilmiştir.¹⁶⁵

On birinci haberin başlığı “Kremlin: Putin’le Erdoğan, İdlib’deki durumun normalleşmesi için ek tedbirler alınmasında anlaştı” olan habere yer verilmiştir.¹⁶⁶

On ikinci haberin başlığı “Peskov: Türk askerlerin tamamı gözlem noktalarının dışında hayatını kaybetti” olan habere yer verilmiştir.¹⁶⁷

On üçüncü haberin başlığı “Rusya Federasyon Konseyi’nden uyarı: İdlib’de Rus ve Türk askerleri arasında çatışma yaşanabilir” olan habere yer verilmiştir.¹⁶⁸

On dördüncü haberin başlığı “Lavrov: Putin ve Erdoğan telefonda görüştü” olan habere yer verilmiştir.¹⁶⁹

On beşinci haberin başlığı “Rus Büyükelçiliği: Türkiye, Rusya’nın diplomatik temsilciliklerinin güvenliği için kapsamlı önlemler alınıyor” olan habere yer verilmiştir.¹⁷⁰

¹⁶² <https://sptnkne.ws/B625> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁶³ <https://sptnkne.ws/B67S> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁶⁴ <https://sptnkne.ws/B66w> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁶⁵ <https://sptnkne.ws/B6p2> (Erişim Tarihi: 28. 02. 2020).

¹⁶⁶ <https://sptnkne.ws/B6eW> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

¹⁶⁷ <https://sptnkne.ws/B6kn> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

¹⁶⁸ <https://sptnkne.ws/B5ZT> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

¹⁶⁹ <https://sptnkne.ws/B6c5> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

On altıncı haberin başlığı “Rus milletvekili: Rusya ve Türkiye arasında doğrudan çatışma olmayacak” olan habere yer verilmiştir.¹⁷¹

On yedinci haberin başlığı “Rus senatör: TSK’nın eylemleri yüzünden İdlib teröristlerin kalesi haline geldi” olan habere yer verilmiştir.¹⁷²

On sekizinci haberin başlığı “Rus milletvekilinden ‘İdlib görüşmeleri devam etsin’ çağrısı” olan habere yer verilmiştir.¹⁷³

On dokuzuncu haberin başlığı “Rusya Savunma Bakanlığı: Rus Hava Kuvvetleri, Türk askerlerinin vurulduğu alanda operasyon düzenlemedi” olan habere yer verilmiştir.¹⁷⁴

Yirminci haberin başlığı “İki Rus fırkateyn Türk boğazlarından geçip Akdeniz’e yöneldi” olan habere yer verilmiştir.¹⁷⁵

Yirmi birinci haberin başlığı “Uzman, Rus petrolünün İngiltere ve Türkiye için neden faydalı olduğunu açıkladı” olan habere yer verilmiştir.¹⁷⁶

29 Şubat tarihinde Sputnik Türkiye’de Rusya ile ilgili altı habere yer verilmiştir. İlk haberin başlığı “Moskova’da koronavirüs bulaşan bir İranlıyla temas halinde olan 5 kişi hastaneye kaldırıldı” olan habere yer verilmiştir.¹⁷⁷

İkinci haberin başlığı “Rusya: Türkiye ile Suriye’de gerilimi azaltma konusunda anlaşma sağlandı” olan habere yer verilmiştir.¹⁷⁸

Üçüncü haberin başlığı “Nebenzya: Suriye’de gerilim ancak Rus-Türk diyaloguyla düşürülebilir” olan habere yer verilmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁰ <https://sptnkne.ws/B5Zr> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

¹⁷¹ <https://sptnkne.ws/B5Zq> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

¹⁷² <https://sptnkne.ws/B5Yk> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

¹⁷³ <https://sptnkne.ws/B5YZ> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

¹⁷⁴ <https://sptnkne.ws/B5UJ> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

¹⁷⁵ <https://sptnkne.ws/B6aW> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

¹⁷⁶ <https://sptnkne.ws/B5Sk> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

¹⁷⁷ <https://sptnkne.ws/B6A7> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

¹⁷⁸ <https://sptnkne.ws/B6Ek> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

¹⁷⁹ <https://sptnkne.ws/B6GH> (Erişim Tarihi: 29. 02. 2020).

Dördüncü haberin başlığı “Putin ile Ruhani’den ‘Suriye’de Astana anlaşmalarına tamamiyle uyulması’ çağrısı” olan habere yer verilmiştir.¹⁸⁰

Beşinci haberin başlığı “Ruhani’den Putin’e: ABD’nin İdlip’deki durumu istismar etmesine, müdahaleye bahane etmesine izin vermemeliyiz” olan habere yer verilmiştir.¹⁸¹

Altıncı haberin başlığı “Moskova’da 2015’te öldürülen muhalif siyasetçi Nemtsov için binlerce kişi yürüdü” olan habere yer verilmiştir.¹⁸²

Sputnik Türkiye, 22-29 Şubat 2020 tarihleri arasında Rusya ile ilgili toplam 115 haber yayınlamıştır. Haberlerin ağırlıklı merkezi Suriye Savaşı, silah sanayii ve diplomatik temaslardır. Sputnik, yapmış olduğu haberlerde Rusya’nın konumunu merkeze alarak Kremlin’in diliyle haberleri aktarmıştır. Sputnik, günde ortalama 14, 3 adet Rusya ile ilgili haberler yayınlamaktadır. Bu çalışma yapılırken Şubat’ın son günlerinde Sputnik yaptığı haberler ile dikkat çekmiş, bazı kesimler tarafından tehdit edilerek çalışanlarının gözetimine alınması sağlanmıştır.

¹⁸⁰<https://sptnkne.ws/B6T4> (Erişim Tarihi: 02. 03. 2020).

¹⁸¹<https://sptnkne.ws/B6Yb> (Erişim Tarihi: 02. 03. 2020).

¹⁸²<https://sptnkne.ws/B6T5> (Erişim Tarihi: 02. 03. 2020).

SONUÇ

Hegemonya mücadelesi, sınıflı toplumların ortaya çıkışından günümüze kadar devam eden süreci kapsamaktadır. Sınıflı toplumlar oluşmadan önce herhangi bir hegemonik yaklaşımdan söz edilmesi mümkün değildir. Bunun nedeni, sınıfların olmadığı bir toplumda herkesin iş bölümünü yaptığı, avcı-toplayıcı toplum olarak adlandırılan ilk insan topluluklarının kendi aralarında paylaşım yapmasından dolayı herhangi bir öznenin kendi yaklaşımını dayatacak, üstünlüğü ortaya koyacak koşullar oluşmamıştır. Tarihsel anlamda hegemonyadan söz edilebilmesi için sınıfların ortaya çıkması gerekmiştir. Sınıfların ortaya çıkması durumu ile birlikte akabinde ortaya çıkan üretim biçimleri sonucunda egemen konumundaki sınıflar kendi iktidarlarını ve yaşantılarını sürdürebilmek adına çeşitli araçlara başvurmuşlardır. Bu araçların bazıları direkt olarak şiddet içermekle birlikte daha çok rızaya dayalı araçlar tercih edilmiştir. Tarihte, yönetici sınıflar, kendilerinin altında bulunan sınıflardan rıza göstermelerini beklerken bu durumun birden oluşmayacağını farkındadırlar. Bunun içindir ki hegemonyayı tesis ederken gerekli araçlara başvurmayı ihmal etmezler. Bunların başında devletin de ideolojisini oluşturacak olan dini ve mitsel faktörlere başı çekmektedir.

Elbette ki hegemonyanın tesis edilemediği durumlar tarihte vuku bulmuştur. Bunun sonucunda egemen sınıflar baskı aygıtlarını kullanarak düzeni koruma amaçlı yaklaşımlarda bulunurlar. Baskının sonucunda egemen sınıf kendi yönetimini yeniden tesis edinceye kadar hegemonyadan söz etmek mümkün değildir. Oluşan durumun ardından gelişecek olan öznel veya nesnel koşullar ile birlikte zamanla tekrardan hegemonyadan söz edilmesi muhtemel olabilir.

Hegemonya, çok eski zamanlara dayanan bir sözcük olsa da literatürde canlanmasını sağlayan, Marksizm'e katkıda bulunmuş olan Antonio Gramsci sayesinde olmuştur. Gramsci, ilgi alanlarının çokluğunun yanı sıra, bulunmuş olduğu koşulların getirisi ve Yunan kökenli Arnavut (Arbereş olarak adlandırılır) olmasından dolayı aldığı dil eğitiminin etkisi ile *hegemon* kelimesini Yunanca kökeninden -tabiri caizse- ödünç alarak kendi döneminin koşullarına uyarlamıştır. Gramsci, *hegemon* kelimesini geliştirip yazılarında kullandığında günümüz

anlamında net bir tabir olarak dile getirmemiştir. Gramsci'nin hegemonya tabiri günümüzde daha öz bir tanım olarak ortaya koyulmasına karşın birçok Marksist kuramcı tarafından Gramsci'nin yazdıkları, dolayısıyla hegemonya yaklaşımı, çok fazla yoruma tabi tutulmaktadır. Özellikle 1960'lı yılların sonlarına doğru gelişme gösteren farklı Marksist yaklaşımlar ile birlikte Gramsci'yi değişik bağlamlarda yorumlayan kuramcılar ortaya çıkmıştır. Bu kuramcıların bazıları Gramsci'yi yorumlarken Gramsci'yi ve onun hegemonya yaklaşımını reformist düzlemde okumuşlardır. Bundan dolayı, hegemonya kelimesi, kullanılan mecra ve döneme göre farklılık gösterebilmekle birlikte kelimenin kendisini kullanırken dikkat edilmesi elzemdir. Gramsci, hegemonyayı açıklamaya çalışırken, incelediği politik kurumlar ve yapılar sayesinde terminolojisini ortaya koymuştur. İtalya'da faşizmin ortaya çıkması ile birlikte Gramsci'nin "iktidar olmadan yönetici olabilme" yaklaşımının gerçekleşmesi sonucunda liberal-sağ kanat kuramcılar, hegemonya yaklaşımını sol düşünceden kendi görüşlerine göre uyarlamışlardır. Gramsci'nin hegemonya yaklaşımı, kendisinin vefatından sonra ağırlıklı olarak Marksist çevreler ve kuramcılar tarafından yorumlanıp katkı konulması, kavramın dinamik yapısını bize göstermektedir.

Hegemonya, günümüzde içerdiği anlam bakımından gönüllülük arz etmesinin yanı sıra kültürel açıdan her türlü mekanizmanın (kurum ve kuruluşların) faaliyete geçirilmesiyle işler hale gelir. Hegemonya, ayriyeten, burjuvazinin kullandığı bir dili barındırır. Bu dil, yapısı bakımından burjuvazinin kendi değerlerini temsil eden bir yapıya sahiptir. Hegemonya sağlanırken kullanılan dil çeşitli dolayımardan geçerek halka ulaşır. Aktarılacak olan iletiler sistemin devamını sağlayacak, iletiyi algılayan özneleri sistemin içinde tutmaya yarayacak şekilde düzenlenir.

Hegemonya, salt bir kereliğine tesis edilen bir durum değil, kendisini devamlı var etmesi gereken bir süreçtir. Burjuvazi, yaşamış olduğu tarihsel momentlerden kendisine ders çıkararak hareket etmektedir. Burjuvazinin kendisinin tarih sahnesine çıkıp gelişmesi ile birlikte yaşamış olduğu birçok kırılma anı bulunmaktadır. Fransız Devrimi'nin vuku bulmasıyla konumunu iyice belli eden burjuvazi, zamanla feodalizmin çözülüp, merkantilizmin yerini kapitalizme bırakmasıyla birlikte egemen

sınıf haline gelmiştir. Burjuvazi, kendinden önceki egemen sınıflardan farklı olarak hegemonyayı tesis etme çabasına geç girişmiştir. Bunun nedeni, sanayi devrimi ile muazzam meta üretiminin ortaya çıkışından ötürüdür. Burjuvazi, daha fazla üretim yapabilmek adına yaş-cinsiyet fark etmeksizin işçi sınıfına mensup bireyleri insanlık dışı koşullarda çalıştırmaktan gocunmamıştır. İşçi sınıfı, ağır çalışma koşullarında ezilirken, bütün yaşamını sermaye sınıfına satmaya başlamıştır. Zamanla kapitalizmin kuralsız hal almasına işçi sınıfının tepkisi büyük olmuştur. Burjuvazi'nin daimi kar beklentisi Avrupa'da savaşların patlak vermesine neden olmuştur. İşçi sınıfı gün geçtikçe sömürülürken, bir yandan da savaşların patlak vermesi sonucunda açlık ve geçim sıkıntısı ile boğaz boğaza gelmiştir. Bu duruma karşın işçi sınıfı, fabrikalarda, çalıştıkları atölyelerde ayaklanarak Avrupa'nın çeşitli yerlerinde taleplerde bulunmuşlardır.¹⁸³ Burjuvazi, bu ayaklanmaları kanla bastırarak düzenini sürdürmüştür. Yaşanan deneyimlerin etkisiyle burjuvazi, artık sorunlarla karşılaşmamak için önlem alma gereği hissetmiştir.

Egemen sınıf olan burjuvazi dünya anlayışını aktarmak ve düzeni sağlamak için gerekli araç ve kanallara ihtiyaç duymaktadır. Dönemin adlandırmasıyla kitle iletişim aygıtları (günümüzde medya) hegemonyanın tesis edilmesi açısından en etkili araçlardır. Gerek hız, gerek ulaşım, gerekse de tüketim bakımından çeşitlilik barındırması bir yana, devamlı maruz kalınması nedeniyle hegemonyanın tesis edilmesinde önemli bir role sahiptir.

Medya aracılığıyla aktarılabilecek olan her ileti muhakkak ki hegemonyanın sağlanması için işlenmektedir. Medyanın günümüzde çok sesli bir yapı görüntüsü verdiği düşünülmektedir. Bakıldığında “herkesin görüşünü rahatça aktarabildiği” bir düşünce akıllara gelse de görünenin dışında bir gerçeklik yatmaktadır. Egemen sınıf, düşünsel anlamda çeşitliliğe izin verirken kendi sınıfsal konumunu pekiştirecek yayınların sayısını olabildiğince çok tutmaya özen göstermektedir. Medyada farklı görüşler aktarılmasına izin verilerek “demokratik görünüm” verilmeye çalışılmaktadır. Bu durum sayesinde medyadaki içeriği tüketen olan öznelere hoşnut olması (rıza gösterimi) sağlanırken bir yandan da düzen pekiştirilir.

¹⁸³ Bkz: 1830, 1848 ve 1871 devrimleri.

Medyadaki görünür çok seslilik durumunda düzene aykırı seslere belirli oranda izin verilir. Bunun nedeni, düzen içi dengeyi sağlayacak faktör olarak düşünülmesinden dolayıdır. Toplumdaki rıza gösterimini sekteye uğratacak, katılımı engelleyecek, düzen dışı yaklaşımları ideolojik aygıtları sayesinde baskılamaya çalışır.

Günümüzde ideoloji denince çok çeşitli tanımlama ve yorumlama bulunmaktadır. Sosyal bilimlerin alanına giren mefhumlar halk nezdinde belirli bir dayanak içermemesi nedeniyle asıl anlamı dışında kullanılabilir. İdeoloji kelimesi, geçmişe dönük yaklaşımları içerebilse de Fransız Devrimi sonrası kullanılan bir mefhum olmuştur. Aydınlanma Çağı ile gelişim gösteren düşünce sistemleri bugün ideoloji olarak adlandırılmaktadır. Fransız Devrimi'nin etkileri ülke sınırında kalmamış, tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Dogmatik-dini düşüncelerin arka planda kaldığı, aklın ön plana çıktığı Aydınlanma Çağındaki düşünceler kapitalizmin ışığında gelişme göstermiştir. İdeolojik yaklaşımların çeşitlilik göstermesiyle dönemin Avrupa'sı adeta fikirlerin yarıştığı bir kıta olmuştur. İdeolojilerin ağırlıklı olarak kapitalizmin gelişim döneminde çıkması nedeniyle mefhum üzerine yoğunlaşanlar ağırlıklı olarak Marksist düşünürler olmuştur. İlk olarak Marx ve Engels, burjuva düşüncesi olduğunu akıl ettikleri Alman İdealizmi ile hesaplaşmaya başlamışlardır. Ardından bütün burjuva kurum ve yapılarıyla hesaplaşmaya girerken bir yandan da bu kurum ve yapıları oluşturan ideolojiler ile de hesaplaşmışlardır. Marx ve Engels'in ardından gelen takipçileri çeşitli yollarla ideolojiler ile münakaşa etmeye devam etmektedirler.

İdeoloji denince akla Marksist literatüre katkı yapanların başında Louis Althusser gelmektedir. Yazmış olduğu fasikül şeklindeki kitapçığında ideolojinin yayılması için gerekli olan aygıtları Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA) olarak tasvir etmiştir. Bu aygıtların başında ise medya (dönemin kitle iletişim araçları) gelmektedir. Kitle iletişim araçları, ortaya çıkışından günümüze kadarki sürece gelene kadar iletişim özelliğinin yanı sıra ideolojik araç olarak da kullanılmıştır.

İletilerin daha güvenilir ve merkezi olarak aktarılması için ajanslar kurulmuştur. Ajanslar kuruldukları ülkenin hegemonyasını sürdürmesi için haberler yapmaya gayret etmiş, I. ve II. Dünya Savaşı esnasında propaganda amaçlı kitle

iletişim araçları kullanılır olmuştur. Bunların dışında kitle iletişim araçları devletin ideolojisini yaymak ve pekiştirmek için diğerk ideolojik aygıtlar olan ibadethane, okul, ordu vb. aygıtları kullanarak üretim biçimini yeniden üretmektedir. İdeolojik aygıtlar, hegemonyanın sağlanması için esastır. Bu aygıtlar, devamlı şekilde rıza ve bilinç arasındaki ilişkiyi bir arada tutmaya yararlar.

Kapitalizm koşullarında her ülke kendi hegemonyasını kurmanın peşindedir. Sınıfsız toplumdan sınıflı toplumlara geçildiğinde zamanla hegemonyanın gereğinin farkına varılmış, bu farkına varılma durumu kapitalizmde en st düzeyine erişmiştir. Kapitalizm, güçlü olanın, rekabet edenin ayakta kalması gerektiğini ne süren bir üretim biçimidir. Kapitalizm sürecinde hegemonyanın sağlanması için aygıt seçimi önem arz etmektedir. Bunun nedeni, olası herhangi bir baskının ortaya çıkmasının ardından rıza üretiminin son bulmasıyla hegemonya meydana gelmeyecektir. Hegemonyayı günümüzde en iyi pekiştiren araç olarak medya karşımıza çıkmaktadır; hem ideolojik aygıt, hem de hegemonya aracı olarak medya kullandėı dili, inandırıcılığı, yoğunluğu vb. etmenleri sayesinde düzenin pekişmesini sağlayabilmektedir. Hegemonyanın içerdiği dil sayesinde kültürel anlamda hitap edilen kitle etki altına alınabilmektedir.

Medya aracılığıyla hegemonya kurma çabasına giren ülkelerden biri Rusya Federasyonudur. Sovyetler Birliği'nin üzülmesi sonrasında belirsiz bir hale bürünen Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği'nden gelen medyanın kullanım gücünü ilk başta kendi iç düzenini korumak için kullanmış, daha sonra kültürel bağlamda hegemonya sağlayabilmek adına araçlar geliştirmiştir.

Sovyetler Birliğinden bahsedilmeden Rusya'nın bugünkü durumunu anlamlandırılması mümkün değildir. Yaşam, geçmişe bakınca anlaşılmaktadır. Sovyetler Birliği, kuruluşundan zlşne kadar dünyanın en önemli denge unsuru olarak var olmuş bir federe devlettir. Dünyanın ilk sosyalist devletinin kurulduğu, reel sosyalizm¹⁸⁴ deneyinin yařandėı Sovyetler Birliği'nin etkisiyle birçok ülke kapitalizm dışında bir alternatif olduğuna şahit olmuştur. Sovyetler Birliği, yarattėı deneyim ve etki ile kapitalizmin en büyük düşmanı konumunda olmuştur. Soğuk

¹⁸⁴ Sosyalizmin pratikte var olduğunu, Sovyetler Birliği ve çevrelerindeki ülkeleri ifade eden terim.

Savaş esnasında Sovyetler Birliği, üstün konumunu korumuş, lakin *Glasnost* (açıklık) ve *Perestroyka* (yeniden yapılandırma) politikaları sayesinde çözümlü doğru geri dönüşü olmayan yola girmiştir. Sovyetler Birliği'nin dışarıdan müdahale ile ortadan kaldırılma denemeleri çok büyük yıkımlara yol açacağından dolayı içeriden müdahaleler sonucu çözümlü giden yol ilmek ilmek dokunmuştur. Gorbaçovun başını çektiği ekip süreci zamana yayarak adeta hegemonya yaratma çabasına girişmiştir. Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nin son lideri olarak *Glasnost* ve *Perestroyka* açılımlarını kuramlaştırırken “hiçbir şekilde kapitalizme ödün verilmeyeceğini” beyan etse de asıl isteğinin tam olarak da kapitalizme geçilmesi yönünde olduğunu işlediği politikalar gözler önüne sermiştir. Sovyet toplumunu hegemonya kurarak çözümlü götürme süreci ilk başlarda başarılı şekilde devam etse de çözümlünün son iki yıllık sürecinde Sovyetler Birliği, öngörülemez karışıklığın içerisine yuvarlanmıştır. 26 Aralık 1991 günü Sovyetler Birliği'nin bayrağı son kez dalgalanmış, birliğe bağlı olan ülkeler zamanla bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Sovyetler Birliği'nin *de facto* olarak mevcudiyetini yitirmesiyle vatandaşlar işsiz kalmıştır. Sosyalizmin getirdiği hakların hepsi ücretli hale gelmiş, eşitsizliklerin boyutu gün geçtikçe derinleşmiştir. Kamuculuk esaslı ile yönetilen Sovyetler Birliği'nde bütün değerler kapitalizmin ilkelerine göre planlanmaya çalışılmıştır. Sovyetler Birliğinde bütün mülkiyet ve teşebbüslerin devlete ait olması nedeniyle kapitalizme geçilmesiyle kolektif varlıklar, bir grup oligark tarafından yağmalanmıştır.

Varlıkların, oligarklar tarafından yağmalanmasıyla Rusya, büyük güçlere hammadde tedarikçiliğine soyunmuştur. Ancak, 2000'lere doğru, Rus egemenleri, tedarikçiliğin Rusya kapitalizmi açısından sürdürülebilir olmadığını anlamıştır. Bunun nedeni, yoksullaşmaya ve hak kayıplarına bağlı olarak ciddi kitlesel grevler gerçekleşmesinden dolayıdır. Bu sorunu aşmak için, devlet kapitalizmi denilen, temel sektörlerin devlete ait olduğu ama bunun yanında piyasa mekanizmalarının da var olduğu bir sisteme geçilmiştir. 2000'ler bu sistemin yerleştiği yıllardır.

Bugün Sovyetler Birliği faal olmamasına rağmen birçok devlet Rusya Federasyonu'nu Sovyetler Birliği'nin devamı olarak kodlamaktadır. Bunun nedeni,

Sovyetler Birliği'nin kuruluşunun Rusya merkezli olması ve Rusya'nın komşu ülkeleri üzerinde denetim sağlamasından kaynaklanmaktadır. Post-Sovyet Rusya Federasyonu kurulurken hali hazırda denetim düzenini devam ettirme gereği duymuştur. Ne de olsa geçmişte kurulan bağlantılar ve tutumlar bir anda hiçbir şey yokmuş gibi devam edilemeyeceği açıktır. Rusya'ya egemen olan oligarklar, Sovyetler Birliğindeki ekonomi ve gücü denetim mekanizması dışında tahakküm kurma aracı olarak kurmaya kullanmaktadırlar.

2000 yılından itibaren oligarkların desteğiyle Vladimir Putin'in devlet başkanı olmasıyla birlikte Putinizm olarak doktrine edilen dönem başlamıştır. Vladimir Putin'in devlet başkanlığı süresinin dolmasıyla tekrar bu görevi devam ettiremediği durumda "hülle" mantığıyla dört yıl süresince başbakanlık görevini sürdürdükten sonra tekrardan devlet başkanlığı görevine geri dönmüştür. Putin'in görevi günümüzde de devam etmektedir.

21.yy ile birlikte Rusya'nın nasıl bir yol izleyeceği belli olmaya başlamıştır. Putinizm olarak kuramsallaştırılan Rusya Federasyonunun doktrininde devletin merkezi konumda demokratik bir halde yer almasının yanı sıra yaklaşımları pragmatist çizgide seyretmektedir. Rusya, coğrafik konumu gereği enerji bakımından zengin olmasının verdiği avantaj nedeniyle ekonomik ilişkilerini enerji merkezli sürdürmektedir. Rusya'nın ana ticaret kaynağı enerji olmasına rağmen silah endüstrisi ile teknoloji ihracatı da önemli gelir kaynakları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kapitalizmin kendisini devam ettirebilmesi için sürekli şekilde mal üretimi ve tüketimein sağlanması gereklidir. Kapitalizmde hiçbir sermaye sahibi kazandığı miktar ne olursa olsun kar oranını yeterli görmemektedir. Sermaye sınıfı, ihtiyacından kat be kat fazla para kazanma çabasını devam ettirerek rekabetten beslenen bu sistemde ayakta durma gayesindedir. Her kapitalist ülke, belirli bir gelişmişlikten sonra sermayesini dış pazarlara yayma ihtiyacı duyar. Bu durum kapitalizmin genel eğilimidir. Burada belirleyici olan ülkelerin ekonomik gücüdür. Dış pazar ihtiyacı büyük sermaye sahipleri için *sine qua non* bir durumdur. Her ülkenin gelişmişlik düzeyi ve ham maddesini işleme olanakları bir olmadığından

dolayı bazı ülkeler gelişmiş konumdaki ülkelere ihtiyaç duymaktadır. Kapitalizmde, gelişmişlik düzeyini coğrafya, nüfus, ham madde olanakları gibi etmenler belirliyor gözüktse de ambargo altında, yapılan anlaşmalar ile çeşitli nedenler ile ülkelerin eli kolu bağlanabilmektedir. Tekelci yapılar, bir yandan mal ihraç ederken, öbür yandan da sermayeyi ihraç ederek dünyayı yönetmektedirler. Bu durum açıkça kapitalizmin olgunlaşarak emperyalizm aşamasında seyretmesinin ibareleridir.

Her ülkede olduğu gibi kapitalizmin kendi içerisinde çelişkileri barındırmasından dolayı devamlı bir kriz halinde kendisini var etme çabasındadır. Bugün en gelişmiş kapitalist ülke olarak bilinen ABD’de bile sistem kaynaklı sorunlar gün geçtikçe büyümektedir. Rusya’da da Sovyetler Birliği’nin çözülüşünün ardından otuz yıl geçmesine rağmen kapitalizm istenilen düzeyde rayna oturamamıştır. Rusya, zengin enerji rezervlerine sahip olması sebebiyle komşu ülkeleri ile sıkı ilişkiler yürütmektedir. Enerjinin ardından silah ve teknoloji ihracatının Rusya’nın ekonomisini belirlemesi, diğer ülkeler arasında rekabet alanını kısıtlı tutmaktadır. Rusya, bunun farkında olduğundan “ılımlı pragmatist” bir politika izlemektedir. Bu nedendir ki Sovyetler Birliği’nin çözülüşü sonrasında bağımsızlığını kazanan ülkelere koruyucu yaklaşımda bulunmaktadır. Orta Doğu ve Asya merkezli politika yürüten Rusya, bu coğrafyadaki ilişkilerini pekiştirirken bir yandan da Batı ile (Avrupa ve ABD) ilişkilerini olabildiğince pragmatist ve milliyetçi biçimde yürütmektedir. Devletin aşırı kontrolcü yapısını kendine özgü milliyetçilik ile pekiştiren Rusya, gün geçtikçe kızışan dünya düzeninde kendisini daim kılmak için çabalamaktadır.

Rusya, Arap Baharı olarak adlandırılan süreç sonrasında Orta Doğu ve Afrika coğrafyasındaki gelişmelere yönelik çekimser tavırlar sergilemiştir. Bunun nedeni, gidişatın tam olarak öngörülememesinin yanı sıra, Batı ile karşı karşıya gelmemek, dış politikayı belirleyen etmenlerden olan “müdahale karşıtlığı” gibi belirleyici faktörler Rusya’nın net bir pozisyon alamamasını sağlamıştır. Bu durum, olayların Suriye’ye sıçrayıp Suriye Savaşı’nı başlatmasıyla netlik kazanacaktır.

Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliğinden kalan üs ve merkezleri siyasi gücünü kaybetmemek için kullanmaya devam etmektedir. Her ne kadar öncesi olsa

da, Suriye Savaşı ile birlikte Rusya üslerini aktif olarak kullanmaya başlayarak savaşa askeri ve siyasi olarak müdahil olmuştur. Bununla birlikte, savaşın yıktığı kentleri onarmak Suriye'yle yapılan anlaşmalara bağlı olarak Rus inşaat şirketlerine düşmüştür. Kentleri yapılandırmak için gerekli olan hemen her hizmet Rus şirketlerine aittir. Rusya, siyasi müdahalelerini gerçekleştirirken aynı zamanda medyayı da kullanarak hegemonya sağlamanın derdine düşmüştür.

Rusya Federasyonu'nun hegemonya amacıyla geliştirdiği araçların başında RT (Russia's Today) ve Sputnik gelmektedir. RT, Vladimir Putin'in devlet başkanlığının ilk yıllarında kurulmasıyla salt dış politikaya özgü bir yayın grafiği izlemiştir. RT, televizyon yayıncılığının yanında internet portalı bulunsa da asıl olarak televizyon yayını gerçekleştirmektedir. Günümüzde televizyonun etkisini yavaş yavaş kaybetmesinin yanı sıra üretim yapılacak olan hizmetin ömrü belirlenen amaç ve hedef kitleye göre değişim göstermektedir. Televizyonların izlenme sayısının gün geçtikçe azalması bir yana, RT'nin zamanla isminin kötüye çıkması Rusya'yı alternatif mecraya yöneltme ihtiyacında bırakmıştır. Bir yandan geçerli duruma uygun olacak, öbür yandan ihtiyacı karşılayacak bir mecra olarak zamanla Sputnik ortaya çıkmıştır.

İnternet'in gittikçe yaygınlık kazanması durumu basılı yayıncılığı gün geçtikçe gereksiz kılmaktadır. Haberlerin ücretsiz, daha hızlı, rahat ulaşılabilir ve çeşitli olmasından dolayı haberlerin tüketimi çok hızlı şekilde gerçekleşmektedir. Haberlerin sosyal medya üzerinden paylaşımı durumu da tüketimi ve görünürlüğü arttırarak adeta bilinçli bir haber takibini ve analizini olanaksız kılmaktadır. Sputnik, bu durumun farkında hareket ederek sosyal medya mecralarında da görünür olarak Rusya Federasyonu'nun sesi olmaktadır. Sputnik kurulduğu tarihten günümüze kadar üretmiş oldukları haberler Rusçu bakış açısıyla üretilmiş, haberleri tüketen ülkelerin de bu bakış açısıyla düşünmesi çabasında olunması sağlanmıştır.

Sputnik'in ortaya çıkarılma amacı günümüz dünyasında yaşanan kapitalist rekabette Rusya'nın sesi olma görevini üstlenmesidir. Sputnik'in kuruluşunda yaşadığı aşamalar ve yapmış olduğu haberler bu durumu netleştirmektedir. Sputnik, kurulduğu esnadan bu yana diplomasi, Rus silah sanayi, Rus insanların başarısı ve

Rusların bulunmuş oldukları bölgeler ve yapmış oldukları çalışmalara yer vererek hegemonyasını pekiştirmek için çabalamaktadır.

Sputnik, kurulduğu tarihten günümüze, özellikle Suriye konusunda Rusya'ya karşı oluşan algıyı değiştirmek ve yönlendirmek için çabalamaktadır. 2015 yılından beri Suriye'de bulunan Rusya Federasyonu, varlığını pekiştirirken Sputnik'i kullanmaktadır. Sputnik'in ortaya çıkışının devlet güdümlü olması ve haberlerinin Kremlin ağzıyla yazılması neye hizmet ettiğini göstermektedir. Haberlerde kullanılan kelimeler, ifadeler ve haberin içerikleri hegemonyayı pekiştirmek uğruna yapılan ideolojik girdiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçerli olan duruma göre Sputnik daha önce olduğu gibi revize olup başka bir forma bürünebilir, lakin amaç hegemonyanın tesis edilmesidir.

Gün geçtikçe dünya nüfusunun artması, kaynakların hiç bitmeyecek gibi tüketilmesi, kapitalizmin doğası gereği kar merkezli hareket etmesi sonucu insan yaşamı hiçe sayılmaktadır. Kapitalizm, irrasyonel yapıda olup içerdiği çelişkilerine rağmen kendisini var eden insan doğasına aykırı bir üretim biçimi olarak insanlığı gün geçtikçe yıkıma sürüklemektedir. Rusya Federasyonu da dünyayı yok eden bu sisteme karşı uygun tedbirler alarak hareket etmektedir.

Ele alınan AFP, AP ve Reuters gibi dünyanın ilk ve kurucu niteliğindeki ajanslar Rusya'yı haber yaparken büyük oranda görmezden gelmekte ya da diplomatik ilişkilerden dolayı oluşan temas durumlarını haberleştirmektedirler. Rusya, 2014 yılının Kasım ayından beri dış dünyaya kendisini gösterebilmek için Sputnik'i kullanmaktadır. Sputnik'i kullanırken sadece düz bir mecra olarak değil, bir yandan hegemonyanın tesis edildiği bir mecra olarak kullanmaktadır. Büyük ajansların Rusya'yı görmezden geldiği günümüz koşullarında Sputnik, bağlı bulunduğu Rusya Federasyonu'nun haberlerini dünyaya ileterek Sputnik'i hem bir ideolojik aygıt, hem de hegemonya aracı olarak kullanmaktadır. Geleceğin ne getireceğinin belli olmamasına karşın net olan bir şey karşımızdadır: Medya, ortaya çıkışından günümüze en iyi hegemonya aracı olarak misyonunu gerçekleştirmektedir. Rusya Federasyonu'nun RT ile çıktığı yolculuk bugün Sputnik ile devam etmektedir.

İlerleyen zamanlarda Sputnik'in yerini hangi kuruluş alır bilinmez ama medyanın hegemonya aracı olarak kullanılma durumunun güncelliğini yitirmeyeceği açıktır.

KAYNAKÇA

- Adil, İdris: **Haberde Dışa Bağımlılık: Uluslararası İletişim Düzeni ve Ulusal Basının Dışa Bağımlılığında Türkiye Örneği**, Ankara, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1991.
- AFET: **EU Strategic Communications With a View to Counteracting Propaganda**, Belgium, European Parliament's Committee on Foreign Affairs, 2016.
- AFP: "Russia-linked disinformation campaign fueling coronavirus alarm, US says", (çevrimiçi), <https://www.afp.com/en/news/15/russia-linked-disinformation-campaign-fueling-coronavirus-alarm-us-says-doc-1p718j3>, 26 Şubat 2020.
- AFP: "Sanders warns Russia, Trump scoffs as new meddling charges hit US election", (çevrimiçi), <https://www.afp.com/en/news/15/sanders-warns-russia-trump-scoffs-new-meddling-charges-hit-us-election-doc-1p702w2>, 26 Şubat 2020.
- AFP: "Russia and Turkey hold crisis talks after deadly Syria strike", (çevrimiçi), <https://www.afp.com/en/news/15/russia-and-turkey-hold-crisis-talks-after-deadly-syria-strike-doc-1pe4sr7>, 28 Şubat 2020.
- AFP: "Turkey-Russia tensions soar after deadly Syria

- strike”, (çevrimiçi),
<https://www.afp.com/en/news/15/turkey-russia-tensions-soar-after-deadly-syria-strike-doc-1pe4sr13>, 29 Şubat 2020.
- AFP: “Opposition urges ‘Russia without Putin’ in rally for slain liberal”, (çevrimiçi),
<https://www.afp.com/en/news/15/opposition-urges-russia-without-putin-rally-slain-liberal-doc-1pd9fa4>, 2 Mart 2020.
- Alankuş, Sevdâ: **Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya.** İstanbul, İPS İletişim Vakfı, 2003.
- AP: “Sanders condemns Russian influence in election”, (çevrimiçi),
<https://apnews.com/8e0a4aef782ee5f736a7abe519d69e>, 26 Şubat 2020.
- AP: “Moscow targets Chinese with raids amid virus fears”, (çevrimiçi),
<https://apnews.com/8a43b0b86b63b1179ccd9a9c1977a339>, 26 Şubat 2020.
- AP: “Trump says he was not told that Russia was helping Sanders”, (çevrimiçi),
<https://apnews.com/ef77c30ba74643f72d6fa60f7ca123c4>, 26 Şubat 2020.
- AP: “FBI official: Russia wants to see US ‘tear ourselves apart’”, (çevrimiçi),
<https://apnews.com/a55930e0a02d2e21d8ed2be7bc496a6f>, 26 Şubat 2020.
- AP: “Putin rejected offer to use body doubles during

- Chechen war”,
(çevrimiçi), <https://apnews.com/54ac648a9911a198b4ac2894dc84b779>, 27 Şubat 2020.
- AP: “Russian diplomat pushes for nuclear pact’s extension”, (çevrimiçi),
<https://apnews.com/86041948637f0db6fa9e50d1d0719e49>, 27 Şubat 2020.
- AP: “Trump pushing for three-way arms control with Russia, China”, (çevrimiçi),
<https://apnews.com/62606e4d737d5f56f0cce0f77259b07>, 29 Şubat 2020.
- AP: “Turkey, Russia talk tensions in Syria as migrants push west”,
(çevrimiçi), <https://apnews.com/900ac998aa8979562796638bf9ae44bb>, 29 Şubat 2020.
- Ay, İsmail C.: “Küreselleşme Sürecinde Bölgeselleşme Eğilimlerinin Dinamikleri”, Der. Alkan, Soyak, **İktisadi Yönelimler ve Sosyo-Politik Karşıtlıklar**, İstanbul, Om Yayınları, 2002, s. 51-93.
- Balkız, Bekir: “Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teori: Sosyolojik Pozitivizmin Eleştirisi”. **Sosyoloji Dergisi**, (12), s. 0-0, t.y.
- Başaran, Funda: **İletişim ve Emperyalizm**, Ankara, Ütopya Yay, 2014.
- Başkaya, Fikret: **Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme**, İstanbul, Özgür Üniversite Yay, 2010.
- BBC News: “The press in Russia”, 2008, (çevrimiçi),

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4315129.stm>, 8

Şubat 2020.

BBC News: “Russia country profile”, 2012, (çevrimiçi),
http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1102275.stm#media, 8 Şubat 2020.

Bocutoğlu, Ersan: **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Trabzon, Murathan Yay, 2012.

Boratav, Korkut: “Emperyalizm mi? Küreselleşme mi?”,
Küreselleşme, Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı, Der. E. Ahmet Tonak, İstanbul, İmge Yay, 2000, s. 21-31.

Boschele, Filiz A.: **Medyadan Yansıyanlar**, İstanbul, Beta Yay, 2013.

Bostancı, Meltem: “Yeni Uluslararası İletişim Düzeni ve Kapitalizmin Yeniden Yapılanması Sürecinde Uluslararası İletişim Politikalarının Değişim ve Dönüşümü”,
Uluslararası İletişimin Ekonomi Politikası, Der. Meltem Bostancı, İstanbul, Chiviyazıları Yay, 2013, s. 67-108.

Bottomore, Tom: **Frankfurt Okulu ve Eleştirisi**, (2. Baskı), Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul, Say, 2016.

Boyd-Barrett, Oliver: “Ekonomi Politik Yaklaşım”, **Kitle İletişiminin Ekonomi Politikası**, Ankara, Dalbaz Yay, 2006, s. 1-15.

Brewer, Anthony: **Marksist Emperyalizm Kuramları**, Çev. Cansu Aksoy, İstanbul, Kalkedon, 2011.

- Briggs, Asa ve Peter Burke: **Medyanın Toplumsal Tarihi**, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal ve Erkan Uzun, İstanbul, Kırmızı Yay, 2005.
- Bülbül, Rıdvan: **Uluslararası İletişim**, Konya, Damla Ofset, 2000.
- Bülbül, Rıdvan: **Genel Gazetecilik Bilgileri**, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, 2006.
- Civelek, Mehmet A.: “Ulus Devlet: “Bitti” Diyenlere Hatırlatmalar”. **Gelenek**, 85, ty.
- Çoban, Savaş: **Hegemonya Aracı ve İdeolojik Aygıt Olarak Medya**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sos. Bil. Ens, 2011.
- Çoşkunaydın, Ahmet: **SSCB’nin Dağılmasından Sonraki Süreçte Rusya’daki Yazılı Basının Geçirdiği Değişimler**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
- Dellaloğlu, Besim: **Frankfurt Okulu’nda Sanat ve Toplum**, 6. Baskı, İstanbul, Say, 2018.
- Dietrich, Heinz: **International Communication: Media, Channels, Functions**, New York, Hastings House, 1970.
- Eaton, John: **Ekonomi Politik**, 3. Baskı, Çev. Şiar Yalçın, Ankara, Bilim ve Sosyalizm Yay, 1996.
- Ejc: “Russia Media Landscapes”, (çevrimiçi), https://ejc.net/media_landscapes/russia, 8 Şubat

- 2020.
- Engels, Friedrich: **Ludwig Feurbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu.** Çev. Sevim Belli, 3. Baskı, Ankara, Sol Yay, 1992.
- Engels, Friedrich: **Anti – Dühring,** Çev. Kenan Somer, 5. Baskı, Ankara, Sol Yay, 2010.
- Engels, Friedrich: “Karl Marx’ın Ekonomi Politikği Eleştirisi” **Ekonomi Politikğin Eleştirisine Katkı,** 7. baskı, Çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yay, 2011.
- Ercan, Fuat: **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik,** İstanbul, Sarmal Yay, 1996.
- Erdoğan, İrfan: **İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş,** Ankara, İmge Yay, 1997.
- Erdoğan, İrfan: **Kapitalizm Kalkınma Postmodernizm ve İletişim.** Ankara, Erk Yay, 2000.
- Erdoğan, İrfan: **İletişimi Anlamak,** Ankara, Erk Yay, 2002.
- Erdoğan, İrfan: **Medya Teori ve Araştırmaları,** Ankara, Erk Yay, 2014.
- Ersoy, Arif: **İktisadi Kuramlar ve Düşünceler Tarihi,** İstanbul, Nobel Yay, 2015.
- Ersoy, Melih: “Bağımlılık Okulunun Eleştirisi”, **Ekin Belleten,** Ankara, 1991, s. 23-32.
- Erzikova, Elina ve Wilson Lowrey.: “Russian Regional Media”, **Digital Journalism,** 5:

- 7, 2017, s. 919-937.
- Fair, Joe ve Hemant Shah.: “Continuities and Discontinuities in Communication and Development Research Since 1958”, **Journal of International Communication**, 4: (2), 1997, s. 3-23.
- Feedspot: “Top 10 Russian News Websites, Blogs & Influencers in 2020”, (çevrimiçi), https://blog.feedspot.com/russian_news_websites/, 10 Şubat 2020.
- Foreign Policy: “Kremlin’s ‘Sputnik’ Newswire Is the BuzzFeed of Propaganda”, 2014, (çevrimiçi), <https://foreignpolicy.com/2014/11/10/kremlins-sputnik-newswire-is-the-buzzfeed-of-propaganda/>, 2 Mart 2020.
- Fung, Y, ve H. Anthony: “Medya Ekonomisinin Politikası ve Medya Politikasının Ekonomisi: Kısa Bir Bakış” **Kitle İletişiminin Ekonomi Politikası**, Ankara, Dalbaz Yay, 2006, s. 31-60.
- Gadimov, Javanshir: **Sovyetler Birliği’nin Çöküşünden Sonra Rusya ve Türk Cumhuriyetlerinde Haber Ajansları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014.
- Garnham, Nicholas: “Kitle İletişimin Ekonomi Politikasına Katkısı” **Kitle**

- İletişiminin Ekonomi Politikası**, Ankara: Dalbaz Yay, s. 173-186.
- Gill, Stephen ve David Law: **The Global Political Economy: Perspectives, Problems, and Policies**, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1988.
- Girgin, Atilla: **Uluslararası İletişim, Haber Ajansları ve AA**, İstanbul, Der Yay, 2002.
- Girgin, Atilla: **Gazeteciliğin Temel İlkeleri**, İstanbul, Der Yay, 2008.
- Golding, Peter ve Graham Murdock: “Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik”, **Medya, Kültür, Siyaset**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2002, s. 49-75.
- Hamelink, Cees: “Merkez ve Çevre Ülkeler Arasında Enformasyon Dengesizliği”, **Enformasyon Devrimi Efsanesi**, Der. Yusuf Kaplan, İstanbul, Rey Yay, 1991, s. 257-277.
- Hamelink, Cees: “Enformasyon Devriminden Sonra Yaşam Sürececek Mi?”, **Enformasyon Devrimi Efsanesi**, Der. Yusuf Kaplan, İstanbul, Rey Yay, 1991, s. 11-32.
- Held, David ve Anthony McGrew: “Büyük Küreselleşme Tartışması”, **Küresel Dönüşümler**, Çev. Ali Serkan Mercan – Eray Sarıot, 2. Baskı, Ankara, Phoenix Yay, 2014, s. 7-70.

- Held, David, Anthony McGrew, David Goldblatt ve Jonathan Perraton: “Küreselleşmeyi Yeniden Düşünmek”, **Küresel Dönüşümler**, Çev. Mehmet Celil Çelebi, 2. Baskı, Ankara, Phoenix Yay, 2014, s. 88-96.
- Herman, Edward ve Noam Chomsky: **Rızanın İmalatı**, 2. Baskı, Çev. Ender Abadoğlu, İstanbul, BGST Yay, 2012.
- Hunt, Emery K.: **İktisadi Düşünce Tarihi**, 2. Baskı, Çev. Müfit Günay, Ankara, Dost Yay, 2009.
- Ives, Peter: **Gramsci’de Dil ve Hegemonya**, Çev. Ekrem Ekici, İstanbul, Kalkedon, 2011.
- İnuğur, Nuri: **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, Der Yay, 2005.
- Jeanneney, Jean N.: **Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi**, Çev. Esra Atuk, İstanbul, YKY, 2006.
- Kaypakoğlu, Serdar: **Küresel Medya ve Kültürel Değişim**, İstanbul, Naos Yay, 2004.
- Kazgan, Gülten: **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 3.baskı, İstanbul, Remzi Yay, 1984.
- Kazgan, Gülten: **Küreselleşme ve Ulus-Devlet (Yeni Ekonomik Düzen)**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay, 2000.
- Kuruca, Nazım: **İktisadi Düşünce Tarihi içinde**, İstanbul Lisans Yay, 2012.
- Küçük, Yalçın: **İsyân: Cilt I**, İstanbul, İthaki Yay, 2005.
- Lavenir, Bertho C. ve Frederic Barbi: **Diderot’dan İnternete Medya Tarihi**, Çev.

- Kerem Eksen, İstanbul, Okuyan Yay, 2001.
- Lee, Chin-Chuan: **Internationalizing “International Communication”**, Michigan, University of Michigan Press, 2015.
- Lenin, Vladimir İ.: **Emperyalizm – Kapitalizmin En Yüksek Aşaması-**, Çev. Cemal Süreya, Ankara, Sol Yay, 2013.
- Lenin, Vladimir İ.: **Marksizmin Üç Kaynağı**, Çev. Vahap S. Erdoğan, Ankara, Sol Yay, 2013.
- Luxemburg, Rosa: **The Accumulation of Capital**, Routledge, New York, 2003.
- Madikiza, Lucky ve Elirea Bornman: “International Communication: Shifting Paradigms, Theories and Foci of Interest”, **Communication**, 33: 2, 2007, s.11-44.
- Magdoff, Harry: **Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm**, Çev. Erdoğan Usta, İstanbul, Kalkedon, 2006.
- Marx, Karl: **Capital: Volume III**, Moscow, Foreign Languages Publishing House, 1958.
- Marx, Karl: **Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı**, 7. baskı, Çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yay, 2011.
- Marx, Karl: **Kapital: Cilt I**, Çev. Mehmet Selik – Nail Satlıgan, İstanbul, Yordam Kitap, 2011.
- Marx, Karl: **1844 El Yazmaları**, Çev. Murat Belge, İstanbul,

- Birikim Yay, 2013.
- Marx, Karl: **Kapital: Cilt III**, Çev. Mehmet Selik – Erkin Özalp, İstanbul, Yordam Kitap, 2015.
- Mattelart, Armand: **İletişimin Dünyasallaşması**, Çev. Halime Yücel, 4. baskı, İstanbul, İletişim Yay, 2016.
- McPhall, Tom: “Yeni Uluslararası Enformasyon ve İletişim Düzeni”, **Enformasyon Devrimi Efsanesi**, Der. Yusuf Kaplan, İstanbul, Rey Yay, 1991, s. 141-164.
- McQuail, Denis ve Sven Windhal: **İletişim Modelleri**, Çev. Konca Yumlu, 3. Baskı, Ankara, İmge Yay, 2005.
- Mody, B: “Communication And Development: Beyond Panaceas, Journal of International Communication” 4: (2), 1997, s. 1-2.
- Mosco, Vincent: **The Political Economy of Communication**, London, SAGE Publications Ltd, 2009.
- Mowlana, Hamid: “Communication and Development”, **Peace Review: A Journal of Social Justice**, 8: 1, 1996, s. 105-111.
- Mowlana, Hamid: **Global Information and World Communication: New Frontiers in International Relations**, Second Edition, London: Sage Public Ltd, 1997.
- Mowlana, Hamid: “International Communication”, **Journal of**

- International Communication**, 10(2), 2004, s. 7-32.
- Odatv: “Yalçın Küçük yine tartışma yaratacak”, (çevrimiçi), <https://odatv4.com/yalcin-kucuk-yine-tartisma-yaratacak-0711161200.html>, 21 Şubat 2021.
- Oshkalo, Anna: “Top 10 Russia’s largest media in 2014”, **Russian Search Tips**, 2014, (çevrimiçi), <https://www.russiansearchtips.com/2015/01/top-10-russias-largest-media-2014/>, 8 Şubat 2020.
- Öngen, Tülin: “Hangi Ekonomi Politik?”, **Yapı, Pratik Özne: Kapitalizmin Dönüşüm Süreçlerinin Ekonomi Politik Eleştirisi**, Ankara, Dipnot, 2009, s. 15-30.
- Özcan, Zafer: **Uluslararası Haberleşme ve Azgelişmiş Ülkeler**, Ankara, Dayanışma Yay, 1983.
- Özdemir, Alişan: **Diyalektik Kavramının Tarihi Değişimi ve Günümüzde Diyalektik Mantık**, Yayınlanmamış Yük. Lis. Tezi, İstanbul, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Parkhomenko, Sergei: “Russian “Ad-Hoc” Journalism”, **Russian Politics and Law**, 55, nos. 4–5, 2017, s. 336–353.
- Petras, James: “Cultural Imperialism in Late 20th Century”, **Economic and Political Weekly**, Vol. 29, No. 32,

1994, s. 2070-2073.

Portelli, Hugues: **Gramsci ve Tarihsel Blok**, Çev. Kenan Somer, Ankara, Savaş Yay, 1982.

Reuters: “Sanders blasts Russia for reportedly trying to boost his presidential campaign”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia/sanders-blasts-russia-for-reportedly-trying-to-boost-his-presidential-campaign-idUSKBN20F01B>, 26 Şubat 2020.

Reuters: “Trump accuses Schiff of leaking intelligence about Russia to hurt Sanders”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia/trump-accuses-schiff-of-leaking-intelligence-about-russia-to-hurt-sanders-idUSKCN20H0H8>, 26 Şubat 2020.

Reuters: “U.S. national security adviser denies Russia boosting Trump reelection”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia-adviser/u-s-national-security-adviser-denies-russia-boosting-trump-reelection-idUSKCN20G0TK>, 26 Şubat 2020.

Reuters: “Russia denies reports about its strikes in Syria’s Idlib: TASS”, (çevrimiçi),

<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-displaced-russia/russia-denies-reports-about-its-strikes-in-syrias-idlib-tass-idUSKCN20I2BD>, 26 Şubat 2020.

Reuters: “Russia, Turkey preparing talks on fighting in Syria’s Idlib province: TASS”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-russia/russia-turkey-preparing-talks-on-fighting-in-syrias-idlib-province-tass-idUSKCN20I1EL>, 26 Şubat 2020.

Reuters: “U.S. Democrats want Russia sanctions over 2020 election interference”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia-senate/u-s-democrats-want-russia-sanctions-over-2020-election-interference-idUSKCN20I2OH>, 26 Şubat 2020.

Reuters: “Belarus says its oil refineries operating at half capacity”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-belarus-oil-russia-refineries/belarus-says-its-oil-refineries-operating-at-half-capacity-idUSKBN20J1PE>, 26 Şubat 2020.

Reuters: “Dmitry Yazov, anti-Gorbachev coup plotter, ex-

Soviet defense minister, dies”, (çevrimiçi),
<https://www.reuters.com/article/us-russia-military-yazov/dmitry-yazov-anti-gorbachev-coup-plotter-ex-soviet-defense-minister-dies-idUSKCN20J1E2>,
26 Şubat 2020.

Reuters: “Russia to push for lifting limits on Central African Republic diamond exports”, (çevrimiçi),
<https://www.reuters.com/article/us-russia-diamonds-centralafrica/russia-to-push-for-lifting-limits-on-central-african-republic-diamond-exports-idUSKBN20J1XI>, 26 Şubat 2020.

Reuters: “Russia’s Transneft says it has received bids to supply oil to Belarus in March: Ifax”, (çevrimiçi),
<https://www.reuters.com/article/us-belarus-oil-russia-transneft/russias-transneft-says-it-has-received-bids-to-supply-oil-to-belarus-in-march-ifax-idUSKCN20J14P>, 26 Şubat 2020.

Reuters: “Trump: No election help wanted or received from any country”, (çevrimiçi),
<https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia/trump-no-election-help-wanted-or-received-from-any-country-idUSKBN20J1R1>, 26 Şubat 2020.

Reuters: “It’s a wrap: Russian Batmobile towed away in plastic after city jaunt”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-russia-police-batmobile/its-a-wrap-russian-batmobile-towed-away-in-plastic-after-city-jaunt-idUSKCN20K2C9>, 27 Şubat 2020.

Reuters: “Russia accuses Turkey of helping foreign fighters enter Libya: Ifax”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-libya-security-russia-turkey/russia-accuses-turkey-of-helping-foreign-fighters-enter-libya-ifax-idUSKCN20K166>, 27 Şubat 2020.

Reuters: “Russia extends detention of ex-U.S. marine over alleged assault”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-russia-usa-prison/russia-extends-detention-of-ex-u-s-marine-over-alleged-assault-idUSKCN20K1OL>, 27 Şubat 2020.

Reuters: “Russia says it expects ‘good results’ from talks with Turkey on Syria’s Idlib: RIA”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-russia-talks/russia-says-it-expects-good-results-from-talks-with-turkey-on-syrias-idlib-ria->

[idUSKCN20K1AP](#), 27 Şubat 2020.

Reuters: “Russia suspends some South Korea flights, Iranian visas over coronavirus”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-china-health-russia-restrictions/russia-suspends-some-south-korea-flights-iranian-visas-over-coronavirus->

[idUSKCN20K21H](#), 27 Şubat 2020.

Reuters: “Russian stocks to reach new highs in 2020 despite uncertain backdrop: Reuters poll”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-russia-stocks-poll/russian-stocks-to-reach-new-highs-in-2020-despite-uncertain-backdrop-reuters-poll->

[idUSKCN20K1PG](#), 27 Şubat 2020.

Reuters: “Russia’s Putin agrees to hold nationwide vote on constitutional changes on April 22: Ifax”, (çevrimiçi), [https://www.reuters.com/article/us-russia-politics/russias-putin-agrees-to-hold-nationwide-vote-on-constitutional-changes-on-](https://www.reuters.com/article/us-russia-politics/russias-putin-agrees-to-hold-nationwide-vote-on-constitutional-changes-on-april-22-ifax-)

[april-22-ifax-idUSKCN20K2BX](#), 27 Şubat 2020.

Reuters: “Moscow rounds up stray animals, kills rats over coronavirus fears”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-china-health-russia-animals/moscow-rounds-up-stray-animals-kills-rats-over-coronavirus-fears->

[idUSKCN20L1LV](#), 27 Şubat 2020.

- Reuters: “Russia urges tour operators to avoid Italy, South Korea, Iran over coronavirus”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-china-health-russia-tours/russia-urges-tour-operators-to-avoid-italy-south-korea-iran-over-coronavirus-idUSKCN20L0XS>, 27 Şubat 2020.
- Reuters: “Russian military source denies Syrian rebels took town of Saraqeb - news agencies”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-idlib-russia/russian-military-source-denies-syrian-rebels-took-town-of-saraqeb-news-agencies-idUSKCN20L0QW>, 27 Şubat 2020.
- Reuters: “Turkey says discussing with Russia opening Syrian air space for drones: NTV”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-russia/turkey-says-discussing-with-russia-opening-syrian-air-space-for-drones-ntv-idUSKCN20L1WO>, 27 Şubat 2020.
- Reuters: “U.S. urges Russia to find masterminds of Kremlin critic’s murder”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-russia-usa-nemtsov/u-s-urges-russia-to-find-masterminds-of-kremlin-critics-murder-idUSKCN20L1UH>, 27 Şubat 2020.
- Reuters: ““Are you real?” Putin quashes rumors he uses a body double”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-russia-putin-double/are-you-real-putin-quashes-rumors-he-uses-a-body-double-idUSKCN20L26E>, 28 Şubat 2020.
- Reuters: “Doping: Russia’s Olympic ban appeal not heard before late April – CAS”, (çevrimiçi),

<https://www.reuters.com/article/us-sport-doping-russia-appeal/doping-russias-olympic-ban-appeal-not-heard-before-late-april-cas-idUSKCN20L2JD>,
28 Şubat 2020.

Reuters: “Kremlin plays down hammer attack on exiled Chechen critic in Poland”, (çevrimiçi),
<https://www.reuters.com/article/us-poland-russia-chechnya/kremlin-plays-down-hammer-attack-on-exiled-chechen-critic-in-poland-idUSKCN20L24Z>,
28 Şubat 2020.

Reuters: “Moscow asks China to respect its coronavirus curbs after discrimination complaint”, (çevrimiçi),
<https://www.reuters.com/article/us-china-health-russia-moscow/moscow-asks-china-to-respect-its-coronavirus-curbs-after-discrimination-complaint-idUSKCN20L2AY>, 28 Şubat 2020.

Reuters: “Russia accuses Turkey of illegally sending strike drones into Syria’s Idlib”, (çevrimiçi),
<https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-russia-drones/russia-accuses-turkey-of-illegally-sending-strike-drones-into-syrias-idlib-idUSKCN20L2WI>, 28 Şubat 2020.

Reuters: “Russia conducts first ship-based hypersonic missile test: TASS”, (çevrimiçi),
<https://www.reuters.com/article/us-russia-military-missiles/russia-conducts-first-ship-based-hypersonic-missile-test-tass-idUSKCN20L2CL>, 28 Şubat 2020.

Reuters: “Russia suspends some flights between Russia and Iran over coronavirus”, (çevrimiçi),
<https://www.reuters.com/article/us-china-health->

[russia-iran/russia-suspends-some-flights-between-russia-and-iran-over-coronavirus-idUSKCN20L2D3](#), 28 Şubat 2020.

Reuters: “Russian state TV: Turkish army is firing on Russian planes in Syria’s Idlib”, (çevrimiçi), [https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-russia/russian-state-tv-turkish-army-is-firing-on-russian-planes-in-syrias-idlib-idUSKCN20L28N](#), 28 Şubat 2020.

Reuters: “Turkey discusses with Russia steps toward ceasefire in Syria’s Idlib”, (çevrimiçi), [https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-russia-ceasefir/turkey-discusses-with-russia-steps-toward-ceasefire-in-syrias-idlib-idUSKCN20L2LS](#), 28 Şubat 2020.

Reuters: “U.S. judge mulls holding Russian firm linked to election meddling in contempt”, (çevrimiçi), [https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia-concord/u-s-judge-mulls-holding-russian-firm-linked-to-election-meddling-in-contempt-idUSKCN20L365](#), 28 Şubat 2020.

Reuters: “Vladimir Putin inspects Russia’s answer to Disneyland before grand opening”, (çevrimiçi), [https://www.reuters.com/article/us-russia-putin-dream-island/vladimir-putin-inspects-russias-answer-to-disneyland-before-grand-opening-idUSKCN20L2JS](#), 28 Şubat 2020.

Reuters: “Russia sends two warships armed with cruise missiles to Syria’s coast”, (çevrimiçi), [https://www.reuters.com/article/us-syria-security-russia-frigates/russia-sends-two-warships-armed-](#)

- [with-cruise-missiles-to-syrias-coast-ifax-idUSKCN20M0NH](#), 28 Şubat 2020.
- Reuters: “Russia restricts entry of Iranians, South Koreans amid coronavirus fears”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-china-health-russia-travel/russia-restricts-entry-of-iranians-south-koreans-amid-coronavirus-fears-idUSKCN20M0RA>, 28 Şubat 2020.
- Reuters: “Full-scale Turkish action in Syria’s Idlib would end badly for Ankara - Ifax cites Russian lawmaker”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-russia-lawmaker/full-scale-turkish-action-in-syrias-idlib-would-end-badly-for-ankara-ifax-cites-russian-lawmaker-idUSKCN20M0VT>, 28 Şubat 2020.
- Reuters: “Cracked window forces passenger plane to fly back to Moscow airport – TASS”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-russia-airplane-crack/cracked-window-forces-passenger-plane-to-fly-back-to-moscow-airport-tass-idUSKCN20M0XQ>, 28 Şubat 2020.
- Reuters: “Passenger plane lands in Moscow after being diverted over cracked window”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-russia-airplane-landing/passenger-plane-lands-in-moscow-after-being-diverted-over-cracked-window-ria-idUSKCN20M14M>, 28 Şubat 2020.
- Reuters: “Russia sends warships to Syria, blames Ankara for killing of Turkish troops”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-syria-security->

[russia/russia-sends-warships-to-syria-blames-ankara-for-killing-of-turkish-troops-idUSKCN20M0LO](#), 28 Şubat 2020.

Reuters: “Erdogan to tell Trump that Turkey expects ‘actual’ support in Syria: official”, (çevrimiçi), [https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-russia-trump/erdogan-to-tell-trump-that-turkey-expects-actual-support-in-syria-official-idUSKCN20M22O](#), 28 Şubat 2020.

Reuters: “Russians to skip World Cup event in U.S. because of coronavirus”, (çevrimiçi), [https://www.reuters.com/article/us-china-health-russia-gymnastics/russians-to-skip-world-cup-event-in-u-s-because-of-coronavirus-idUSKCN20M22V](#), 28 Şubat 2020.

Reuters: “Putin’s youngest daughter to run artificial intelligence institute”, (çevrimiçi), [https://www.reuters.com/article/us-russia-putin-daughter/putins-youngest-daughter-to-run-artificial-intelligence-institute-idUSKCN20M2RU](#), 29 Şubat 2020.

Reuters: “Russians to skip World Cup events in U.S., Japan: federation”, (çevrimiçi), [https://www.reuters.com/article/us-china-health-russia-gymnastics/russians-to-skip-world-cup-events-in-u-s-japan-federation-idUSKCN20M22V](#), 29 Şubat 2020.

Reuters: “Russia’s suspended federation names new president”, (çevrimiçi), [https://www.reuters.com/article/us-sport-doping-russia-athletics/russias-suspended-federation-](#)

- [names-new-president-idUSKCN20M2F0](#), 29 Şubat 2020.
- Reuters: “Top Russian and U.S. generals discuss Syria amid tensions”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-russia-usa/top-russian-and-u-s-generals-discuss-syria-amid-tensions-ifax-idUSKCN20M26J>, 29 Şubat 2020.
- Reuters: “Trump willing to meet leaders of Russia, China, Britain, France on arms control”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-russia-summit/trump-willing-to-meet-leaders-of-russia-china-britain-france-on-arms-control-idUSKCN20M3CJ>, 29 Şubat 2020.
- Reuters: “Turkey says it demanded immediate ceasefire in Syria’s Idlib from Russia”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-russia-statement/turkey-says-it-demanded-immediate-cease-fire-in-syrias-idlib-from-russia-idUSKCN20M2HW>, 29 Şubat 2020.
- Reuters: “Russia, Turkey set to discuss Syria conflict: Kremlin”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-russia-france-iran/russia-turkey-set-to-discuss-syria-conflict-kremlin-idUSKBN20N0ZS>, 2 Mart 2020.
- Reuters: “Russian march combines tribute for opposition leader with Putin protest”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-russia-politics-protests/russian-march-combines-tribute-for-opposition-leader-with-putin-protest->

- [idUSKBN20N0JW](#), 2 Mart 2020.
- Reuters: “Russia says agreed with Turkey to reduce tensions in Syria’s Idlib”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-russia-talks/russia-says-agreed-with-turkey-to-reduce-tensions-in-syrias-idlib-idUSKBN20N0BR>, 2 Mart 2020.
- Reuters: “Russia asks citizens to avoid foreign travel over virus fears”, (çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-china-health-russia-travel/russia-asks-citizens-to-avoid-foreign-travel-over-virus-fears-idUSKBN20N09E>, 2 Mart 2020.
- RIA-Novosti: “RIA-Novosti”, **Wikipedia**, (çevrimiçi), https://en.wikipedia.org/wiki/RIA_Novosti, 20 Şubat 2020.
- Rosenkrans, Ginger: “Since The End of The State-Run Press Evolution of Russian Newspapers From Perestroika to 1998”, *Journal of Government Information*, 28, 2001, s. 549–560.
- Savran, Sungur: **Kod Adı Küreselleşme**, 2. Baskı, İstanbul, Yordam Kitap, 2011.
- Schiller, Herbert: “Dünya Ekonomik Sisteminin Ulusal Egemenlikleri Aşındırması”, **Enformasyon Devrimi Efsanesi**, Der. Yusuf Kaplan, İstanbul, Rey Yay, 1991, s. 279-303.
- Schramm, Wilbur: **International Communication: Media**,

- Channels, Functions**, Der. Heinz Dietrich, New York, Hastings House, s. 145-150.
- Selik, Mehmet: **İktisadi Doktrinler Tarihi**, 3. Baskı, 2. Edisyon, Ankara, Efil Yayınevi, 2015.
- Semati, Mehdi: “Introduction: New Frontiers in International Communication”. Mehdi Semati Ed. **New Frontiers in International Communication Theory**, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2004.
- Smaele, Hedwig de: “Mass Media and The Information Climate In Russia”, **Europe-Asia Studies**, 2007, 59: 8, 1299-1313.
- Smythe, Dallas: “Batı Marksizminin Kör Noktası” **Kitle İletişiminin Ekonomi Politikası**, Ankara, Dalbaz Yay, 2006, s. 127-172.
- Soldner, Markus: “Political Capitalism and the Russian Media”, **Media, Culture and Society in Putin’s Russia**, Der. Stephen White, New York, Palgrave Macmillan, 2008, s. 154-178.
- Somel, Cem: “Bağımlılık Kuramı ve Güney Kore Deneyimi”, **Küreselleşme, Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı**, Der. E. Ahmet Tonak, Ankara, İmge Yay, 2000, s. 69-114.

- Sparks, Colin: “Media and Cultural Imperialism Reconsidered”, **Chinese Journal of Communication**, 5: 3, 2012, s. 281-299.
- Sputnik: “Rusya, ilerleme sağlanması umuduyla İstanbul’daki Suriye toplantısını destekleyecek”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B2EK>, 25 Şubat 2020.
- Sputnik: “ABD seçimlerinde ‘Rus müdahalesi’ klişesiyle bu kez sosyalist Sanders’ın kampanyasına gölge düşürme çabası”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B22W>, 25 Şubat 2020.
- Sputnik: “MiG-35 için otomatik iniş patenti alındı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B2qw>, 25 Şubat 2020.
- Sputnik: “Rus Dışişleri: Bir Rus yetkili İspanya’da ABD’nin talebiyle gözetim altına alındı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B2p7>, 25 Şubat 2020.
- Sputnik: “Rusya: İdlib konusunda Türkiye’yle görüşmelerin sürmesi gerektiğine inanıyoruz”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B262>, 25 Şubat 2020.
- Sputnik: “Rusya, sporcularının odalarına baskın yapılması nedeniyle İtalya’ya nota gönderdi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B22d>, 25 Şubat 2020.

- Sputnik: “Sırbistan, ilk Pantsir-S1 füze savunma sistemlerini teslim aldı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B2CP>, 25 Şubat 2020.
- Sputnik: “Şoygu ile Akar’dan İdlib görüşmesi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B25A>, 25 Şubat 2020.
- Sputnik: “Yeni nesil S-350 Vityaz hava savunma sistemi montaj atölyesinde gösterildi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B2q3>, 25 Şubat 2020.
- Sputnik: “Zaharova, Ukrayna vatandaşlarının Çin’den nakledilişinin protesto edilmesini yorumladı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B2pg>, 25 Şubat 2020.
- Sputnik: “İletişim Başkanı Altun: Rusya’nın iş birliğine güveniyoruz”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B2JK>, 25 Şubat 2020.
- Sputnik: “Kremlin’den dörtlü Suriye zirvesiyle ilgili açıklama”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B2UM>, 25 Şubat 2020.
- Sputnik: “Kremlin’den Rus ve Türk askeri yetkililerinin Suriye temaslarına ilişkin açıklama”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3dY>, 25 Şubat 2020.
- Sputnik: “Libya, ABD’ye Rusya’yı caydırmak için üs kurmasını önerdi”, (çevrimiçi),

<https://sptnkne.ws/B2Zw>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Putin: Ordu ve donanmamızı lazer ve hipersonik silahlarla donatacağız”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3cc>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya: Bazı ülkeler Suriyeli sığınmacı konusunu propaganda amacıyla kullanıyor”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B2Se>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya Japonya’da karantinadaki gemiden 8 vatandaşını tahliye etti, 3’ünde koronavirüse rastlandı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B2Rf>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Amerikan savaş gemisi Karadeniz’e giriş yaptı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3nw>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Antalya Valisi Karaloğlu: Rusya ile turistlerin yerli para birimlerini kullanması olasılığı görüşülüyor”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3sT>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Hindistan’ın ilk astronotu: Rusya’da kışlar uzaydan daha karanlık”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3De>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Lavrov: Türkiye ile İdlib konusunda yeni bir dizi görüşme hazırlığındayız”, (çevrimiçi),

<https://sptnkne.ws/B348>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Rus basını: Su-57 için hipersonik füze geliştirildi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3KN>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Rus denetçiler Türkiye semalarında gözlem uçuşu yapacak”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3xj>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Rus tasarımcı Rusya ve ABD’nin füze saldırısı erken uyarı sistemlerini karşılaştırdı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3CB>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Rus uzman İdlib’de Rusya ve Türkiye’ye uygun çıkış yolunu açıkladı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3JH>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Rus yüzücü Timanina’dan Anavatan Savunucuları Günü için ‘sıcak’ paylaşım”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B37C>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya Savunma Bakanlığı’ndan İdlib’de iki yerleşimin vurulduğu haberine yalanlama”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3Jy>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya’nın Kırımlı milletvekili Natalya Poklonskaya’dan ‘gerçek erkek’ tarifi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3mK>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Lavrov ve BM Genel Sekreteri Guterres, Suriye’yi

görüştü”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3Mr>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Rus vekilden ABD savaş gemisinin Karadeniz’e girişine ilişkin yorum”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3M5>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Türkiye ile Kabardey-Balkar Cumhuriyeti arasındaki uçak seferleri yazın yeniden başlatılabilir”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3Pa>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Zaharova’dan MH17 uçağını BUK füzesinin düşürdüğüne tank biri olduğu iddialarına yanıt: Trajediden komedi yarattılar”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3T6>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Erdoğan: Rus heyeti yarın geliyor, Dörtlü Zirve konusunda tam ittifak söz konusu değil”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3RW>, 25 Şubat 2020.

Sputnik: “Gatilov: ABD’nin BM’ye 1 milyar dolardan fazla borcu var”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4gA>, 26 Şubat 2020.

Sputnik: “Kremlin: İdlib konulu çok taraflı görüşmeler için hazırlıklar sürüyor”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3WV>, 26 Şubat 2020.

Sputnik: “Lavrov, İdlib’deki teröristlerle ateşkes yapma çağrılarını reddetti: Bu, onlara ayrıcalık tanımak olur”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3YS>, 26 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya: İdlib’de gerginliğin artması Anayasa Komitesi’nin çalışmalarına engel değil”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B3Vq>, 26 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya, Türkiye’den domates kotasını üçte bir oranında artırdı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4mB>, 26 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya’nın Türkiye’den domates alım kotasını artırması ihracatçıyı sevindirdi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4tM>, 26 Şubat 2020.

Sputnik: “Ryabkov: ABD’nin tehditlerinden korkmuyoruz”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4t6>, 26 Şubat 2020.

Sputnik: “Sovyetler Birliği’nin son mareşali hayatını kaybetti”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4un>, 26 Şubat 2020.

Sputnik: “Trump: 2020 seçimlerine Rus müdahalesinden ABD istihbaratı bana hiç söz etmedi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4tf>, 26 Şubat 2020.

Sputnik: “Trump: 2020 seçimlerine Rus müdahalesinden

ABD istihbaratı bana hiç söz etmedi”, (çevrimiçi),
<https://sptnkne.ws/B4tf>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “3 Rus vatandaşına koyulan koronavirüs tanısı doğrulandı, Rus uzmanlar 5 aşı prototipi geliştirdi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4TW>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Bogdanov: Rus ve Türk heyetleri arasındaki görüşmelerde olumlu sonuç bekliyoruz”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4Ca>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Bogdanov: Türkiye’nin desteğiyle Libya’ya yabancı militan gönderiliyor”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4Fb>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Çavuşoğlu, Rus heyetiyle görüşmede beklentimiz İdlib’de saldırıların kalıcı şekilde durdurulması”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B49b>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Eski Rus istihbaratçı SSCB’nin çöküşünü CIA’deki arkadaşlarından öğrenmiş”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5bS>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Esper: Rusya’nın ‘bölgesel hakimiyeti’ konusunda endişeliyim”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5gK>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Hermitage Müzesi’nin gözdesi ‘kahin kedi’ Aşil,

Euro 2020’de görev yapacak”, (çevrimiçi),
<https://sptnkne.ws/B4MF>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Pekcan’dan domates açıklaması: Zaten uygulama
DTÖ kurallarına uygun değil ama evet sağ olsunlar
200 bine çıkardılar”, (çevrimiçi),
<https://sptnkne.ws/B4Bm>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Peskov: Rusya, Türkiye ve İran arasında Suriye
konulu olası zirvenin tarihi ve yeri hakkında bir
netlik yok”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4DA>,
27 Şubat 2020.

Sputnik: “Putin: Devlet yetkililerinin yurtdışında varlık
bulundurma yasağı fikrine katılıyorum”,
(çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4VP>, 27 Şubat
2020.

Sputnik: “Putin, Erdoğan’ın doğum gününü kutladı”,
(çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4Hy>, 27 Şubat
2020.

Sputnik: “Putin’den Mübarek’in ölümüyle ilgili taziye”,
(çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4H3>, 27 Şubat
2020.

Sputnik: “Rus Molçanov tek nefeste buz altında yüzme
rekoru kırdı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4T5>,
27 Şubat 2020.

Sputnik: “Rus senatörler: ABD Rusya ve diğer ülkelere yaptırımlarla askeri ve ekonomik amaçlar peşinde”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4Zw>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Rus vekil: ABD, Türkiye’ye Patriot vermeyecek”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5b9>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Rus vekilden ABD’nin Rusya ve Türkiye’ye yaptırımlarına yanıt: İran konusundaki gerginliği körüklüyor”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B48T>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya: ABD’nin vize vermemesiyle ilgili kriz giderek büyüyor”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4ZF>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya Anayasası’nda yapılacak değişikliklere ilişkin halk oylaması 22 Nisan’da gerçekleşecek”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4XC>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya Enerji Bakanı Novak: Petrol ihtiyacı en az 20 yıl daha artmaya devam edecek”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4SQ>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya Savunma Bakanlığı: S-350 testlerde seyir füzelerine karşı yüksek verimlilik gösterdi”,

(çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4PQ>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya, Kuzey Kore’ye koronavirüsün hızlı laboratuvar teşhisi için 1500 test sistemi verdi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4G9>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya’da suçluları bulabilmek için yeni kamera tanıma sistemi: Ses, göz, dövmeden tespit yapılabilecek”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4xm>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya’da uçaklar sınır ihlali yaptıklarında izlenecek prosedür onaylandı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5aV>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya’dan İtalya, Güney Kore ve İran’a seyahat uyarısı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5qd>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Ryabkov: ABD’nin İran ile işbirliği yapan ülkelere uyguladığı yeni yaptırımlar yasa dışı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B4Zn>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “Türk ve Rus heyetlerinin İdlib’deki duruma ilişkin görüşmeleri sona erdi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5ak>, 27 Şubat 2020.

Sputnik: “ABD, Rusya’ya nasıl yaşayacağını öğretmeye çalışmaya son vermeli”“, (çevrimiçi),

<https://sptnkne.ws/B5Wz>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Almanya Dışışleri Bakanı Maas: Rusya ve ABD START-3’ü uzatarak liderliğini sergilesin”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5fj>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Almanya Dışışleri Bakanı Maas’tan İdlib’de arabuluculuk teklifi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5Hy>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Büyükelçi Samsar: Rus turist sayısını artırmak istiyoruz”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5wQ>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “İlk S-350 Vityaz bataryaları Rusya Hava-Uzay Kuvvetleri’nde göreve başladı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5h9>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Kiev’den Kırım’ı Ukrayna’ya yeniden bağlayacak 12 adımlık plan”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5C5>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Nebenzya: ABD’den START-3 anlaşmasının uzatılması önerimize hâlâ yanıt bekliyoruz”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5f2>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Pentagon, Rusya’ya karşı üstünlüğün ‘zayıfladığını’ kabul etti”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5FW>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Putin: Rusya, eski Sovyet cumhuriyetlerinden kalan tüm borçları ödedi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5Cs>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Putin: Tarihin tahrif edilemeyeceği konusunda özel bir maddenin anayasaya yansıtılmasını uygun buluyorum”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5gZ>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Putin, Rus ‘Disneyland’inde çocuklarla bir araya geldi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B55w>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Rus Dışışleri, İdlib görüşmelerine Fransa ve Almanya’nın katılması fikrini değerlendirdi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5Jb>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Rus Dışışleri’nden koronavirüs nedeniyle Güney Kore, İran ve İtalya’ya seyahat uyarısı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5fm>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya: Türkiye’ye ait İHA, Suriye ordusu tarafından düşürüldü”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5Kt>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya vatandaşı kadın uyuşturucu soktuğu suçlamasıyla İstanbul’da gözaltına alındı”,

(çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5u3>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya, koronavirüs nedeniyle İran’la uçak seferlerini durduruyor”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5GC>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya’nın Türkiye’ye ham petrol sevkiyatı 4 kat arttı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5uT>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Türk ve Rus heyetlerinin İdlib görüşmeleri ikinci gününde devam ediyor”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B54J>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Ukrayna Devlet Başkanı Zelenskiy- Kiev Kırım’ı yakın gelecekte geri alamaz”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5er>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Ünlü Rus sunucu eski Ukraynalı vekili stüdyodan kovdu”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5Bb>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Zaharova- Suriye’deki durumun kötüye gitmesinin temel nedenlerinden biri Rus-Türk mutabakatlarının uygulanmaması”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B52U>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Uzman, Rus petrolünün İngiltere ve Türkiye için neden faydalı olduğunu açıkladı”, (çevrimiçi),

<https://sptnkne.ws/B5Sk>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “İki Rus firkateyn Türk boğazlarından geçip Akdeniz’e yöneldi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B6aW>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya Savunma Bakanlığı: Rus Hava Kuvvetleri, Türk askerlerinin vurulduğu alanda operasyon düzenlemedi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5UJ>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Rus milletvekilinden ‘İdlib görüşmeleri devam etsin’ çağrısı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5YZ>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Rus senatör: TSK’nın eylemleri yüzünden İdlib teröristlerin kalesi haline geldi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5Yk>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Rus milletvekili: Rusya ve Türkiye arasında doğrudan çatışma olmayacak”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5Zq>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Rus Büyükelçiliği: Türkiye, Rusya’nın diplomatik temsilciliklerinin güvenliği için kapsamlı önlemler alınıyor”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5Zr>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Lavrov: Putin ve Erdoğan telefonda görüştü”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B6c5>, 28 Şubat

2020.

Sputnik: “Rusya Federasyon Konseyi’nden uyarı: İdlib’de Rus ve Türk askerleri arasında çatışma yaşanabilir”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B5ZT>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Peskov: Türk askerlerin tamamı gözlem noktalarının dışında hayatını kaybetti”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B6kn>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Kremlin: Putin’le Erdoğan, İdlib’deki durumun normalleşmesi için ek tedbirler alınmasında anlaştı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B6eW>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “Slutskiy: Rusya ile Türkiye’nin Suriye’de birbiriyle çatışması imkansız”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B6p2>, 28 Şubat 2020.

Sputnik: “İstanbul Başkonsolosluğu: Türk sosyal medya ağlarında Rus diplomatik temsilciliklerine tehditler yöneltiliyor”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B6r3>, 29 Şubat 2020.

Sputnik: “Lüksemburg Dışişleri Bakanı: İdlib sorununu NATO değil Rusya ve Türkiye çözmeli”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B6sF>, 29 Şubat 2020.

- Sputnik: “Rus Genelkurmay Başkanı Gerasimov ve ABD’li mevkidaşı Milley, İdlib’i konuştu”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B6tr>, 29 Şubat 2020.
- Sputnik: “Peskov: Putin ile Erdoğan’ın 5 veya 6 Mart’ta Moskova’da görüşmesi için çalışma yapılıyor”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B6ub>, 29 Şubat 2020.
- Sputnik: “Rusya Seyahat Acenteleri Birliği: Rus turistler son gelişmelere rağmen Türkiye’yi tercih ediyor”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B6vA>, 29 Şubat 2020.
- Sputnik: “Rusya’da helikopter düştü: 1 ölü”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B6wW>, 29 Şubat 2020.
- Sputnik: “Rus senatörden, anayasal değişikliklere ilişkin açıklamalarını bağlamından koparan Washington Post’a tepki”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B625>, 29 Şubat 2020.
- Sputnik: “Nebenzya: Suriye’deki teröristler son model Batı yapımı teçhizatlarla donatıldı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B67S>, 29 Şubat 2020.
- Sputnik: “Rusya, Arktika’ya yeni hava savunma tümeni yerleştirdi”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B66w>, 29 Şubat 2020.

Sputnik: “Moskova’da koronavirüs bulaşan bir İranlıyla temas halinde olan 5 kişi hastaneye kaldırıldı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B6A7>, 29 Şubat 2020.

Sputnik: “Rusya: Türkiye ile Suriye’de gerilimi azaltma konusunda anlaşma sağlandı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B6Ek>, 29 Şubat 2020.

Sputnik: “Nebenzya: Suriye’de gerilim ancak Rus-Türk diyaloguyla düşürülebilir”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B6GH>, 29 Şubat 2020.

Sputnik: “Putin ile Ruhani’den ‘Suriye’de Astana anlaşmalarına tamamiyle uyulması’ çağrısı”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B6T4>, 2 Mart 2020.

Sputnik: “Ruhani’den Putin’e: ABD’nin İdlib’deki durumu istismar etmesine, müdahaleye bahane etmesine izin vermemeliyiz”, (çevrimiçi), 2 Mart 2020.

Sputnik: “Moskova’da 2015’te öldürülen muhalif siyasetçi Nemtsov için binlerce kişi yürüdü”, (çevrimiçi), <https://sptnkne.ws/B6T5>, 2 Mart 2020.

Sputnik: “Hakkımızda”, 2020, (çevrimiçi), <https://tr.sputniknews.com/docs/about/hakkimizda.html>, 2 Mart 2020.

Straubhaar, Joseph, D: “Beyond Media Imperialism:

- Assymetricalinterdependence and Cultural Proximity”, **Critical Studies in Mass Communication**, 8: 1, 1991, s. 39-59.
- Şan, Kemal, Mustafa ve “Frankfurt Okulu ve Kültür Endüstrisi Eleştirisi”
İsmail Hira:
- Şen,  zg r: **Marx’ın Marksizmi**, 2. Baskı, İstanbul, Yazılama Yay, 2019.
- Thussu, Daya K.: **International Communication**, London, Oxford University Press Inc, 2002.
- Timur, Taner: **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, 2. Baskı, İstanbul, İmge Yay, 2000.
- Timur, Taner: **Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi**, İstanbul, Yordam Kitap, 2016.
- Tocqueville, de Alexis: **Eski Rej m ve Devrim**,  ev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Kesit Yay, 1995.
- Tomlinson, John: **Kültürel Emperyalizm**,  ev. Emrehan Zeybekoğlu, İstanbul, Ayrıntı Yay, 1999.
- Tomlinson, John: **Medya ve Modernite**,  ev. Serdar  zt rk, İstanbul, Kırmızı Yay, 2008.
- Topuz, Hıfzı: **Uluslararası İletişim**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yay, 1984.
- Tutal, Nilgün: **Küreselleşme İletişim K lt rl rarasılık**, İstanbul, Kırmızı Yay, 2006.

- Tümertekin, Erol ve Nazmiye Özgüç: **Ekonomik Coğrafya - Küreselleşme ve Kalkınma**, İstanbul, Çantay Yay, 2013.
- TürkRus: “Güncel bir ideoloji: Putinizm”, 2019, (çevrimiçi), <http://turkrus.com/909876-guncel-bir-ideoloji-putinizm--xh.aspx>, 2 Mart 2020.
- Tüysüz, Zekeriya: “Küreselleşme ve Yoksulluk”, **Küreselleşme ve Yerelleşme**, Der. Kemal Görmez, İstanbul, Odak Yay, 2005, s. 185-209.
- Uluç, Güliz: **Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı**, 2. Baskı, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yay, 2008.
- UNESCO: **International Communication: Media, Channels, Functions**, Der. Heinz Dietrich, New York. Hastings House, 1970.
- Usluata, Ayseli: **İletişim**, İstanbul, İletişim Yay, 1994.
- Wikipedia: “List of newspapers in Russia”, 2020, (çevrimiçi), https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_newspapers_in_Russia#cite_ref-1, 10 Şubat 2020.
- Wikipedia: “Rossiya Segodnya”, 2020, (çevrimiçi), https://en.wikipedia.org/wiki/Rossiia_Segodnya#Controversy, 2 Mart 2020
- Wikipedia: “Sputnik: News Agency”, 2020, (çevrimiçi), [https://en.wikipedia.org/wiki/Sputnik_\(news_agency\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Sputnik_(news_agency)), 2 Mart 2020.

Zassoursky, Yassen, N: “Freedom and Responsibility in the Russian Media”, **Ecquid Novi: African Journalism Studies**, 17: 2, 1996, s. 258-268.

Zhaparaliev, Sherbol: **Suriye Sorununun Türk ve Rus Basınında Temsili: 2012-2015 Dönemi Hürriyet, Sabah, Rossiyskaya Gazeta ve Novaya Gazeta Örneği**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.

EK

Ek.1: Rusya'daki diğer gazetelerin tablosu:

Gazete	Kuruluş Yılı	Yayın Aralığı	Dil	Dağıtım	Tiraj	Yayıncı
Argumenty i Fakty	1978		Rusça	Ulusal		
Business in Switzerland	2013	Günlük	Rusça	İsviçre		
Delovoy Gazeta Yug	1997	Haftalık	Rusça	Krasnodar	5,000	
Delovoy Petersburg	1993	Günlük	Rusça	Sankt-Peterburg	26,042	Bonnier Business Press
Guberniya			Rusça	Petrozavodsk		
Izvestia	1917	5 haftalık	Rusça	Ulusal	234,500	JSC Izvestia Newspaper
The Yekaterinburg Times			İngilizce	Yekaterinburg		
Karjalan Sanomat	1920		Fince	Petrozavodsk		
The Kazan Herald	2010		İngilizce	Kazan		
Kodima			Rusça	Petrozavodsk		
Kommersant	1909		Rusça	Ulusal	131,000	
Komsomolskaya Pravda	1925		Rusça		304,529	
Krasnaya Zvezda	1924		Rusça			
Kuryer Karelli			Rusça	Petrozavodsk		
Le Courier de Russie	2003		Fransızca	Moskova ve Sankt-Peterburg		Novy Vek Medya
Lyydilaine			Ludikçe	Petrozavodsk		
Moskovskaya Komsomolka	1999		Rusça	Moskova		Evgeny Dodolev
Moskovskaya Pravda	1918		Rusça	Moskova		
Moskovski Korrespondent	2007		Rusça			
Moskovskij Komsomolets	1919		Rusça	Moskova		
Moscow News	1930		İngilizce	Moskova		
The Moscow Times	1992		İngilizce	Moskova, Moskova Oblastı	55,000	Moscow Times LLC
Muzykalnaya Pravda	1995		Rusça	Moskova		
New Medical Gazette	1992		Rusça	Moskova		
Nezavisimaya Gazeta	1990		Rusça			

Nezavisimoye Voennoye Obozreniye	1995		Rusça	Moskova	12,000	
Novaya Gazeta	1993		Rusça	Moskova		
Novgorod	1990		Rusça	Veliki Novgorod		
Novy Vzyglyad	1992		Rusça	Moskova		
Novye Izvestiya	1997		Rusça	Moskova		
Orna Mua			Karelce	Petrozavodsk		
Parlamentskaya Gazeta	1997		Rusça			
Petrozavodsk			Rusça	Petrozavodsk		
Pravda	1908		Rusça	Ulusal		
Rossiyskaya Gazeta	1990		Rusça			
Russia Beyond	2007		İngilizce Fransızca İspanyolca İtalyanca	Dünya		
Sovetsky Sport	1925		Rusça			Komsomolskaya Pravda Yay.
Sovetsky Sakhalin	1924		Rusça	Yujno-Sahalinsk		
The St. Petersburg Times	1993-2014		İngilizce	Sankt-Peterburg		
Tikhookeanskaya Gazeta			Rusça	Habarovsk		
Tribuna	1969		Rusça	Ulusal	124,000	Tribun Yaymevi
Trud	1921		Rusça			
Tverskaya Zhizn			Rusça	Tver		
Tvoy Den			Rusça			
Tyumenskaya Oblast Segodnya			Rusça	Tümen		
Vecherniy Kazan	1979		Rusça	Kazan	33,334	Evening Kazan Yaymevi
Vecherniy Krasnoyarsk	1989		Rusça	Krasnoyarsk		
Vecherniy Murmansk	1991		Rusça	Murmansk		
Vecherniy Novosibirsk			Rusça	Novosibirsk		
Vecherniy Stavropol			Rusça	Stavropol		
Vechernyaya Moskva	1923		Rusça	Moskova	1.39 Mil	
Vedomosti	1999		Rusça			
Versia	1998		Rusça	Ulusal	170,000	

Vienan Karjala			Karelce	Petrozavodsk		
Vremya Novostei	2000		Rusça			
Zhizn			Rusça			

(https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_newspapers_in_Russia#cite_ref-1)

(Erişim Tarihi: 10. 02. 2020).

